

REZERWATY PRZYRODY

województwa dolnośląskiego

REZERWATY PRZYRODY
województwa dolnośląskiego

Wydano przez Regionalną Dyрекcyję Ochrony Środowiska we Wrocławiu
pod redakcją Haliny Liberackiej i Sylwii Szefer-Michalak

przy dofinansowaniu ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej we Wrocławiu

**Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej
we Wrocławiu**

Autorzy tekstów:

Zygmunt Dajdok, Remigiusz Pielech, Andrzej Raj,
Ewa Szczęśniak, Barbara Wieniawska-Raj, Krzysztof Zajęc

Autorzy zdjęć:

Waldemar Bena, Zygmunt Dajdok, Adam Chlebowski, Dariusz Gajda, Remigiusz
Pielech, Andrzej Raj, Rafał Klodek, Irena Litwicka, Rafał Łapiński, Kamil Martyniak,
Piotr Mirek, Andrzej Ruszlewicz, Ewa Szczęśniak, Roman Warzecha, Barbara Wie-
niawska-Raj, Krzysztof Zajęc, Olga Zajęc, Lucjan Zawadzki, Elżbieta Żołubak

Zdjęcia na okładce:

1. Jesienny poranek w rezerwacie „Stawy Milickie”. Fot. Irena Litwicka
2. Widok na Słężę od strony zalewu w Sulistrowiczkach. Fot. Olga Zajęc
3. Torfowisko pod Zieleńcem – widok z góry. Fot. Bogumił Dąbek

Opracowanie map:

Emil Kielar

Redakcja wydawnictwa:

Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska we Wrocławiu
pl. Powstańców Warszawy 1, 50-153 Wrocław

Opracowanie graficzne:

Agnieszka Sanowska-Piwko
Eureka Plus Agencja Reklamy

Skład i przygotowanie do druku:

Eureka Plus Agencja Reklamy
ul. 3 Maja 11/10, 35-030 Rzeszów

Korekta:

Grażyna Gugala-Gubernat

© Copyright by Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska we Wrocławiu, 2017
© Copyright by Eureka Plus Agencja Reklamy, 2017

ISBN 978-83-64233-26-5

Spis treści

Przedmowa	5
Wstęp	6
Rezerwat przyrody „Błyszcz”	8
Rezerwat przyrody „Brekinia”	10
Rezerwat przyrody „Brzeźnik”	12
Rezerwat przyrody „Buczyna Jakubowska”	14
Rezerwat przyrody „Buczyna Piotrowicka”	16
Rezerwat przyrody „Buczyna storczykowa na Białych Skałach”	18
Rezerwat przyrody „Buki Sudeckie”	20
Rezerwat przyrody „Bukowa Kalenica w Górach Sowich”	22
Rezerwat przyrody „Cisowa Góra”	24
Rezerwat przyrody „Cisy”	26
Rezerwat przyrody „Czarne Stawy”	28
Rezerwat przyrody „Dalkowskie Jary”	30
Rezerwat przyrody „Głazy Krasnoludków”	32
Rezerwat przyrody „Gola”	34
Rezerwat przyrody „Góra Choina”	36
Rezerwat przyrody „Góra Miłek”	38
Rezerwat przyrody „Góra Radunia”	41
Rezerwat przyrody „Góra Ślęża”	43
Rezerwat przyrody „Góra Zamkowa”	45
Rezerwat przyrody „Grądy koło Posady”	47
Rezerwat przyrody „Grodzisko Ryczyńskie”	49
Rezerwat przyrody „Jaskinia Niedźwiedzia”	51
Rezerwat przyrody „Jezioro Daisy”	53
Rezerwat przyrody „Jezioro Koskowickie”	55
Rezerwat przyrody „Jodłowice”	57
Rezerwat przyrody „Kanigóra”	59
Rezerwat przyrody „Krokusy w Górzycu”	61
Rezerwat przyrody „Kruczy Kamień”	63
Rezerwat przyrody „Las Bukowy w Skarszynie”	65
Rezerwat przyrody „Łacha Jelcz”	67
Rezerwat przyrody „Łąka Sulistrowicka”	69
Rezerwat przyrody „Łęg Korea”	71
Rezerwat przyrody „Łęgi Źródłiskowe koło Przemkowa”	73
Rezerwat przyrody „Muszkowicki Las Bukowy”	75
Rezerwat przyrody „Mszana i Obłoga”	78

Rezerwat przyrody „Nad Groblą”	80
Rezerwat przyrody „Nowa Morawa”	82
Rezerwat przyrody „Odrzysko”	84
Rezerwat przyrody „Olszyny Niezgodzkie”	86
Rezerwat przyrody „Ostrzyca Proboszczowicka”	88
Rezerwat przyrody „Ponikwa”	90
Rezerwat przyrody „Przełomy pod Książem koło Wałbrzycha”	92
Rezerwat przyrody „Puszcza Śnieżnej Białki”	95
Rezerwat przyrody „Radziądz”	97
Rezerwat przyrody „Skalki Stoleckie”	99
Rezerwat przyrody „Skarpa Storczyków”	101
Rezerwat przyrody „Stawy Milickie”	103
Rezerwat przyrody „Stawy Przemkowskie”	107
Rezerwat przyrody „Śnieżnik Kłodzki”	110
Rezerwat przyrody „Torfowisko Borówki”	115
Rezerwat przyrody „Torfowisko koło Grabowna”	117
Rezerwat przyrody „Torfowisko Kunickie”	119
Rezerwat przyrody „Torfowisko pod Węglińcem”	121
Rezerwat przyrody „Torfowisko pod Zieleńcem”	123
Rezerwat przyrody „Uroczysko Obiszów”	126
Rezerwat przyrody „Uroczysko Wrzosy”	128
Rezerwat przyrody „Wąwóz Lipa”	132
Rezerwat przyrody „Wąwóz Myśluborski koło Jawora”	134
Rezerwat przyrody „Wąwóz Siedmicki”	136
Rezerwat przyrody „Wilcza Góra”	138
Rezerwat przyrody: „Wodospad Wilczki”	140
Rezerwat przyrody: „Wzgórze Joanny”	142
Rezerwat przyrody „Wrzosiec koło Piasecznej”	144
Rezerwat przyrody „Zabór”	146
Rezerwat przyrody „Zimna Woda”	148
Rezerwat przyrody „Zwierzyniec”	150
Bibliografia	152
Mapa zbiorcza	158
Tabela zbiorcza	159

Przedmowa

Szanowni Państwo!

Z prawdziwą satysfakcją przedstawiam Państwu książkę pt. „Rezerваты przyrody województwa dolnośląskiego” poświęconą najcenniejszym fragmentom przyrody Dolnego Śląska. Publikacja ta została opracowana na zlecenie Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska we Wrocławiu przez ekspertów z różnych dziedzin nauk przyrodniczych.

Rezerwat przyrody to najwyższa forma ochrony przyrody w Polsce, a obszary objęte ochroną rezerwatową wyróżniają się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi, czy walorami krajobrazowymi. W województwie dolnośląskim ustanowiono 67 rezerwatów przyrody, a niniejsza publikacja, która jest pierwszym tego typu opracowaniem dla całego województwa, została pomyślana jako przejrzysty i funkcjonalny przewodnik po dolnośląskich rezerwach.

Mam głęboką nadzieję, że książka, którą oddajemy w Państwa ręce będzie nie tylko źródłem wiedzy na temat walorów przyrodniczych naszego regionu, ale zachęci Państwa do rozpoczęcia serii pasjonujących wycieczek szlakiem dolnośląskich rezerwatów przyrody i osobistego poznania tych wyjątkowych obszarów naszego województwa, do czego serdecznie zachęcam.

Chciałbym w tym miejscu złożyć wyrazy podziękowania wszystkim autorom opracowania, a także pracownikom Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska we Wrocławiu, bez których wiedzy i zaangażowania ta książka by nie powstała. Dziękuję również Wojewódzkiemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej we Wrocławiu, który sfinansował niniejszą publikację.

Życzę miłej lektury!

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska
we Wrocławiu

Michał Jęcz

Wstęp

Rezerwy przyrody obejmują obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, zwierząt i grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.

W województwie dolnośląskim znajduje się 67 rezerwatów przyrody o łącznej powierzchni 10.688,10 ha, co stanowi ponad 0,53 % powierzchni województwa. Rezerwy dolnośląskie są bardzo zróżnicowane i to zarówno pod względem wielkości (np. powierzchnia rezerwatu „Torfowisko pod Węglińcem” wynosi 1,35 ha, natomiast rezerwat ornitologiczny „Stawy Milickie” posiada powierzchnię 5.324,31 ha), jak również głównego przedmiotu ochrony. Ponad połowa to rezerwy leśne chroniące lasy zbliżone do naturalnych, m.in. lasy bukowe, olszyny, lasy liściaste o charakterze grądu i łągu czy lasy reglowe o charakterze puszczańskim. Ponadto liczną grupę stanowią rezerwy florystyczne chroniące stanowiska roślin rzadkich i chronionych oraz rezerwy torfowiskowe chroniące torfowiska przejściowe i wysokie z rzadkimi roślinami torfowiskowo-bagiennymi. Swoją reprezentację mają też rezerwy krajobrazowe, faunistyczne i przyrody nieożywionej, wśród których są obiekty szczególnie cenne z uwagi na wyjątkowe walory przyrodnicze, takie jak rezerwat „Jaskinia Niedźwiedzia” chroniący unikalną jaskinię z bogatą szatą naciekową czy ornitologiczny rezerwat „Stawy Milickie”, wpisany do konwencji Ramsar (czyli na listę najważniejszych w Europie obszarów wodno-błotnych), w którym stwierdzono ponad 150 gatunków ptaków gniazdujących w rezerwacie oraz ponad 100 gatunków przelotnych i zalatujących.

Pod względem przedmiotu ochrony wyróżnić można:

I. Rezerwy leśne:

- chroniące lasy bukowe: „**Buki Sudeckie**”, „**Bukowa Kalenica w Górach Sowich**”, „**Góra Choina**”, „**Góra Miłek**”, „**Las Bukowy w Skarszynie**”, „**Muszkowicki Las Bukowy**”, „**Buczyna Piotrowicka**”, „**Buczyna Jakubowska**”, „**Buczyna Storczykowa na Białych Skałach**”,
- chroniące lasy liściaste o charakterze grądu i łągu: „**Grądy koło Posady**”, „**Góra Zamkowa we Wleniu**”, „**Łęg Korea**”, „**Łęgi Źródłiskowe koło Przemkowa**”, „**Ponikwa**”, „**Radziądz**”, „**Zimna Woda**”, „**Kanigóra**”,
- chroniące olszyny: „**Olszyny Niezgodzkie**”, „**Uroczysko Wrzosa**”, „**Zabór**”,
- chroniące różne typy lasów liściastych o cechach zespołów naturalnych: „**Błyszcz**”, „**Dalkowskie Jary**”, „**Mszana i Obłoga**”, „**Przełomy pod Książem koło Wałbrzycha**”, „**Skarpa Storczyków**”, „**Uroczysko Obiszów**”, „**Wąwóz Lipa**”, „**Zwierzyniec**”, „**Wąwóz Siedmicki**”,
- chroniące lasy reglowe o charakterze puszczańskim: „**Nowa Morawa**”, „**Puszcza Śnieżnej Białki**”,
- chroniące stanowiska cisa: „**Cisowa Góra**”, „**Cisy**”,
- chroniące stanowiska jodły występującej na granicy swego zasięgu: „**Gola**”, „**Jodłowice**”,
- chroniące stanowiska jarzębu brekini: „**Brekinia**”, „**Nad Groblą**”,
- chroniące lasy bagienne: „**Czarne Stawy**”;

II. Rezerваты florystyczne:

- chroniące stanowiska kotewki orzecha wodnego: „**Łacha Jelcz**”, „**Odrzyska**”
- chroniące stanowiska roślin rzadkich i chronionych: „**Brzeźnik**” (stanowiska wrzośca bagiennego), „**Krokusy w Górzyńcu**” (stanowiska szafranu), „**Wąwóz Myśliborski koło Jawora**” (stanowiska paproci jęczynika zwyczajnego),
- chroniące zbiorowiska kserotermiczne i roślinność naskalną: „**Góra Radunia**”, „**Ostrzyca Proboszczowicka**”
- chroniące śródleśną łąkę z bogactwem gatunków roślin rzadkich i chronionych: „**Łąka Sulistrowicka**”;

III. Rezerваты torfowiskowe chroniące torfowiska przejściowe i wysokie z rzadkimi roślinami torfowiskowo-bagiennymi: „**Torfowisko Borówki**”, „**Torfowisko Kunickie**”, „**Torfowisko koło Grabowna**”, „**Torfowisko pod Węglińcem**”, „**Torfowisko pod Zieleńcem**”, „**Torfowiska Doliny Izery**”, „**Wrzosiec koło Piaseczna**”;

IV. Rezerваты przyrody nieożywionej: „**Jaskinia Niedźwiedzia**”, „**Głazy Krasnoludków**”, „**Grodzisko Ryczyńskie**”, „**Jeziorko Daisy**”, „**Kruczy Kamień**”, „**Wilcza Góra**”;

V. Rezerваты krajobrazowe powołane ze względu na walory krajobrazowe: „**Góra Sobótka**”, „**Wzgórze Joanny**”, „**Śnieżnik Kłodzki**”, „**Wodospad Wilczki**”;

VI. Rezerваты faunistyczne: „**Jeziorko Koskowickie**”, „**Skalki Stoleckie**”, „**Stawy Milickie**”, „**Stawy Przemkowskie**”.

Wspomnieć należy, że w rezerwacie chronione są nie tylko główne przedmioty wskazane wyżej, ale też wszystkie elementy przyrodnicze tam występujące – świadczą o tym przepisy prawne dotyczące rezerwatów. Należy o tym pamiętać odwiedzając te najcenniejsze przyrodniczo tereny naszego województwa.

Halina Liberacka

Rezerwat przyrody „Blyszcz”

rok utworzenia:

2001

powierzchnia:

54,46 ha

rodzaj rezerwatu:

leśny

położenie

administracyjne:

gmina Kunice,

powiat legnicki

Nadleśnictwo

Legnica

położenie

geograficzne:

Wysoczyzna

Lubińska, na

północ od Pątnowa

Legnickiego

powiązanie

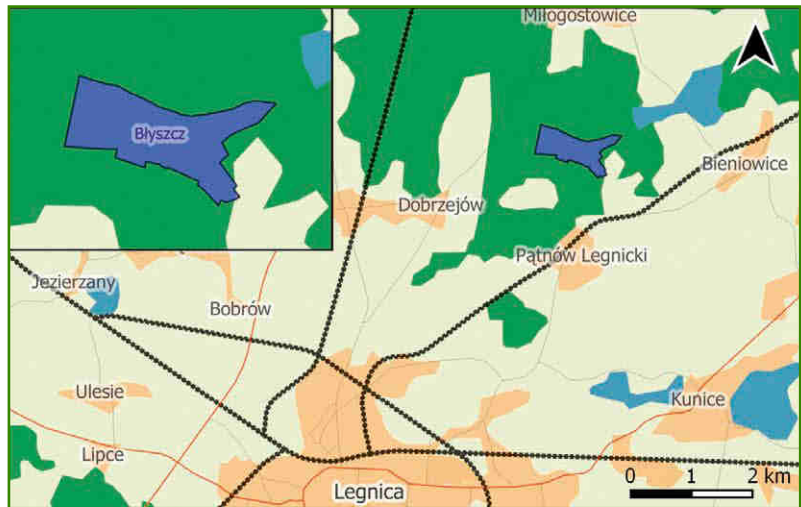
z innymi obszarami

chronionymi:

obszar Natura

2000 SOO Pątnów

Legnicki PLH020052

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych lasów grądowych, łęgowych i olsów z bogatą i unikalną florą.

Rezerwat obejmuje fragment zbiorowisk leśnych oraz podmokłą łąkę wykształconą w dolinie potoku Młokita. Południowa granica prowadzi drogą leśną odchodzącą od szosy Miłogostowice-Legnica, jej odgałęzienie przechodzi przez środek rezerwatu. Nie ma tu znakowanych szlaków turystycznych.

Rezerwat znajduje się na wysokości ok. 135-140 m n.p.m. Obejmuje asymetrycznie ww. fragment doliny, głównie brzeg południowy, o łagodnych stokach nachylonych na północ, częściowo zniekształconych przez człowieka (ślady prac ziemnych). Na brzegu północnym chroniony jest jedynie wąski pas doliny. Potok uległ naturalizacji i meandruje w znacznej części biegu w rezerwacie. Przeważają gleby brunatne kwaśne. Teren był objęty ochroną od 1923 r., ponownie utworzono rezerwat w 2001 r.

Naturalną okrywą roślinną są tu łągi i grądy, których płaty ze starodrzewem istniały jeszcze w XIX w. W latach 20. XX w. w części zachodniej posadzono drzewa iglaste, a w latach 80. i 90. na części powierzchni przeprowadzono rębnię zupełną. Obecnie w dolinie potoku i w obniżeniach z wyciekającą wodą podskórną zachowane są fragmenty łągi jesionowo-olszowego *Fraxino-Alnetum* (*Circaeo-Alnetum*), stosunkowo bogate (ok. 25 gatunków w płacie). Drzewostan składa się z olszy czarnej *Alnus glutinosa* z nieznacznym udziałem jesionu wyniosłego *Fraxinus excelsior* i dębu szypułkowego *Quercus robur*. Średnio wykształcona warstwa krzewów budowana jest przez podrost drzew, dobrze rozwinięte wilgociolubne runo ma duży udział gatunków żywnych, wilgotnych siedlisk, obficie występują tu m.in. niecierpek pospolity *Impatiens noli-tangere*, kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, podagrycznik pospolity *Aegopodium podagraria*. Na północnym brzegu jako półnaturalne zbiorowisko zastępcze łągi wykształciła się wilgotna łąka. Większość stanowi mozaikowy kompleks łąk ostrożeńiowych *Cirsio-Polygonetum*, z lokalną dominacją różnych gatunków i stałym udziałem w runi bylin dwuliściennych, m.in. ostrożeńia warzywnego *Cirsium oleraceum* i wiązówki błotnej *Filipendula ulmaria*. Na małej powierzchni obecna jest dość uboga postać zmiennowilgotnej łąki trzęślicowej, budowana

Kruszczyk polabski
(*Epipactis albensis*)
w pełni kwitnienia.
Fot. E. Żolubak

głównie przez trzęślicę modrą *Molinia caerulea*, z dużym udziałem gatunków sitów *Juncus* sp. i bliźniczki psiej trawki *Nardus stricta*. Na terenie rezerwatu jest to jedyna znacząca powierzchnia zbiorowisk nieleśnych. Nieco wyżej rozwinęły się, zachowane w różnym stopniu, grądy środkowoeuropejskie *Gallio-Carpinetum*, z dwuwarstwowym drzewostanem budowanym głównie przez dominujący w części płatów grab pospolity *Carpinus betulus*, dąb szypułkowy, lipę drobnolistną *Tilia cordata* z udziałem jawora *Acer pseudoplatanus*, lecz przekształcone przez wprowadzenie do drzewostanu gatunków iglastych: świerka i sosny. Zwraca uwagę silnie rozwinięta warstwa krzewów tworzona przez leszczynę *Corylus avellana*. Runo wykształcone jest różnie, od skąpego i ubogiego (14 gatunków w płacie) z udziałem gatunków kwaśnolubnych, m.in. borówki *Vaccinium myrtillus*, po bujne, gdzie oprócz części gatunków wspólnych z łągami występują gatunki siedlisk świeżych, m.in. zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, przytulia wonna *Galium odoratum*, gwiazdnica wielokwiatowa *Stellaria holostea*. Jest to las stosunkowo ubogi (ok. 20 gatunków naczyniowych w płacie).

Flora naczyniowa rezerwatu liczy ok. 240 taksonów, największy udział mają gatunki leśne i łąkowe. Głównie na drogach i przydrożach obserwowano pojedyncze rośliny siedlisk ruderalnych. Z gatunków obcych liczniej pojawia się jedynie niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora*. Siedem gatunków objętych jest ochroną ścisłą, m.in. kruszczyk połabski *Epipactis albensis* i kruszczyk siny *E. purpurata* oraz zanikające i skrajnie nieliczne: nasięźrzał pospolity *Ophioglossum vulgatum*, mieczyk dachówkowaty *Gladiolus imbricatus*, kosaciec syberyjski *Iris sibirica* i pełnik europejski *Trollius europaeus*. Osiem podlega ochronie częściowej, m.in. śnieżyca wiosenna *Leucojum vernum*, podkolan biały *Platanthera bifolia*, gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*. Odnotowano także ok. 15 gatunków z dolnośląskiej listy zagrożonych roślin naczyniowych, w tym połowa to gatunki łąkowe. Ważne dla regionu są stosunkowo duże populacje kruszczyka połabskiego i kruszczyka siniego. Oba te gatunki są zagrożone w skali kraju. Nie udało się potwierdzić notowanego wcześniej pięciornika skalnego *Potentilla rupestris*. Fauna rezerwatu nie była obiektem szczegółowych badań, przeprowadzono jedynie rozpoznanie awifauny i stwierdzono nieco ponad 30 gatunków lęgowych, w tym dzięcioła średniego *Dendrocopus medius* i czarnego *Dryocopus martius*.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Kruszczyk połabski
(*Epipactis albensis*).
Fot. E. Żołubak

Fragment rezerwatu „Błyszcz”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Brekinia”

rok utworzenia:
1994

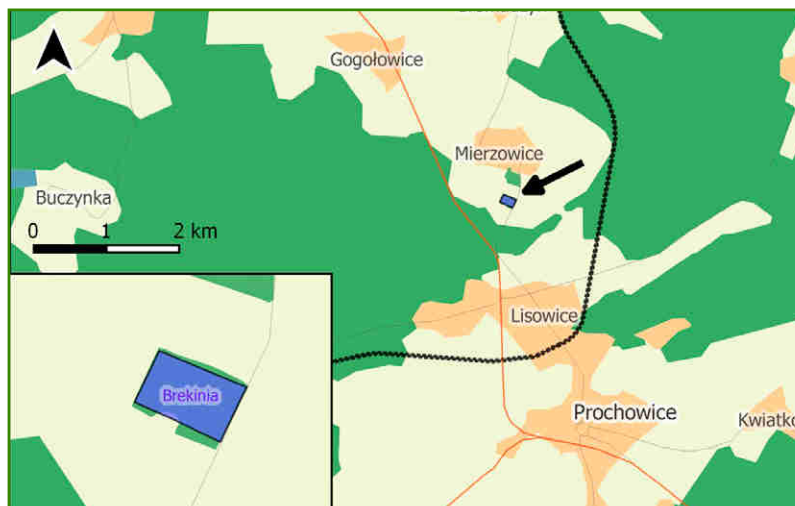
powierzchnia:
2,29 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie

administracyjne:
gmina Prochowice,
powiat legnicki
Nadleśnictwo
Legnica

położenie
geograficzne:
Wysoczyzna
Lubińska,
przy drodze między
wsiami Lisowice
i Mierzowice

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych jedynej, poza terenami górskimi, naturalnego stanowiska jarzębu brekinii *Sorbus torminalis*.

Rezerwat obejmuje śródpolny, izolowany, prostokątny obszar lasu. Jest to płaski, niżowy teren, znajdujący się na wysokości ok. 107-112 m n.p.m., z niewielkimi antropogenicznymi zaburzeniami. W podłożu znajdują się gleby brunatne (ok. 80%) i płowe, silnie kwaśne, słabo zasobne. Rezerwat znajduje się tuż przy lokalnej drodze Lisowice-Mierzowice. Skrajem rezerwatu prowadzi polna droga, od niej odchodzą słabo zaznaczone dzikie ścieżki, wewnątrz rezerwatu znajdują się dwie drogi gruntowe, nieużywane i niemal zanikłe.

Naturalną okrywą roślinną jest tu grąd środkowoeuropejski *Galio-Carpinetum* w postaci ciepłolubnej z udziałem wielu termofilnych gatunków. Jest częściowo zachowany, na części terenu zniekształcony i aktualnie regenerujący się, w tym są pozostałości łąki świeżej i krzewiastych zarośli, tzw. czyżni. Drzewostan buduje głównie grab pospolity *Carpinus betulus*, dąb szypułkowy i bezszypułkowy *Quercus robur* i *Q. petraea*, lipa drobnolistna *Tilia cordata*, klon polny *Acer campestre*, z niewielką domieszką jarzębu brekinii *Sorbus torminalis* w dolnej warstwie drzew. Warstwa krzewów jest rozwinięta nierówno, miejscami składa się z podrostu i odrostów jarzębu brekinii. W runie współdominują gatunki siedlisk żyznych, m.in. gwiazdnica wielokwiatowa *Stellaria holostea*, wiechlina gajowa *Poa nemoralis*, konwalia majowa *Convallaria majalis* i świadczący o prześwietleniu drzewostanu pszeniec gajowy *Melampyrum nemorosum*. Jak na ciepłolubną postać grodu jest to las ubogi (ok. 20 gatunków w płacie). Obecnie obserwuje się niekorzystną tendencję zagęszczania i uszczelniania warstwy drzew, a w efekcie wstępującego zaciemnienia runa i uciezki gatunków ciepło- i światłolubnych na skraj lasu lub wręcz na skraj drogi. W 2016 r. niemal wyłącznie na obrzeżach lasu notowano m.in. miodownika melisowatego *Melittis melissophyllum*, groszek czerniejący *Lathyrus niger*, bukwicę lekarską *Betonica officinalis*. Struktura lasu i tworzących go gatunków zdrewniałych, m.in. obecność i układ drzewiastych form głogu i trzmieliny europejskiej, wskazuje, że stosunkowo niedawno centralna część rezerwatu miała charakter bardziej otwarty i była silniej nasłoneczniona. Uwagę zwraca obecny w runie i wspinający się na drzewa bluszcz *Hedera helix*.

Miodownik
melisowaty (*Melittis
melissophyllum*).
Fot. E. Szczęśniak

Flora naczyniowa rezerwatu liczy około 120 taksonów. Ponad 70% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, ok. 15% stanowią gatunki siedlisk półnaturalnych (łąkowe i murawowe) utrzymujące się na skraju lasu, zarastającej łące i w sąsiedztwie dróg. Na przydrożach odnotowano gatunki synantropijne, najczęściej jako pojedyncze rośliny. Niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora* jest jedynym gatunkiem obcym, który w rozproszeniu występuje na terenie całego rezerwatu. Najcenniejszym gatunkiem rezerwatu jest podlegający ściślej ochronie jarząb brekinia, gatunek osiągający w Polsce wschodnią granicę zasięgu i ustępujący. Badania genetyczne wykazały, że cała populacja jest jednorodna, prawdopodobnie powstała przez intensywne namnażanie wegetatywnie (odrosty korzeniowe) jednego osobnika. Populacja liczy ok. 50 okazów o pierśnicy >5 cm, lecz okazów drzewiastych o średnicy >20 cm jest kilka. Poza brekinią występuje tu jeden gatunek z ochroną częściową: miodownik melisowaty. Oba gatunki zostały włączone do regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych. Na liście jest także zanikająca w rezerwacie kostrzewa różnolistna *Festuca heterophylla*. Brak gatunków zagrożonych w skali kraju. Dla rezerwatu nie przeprowadzono badań faunistycznych.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Jarzáb brekinia
(*Sorbus torminalis*).
Fot. E. Szczęśniak

Fragment rezerwatu „Brekinia”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Brzeźnik”

rok utworzenia:
1965

powierzchnia:
3,24 ha

rodzaj rezerwatu:
florystyczny

położenie
administracyjne:
gmina

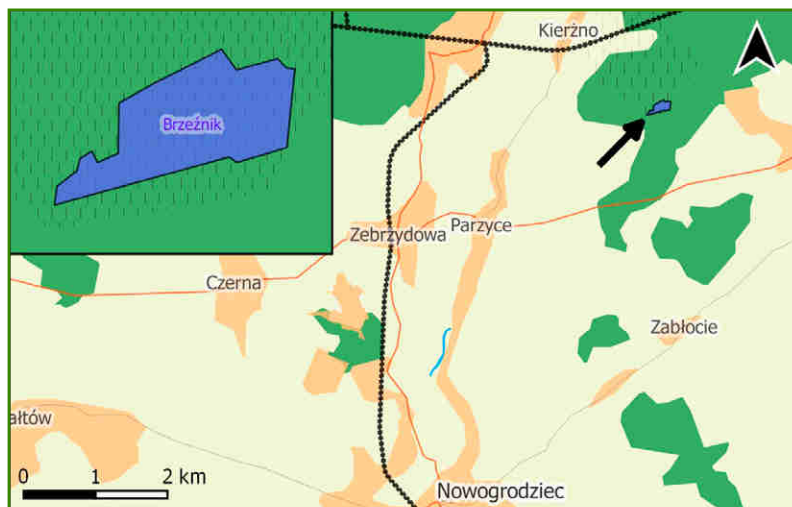
Nowogrodzic,
powiat
bolesławiecki

Nadleśnictwo
Bolesławiec

położenie
geograficzne:
makroregion Nizina
Śląsko-Łużycka,
mezoregion Bory
Dolnośląskie

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:

obszar Natura 2000
SOO Dolina Dolnej
Kwisy PLH020050

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych stanowiska wrzośca bagiennego charakterystycznego dla Borów Dolnośląskich.

Rezerwat położony jest z dala od uczęszczanych szlaków turystycznych, w obrębie zwartej kompleksu leśnego, na zachód od miejscowości Brzeźnik. Na jego obszarze dominującym powierzchniowo zbiorowiskiem roślinnym jest śródładowy bór wilgotny *Molinio caeruleae-Pinetum*. Miejscami zaznacza się też udział płatów o charakterze boru bagiennego *Vaccinio uliginosi-Pinetum*. Jednak najcenniejsze elementy przyrodnicze są związane z fragmentami odśloniętymi lub o luźnym drzewostanie. W ich obrębie występuje główny przedmiot ochrony rezerwatu, czyli wrzosiec bagienny *Erica tetralix* - niewielka krzewinka z rodziny wrzosowatych *Ericaceae*, występująca w Polsce na południowo-wschodniej granicy zasięgu. Najliczniejsze stanowiska tego gatunku znajdują się na Pomorzu, natomiast w głębi ładu - głównie na Ziemi Lubuskiej i Dolnym Śląsku, są zdecydowanie rzadsze. W rezerwacie Brzeźnik wrzosiec bagienny ma jedno z najlepiej zachowanych stanowisk w Borach Dolnośląskich. Ta rzadka i zagrożona wyginieciem roślina, objęta jest ścisłą ochroną gatunkową i stanowi charakterystyczny komponent mokrych wrzosowisk, zaliczanych do zespołu mszarnika wrzoścowego *Ericetum tetralicis*. Zbiorowisko to, charakterystyczne dla atlantyckiej i subatlantyckiej części Europy, w Polsce występuje na dość licznych stanowiskach na Półwyspie Bałtyku, natomiast na Dolnym Śląsku jest rzadko spotykane. W obrębie rezerwatu subkontynentalna odmiana tego zespołu występuje na odkrytej powierzchni torfowiska wysokiego z pokładami torfu, wykształconego w stale podtopionych obniżeniach terenu. Obok wrzośca występuje tutaj także inny charakterystyczny gatunek zespołu *Ericetum tetralicis*, a mianowicie torfowiec brodawkowaty *Sphagnum papillosum*. Ten bardzo rzadko spotykany mech objęty jest częściową ochroną gatunkową i, podobnie jak wrzosiec, jest jednym z nielicznych krajowych przedstawicieli podelementu atlantyckiego w naszej florie.

Lista dotychczas stwierdzonych w rezerwacie gatunków roślin obejmuje 79 taksonów, z których 67 należy do roślin naczyniowych. Spośród nich, poza wyżej wymienionym wrzoścem, na uwagę zasługuje kilka innych rzadkich i za-

Wrzosiec bagienny
(*Erica tetralix*).
Fot. Z. Dajdok

groźonych przedstawicieli flory krajowej: sit ostrokwiatowy *Juncus acutiflorus* - gatunek o suboceanicznym zasięgu geograficznym, zaliczany w Polsce do roślin narażonych na wyginięcie, nercznica grzebieniasta *Dryopteris cristata*, czy też objęte ścisłą ochroną gatunkową kukułka Fuchsa *Dactylorhiza fuchsii* i rościsłko okrągłolistne *Drosera rotundifolia*. Rośliny znajdujące się pod ochroną częściową we florze rezerwatu są reprezentowane przez bagno zwyczajne *Ledum palustre*, spotykane tu tylko pojedynczo oraz cztery gatunki mchów: płonnik pospolity *Polytrichum commune*, torfowiec obły *Sphagnum teres*, torfowiec wąskolistny *Sphagnum angustifolium* i torfowiec kończysty *Sphagnum fallax*. Spośród ciekawych gatunków występujących w rezerwacie na uwagę zasługuje również mitróweczka błotna *Mitrella paludosa* - stosunkowo licznie spotykany tutaj zagrożony gatunek grzyba, związanego z bardzo wilgotnymi siedliskami.

Podczas badań przeprowadzonych w 1999 r. nie potwierdzono 19 gatunków roślin wykazywanych na tym terenie w przeszłości. Wśród roślin zaliczanych do gatunków zagrożonych, dotyczy to m.in. rościsłki pośredniej *Drosera intermedia* oraz turzycy bagiennej *Carex limosa*. Ich zanik, podobnie jak objętej ochroną częściową modrzewnicy zwyczajnej *Andromeda polifolia*, może być związany z eutrofizacją terenu, sprzyjającą ekspansji trzciny pospolitej *Phragmites australis* na otwarte powierzchnie rezerwatu, co sygnalizowano już w latach 70. XX w. Wnikanie tej ekspansyjnej rośliny, a także rozwój podrostu drzew i krzewów, stanowi poważne zagrożenie dla najcenniejszych, odkrytych partii torfowiska. W związku z tym od kilku lat prowadzone jest wykaszanie szuwaru trzcinowego, dzięki czemu obserwuje się wzrost powierzchni zajętej przez roślinność z udziałem wrzośca bagiennego.

autor opracowania Zygmunt Dajdok

Siedmiopalecznik błotny
(*Comarum palustre*).
Fot. Z. Dajdok

Fragment rezerwatu „Brzeźnik”. Fot. Z. Dajdok

Rezerwat przyrody „Buczyna Jakubowska”

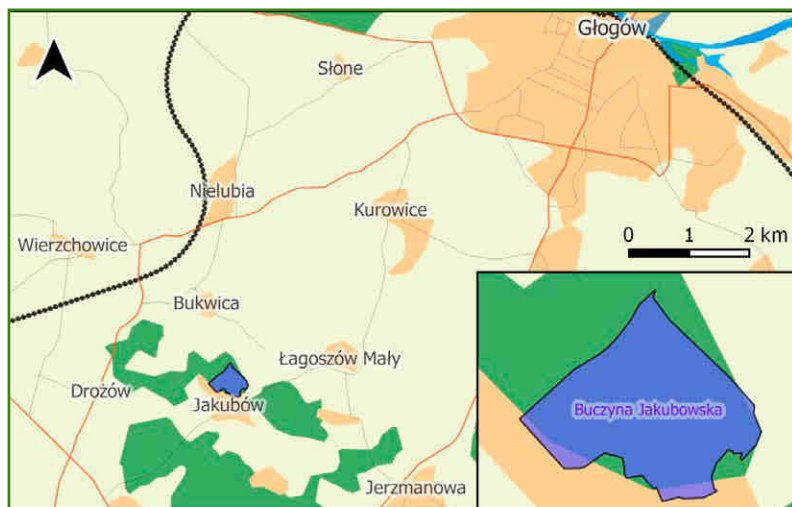
rok utworzenia:
2001

powierzchnia:
19,28 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Radwanice,
powiat polkowski,
Nadleśnictwo
Głogów

położenie
geograficzne:
makroregion
Wał Trzebnicki,
mezoregion
Wzgórze
Dalkowskie

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych unikalnych fragmentów starych lasów bukowych na Wzgórzach Dalkowskich, zróżnicowanych lasów liściastych z grupy grądów i łęgów z szeregiem chronionych gatunków flory i ornitofauny.

Rezerwat obejmuje fragment kompleksu leśnego przylegającego do północnego skraju wsi Jakubów. Położony jest na wysokości 220 m n.p.m. i charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą terenu. Wyższe partie rezerwatu, a więc wierzchowiny i górne części stoków porasta kwaśna buczyna niżowa *Luzulo pilosae-Fagetum*, natomiast dolne ich partie zajmuje grąd środkowoeuropejski *Galio sylvatici-Carpinetum betuli*. Dna niewielkich dolin potoków zajmują natomiast płaty lasów łęgowych ze związku *Alno-Ulmion*. Ważnym elementem tego obszaru chronionego są liczne źródła, z których wypływają potoki.

Flora rezerwatu ma charakter niżowy, aczkolwiek stwierdzono tutaj nielicznych reprezentantów elementu górskiego, jak: olsza szara *Alnus incana* i jawor *Acer pseudplatanoides*. Większość rosnących tutaj roślin to taksony pospolicie spotykane w kraju i regionie. Kilka z nich było do niedawna objętych w kraju ochroną gatunkową, jak: paprotka zwyczajna *Polypodium vulgare*, barwinek *Vinca minor*, przytulia wonna *Galium odoratum*, konwalia majowa *Convallaria majalis* i bluszcz *Hedera helix*. Spośród ciekawszych przedstawicieli flory rezerwatu na uwagę zasługują także kokorycz pusta *Corydalis cava* i łuskiewnik różowy *Lathraea squamaria*, rośliny uznawane za wskaźnikowe dla starych lasów liściastych. Występowanie kokoryczy ograniczone jest wyłącznie do łęgów i niżej położonych, wilgotniejszych fragmentów łęgów, natomiast łuskiewnik stwierdzony został wyłącznie na jednym stanowisku przy południowej krawędzi lasu. Ważną cechą omawianego obiektu jest niewielki udział gatunków synantropijnych we florze rezerwatu. Świadczy to o dobrym stanie zachowania ekosystemów leśnych będących przedmiotem ochrony.

Zróżnicowany drzewostan, ze znacznym udziałem starodrzewu, jest miejscem występowania bogatego zespołu ptaków łęgowych. Na szczególną uwagę zasługuje obecność dwóch rzadziej spotykanych gatunków, związanych z obecnością starych drzew, a mianowicie siniaka *Columba oenas* i dzięcioła czarnego *Dryocopus martius*. Gniazdowanie na tym terenie siniaka w głównym stopniu

Barwinek pospolity (*Vinca minor*). Fot. K. Zając

warunkowane jest obecnością tego drugiego gatunku, z uwagi na gniazdowanie w wykuwanych przez dzięcioła dziupli. Oba gatunki są także silnie związane z obecnością w drzewostanie buka, który jest preferowanym drzewem gniazdowym przez dzięcioła czarnego, a w konsekwencji i przez siniaka. Obecność starych, w tym również obumierających i martwych drzew stwarza także warunki do bytowania w rezerwacie dla szeregu ciekawych gatunków saproksylicznych. Potwierdzono występowanie rzadkiego i chronionego chrząszcza zamieszkującego dziuplaste drzewa – pachnicy dębowej *Osmoderma eremita*. Gatunek ten, uznawany jest za relikw lasów pierwotnych, a także gatunek wskaźnikowy dla bogactwa gatunkowego chrząszczy, zasiedla dziuple drzew. Obszar rezerwatu jest także ważnym żerowiskiem dla nietoperzy, m.in. nocka dużego *Myotis myotis* i mopka *Barbastella barbastellus*. Warto zaznaczyć, że kolonia rozrodcza pierwszego z wymienionych gatunków znajduje się na strychu sąsiadującego z rezerwatem kościoła w Jakubowie.

Warte uwagi są również obiekty historyczne znajdujące się na terenie rezerwatu. W jego południowej części, za kościołem św. Jakuba Apostoła, znajduje się źródło św. Jakuba, obok którego usytuowana jest figura z 1704 r., przedstawiająca postać świętego. Wodzie z tego źródła od wieków przypisywano cudowne właściwości, miejsce to jest celem licznych pielgrzymek. Ponadto na zachód od kościoła, już na terenie leśnym znajdują się pozostałości obwałowań średniowiecznego grodziska, datowanego na X-XI wiek. W roku 2003 r. utworzono w rezerwacie ścieżkę edukacyjną w celu podniesienia walorów dydaktycznych tego miejsca.

autor opracowania Krzysztof Zajac

Luskiewnik różowy
(*Lathraea squamaria*).
Fot. K. Zajac

Źródło św. Jakuba w rezerwacie „Buczyna Jakubowska”. Fot. K. Zajac

Rezerwat przyrody „Buczyna Piotrowicka”

rok utworzenia:
2002

powierzchnia:
171,27 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

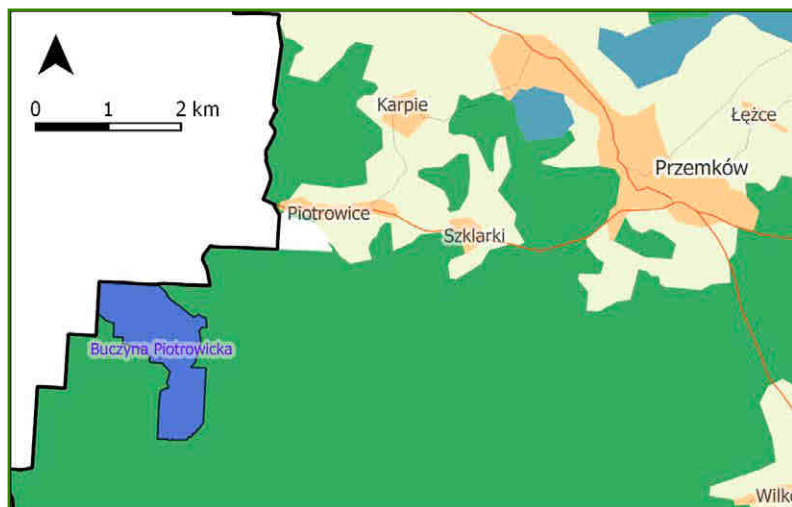
położenie
administracyjne:
gmina Gromadka,
powiat
bolesławiecki

Nadleśnictwo
Przemków

położenie
geograficzne:
makroregion Nizina
Śląsko-Łużycka,
mezoregion
Wysoczyzna
Lubińska

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:

Przemkowski Park
Krajobrazowy,
obszar Natura
2000 OSO Bory
Dolnośląskie
PLB020005,
obszar Natura 2000
SOO Buczyna
Szprotawsko-
-Piotrowicka
PLH080007

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych lasów grądowych, łągowych i olsów z bogatą i unikalną florą.

Rezerwat położony jest w obrębie dużego kompleksu leśnego w północnej części Borów Dolnośląskich, w odległości ok. 2,5 km na południowy-zachód od miejscowości Piotrowice. Obejmuje on fragment dużego, zwartego płatu drzewostanów bukowych, którego część chroniona jest w graniczącym z nim od północnego-zachodu rezerwacie „Buczyna Szprotawska” znajdującym się w województwie lubuskim. Zbiorowiska leśne rezerwatu reprezentowane są przez dwa zespoły roślinne: kwaśną buczynę niżową *Luzulo pilosae-Fagetum* i rzadko spotykaną w tej części Dolnego Śląska żyzną buczynę sudecką *Dentario enneaphylli-Fagetum*.

Znaczna jednorodność siedliskowa tego obszaru chronionego sprawia, że miejscowa flora nie jest szczególnie urozmaicona. Niemniej podczas badań inwentaryzacyjnych przeprowadzonych w latach 90. w granicach obecnego rezerwatu stwierdzono występowanie 213 gatunków roślin naczyniowych, w tym jednego gatunku chronionego – wawrzynka wilczytoko *Daphne mezereum*. Do ciekawszych przedstawicieli flory rezerwatu należą rzadko spotykane w regionie gatunki charakterystyczne dla żyznych buczyn sudeckich jak: jęczmieniec zwyczajny *Hordelymus europaeus*, żywiec dziewięciolistny *Dentaria enneaphyllos*, żywiec cebulkowy *Dentaria bulbifera* czy kostrzewa leśna *Festuca altissima*. Trzy ostatnie spośród wymienionych gatunków zostały wpisane również na listę gatunków zagrożonych na Dolnym Śląsku. Co więcej, żywiec dziewięciolistny jest w Polsce gatunkiem górskim typowym dla żyznych lasów bukowych w Sudetach. Jego występowanie w niżowej części Dolnego Śląska należy uznać za przyrodniczą osobliwość rezerwatu.

Zbiorowiska leśne rezerwatu „Buczyna Piotrowicka” są również cenne ze względu na osobliwości lokalnej mykoflory. Odnotowano tu obecność rzadkich gatunków grzybów związanych z bukiem, jak: monetka bukowa *Oudemansiella mucida*, czy też wpisane na krajową czerwoną listę zagrożonych grzybów: sopłówka bukowa *Hericium coralloides* i smolucha bukowa *Ischnoderma resinsum*.

Sopłówka (*Hericium*).
Fot. R. Pielech

Stare, ponad 150-letnie drzewostany rezerwatu są siedliskiem rzadkich i zagrożonych gatunków chrząszczy saproksylicznych. W dziuplach tutejszych lip i buków stwierdzono obecność pachnicy dębowej *Osmoderma eremita* i zacnika kropkowanego *Gnorimus variabilis*. Dla pierwszego z wymienionych gatunków, objętego w kraju ścisłą ochroną gatunkową, rezerwat „Buczyna Piotrowicka” jest jednym z najważniejszych obszarów chronionych tego typu na Dolnym Śląsku. Na uwagę zasługuje również obecność w tutejszych lasach jelonka rogacza *Lucanus cervus*, chronionego gatunku związanego w naszym kraju przede wszystkim z dębem, rzadko spotykanego w drzewostanach bukowych. Do największych osobliwości faunistycznych rezerwatu należy zaliczyć również dwa niezwykle rzadko spotykane chrząszcze: bogatka *Dicerca berlinensis* oraz krytycznie zagrożonego wyginięciem sprężyka *Stenagostus rhombeus*. Oba gatunki nie są co prawda objęte ochroną gatunkową w Polsce, jednak podobnie jak pachnica uznawane są za relikty lasów pierwotnych. Obecność tych gatunków dodatkowo potwierdza wysoką przyrodniczą wartość ekosystemu chronionego w rezerwacie. Z innych ciekawych owadów stwierdzonych w ostatnich latach w rezerwacie warto także wymienić trzeplę zieloną *Ophiogomphus cecilia*, ściśle chroniony gatunek ważki.

Dojrzałe drzewostany rezerwatu stwarzają dogodne warunki do gniazdowania dla rzadkich w regionie ptaków, takich jak: muchołówka białoszyja *Ficedula albicollis*, muchołówka mała *Ficedula parva*, dzięcioł średni *Leipopicus medius*, dzięcioł czarny *Dryocopus martius* i siniak *Columba oenas*. W przypadku teriofauny tego obszaru na szczególną uwagę zasługuje liczna populacja popielicy *Glis glis*, gatunku wybitnie związanego z lasami bukowymi. Rezerwat ten, razem z sąsiadującą „Buczyną Szprotawską”, stanowi jedno z nielicznych stanowisk popielicy w niżowej części Polski zachodniej. Obok wyżej wymienionych gatunków zwierząt, w rezerwacie stwierdzono obecność 19 gatunków ślimaków, co czyni go jednym z najcenniejszych dla tej grupy zwierząt obszarów na terenie Przemkowskiego Parku Krajobrazowego.

Rezerwat położony jest poza szlakami turystycznymi. W pobliżu jego wschodnich i południowych granic przebiega szlak rowerowy z Wierzbowej do Przemkowa.

autor opracowania Remigiusz Pielech

Buczyna w rezerwacie.
Fot L. Zawadzki

Fragment rezerwatu „Buczyna Piotrowicka”. Fot. R. Pielech

Rezerwat przyrody „Buczyna storczykowa na Białych Skalach”

rok utworzenia:
2001

powierzchnia:
8,76 ha

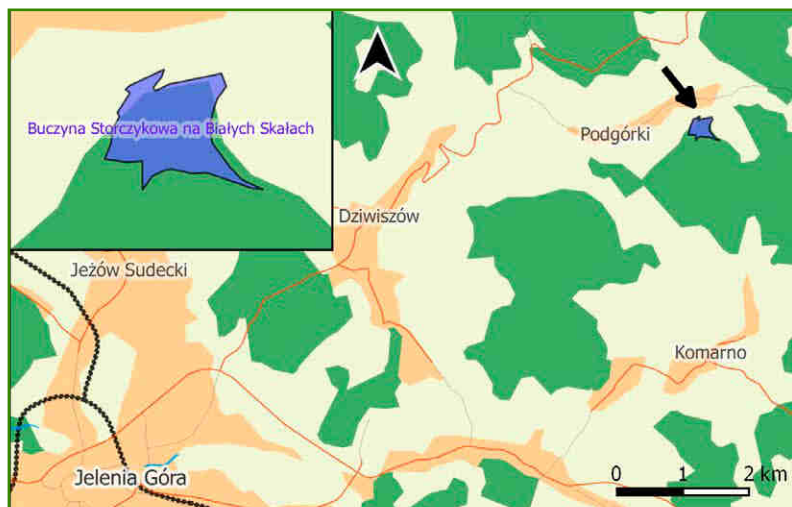
rodzaj: rezerwat
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Świerzawa,
powiat złotoryjski

Nadleśnictwo
Złotoryja

położenie
geograficzne:
Góry Kaczawskie,
na wschód od wsi
Podgórci

powiązanie
z innymi obiektami
chronionymi:
obszar Natura
2000 SOO
Góry i Pogórze
Kaczawskie
PLH020037

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentów żyznych buczyn sudeckich i ciepłolubnych buczyn storczykowych wraz z całą różnorodnością flory, fauny i obiektów przyrody nieożywionej występujących na tym obszarze.

Rezerwat obejmuje najniższy fragment lasu na północnym stoku góry Maślak, na wysokości od około 455 do 550 m n.p.m., w zakresie roślinnego piętra pogórze (do ok. 500 m n.p.m.) i regła dolnego. Z trzech stron kontaktuje się z obszarami rolnymi, od południa łączy z dużym kompleksem leśnym. Gleby mają charakter inicjalny, dzięki wpływowi wapienia są żyzne, zasadowe lub obojętne do słabo kwaśnych w dolnej partii stoków. Teren urozmaicają duże wychodnie zmetamorfizowanych wapieni i towarzyszące im rumowiska skalne; jedna ze skałek przed 1945 r. była objęta ochroną jako pomnik przyrody. Istnieje tu niewielka jaskinia z częściowo zachowaną szatą naciekową (Jaskinia Walońska). Do rezerwatu nie prowadzą szlaki turystyczne, jedynie do północnego skraju rezerwatu dochodzi polna droga od wsi Podgórci.

Naturalną okrywą roślinną są tu przede wszystkim żyzne lasy bukowe, stanowiące ponad 70% pokrycia powierzchni rezerwatu. Są to zbiorowiska bardzo bogate florystycznie (35 do 40 gatunków w płacie). Część płatów poprzez udział żywcza dziewięciolistnego *Dentaria enneaphyllos* i innych gatunków górskich nawiązuje do sudeckiej żyznej buczyny *Dentario enneaphylli-Fagetum*, część poprzez udział gatunków kalcy- i termofilnych, m.in. buławnika wielokwiatowego *Cephalanthera damasonium*, ciemniżyka białokwiatowego *Vincetoxicum hircundinaria*, czyścicy storzyszka *Clinopodium vulgare*, dzwonka brzoskwiniolistnego *Campanula persicifolia*, do ciepłolubnych buczyn nawapiennych *Cephalanthero-Fagetum*. Niemal 30% powierzchni zajmują zbiorowiska zastępcze z udziałem świerka *Picea abies* i modrzewia *Larix decidua*. Ponadto naturalne wychodnie skałek wapiennych są miejscem występowania zbiorowisk paproci szczelinowych z rzędu *Potentilletalia caulescentis*, budowanych głównie przez zanokcicę murową i skalną *Asplenium ruta-muraria* i *A. trichomanes* oraz paprotnicę kruchą *Cystopteris fragilis*. W północno-zachodniej części rezerwatu znajduje się łąka rajgrasowa i niewielki płat ziołorośli, budowany przez lepiężnika białego *Petasites albus*.

Orlik pospolity
(*Aquilegia vulgaris*).
Fot. E. Szczęśniak

W rezerwacie odnotowano ok. 70 gatunków grzybów makroowocnikowych, w tym zagrożone wymarciem w skali kraju borowika gładkotrzonowego *Boletus queletii*, piniątkówkę jodłową *Xerula melanotricha*, purchawkę łatkową *Lycoperdon mammiforme* i objętego ochroną częściową smardza jadalnego *Morchella esculenta*. Flora mszaków obejmuje ok. 70 gatunków, w tym liczne górskie i nawapienne. Flora naczyniowa rezerwatu to około 170 gatunków. Niemal 50% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, ok. 30% stanowią gatunki siedlisk wtórnych, łąkowe i murawowe, ok. 4% to gatunki naskalne. Odnotowano osiem gatunków synantropijnych, w tym cztery obce pojawiające się w sąsiedztwie dróg i w prześwietlonych fragmentach lasów. Niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora* jest jedynym, którego udział we florze rezerwatu jest istotny. Na niewielkiej powierzchni pojawiają się także siewki dębu czerwonego *Quercus rubra*. Cztery gatunki objęte są ochroną ścisłą: paprotnik kolczysty *Polystichum aculeatum*, lilia złotogłów *Lilium martagon*, buławnik mieczolistny i wielkokwiatowy *Cephalanthera longifolia* i *C. damasonium*. 10 podlega ochronie częściowej, m.in. orlik pospolity *Aquilegia vulgaris*, wawrzynek wilczełyko *Daphne mezereum*, kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*, gniewnik leśny *Neottia nidus-avis*. Odnotowano także ok. 20 gatunków z regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych, poza powyższymi pod ścisłą ochroną także m.in. takie jak jodła pospolita *Abies alba*, żywiec cebulkowy *Dentaria bulbifera*; spośród nich buławnik mieczolistny jest zagrożony w skali kraju. Informacji o występowaniu tutaj obuwika pospolitego *Cypripedium calceolus* mimo poszukiwań nie udało się potwierdzić. Fauna nie była objęta kompleksowymi badaniami, kontrolowano jedynie ssaki: odnotowano 21 gatunków ssaków, w tym zagrożoną w skali kraju i objętą Konwencją Berneńską popielicę szarą *Glis glis* oraz około 20 gatunków mięczaków.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Lilia złotogłów
(*Lilium martagon*).
Fot. E. Szczęśniak

Skalka w rezerwacie „Buczyna storczykowa na Białych Skalach”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Buki Sudeckie”

rok utworzenia:

1994

powierzchnia:

174,42 ha

rodzaj: rezerwat

leśny

położenie

administracyjne:

gmina Bolków,

powiat jaworski

Nadleśnictwo

Jawor

położenie

geograficzne:

Góry Kaczawskie,

między wsiami

Nowe Rochowice

i Grudno

powiązanie

z innymi obszarami

chronionymi:

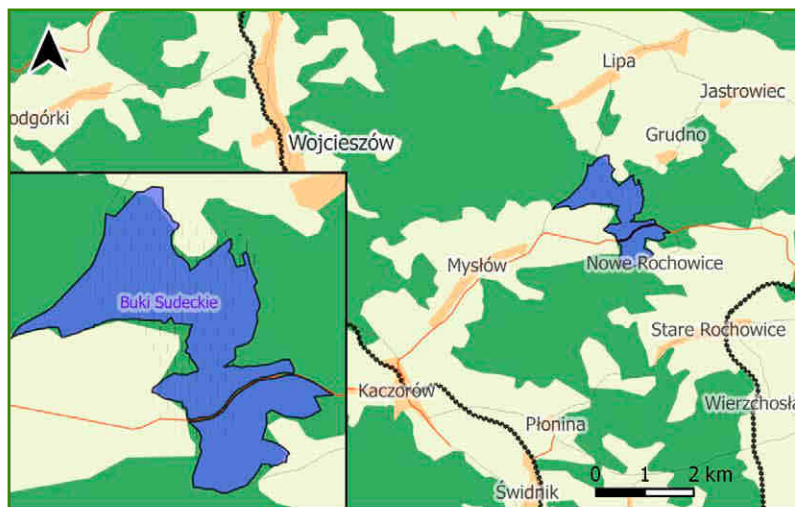
obszar Natura

2000 SOO

Góry i Pogórze

Kaczawskie

PLH020037

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych zbiorowiska leśnego reprezentującego bogaty florystycznie las bukowy.

Rezerwat obejmuje stoki i wierzchołki Czerwonego Wzgórza i Rakarni, na wysokości od ok. 430 do 548 m n.p.m. (wierzchołek Rakarni), w zakresie roślinnego piętra pogórza (do ok. 500 m n.p.m.) i regla dolnego. Choć jest częścią dużego kompleksu leśnego, to granice w większości przylegają do terenów rolnych. Przez rezerwat przepływają dwa potoki oraz ich dopływy, meandrujące i tworzące rozlewiska, obecne są także wysięki wód. W dolnej części znajduje się pozostałość starego stawu, obecnie trzymająca wodę okresowo. Dominują tu gleby brunatne kwaśne, w części rezerwatu oglejone. Niekorzystnym czynnikiem jest intensywnie użytkowana droga krajowa nr 3, przecinająca las, utrudniająca migrację gatunków rodzimych i jednocześnie będąca korytarzem migracyjnym gatunków obcych. Od niej odchodzą drogi leśne prowadzące do rezerwatu. Przez teren rezerwatu nie przechodzą szlaki turystyczne.

Rezerwat chroni część jednego z większych sudeckich kompleksów łągów i żyznej buczyny, oraz zbiorowisk o charakterze przejściowym. Podgórskie łągi jesionowe *Carici remotae-Fraxinetum* rozwinęły się przy potokach i wysiękach i zajmują nieco poniżej 50% powierzchni. Drzewostan budowany jest głównie przez jesion wyniosły *Fraxinus excelsior*, warstwa krzewów jest dobrze wykształcona, a runo bujne i często wielowarstwowe, z udziałem wysokich bylin, jak np. starzec jajowaty *Senecio ovatus*, niecierpek pospolity *Impatiens noli-tangere*, kostrzewa olbrzymia *Festuca gigantea* i niskich geofitów, m.in. kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, podagrycznik pospolity *Aegopodium podagraria*, szczyr trwały *Mercurialis perennis*. Miejscami masowo występuje czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*. Około 20% powierzchni pokrywa żyzna buczyna sudecka *Dentario enneaphylli-Fagetum*. Drzewostan jest bukowy, o dużym zwarcie, z udziałem jesionu i jawora *Acer pseudoplatanus*, niemal brak warstwy krzewów, lecz dobrze rozwinięte jest runo z dużym udziałem marzanki wonnej *Asperula odorata*, żywca dziewięciolistnego i cebulkowego *Dentaria enneaphyllos* i *D. bulbifera*, szczyru trwałego, ale także liliii złotogłów *Lilium martagon*. Na siedliskach wilgotniejszych wykształca się postać z czosnkiem niedźwiedzim, który dominuje w runie. Drzewiaste zbiorowiska zastępcze,

Storczyk plamisty
(*Dactylorhiza maculata*).
Fot. E. Szczęśniak

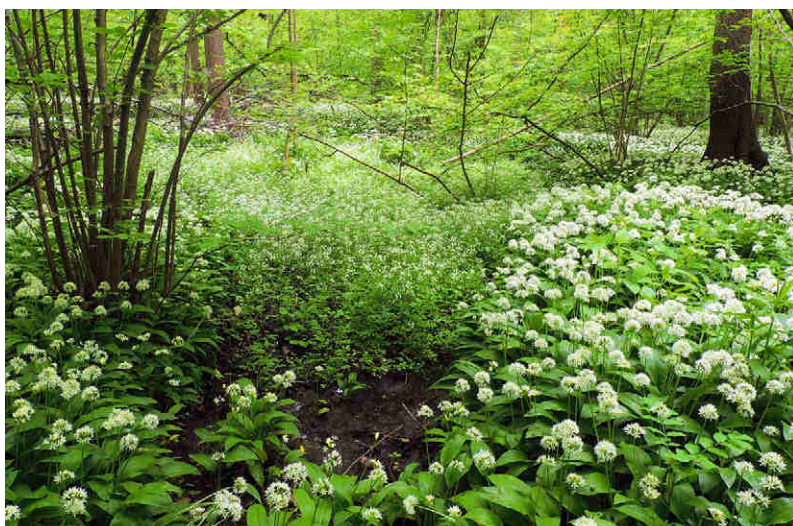
głównie ulegające obecnie naturalnej przebudowie nasadzenia świerka *Picea abies* oraz drzewostany z udziałem brzozy *Betula pendula* stanowią niemal 30% rezerwatu. Mały udział ma roślinność nieleśna, w granicach rezerwatu znajdują się dwa niewielkie fragmenty łąk świeżych, gdzie obecnie zachodzi proces sukcesji i odtwarzają się zbiorowiska leśne, obecne są także małe płaty roślinności związanej z wysiękami, budowanej przez rzeżuchę gorzką *Cardamine amara*, niezapominając błotną *Myosotis palustris* i przetacznika bobowiczka *Veronica beccabunga*. Sezonowo w starym, wysychającym stawie utrzymuje się oczko wodne, gdzie pojawiają się m.in. rzęsa drobna *Lemna minor* i rześl *Calitriche* sp.

Aktualna flora naczyniowa rezerwatu składa się z około 280 gatunków. Nieco ponad 50% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, niemal 50% stanowią gatunki siedlisk półnaturalnych (łąk świeżych i wilgotnych), ok. 5% gatunki wodne i nieleśnych siedlisk zabagnionych. Jedynie na drogach i w ich sąsiedztwie obserwowano gatunki siedlisk ruderalnych, najczęściej jako pojedyncze rośliny. Wyjątkiem są pobocza szosy, gdzie w pasie ok. metra szerokości regularnie pojawiają się zawlekanie gatunki synantropijne, nie wnikające jednak w zbiorowiska leśne. Jedynym gatunkiem obcym notowanym w większości lasów jest niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora*. Dwa gatunki objęte są ochroną ścisłą: skrajnie rzadki w rezerwacie buławnik mieczolistny *Cephalanthera longifolia* i mająca dużą populację lilia złotogłów. 10 gatunków obejmuje ochrona częściowa, m.in. kukułkę plamistą *Dactylorhiza maculata*, pokrzyk wilczą-jagodę *Atropa belladonna*, pierwiosnka wyniosłego *Primula elatior*, wawryzyna wilczylika *Daphne mezereum* i czosnek niedźwiedzi. Odnotowano także ponad 20 gatunków z dolnośląskiej listy zagrożonych roślin naczyniowych, m.in. pokrzyk wilczą-jagodę *Atropa belladonna*, stokłosę gałęzistą *Bromus ramosus*, żywca dziewięciolistnego i cebulkowego *Dentaria enneaphyllos*, *Dentaria bulbifera*, subatlantycką śledziennicę naprzeciwlistną *Chrysosplenium oppositifolium*; w tym jedynie buławnik mieczolistny *Cephalanthera longifolia* jest zagrożony także w skali kraju. Fauna nie była obiektem kompleksowych badań. Przeprowadzono jedynie obserwacje ptaków i stwierdzono nieco ponad 50 gatunków lęgowych, w tym bociana czarnego *Ciconia nigra* i muchołówkę białoszyją *Ficedula albicollis*.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Żywiec cebulkowy
(*Dentaria bulbifera*).
Fot. E. Szczęśniak

Żródliśko z rzeżuchą gorzką (*Cardamine amara*). Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Bukowa Kalenica w Górach Sowich”

rok utworzenia:
1962

powierzchnia:
28,78 ha

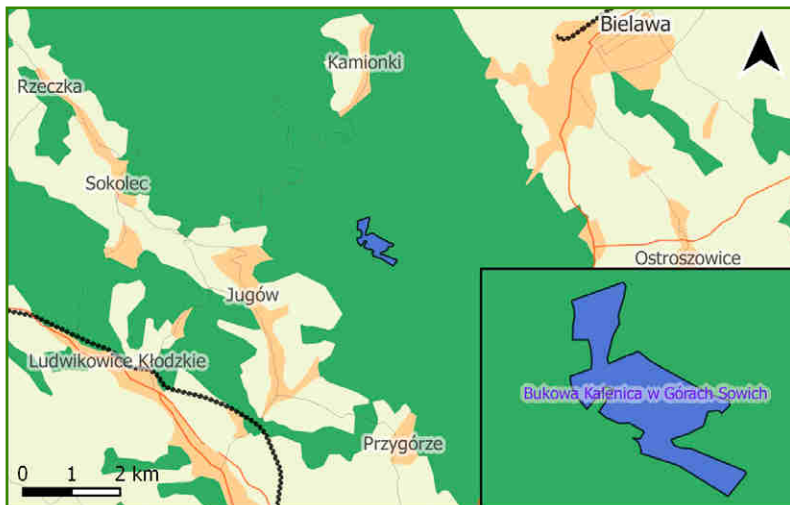
rodzaj rezerwatu:
leśny

olożenie
administracyjne:
gmina Bielawa,
powiat
dzierzoniowski

Nadleśnictwo
Świdnica

położenie
geograficzne:
makroregion
Sudety Środkowe,
mezoregion Góry
Sowie

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi: Park
Krajobrazowy Gór
Sowich, obszar
Natura 2000 SOO
Ostoja Nietoperzy
Gór Sowich
PLH020071

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu bukowego na krawędzi grani Gór Sowich.

Rezerwat obejmuje fragment szczytowych partii Góry Słonecznej (950 m n.p.m.) i stanowiącej trzecią pod względem wysokości szczyt Gór Sowich – Kalenicy (965 m n.p.m.) oraz ich wschodnie i północno-wschodnie stoki. Najbliższą miejscowością jest Jugów, położony w odległości ok. 2 km na południowy-zachód. Niemal cały obszar rezerwatu zajmuje kwaśna buczyna górska *Luzulo-luzulidis-Fagetum*, mająca tutaj jedno z najwyższych położonych stanowisk w Górach Sowich. Miejscami struktura zbiorowiska jest zniekształcona ze względu na duży udział wprowadzonego do drzewostanu świerka *Picea abies*, niemniej jednak drzewostan rezerwatu zdominowany jest przez buka *Fagus sylvatica*, którego wiek przekracza 150 lat. W wierzchowinowych partiach wzniesień drzewa te przybierają charakterystyczną skarlłowaciałą postać o powyginanych i poskręcanych konarach, natomiast dorodne, gonne okazy rosnące na stokach osiągają nawet 26 m wysokości i 220 cm pierśnicy. Niewielkie powierzchnie zajmują zbiorowiska źródłiskowe z klasy *Montio-Cardaminetea*, wykształcające się przy niewielkich okresowych wysiękach wody. W miejscach przerzedzeń drzewostanu występują również zbiorowiska z dominacją trzcinnika owłosionego *Calamagrostis villosa* i trzcinnika leśnego *Calamagrostis arundinacea*.

Flora rezerwatu nie należy do szczególnie bogatych. Na jego terenie stwierdzono występowanie 85 gatunków roślin naczyniowych, w tym szeregu gatunków górskich i borealno-górskich, których obecność odzwierciedla surowy klimat tego terenu. Nieco bogatsze gatunkowo płaty zlokalizowane są w niższych partiach rezerwatu, w otoczeniu górnych odcinków potoków. Występuje tam wiele mezo- lub higrofilnych gatunków żyznych lasów liściastych, jak szczyr trwały *Mercurialis perennis*, marzanka wonna *Galium odoratum*, turzyca rzadkokłosa *Carex remota* i chroniony czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*. Spośród innych roślin chronionych stwierdzono w rezerwacie również pojedyncze okazy lilii złotogłów *Lilium martagon* i śnieżycy wiosennej *Leucoium vernum*. Brioflora rezerwatu nie doczekała się dotąd pełnego opracowania. Dotychczasowe badania wykazały na tym terenie obecność 25 mchów i 6 wątrobowców. Gatunki chronione w obrębie tej grupy roślin reprezentuje widząb miotłowy *Dicranum scoparium* i rokitnik

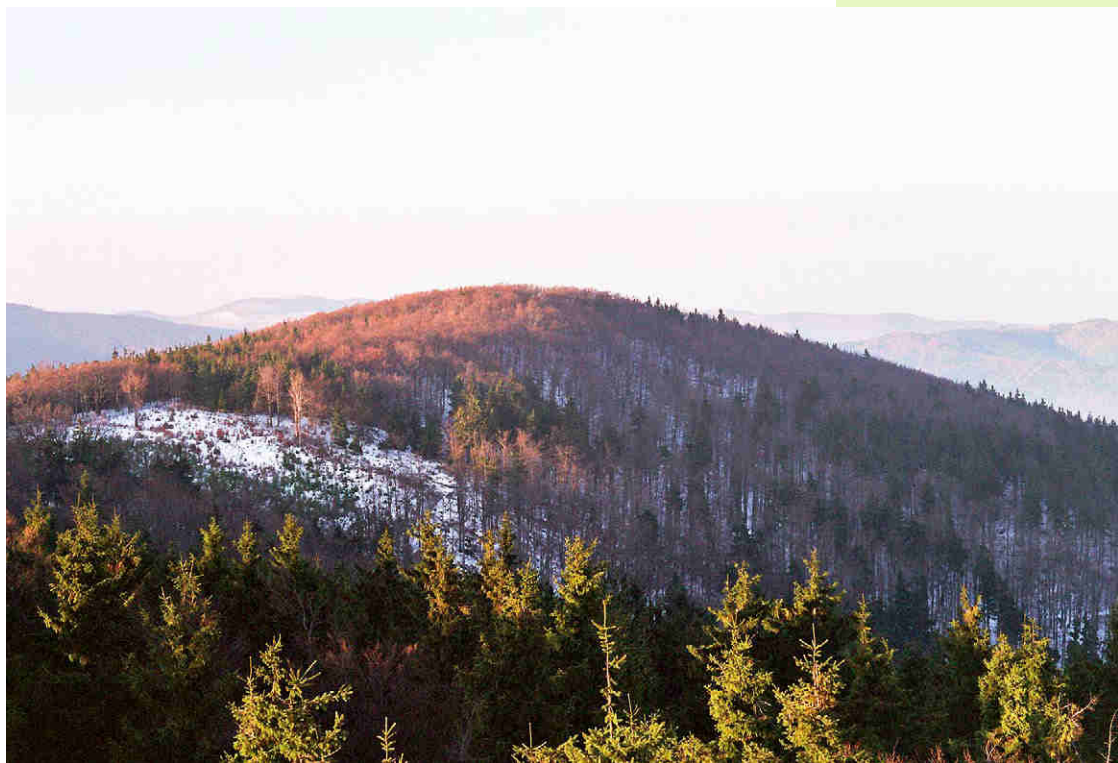
Buczyna.
Fot. R. Pielech

pospolity *Pleurozium schreberi*. Spośród grzybów lepiej rozpoznane zostały tylko śluzowce. Badania śluzowców przeprowadzone na terenie Sudetów w latach 80. ubiegłego wieku wykazały na Kalenicy obecność 16 przedstawicieli tej grupy, w tym szereg gatunków związanych z martwym drewnem. Na starych pniach w rezerwacie stwierdzono także rzadko spotykany gatunek porostu - *Graphis scripta*, wpisany na czerwoną listę roślin i grzybów.

Fauna rezerwatu nie była dotychczas przedmiotem szczegółowych badań. Charakterystyczną cechą lasów bukowych położonych w obrębie rozległych kompleksów leśnych jest stosunkowo niskie zagęszczenie awifauny lęgowej, niemniej skupia ona kilka charakterystycznych ptaków, silnie związanych z obecnością starodrzewu bukowego. Spośród takich gatunków na terenie rezerwatu stwierdzono wóchatkę *Aegolius funereus* i siniaka *Columba oenas*, których gniazdowanie jest także warunkowane obecnością dzięcioła czarnego *Dryocopus martius*.

Walory przyrodnicze rezerwatu dodatkowo podnosi obecność licznych efektownych form skalnych, zlokalizowanych w obrębie rezerwatu oraz przy zachodnich granicach. Wzdłuż południowo-zachodniej granicy rezerwatu przebiegają dwa piesze szlaki turystyczne – czerwony i żółty. Atrakcją tego terenu jest także wieża widokowa o wysokości 20 m, wzniesiona na szczycie Kalenicy w roku 1932 na cześć marszałka Hindenburga.

autor opracowania Remigiusz Pielech

Panorama rezerwatu „Bukowa Kalenica w Górach Sowich”. Fot. R. Pielech

Rezerwat przyrody „Cisowa Góra”

rok utworzenia:
1953

powierzchnia:
18,93 ha

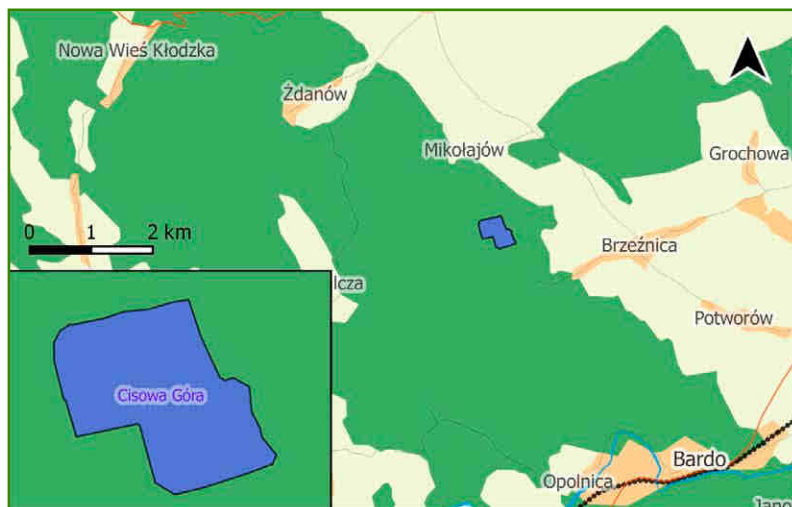
rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie administracyjne:
gmina Stoszowice,
powiat ząbkowicki

Nadleśnictwo
Bardo Śląskie

położenie geograficzne:
podprovincia
Sudety
i Przedgórze
Sudeckie,
makroregion
Sudety Środkowe,
mezoregion Góry
Bardzkie

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
Obszar
Chronionego
Krajobrazu „Góry
Bardzkie i Sowie”
oraz obszar
Natura 2000 SOO
Góry Bardzkie
PLH020062

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnego stanowiska cisa, gatunku ustępującego obecnie z lasów, a stanowiącego niegdyś ich stały element składowy.

Rezerwat „Cisowa Góra”, najstarszy rezerwat Sudetów, jest jednym z 33 tego typu obszarów utworzonych na terenie Polski dla ochrony cisa pospolitego *Taxus baccata*.

Ten gatunek drzewa, związany w sposób szczególnie z historią i tradycją naszego kraju i chroniony już za czasów króla Władysława Jagiełły, ściślej ochronie gatunkowej podlega od 1934 r. Jedną z największych populacji tego cennego gatunku występuje właśnie w Sudetach, niedaleko miejscowości Brzeznica i Mikołajów. Rezerwat położony jest na zachodnim grzbiecie Gór Bardzkich i obejmuje swoimi granicami fragment doliny Studwi oraz Górę Buczek (Cisową Górę) o wysokości 552 m n.p.m.

Cis pospolity *Taxus baccata* jest drzewem dwupiennym, co oznacza, że kwiaty męskie i żeńskie wykształcają się na odrębnych osobnikach. Osobniki żeńskie najłatwiej rozpoznać późnym latem lub jesienią po czerwonych osnówkach, w których znajdują się nasiona cisa. Mięsiste osnówki wraz z nasionami chętnie zjadane są przez ptaki. Same nasiona, ze względu na twardą osłonę nie podlegają procesowi trawienia, a jedynie przechodzą przez przewód pokarmowy ptaków i są przygotowywane (soki żołądkowe zmiękczejają twardą łupinę nasienną) do kiełkowania po ich wydaleniu.

Liczba dorosłych drzew cisa w rezerwacie z roku na rok ulega zmniejszeniu. W momencie utworzenia rezerwatu zinventaryzowano 1376 sztuk tego gatunku. Obecnie rośnie tam zaledwie 708 egzemplarzy. Zdecydowana większość drzew posiada pierśnicę (średnica drzewa mierzona na wysokości 1,3 m nad poziomem gruntu) w przedziale 11-20 cm. Drzew cieńszych oraz grubszych jest zdecydowanie mniej. Ponadto dominują tu drzewa o wysokości od 7 do 12 m. Drzewa osiągające wysokość powyżej 15 m występują jedynie pojedynczo. Taki układ parametrów cisów świadczy o zbliżonym wieku drzew oraz sugeruje ich pochodzenie, tj. wprowadzenie gatunku przez człowieka. Niepokojącym zjawiskiem jest natomiast brak drzew o mniejszych wymiarach. Obserwuje się tam dość liczne odnowienie naturalne w postaci pojawiających się siewek cisa,

Cisy. Fot. A. Raj,
B. Wieniawska-Raj

natomiast brakuje egzemplarzy w fazie podrostu. Z prowadzonych obserwacji wynika, że najpoważniejszą przyczyną zamierania odnowienia naturalnego cisa jest zgryzanie młodych drzewek przez jelenie i sarny. Występowanie tak dużej luki pokoleniowej (brak młodego pokolenia) przy systematycznym zamieraniu drzew dorosłych jest poważnym zagrożeniem dla trwania populacji cisa w rezerwacie.

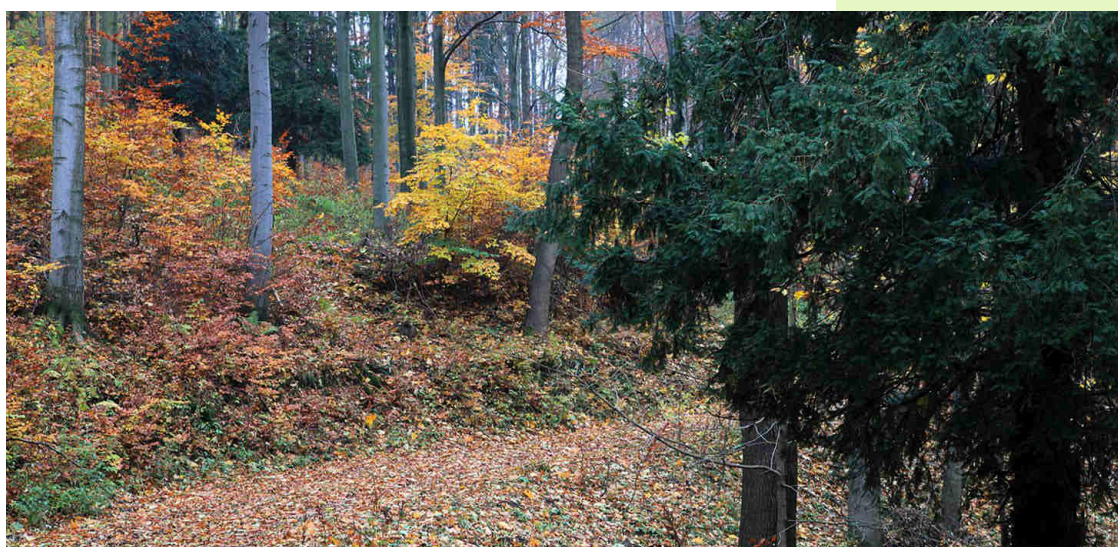
W granicach rezerwatu cisy rosną głównie w następujących zespołach leśnych: klonowo-lipowy las stokowy *Aceri platanoidis-Tilieta platyphylli* obejmujący większość stoków o wystawie wschodniej i północnej, żyzna buczyna sudecka *Dentario enneaphylli-Fagetum* obejmująca swym zasięgiem centralną część rezerwatu oraz podgórska dąbrowa acydofilna *Luzulo luzuloidis-Quercetum petraeae* wykształcona na stokach o wystawie południowo-zachodniej. Wszystkie wymienione wyżej płaty lasu, pomimo iż w przeszłości podlegały zabiegom gospodarczym, charakteryzują się znacznym stopniem naturalności. Oprócz cisa, będącego głównym przedmiotem ochrony, w rezerwacie występują licznie inne cenne gatunki roślin. Stwierdzono tu 32 gatunki śluzowców, 66 gatunków mchów, 6 gatunków wątrobowców oraz 123 gatunki roślin wyższych, w tym gatunki chronione: orlik pospolity *Aquilegia vulgaris*, wawrzynek wilczytoko *Daphne mezereum*, naparstnica zwyczajna *Digitalis grandiflora*, lilia złotogłów *Lilium martagon*, buławnik mieczolistny *Cephalanthera longifolia*, kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*, listera jajowata *Listera ovata*, gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*, podkolan biały *Platanthera bifolia*, smrotnik smrodliwy *Phallus impudicus*. Fauna rezerwatu nie została dotychczas dokładnie zbadana. Obszar ten często odwiedzany jest przez jelenie *Cervus elaphus* i sarny *Capreolus capreolus*, co widać po śladach żerowania na siewkach cisa. Dość liczne ślady buchtowania pozostawia po sobie również dzik *Sus scrofa*. Można tu spotkać pospolite gatunki ptaków, związane z lasami niższych położeń górskich. Spośród płazów na szczególną uwagę zasługuje salamandra *Salamandra salamandra*, której stosunkowo liczna populacja występuje w otoczeniu strumyków przepływających przez rezerwat i w ich sąsiedztwie.

Przez teren rezerwatu nie przebiega żaden szlak turystyczny.

autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Owoce cisa. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Fragment rezerwatu „Cisowa Góra”. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Rezerwat przyrody „Cisy”

rok utworzenia:
1954

powierzchnia:
19,58 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

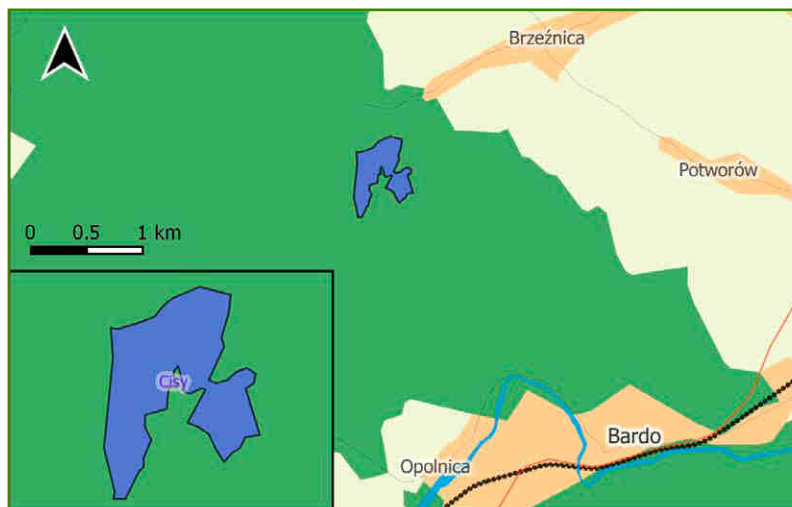
położenie
administracyjne:
– gmina Bardo
Śląskie, powiat
ząbkowicki

Nadleśnictwo
Bardo Śląskie

położenie
geograficzne:
podprowinca
Sudety
i Przedgórze

Sudeckie,
makroregion
Sudety Środkowe,
mezoregion Góry
Bardzkie

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:
Obszar
Chronionego
Krajobrazu „Góry
Bardzkie i Sowie”
oraz obszar
Natura 2000 SOO
Góry Bardzkie
PLH020062

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych naturalnego stanowiska cisa, gatunku ustępującego obecnie z lasów, a stanowiącego niegdyś ich stały element składowy.

Rezerwat, położony niedaleko miejscowości Brzeźnica i Mikołajów, na północnych stokach dwóch wzniesień: Brzeźnickiej Góry (525 m n.p.m.) i Leszka (530 m n.p.m.), jest kolejnym z obszarów istniejącej w Polsce sieci rezerwatów przyrody utworzonych specjalnie dla ochrony cisa pospolitego *Taxus baccata*. Sudecka populacja tego gatunku (chroniona w dwóch leśnych rezerwach przyrody: „Cisy” i „Cisowa Góra”) jest jedną z największych w naszym kraju. Cis pospolity, w przeszłości szczególnie ceniony ze względu na właściwości drewna, wykorzystywany był w wielu rodzajach rzemiosł. Pierwszy akt prawny chroniący cisy wydany został w 1423 r. przez króla Władysława Jagiełłę. Ścisłej ochronie gatunkowej cis podlega od 1934 r.

Cis pospolity *Taxus baccata* to drzewo dwupienne, kwiaty męskie i żeńskie wykształcają się na odrębnych osobnikach. Osobniki żeńskie najłatwiej rozpoznać późnym latem lub jesienią po czerwonych osnówkach, w których znajdują się nasiona cisa. Mięiste osnówki wraz z nasionami chętnie zjadane są przez ptaki. Same nasiona, ze względu na twardą osłonę, nie podlegają procesowi trawienia, a jedynie przechodzą przez przewód pokarmowy ptaków i są przygotowywane (soki żołądkowe zmiękczejają twardą łupinę nasienną) do kiełkowania po ich wydaleniu.

Liczba dorosłych drzew cisa na terenie rezerwatu z roku na rok ulega zmniejszeniu. W chwili powstania rezerwatu w jego granicach zarejestrowano 1627 dorosłych okazów cisa, natomiast w 2000 r. pozostało już tylko 1258 sztuk. Zdecydowana większość drzew posiada pierśnicę, czyli średnicę drzewa mierzoną na wysokości 1,3 m, w przedziale 11-20 cm. Drzew cieńszych oraz grubszych jest zdecydowanie mniej. Na terenie rezerwatu dominują drzewa o wysokości 7-12 m. Drzewa osiągnące wysokość powyżej 15 m, a także drzewa mniejsze występują pojedynczo. Taki układ parametrów cisów rosnących może dowodzić, iż są one w zbliżonym wieku i zostały wprowadzone przez człowieka. Niepokojącym zjawiskiem jest brak drzew o mniejszych wymiarach. Obserwuje się co prawda dość liczne odnowienie naturalne w postaci siewek cisa, brakuje natomiast eg-

Cis pospolity
(*Taxus baccata*).
Fot. R. Warzecha

zemplarzy przechodzących do fazy podrostu. Z obserwacji wynika, że główną przyczyną zamierania odnowienia naturalnego cisa jest zgryzanie młodych drzewek przez jelenie i sarny. Występowanie tak dużej luki pokoleniowej przy systematycznym zamieraniu drzew dorosłych jest poważnym zagrożeniem dla trwania populacji cisa w rezerwacie.

Na obszarze rezerwatu przyrody „Cisy” dominują następujące zespoły leśne: żyzna buczyna sudecka *Dentario enneaphylli-Fagetum* obejmująca centralną część rezerwatu, pogórska dąbrowa acydofilna *Luzulo luzuloidis-Quercetum petraeae* oraz uboga buczyna górska *Luzulo-Fagetum* zajmujące zbocza o wystawie zachodniej. Znacznie mniejszą powierzchnię w szczytowej partii rezerwatu zajmuje grąd środkowoeuropejski *Galio-Carpinetum betuli*. Wszystkie wymienione wyżej płaty lasu charakteryzują się znacznym stopniem naturalności. Skład gatunkowy runa leśnego wskazuje na duże bogactwo florystyczne. Opisano tu 9 gatunków wątrobowców, 66 gatunków mchów, 27 gatunków śluzowców, 37 gatunków grzybów, 11 gatunków porostów oraz 216 gatunków roślin naczyniowych, w tym wiele gatunków chronionych: orlik pospolity *Aquilegia vulgaris*, wawrzynek wilczyłyko *Daphne mezereum*, naparstnica zwyczajna *Digitalis grandiflora*, lilia złotogłów *Lilium martagon*, buławnik mieczolistny *Cephalanthera longifolia*, kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*, listera jajowata *Listera ovata*, gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*, podkolan biały *Platanthera bifolia*, kukułka bzuwa *Dactylorhiza sambucina*, goryczuszka orzęsiona *Gentianopsis ciliata* czy grzyby: smrodliwy *Phallus impudicus*.

Fauna rezerwatu nie została do tej pory dokładnie zbadana. Teren ten często odwiedzany jest przez jelenie *Cervus elaphus* i sarny *Capreolus capreolus*, co widać po śladach żerowania na siewkach cisa. Dość liczne ślady buchtowania pozostawia po sobie również dzik *Sus scrofa*. Można tu spotkać pospolite gatunki ptaków, związane z lasami niższych położeń górskich. Spośród płazów na szczególną uwagę zasługuje salamandra plamista *Salamandra salamandra*, której stosunkowo liczna populacja występuje w otoczeniu strumyków przepływających przez rezerwat i w ich sąsiedztwie.

Przez teren rezerwatu nie przebiega żaden szlak turystyczny.

autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Cisy w rezerwacie.
Fot. A. Raj,
B. Wieniawska-Raj

Panorama rezerwatu „Cisy”. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Rezerwat przyrody „Czarne Stawy”

rok utworzenia:
2006 r.

powierzchnia:
133,76 ha

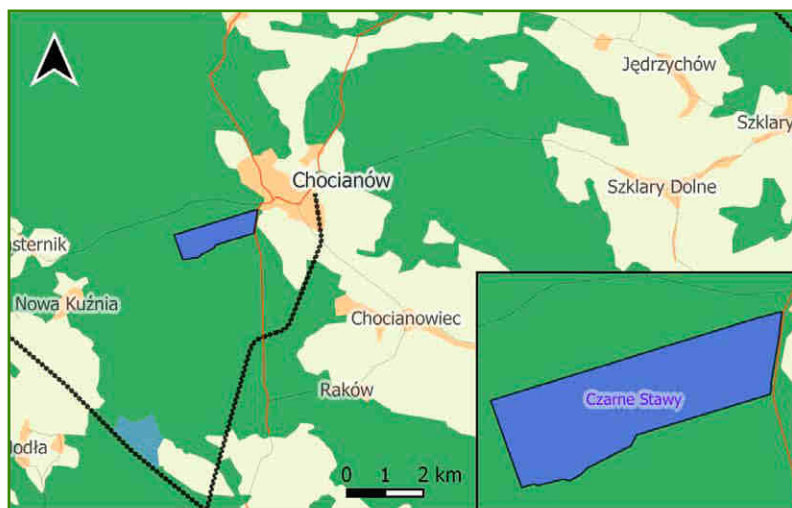
rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Chocianów,
powiat polkowicki

Nadleśnictwo
Chocianów

położenie
geograficzne:
makroregion Nizina
Śląsko-Łużycka,
mezoregion
Wysoczyzna
Lubińska

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:
obszar Natura
2000 OSO Bory
Dolnośląskie
PLB020005

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych, krajobrazowych i turystycznych fragmentów borów bagiennych oraz roślinności torfowiskowej wraz z całym szeregiem gatunków roślin i zwierząt chronionych, rzadkich i zagrożonych wyginieciem.

Rezerwat położony jest na zachód od Chocianowa, na wschodnim krańcu Borów Dolnośląskich. Na niemal całej długości granic sąsiaduje z gospodarczymi drzewostanami, tworzonymi głównie przez monokultury sosnowe. Jedynie od wschodu graniczy z terenami otwartymi, oddzielonymi drogą prowadzącą z Chocianowa do Chojnowa. Zajmuje on dno szerokiej, silnie zabagnionej, bezodpływowej doliny, wypełnionej przez rozległe torfowisko. Pomimo użytkowania gospodarczego w przeszłości (pozyskanie torfu, gospodarka leśna), obszar ten posiada wciąż bardzo duże walory przyrodnicze.

Badania fitosocjologiczne wykazały na tym terenie obecność 21 zbiorowisk roślinnych, wśród których pod względem powierzchniowym zdecydowanie dominują fitocenozy leśne. Wśród nich największy udział mają zbiorowiska borowe, należące do zespołu *Leucobryo-Pinetum*. Mniejsze powierzchnie zajmują: bór mieszany *Quercus robur-Pinetum*, bór wilgotny *Molinio caeruleae-Pinetum* oraz najcenniejsze zbiorowisko leśne rezerwatu – sosnowy bór bagienny *Vaccinio uliginosi-Pinetum sylvestris*. Zbiorowiska nieleśne reprezentowane są przede wszystkim przez fitocenozy szuwarowe z klasy *Phragmitetea* oraz mszary *Eriophoro angustifolii-Sphagnetum recurvi*, występujące wokół zarastających torfianek.

Obecna flora rezerwatu obejmuje 249 gatunków roślin naczyniowych i 16 gatunków mchów. Wśród nich znajduje się 15 taksonów chronionych, w tym: 4 gatunki roślin naczyniowych (rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, bagno zwyczajne *Ledum palustre*, gruszyczka mniejsza *Pyrola minor*, płwacz drobny *Utricularia minor*) i aż 11 gatunków mchów (próchniczek błotny *Aulacomnium palustre*, bielistka siwa *Leucobryum glaucum*, rokitnik pospolity *Pleurozium schreberi*, płonnik pospolity *Polytrichum commune*, torfowice: ostrolistny *Sphagnum capillifolium*, spiczastolistny *S. cuspidatum*, kończysty *S. fallax*, frędzlowany *S. fimbriatum*, okazały *S. riparium*, Russowa *S. russowii* i nastroszony *S. squarrosum*). Prócz nich do najcenniejszych przedstawicieli flory rezerwatu

Welnianka pochwowata
(*Eriophorum vaginatum*).
Fot. K. Zajęc

należy zaliczyć zagrożone na Dolnym Śląsku gatunki roślin naczyniowych, w większości związane z torfowiskami, jak: siedmiopalecznik błotny *Comarum palustre*, welnianka pochwowata *Eriophorum vaginatum*, dziurawiec rozestany *Hypericum humifusum*, żurawina błotna *Oxycoccus palustris*, gwiazdnica długolistna *Stellaria longifolia*, borówka bagienna *Vaccinium uliginosum*.

Mykoflora rezerwatu reprezentowana jest przez 10 gatunków grzybów wielkoowocnikowych, w tym jeden chroniony - lakownicę żółtawą *Ganoderma lucidum*. Z ciekawszych przedstawicieli grupy występuje tutaj również prószyk brudzący *Bulgaria inquinans*, flagowiec olbrzymi *Meripilus giganteus*, czy też rzadki poza obszarami górskimi borowik ceglastopory *Boletus erythropus*. Stwierdzono tu także objęty częściową ochroną gatunkową chrobotek leśny *Cladonia arbuscula*.

Na terenie rezerwatu stwierdzono występowanie 11 gatunków ważek, w tym związanej z torfowiskami i objętej ochroną gatunkową żagnicy torfowcowej *Aeshna subarctica*, a z innych ciekawych owadów, stwierdzono bardzo rzadko spotykanego w Polsce chrząszcza - żerdziankę plamistą *Monochamus saltarius*. Herpetofauna rezerwatu tworzona jest przez cztery gatunki płazów i cztery gatunki gadów. Gniazduje tu także kilka ciekawych gatunków ptaków. Spośród gatunków leśnych na uwagę zasługują w szczególności: sóweczka *Glaucidium passerinum*, włośchatka *Aegolius funereus* i słonka *Scolopax rusticola*. Natomiast zbiorniki wodne w miejscu dawnych wyrobisk po eksploatacji torfu oraz tereny bagienne są miejscem gniazdowania cyraneczki *Anas crecca*, wodnika *Rallus aquaticus*, kokoszki wodnej *Gallinula chloropus*, samotnika *Tringa ochropus* i żurawia *Grus grus*.

Przez rezerwat przebiega dydaktyczna ścieżka przyrodnicza „Uroczysko Czarne Stawy”, prowadząca na ten teren z Chocianowa.

autor opracowania Krzysztof Zajęc

Rosiczka okrągłolistna (*Drosera rotundifolia*).
Fot. A. Chlebowski

Sóweczka (*Glaucidium passerinum*).
Fot. A. Chlebowski

Czarne Stawy, torfianka. Fot. A. Chlebowski

Rezerwat przyrody „Dalkowskie Jary”

rok utworzenia:
1972

powierzchnia:
36,12 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Gaworzyce,
powiat polkowicki

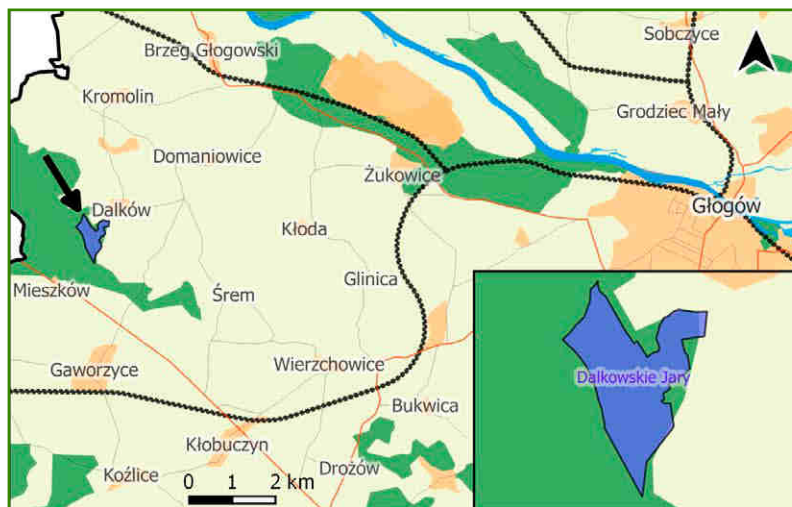
Nadleśnictwo
Głogów

położenie
geograficzne:

makroregion
Wał Trzebnicki,
mezoregion
Wzgórza
Dalkowskie

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:

Obszar
Chronionego
Krajobrazu
„Wzgórza
Dalkowskie”,
obszar Natura 2000
SOO Dalkowskie
Jary PLH020088

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych fragmentu lasu mieszanego o cechach zespołu naturalnego.

Rezerwat znajduje się zaledwie kilkadziesiąt metrów na południowo-zachód od ostatnich zabudowań miejscowości Dalków. Położony jest na wysokości 150-215 m n.p.m., co powoduje, że na niewielkiej powierzchni bezwzględna różnica wysokości wynosi aż 65 m. Jest to jeden z dwóch dolnośląskich rezerwatów chroniących nieliczne zachowane dojrzałe drzewostany bukowe Wzgórz Dalkowskich. Obok nich w obszarze tym ochronę znalazły jedne z najintensywniej ukształtowanych form geomorfologicznych tego mezoregionu, a mianowicie wzgórza o stromych zboczach przecinane siecią licznych wąwozów. O dużym znaczeniu istniejących tutaj form rzeźby, powstałych w wyniku procesów denudacyjnych, świadczy umieszczenie tego obszaru na liście najcenniejszych krajowych obiektów przyrody nieożywionej, czyli tzw. geostanowisk.

Tutejsze drzewostany bukowe, z obecnością nawet ponad 200-letnich okazów drzew, reprezentowane są przez dwa zespoły roślinne. Partie wierzchowinowe oraz górne części stoków, szczególnie tych o dużym nachyleniu, porasta kwaśna buczyna niżowa *Luzulo pilosae-Fagetum*, natomiast wilgotniejsze i żyzniejsze siedliska w dolnych partiach stoków oraz na dnie wąwozów zajmuje żyzna buczyna niżowa *Galio odorati-Fagetum*. Płaty drugiego z wymienionych zespołów mają mocno zubożałą postać, charakteryzującą się brakiem większości roślin towarzyszących bukowi, co może być tłumaczone faktem, że rezerwat leży na granicy zasięgu tego gatunku drzewa. Charakterystyczne dla tego zespołu gatunki, jak: jęczmieniec zwyczajny *Hordelymus europaeus*, perlówka jednokwiatowa *Melica uniflora* i kostrzewa leśna *Festuca altissima*, spotykane są tutaj bardzo nielicznie, natomiast w runie dominują gatunki lasów liściastych z klasy *Quercio-Fagetea* i rzędu *Fagetalia sylvaticae*.

Obok opisanych wyżej zbiorowisk leśnych znaczne powierzchnie rezerwatu (przede wszystkim w zachodniej i północnej jego części) zajmują wtórne drzewostany o antropogenicznym charakterze, w przeszłości zaliczone do borów mieszanych *Quercus robur-Pinetum* i borów sosnowych *Leucobryo-Pinetum*.

Okazale drzewo.
Fot. K. Zajac

Obecnie drzewostany te stanowią raczej różnie zaawansowane stadia regeneracyjne buczyn oraz lasów klonowo-jaworowych.

Flora rezerwatu liczy 197 roślin naczyniowych. Na uwagę zasługuje obecność kilku górskich roślin, takich jak nierzecznicza szerokolistna *Dryopteris dilatata*, starzec jajowaty *Senecio ovatus* i wiąz górski *Ulmus glabra*. Fauna jest słabo rozpoznana, albowiem nie była dotąd przedmiotem szczegółowych badań. Z ciekawszych przedstawicieli awifauny lęgowej występuje dzięcioł czarny *Dryocopus martius*, dzięcioł zielonosiwy *Picus canus* i siniak *Columba oenas*. Tutejszy starodrzew, a w szczególności związane z nim mikrosiedliska w postaci dziupli i próchnowisk, stanowi siedlisko rzadkich i zagrożonych gatunków chrząszczy saproksylicznych, takich jak pachnica dębowa *Osmoderma eremita*, ciólek matowy *Dorcus parallelipedus* i tęgosz rdzawy *Elater ferrugineus*.

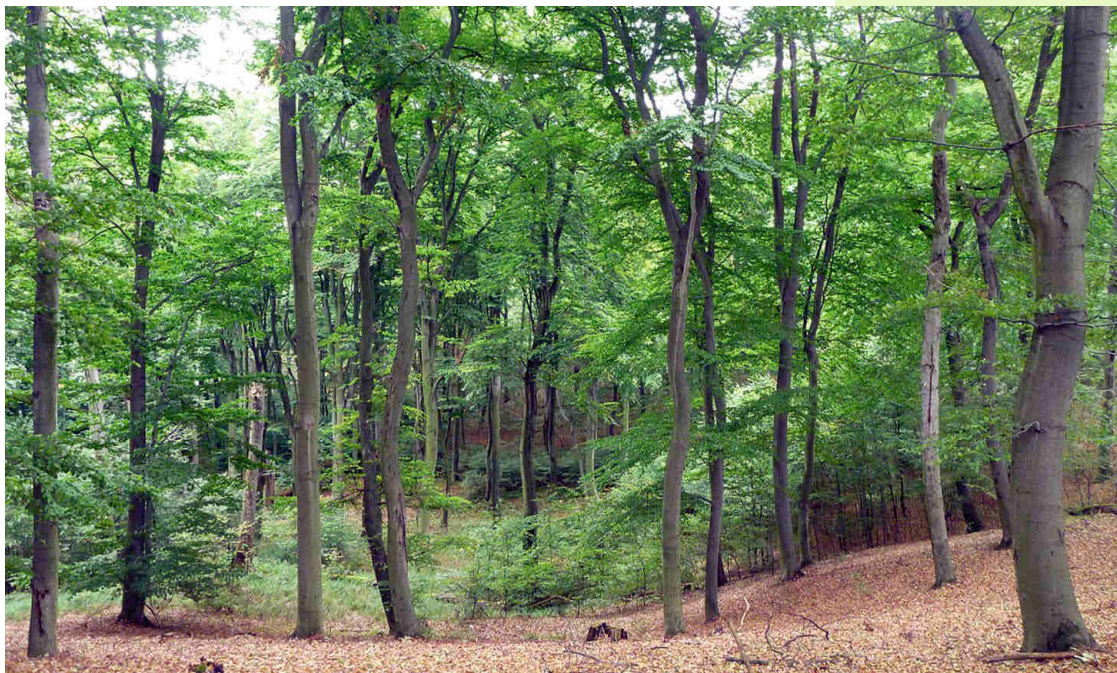
Oprócz osobliwości przyrodniczych na terenie rezerwatu można znaleźć również interesujące elementy historyczne. W szczytowej, południowej części znajduje się grodzisko z dwoma obiektami warownymi. Pierwszy stanowił osadę obronną kultury łużyckiej, drugi, przylegający do niego od północy, określony został jako grodzisko wczesnośredniowieczne, przypisywane plemieniu „Dziadoszan”. Niektórzy badacze obiektowi temu przypisują również funkcję miejsca kultu, jednak koncepcja ta jest w dalszym ciągu przedmiotem ożywionej dyskusji naukowej.

Przez rezerwat przebiega czarny szlak pieszy, prowadzący z Dalkowa na wieżę widokową w rezerwacie „Annabrzeskie Wąwozy” – znajdującym się w województwie lubuskim. Natomiast w jego otoczeniu wytyczono niebieski szlak konny i rowerowy. Ponadto przez rezerwat poprowadzono ścieżkę dydaktyczną, rozpoczynającą się w Parku Ozdobnym w Dalkowie.

autor opracowania Krzysztof Zając

Pachnica dębowa
(*Osmoderma eremita*).
Fot. K. Zając

Fragment rezerwatu „Dalkowskie Jary”. Fot. K. Zając

Rezerwat przyrody „Głazy Krasnoludków”

rok utworzenia:
1970

powierzchnia:
9,04 ha

rodzaj rezerwatu:
przyrody
nieożywionej

położenie

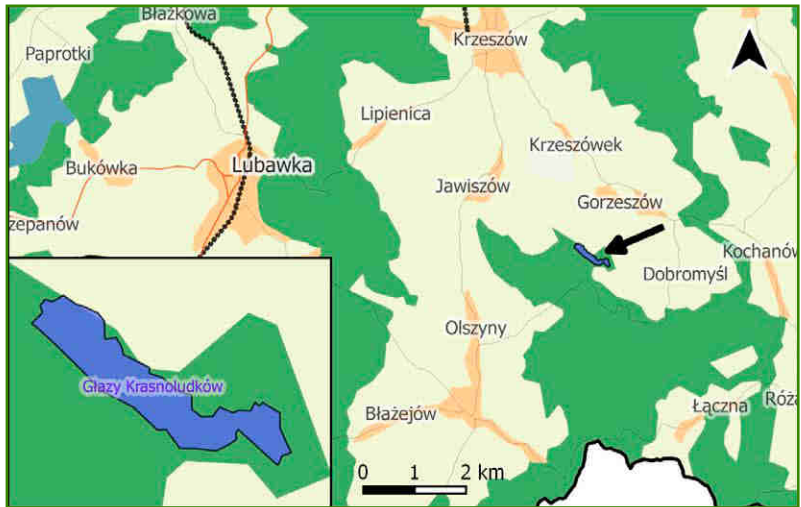
administracyjne:
gmina Kamienna
Góra, powiat
kamiennogórski,
Nadleśnictwo
Kamienna Góra

położenie

geograficzne:
podprowincja
Sudety i Przedgórze
Sudeckie,
makroregion
Sudety Środkowe,
mezoregion Góry
Kamienne

powiązanie

z innymi obszarami
chronionymi:
obszar Natura
2000 OSO Sudety
Wałbrzysko-
-Kamiennogórskie
PLB020010 i obszar
Natura 2000 SOO
Góry Kamienne
PLH020038

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych cennych i interesujących form wietrzenia piaskowca ciosowego.

Głazy Krasnoludków to jedyny rezerwat przyrody w Sudetach chroniący wychodnie skałek piaskowcowych. Obejmuje on swoim zasięgiem fragment niewysokiego bezimiennego grzbietu górskiego o długości 1,7 km i maksymalnej wysokości 538 m n.p.m., położonego w Sudetach Środkowych. Na południowo-zachodnich zboczach grzbietu, stromo opadających w stronę doliny potoku Jowiszówka, licznie występują wychodnie malowniczych skałek piaskowcowych, nazywanych Gorzeszowskimi Skałkami. Centralna część skałek została włączona w granice rezerwatu. Pod względem geologicznym Gorzeszowskie Skałki zbudowane są z górnokredowych skał osadowych. Poszczególne formacje skalne zbudowane są z piaskowców skaleniowych, charakteryzujących się większą odpornością na procesy wietrzenia niż głębiej występujące piaskowce wapienste.

W obrębie rezerwatu występuje wiele różnorodnych formacji skalnych: ściany, baszty, maczugi, ambony, grzyby oraz platformy. Liczne ściany skalne dobrze widoczne są od dołu stoku praktycznie na całej długości rezerwatu. Na wielu z nich zauważalne są wyraźne pęknięcia podkreślające ciosową budowę skałek. Najbardziej imponujące baszty, czyli duże, wolno stojące skały o kształcie bryłowym, zrosnięte z podłożem tylko swoimi podstawami, występują w centralnej części rezerwatu. Mają wysokość od 12 do 14 m i stanowią największe skałki w obrębie opisywanego obszaru chronionego. Maczugi, czyli wysokich i smukłych skał, zrosniętych jak baszty z podłożem tylko swoją podstawą, w rezerwacie jest niewiele, podobnie jak ambony, które, w odróżnieniu od dwóch poprzednich formacji, oprócz połączenia z podłożem podstawami łączą się również ze stokiem jednym ze swoich boków. Najbardziej interesującą formacją skalną występującą w rezerwacie są grzyby skalne. Stanowią je formy złączone z podłożem wąską podstawą, której trzon rozszerza się ku górze i zakończony jest regularną czapą. Klasycznie wykształconych grzybów skalnych w obrębie rezerwatu jest co najmniej dziesięć. Część z nich występuje pojedynczo, niektóre natomiast w grupach. Ostatnią zasługującą na uwagę formacją są dobrze wykształcone platformy skalne, najlepiej widoczne w partiach szczytowych. Mają one na ogół płaską budowę, są prostopadle spękane i w znacznej mierze pokryte roślinnością.

Baszty skalne.
Fot. A. Raj,
B. Wieniawska-Raj

Obszar rezerwatu, w odróżnieniu od innych rezerwatów sudeckich, nie posiada wybitnych walorów przyrody ożywionej. Prawie cały teren porasta sztuczna monokultura świerkowa, która w partiach szczytowych grzbietu stopniowo rozpada się, umożliwiając jednocześnie wkraczanie gatunków liściastych, takich jak buk pospolity *Fagus sylvatica*, brzoza brodawkowata *Betula pendula*, jarzęb pospolity *Sorbus aucuparia* oraz kruszyna pospolita *Frangula alnus*. Runo w tym drzewostanie, zdominowane jest przez orlicę pospolitą *Pteridium aquilinum* i jeżynę fałdowaną *Rubus plicatus*. Jedynym naturalnym zbiorowiskiem roślinnym w rezerwacie jest zespół paprotki zwyczajnej *Polypodium vulgare* porastającej dość licznie wiele czap grzybów, baszt i platform skalnych. Liczba gatunków roślin występujących na tym obszarze nie jest imponująca i wynosi nieco ponad 80, z czego tylko dziewięciśm beżłodygowy *Carlina acaulis* objęty jest obecnie częściową ochroną prawną.

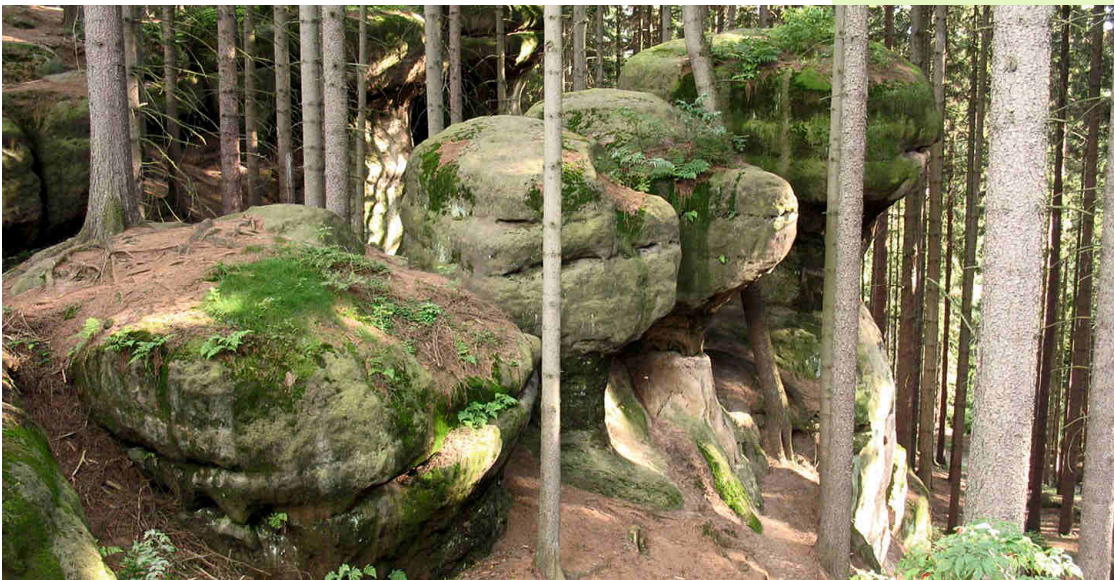
Wiedza na temat żyjących tu zwierząt jest niewielka. Na terenie rezerwatu lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie notowane były jedynie pospolite gatunki ssaków (dzik *Sus scrofa*, sarna *Capreolus capreolus*, zając szarak *Lepus europaeus*, mysz leśna *Apodemus flavicollis*, ryjówki *Soricini*) oraz ptaków (zięba *Fringilla coelebs*, kukułka *Cuculus canorus*, myszołów zwyczajny *Buteo buteo*). Nierozpoznany jest natomiast świat bezkręgowców. Prawdopodobnie grupa ta może być reprezentowana przez wiele rzadkich i ciekawych gatunków preferujących środowiska trudno dostępnych szczelin skalnych.

Przez teren rezerwatu prowadzi szlak żółty z Kamiennej Góry i Krzeszowa, biegnący dalej do Chełmska Śląskiego i Łącznej. Z Gorzeszowa, od przystanku PKS, wzdłuż drogi dojazdowej wiedzie także łącznikowy szlak czerwony, kończący się przy znakach żółtych. Tuż obok granicy rezerwatu znajduje się parking leśny oraz miejsce biwakowe.

autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Skalny grzyb porośnięty paprotką zwyczajną (*Polypodium vulgare*).
Fot. A. Raj,
B. Wieniawska-Raj

Skalne grzyby w rezerwacie „Głazy Krasnoludków”. Fot. D. Gajda

Rezerwat przyrody „Gola”

rok utworzenia:
1954

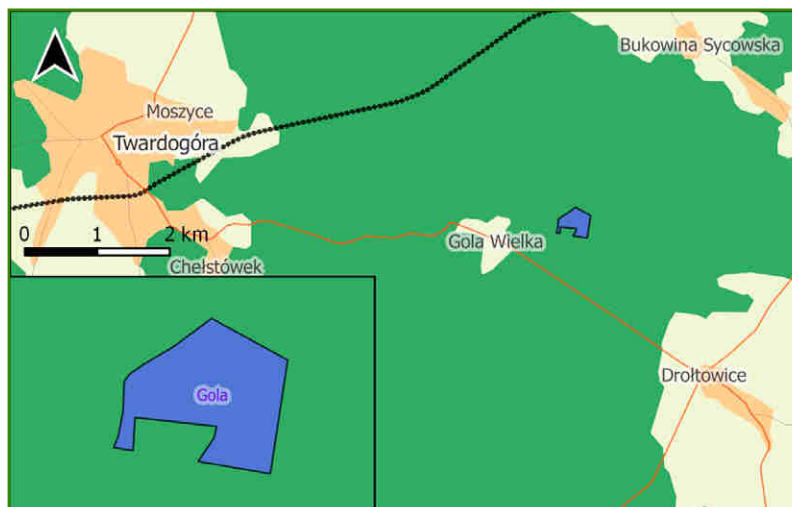
powierzchnia:
12,05 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Międzybórz,
powiat oleśnicki
Nadleśnictwo
Syców

położenie
geograficzne:
makroregion
Wał Trzebnicki,
mezoregion
Wzgórza
Twardogórskie

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:
Obszar
Chronionego
Krajobrazu
Wzgórza
Ostrzeszowskie
i Kotlina
Odolanowska,
obszar Natura 2000
SOO Bór Jodłowy
w Goli PLH020107

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu mieszanego z udziałem jodły, występującej tu na granicy swego zasięgu.

Jeden z najstarszych rezerwatów przyrody utworzonych na terenie województwa dolnośląskiego. Położony jest w zwartym kompleksie leśnym, niedaleko miejscowości Gola Wielka, około 5 km na wschód od Twardogóry. W całości otoczony jest przez lasy gospodarcze, głównie z dominacją sosny w drzewostanie.

Badania fitosocjologiczne przeprowadzone pod koniec lat 80. XX wieku, wykazały obecność na jego terenie trzech zbiorowisk leśnych: wyżynnego boru jodłowego *Abietetum polonicum*, subatlantyckiego boru sosnowego świeżego *Leucobrya-Pinetum* oraz kontynentalnego boru mieszanego *Quercu roboris-Pinetum*. Na szczególną uwagę zasługuje pierwszy z wymienionych zespołów roślinnych, endemicznie występujący na terenie naszego kraju. W makroregionie Wał Trzebnicki zbiorowisko to ma charakter kresowy z uwagi na położenie w pobliżu północnego skraju jego naturalnego występowania i obecnie zachowało się jedynie na kilku stanowiskach. Rezerwat jest jednym z dwóch dolnośląskich obszarów, który obejmuje tą formą ochrony ostatnie większe skupienia jodły *Abies alba* w regionie. Dodatkowo, z uwagi na ważną jego rolę w zachowaniu siedliska przyrodniczego jodłowy bór świętokrzyski, wymienionego w załączniku I Dyrektywy Siedliskowej, w całości został objęty również ochroną w ramach sieci Natura 2000. Badania przeprowadzone w roku 2011 wykazały także obecność na niewielkich powierzchniach w rezerwacie, dwóch wcześniej niepodawanych stąd siedlisk przyrodniczych: a mianowicie grądu środkowoeuropejskiego i kwaśnej buczyny. Pierwsze z wymienionych siedlisk zlokalizowane jest w północno-zachodniej części rezerwatu, drugie w dwóch niewielkich płatach w południowej i południowo-zachodniej jego części. Ich obecność może być wynikiem istotnych przekształceń tutejszych fitocenoz, jakie zaszły przez ponad 30 lat, przejawiających się ustępowaniem gatunków borowych, na korzyść gatunków lasów liściastych.

Flora rezerwatu liczy 89 gatunków roślin naczyniowych oraz 14 gatunków mchów. W przypadku pierwszej grupy na szczególną uwagę zasługują widłak jałowcowaty *Lycopodium annotinum*, bagno zwyczajne *Ledum palustre*, weł-

Siewka jodły pospolitej
(*Abies alba*).
Fot. K. Zajęc

nianka pochwowata *Eriophorum vaginatum* i jemiola jodłowa *Viscum album* ssp. *abietis*, podobnie jak jodła, wpisane na czerwoną listę gatunków zagrożonych na Dolnym Śląsku. Dwa pierwsze gatunki są ponadto objęte w Polsce ochroną częściową. Nie potwierdzono w ostatnim czasie podawanego w przeszłości z tego obszaru widłaka goździstego *Lycopodium clavatum*. Znacznie wyższy udział gatunków chronionych jest w przypadku tutejszej brioflory. Ściśle chronione mchy reprezentuje widłoząb Bergera *Dicranum undulatum*, natomiast kolejne osiem stwierdzonych tutaj przedstawicieli tej grupy podlega ochronie częściowej. Są to: próchniczek błotny *Aulacomnium palustre*, gajnik lśniący *Hylocomium splendens*, bielistka siwa *Leucobryum glaucum*, rokietnik pospolity *Pleurozium schreberi*, płonnik pospolity *Polytrichum commune*, brodawkowiec czysty *Pseudoscleropodium purum*, torfowiec ostrolistny *Sphagnum capillifolium* i torfowiec kończysty *Sphagnum fallax*.

Badania mykoflory rezerwatu wykazały występowanie 31 gatunków grzybów z klasy podstawczaków *Basidiomycetes*. Stwierdzone tutaj taksony należą do pospolicie spotykanych na terenie całego kraju.

Aby ograniczyć zgryzania siewek jodły przez zwierzynę leśną, cała powierzchnia rezerwatu została ogrodzona płotem z siatki drucianej i nie jest on udostępniany turystycznie. Położony jest poza szlakami turystycznymi, jednak w jego okolicy przebiega końcowy odcinek niebieskiego szlaku rowerowego „Korona Kocich Gór”, prowadzącego do miejscowości Strupina w gminie Prusice.

autor opracowania Krzysztof Zajęc

Jodła pospolita (*Abies alba*). Fot. K. Zajęc

Fragment rezerwatu „Gola”. Fot. K. Zajęc

Rezerwat przyrody „Góra Choina”

rok utworzenia:
1957

powierzchnia:
19,13 ha

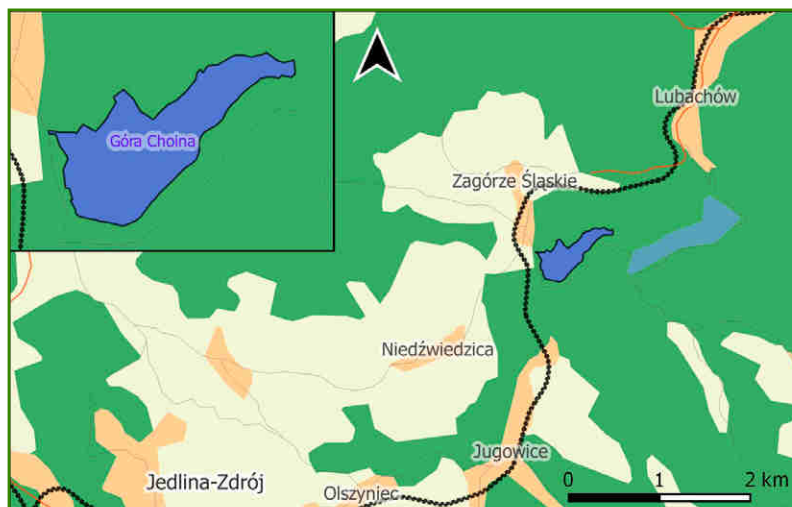
rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Walim,
powiat wałbrzyski
Nadleśnictwo
Świdnica

położenie
geograficzne:
podprovincja
Sudety
i Przedgórze
Sudeckie,
makroregion
Sudety Środkowe,
mezoregion: Góry
Sowie

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:

ParkuKrajobrazowy
Gór Sowich,
Obszar
Chronionego
Krajobrazu „Góry
Bardzkie i Sowie”
oraz obszar Natura
2000 SOO Ostoja
Nietoperzy Gór
Sowich PLH020071

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i kulturowych naturalnych zbiorowisk leśnych, porastających wzgórze z ruinami zamku „Grodko”.

Rezerwat położony jest w obrębie zwartego kompleksu wielogatunkowych lasów mieszanych z wyraźną dominacją buka pospolitego *Fagus sylvatica*, porastających najbardziej wysunięte na północny - zachód tereny Gór Sowich. Swoim zasięgiem obejmuje niemal całe wzgórze Choina (450 m n.p.m.), górujące nad miejscowością Zagórze Śląskie. Wzgórze to, zbudowane z gnejsów, ma kształt wydłużonego grzbietu biegnącego z południowego zachodu na północny wschód, ze stromo opadającymi zboczami, szczególnie od strony południowo-wschodniej, gdzie przepływa rzeka Bystrzyca i zlokalizowany jest sztuczny zbiornik wodny o nazwie Jezioro Bystrzyckie (Lubachowskie). Zarówno w partii szczytowej wzgórza, jak i na jego urwistych zboczach, szczególnie od strony rzeki, widoczne są liczne wychodnie skalne, stanowiące urozmaicenie rzeźby terenu i wpływające na występowanie określonych zbiorowisk roślinnych oraz zgrupowań zwierząt. Na szczycie wzgórza (wyłączonego z powierzchni rezerwatu) znajdują się malownicze ruiny średniowiecznego zamku Grodko – popularnego celu wycieczek turystycznych.

Teren rezerwatu porasta wielogatunkowy drzewostan, o wyraźnie wykształconej strukturze wielopiętrowej, osiągający miejscami wiek prawie 200 lat. Jedyne niewielkie fragmenty lasu noszą znamiona sztucznych monokultur z udziałem świerka pospolitego *Picea abies* i modrzewia europejskiego *Larix decidua*. Jednak i tu widoczna jest dynamiczna sukcesja gatunków liściastych, takich jak buk pospolity *Fagus sylvatica*, klon jawor *Acer pseudoplatanus*, lipa *Tilia* sp. i dąb *Quercus* sp.

Najcenniejszym zbiorowiskiem leśnym występującym w rezerwacie jest grąd subkontynentalny *Tilio cordatae-Carpinetum betuli*, którego dobrze wykształcone płaty możemy obserwować w niższych położeniach na zboczach wzgórza. Zbiorowisko to charakteryzuje się bardzo dużym bogactwem gatunkowym (stwierdzono tu ponad 70 gatunków roślin). W drzewostanie dominują: lipa drobnolistna *Tilia cordata* i jesion wyniosły *Fraxinus excelsior*. Często występują również: buk pospolity *Fagus sylvatica*, klon jawor *Acer pseudoplatanus* i klon

Huby na drzewie.
Fot. A. Raj,
B. Wieniawska-Raj

zwyczajny *Acer platanoides*. W warstwie runa możemy spotkać przytulię wonną *Galium odoratum*, gajowca żółtego *Galeobdolon luteum*, czyszca leśnego *Stachys sylvatica* oraz lilie złotogłów *Lilium martagon*.

Wierzchowinowe partie wzgórza o suchym podłożu i niezbyt głębokiej glebie porasta uboga buczyna górska *Luzulo-Fagetum* z dominującym bukiem pospolitym *Fagus sylvatica*. Runo w tym zbiorowisku leśnym jest znacznie uboższe. Spotkać tu możemy śmiałka pogiętego *Deschampsia flexuosa*, kosmatkę gajową *Luzula luzuloides*, przenet purpurowy *Prenanthes purpurea* oraz starca Fuchsa *Senecio fuchsi*. Na stromych zboczach wzgórza od strony południowo-zachodniej występują dość dobrze wykształcone płyty podgórskiej dąbrowy acydofilnej *Luzulo luzuloidis-Quercetum petraeae*, z panującym dębem szypułkowym *Quercus robur* oraz domieszką buka w drzewostanie.

Pomimo niewielkiej powierzchni rezerwatu liczba występujących w jego granicach gatunków roślin jest imponująca, stwierdzono tu aż 242 gatunki flory, w tym również objęte ochroną prawną (parzydło leśne *Aruncus dioicus* i lilia złotogłów *Lilium martagon*).

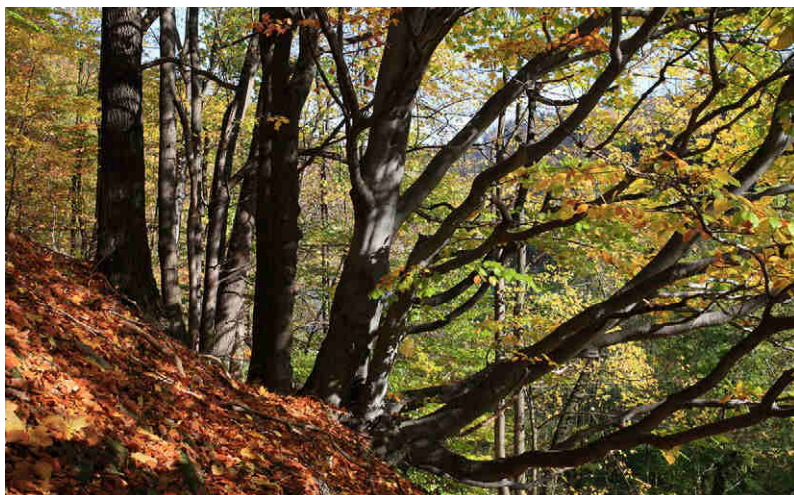
Zwierzęta w rezerwacie reprezentowane są przez gatunki charakterystyczne dla całego pasma Gór Sowich, czyli spośród ssaków: jelenia *Cervus elaphus*, dzika *Sus scrofa*, samą *Capreolus capreolus*, zającą szaraka *Lepus europaeus*, kunę leśną *Martes martes*, wiewiórkę pospolitą *Sciurus vulgaris*, lisa rudego *Vulpes vulpes* i borsuka europejskiego *Meles meles*. Świat ptaków reprezentują: kowalik *Sitta europaea*, myszołów *Buteo buteo*, dzięcioł duży *Dendrocopos major*, zięba *Fringilla coelebs*, dudek *Upupa epops*, sroka *Pica pica*, wilga *Oriolus oriolus* i sójka *Garrulus glandarius*. Na skalistych wychodniach można też często spotkać wygrzewające się jaszczurki: zwinę *Lacerta agilis* i żyworodną *Zootoca vivipara* oraz padalca *Anguis fragilis*.

Przez teren rezerwatu „Góra Choina” przebiegają trzy szlaki turystyczne: żółty, prowadzący z Wałbrzycha, przez Jedlinę Zdrój, w kierunku Świdnicy; niebieski, biegnący z Wałbrzycha, wzdłuż pasma Gór Sowich, w stronę Przełęczy Srebrnej, oraz zielony (Szlak Zamków Piastowskich), który rozpoczyna się na zamku Grodno i prowadzi stąd w stronę zamku Książ.

autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Stromy brzeg rzeki Bystrzycy. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Fragment drzewostanu bukowego. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Rezerwat przyrody „Góra Miłek”

rok utworzenia:
1994

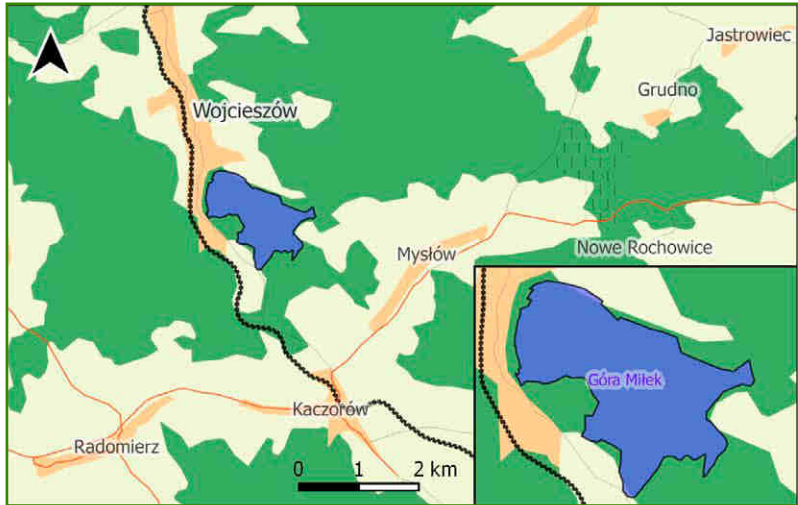
powierzchnia:
141,35 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Wojcieszów,
powiat złotoryjski
Nadleśnictwo
Złotoryja

położenie
geograficzne:
Góry Kaczawskie,
na wschód od wsi
Wojcieszów

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:
obszar
Natura 2000 SOO
Góry i Pogórze
Kaczawskie
PLH020037

Celem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych charakterystycznego dla Sudetów fragmentu regla dolnego na podłożu wapiennym wraz z występującymi tu naturalnymi zespołami roślinnymi i bogatą fauną bezkręgowców.

Rezerwat zajmuje stoki i wierzchołki wapiennego i dolomitowego masywu trójwierzchołkowej góry Miłek od wysokości ok. 360 do 573 m n.p.m. (Młyniec), 596 m n.p.m. (Cisowa) i (Wroniec) 569 m n.p.m. Mieści się w zakresie roślinnego piętra pogórze (do 500 m n.p.m.) i regla dolnego, i chroni większość zachowanego w masywie kompleksu leśnego. Dominujące gleby brunatne są płytkie, rumoszone i dzięki wpływowi skały macierzystej słabo zasadowe do słabo kwaśnych, żyzne. Przy szczycie grzbietu znajdują się antropogeniczne i naturalne wychodnie wapieni i łupków metamorficznych, obecnie zacieniane przez regenerujące się zbiorowiska leśne. Od zachodu stok jest podcięty dużym kamieniołomem wapienia. W części północnej, u podnóża, znajdują się pozostałości wapienników oraz cmentarza rodziny von Bergmann, na wierzchołku północnym (Młyniec) posadwiono nadajnik radiowo-telewizyjny. Przez rezerwat prowadzi niebieski szlak z Radzimowic do Wojcieszowa, dookoła rezerwatu przebiega czarny szlak rowerowy (pętla), ponadto utrzymywana jest sieć dróg leśnych.

Pierwotnie występowały tu lasy liściaste, przede wszystkim buczyny, stanowiące obecnie 60% lasów rezerwatu. Jest to górską żyzną buczyna sudecka *Dentario enneaphylli-Fagetum* oraz nawapienna ciepłolubna buczyna z podzwiazku *Cephalanthero-Fagenion*. W obu w drzewostanie dominuje buk, choć w sudeckiej osiąga większe zwarcie oraz towarzyszy mu jawor *Acer pseudoplatanus*. Różnią się składem runa: w buczynie sudeckiej duży udział w pokryciu ma szczyr trwały *Mercurialis perennis* i występują gatunki o charakterze górskim, m.in. przenień purpurowy *Prenanthes purpurea*, a w ciepłolubnej gatunki bardziej ciepło- i światłolubne, m.in. czyścica storzyszek *Calamintha vulgaris*, traganek szerokolistny *Astragalus glycyphyllos*. Wykształcają się także płaty o charakterze przejściowym. Część buczyn z powodu dużego zacienienia jest niemal pozbawiona runa. Około 5% powierzchni zajmują płaty podgórskiego łągu jesionowego *Carici remotae-Fraxinetum*, z drzewostanem jesionowo-jaworowym, dobrze rozwiniętą warstwą krzewów i bogatym runem, zachowane w najniższych partiach stoków w północnej

Obuwik pospolity
(*Cypripedium calceolus*).
Fot. R. Klodek

i północno-wschodniej części. Ponad 30% powierzchni to zbiorowiska o zdegradowanym drzewostanie, głównie nasadzenia świerka, ale także modrzewia. Obecnie trwa naturalny proces obumierania wprowadzonych świerków i przebudowy drzewostanu w kierunku zgodnym z siedliskiem. Zbiorowiska nieleśne mają niewielki udział w roślinności, większą powierzchnię zajmuje jedynie łąka rajgrasowa przy północnej granicy rezerwatu oraz zarastający pas dawnego wyciągu narciarskiego (roślinność bezklasowa). Na wychodniach skalnych występują małe powierzchnie zbiorowisk paproci szczelinowych skał wapiennych, z udziałem zanokcic murowej i skalnej *Asplenium ruta-muraria*, *A. trichomanes* i paprotnicy kruchej *Cystopteris fragilis*. Na wierzchołkach szczytowych wychodni zachowały się fragmenty ciepłolubnych zbiorowisk pionierskich z udziałem m.in. perłówki siedmiogrodzkiej *Melica transsilvanica* i kostrzewy bladej *Festuca pallens* oraz zarośli irgi zwyczajnej *Cotoneaster integerrimus*, obecnie zanikających w wyniku zacienienia wychodni. Na szczycie Młyńca nadal istnieje także zanikająca w wyniku zacienienia i pozyskiwania okazów populacja cyklamena purpurowego *Cyclamen purpurascens*, jedyna istniejąca w Polsce, lecz pochodząca z nasadzenia.

Na terenie rezerwatu stwierdzono ok. 40 gatunków śluzowców i porostów epilitycznych. Nie jest znana liczba gatunków grzybów makroowocnikowych, ale występują m.in. 3 gatunki gwiazdoszy *Geastrum*: czteropromienny, frędzelkowaty i grzebieniasty (*G. quadrifidum*, *G. fimbriatum* i *G. pectinatum*), borowik szatański *Rubroboletus (Boletus) satanas* i muchomor szyszkowaty *Amanita strobiliformis*. Odnotowano także 83 gatunki mchów. Aktualna flora naczyniowa rezerwatu liczy ok. 290 gatunków. Ponad 30 gatunków podawanych jeszcze w pierwszej połowie XX w. wymarło, m.in. goryczka krzyżowa *Gentiana cruciata*, storczyki kukawka i samiczy *Orchis militaris* i *O. morio* (spośród 15 notowanych tu gatunków storczykowatych pewne jest aktualne występowanie dziewięciu). Gatunki leśne stanowią ponad 50% flory, ok. 25% gatunki łąkowe i 15% murawowe (wtórne i naskalne), występujące na i w sąsiedztwie wychodni skalnych, oraz ok. 4% szczelinowe. Około 7% to gatunki synantropijne, głównie ruderalne, związane z drogami i ich sąsiedztwem. W zbiorowiskach leśnych częściej wy-

Zaraza bladokwiatowa (*Orobanche parviflora*).
Fot. E. Szczęśniak

Cyklamen purpurowy (*Cyclamen purpurascens*). Fot. E. Szczęśniak

stępuje jedynie niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora* i łubin *Lupinus polyphyllus* na łące. Ponadto koło cmentarza utrzymuje się posadzony ciemiernik *Helleborus* sp. Osiem gatunków objętych jest ochroną ścisłą, m.in. wprowadzony tutaj przez człowieka cyklamen purpurowy, perłówka siedmiogrodzka, kostrzewa biała, obuwik pospolity *Cypripedium calceolus* (gatunek z załącznika II Dyrektywy Siedliskowej 92/43/EWG), buławnik wielkokwiatowy i mieczolistny *Cephalanthera damasonium* i *C. longifolia*. 15 podlega ochronie częściowej, m.in. zaraza bladokwiatowa *Orobancha pallidiflora*, gnieźnik leśny *Neottia nidus avis*, cis pospolity *Taxus baccata*, goryczuszka orzęsiona *Gentianella ciliata*, pokrzyk wilcza-jagoda *Atropa belladonna*. Odnotowano także nieco ponad 30 gatunków z regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych, poza większością gatunków chronionych m.in. jodła pospolita *Abies alba*, gruszyca jednokwiatowa *Moneses uniflora*, wyka grochowata *Vicia pisiformis*, stokłosa gałęzista *Bromus ramosus*; spośród nich zagrożone w skali kraju są perłówka siedmiogrodzka *Melica transsilvanica*, kostrzewa biała *Festuca pallens*, cyklamen purpurowy *Cyclamen purpurascens*, obuwik pospolity *Cypripedium calceolus* i buławnik mieczolistny *Cephalanthera longifolia*. Rezerwat był objęty badaniami faunistycznymi, stwierdzono tu m.in. nieco ponad 30 gatunków mięczaków, w tym ciepłolubne relikty piramidka naskalna *Pyramidula rupestris* i poczwarówka okazała *Orcuia dolioleum*, ok. 180 gatunków motyli, w tym szczególnie rzadkie w Polsce *Mythimna scirpi* oraz związany z bukiem *Eupithecia acteata*, 10 gatunków chrząszczy z rodzaju biegacz *Carabus*, niemal 50 gatunków skoczogonków *Collembola*. Rezerwat podlega silnej antropopresji, szczególnie Młyniec, gdzie platforma nadajnika jest popularnym punktem wycieczek.

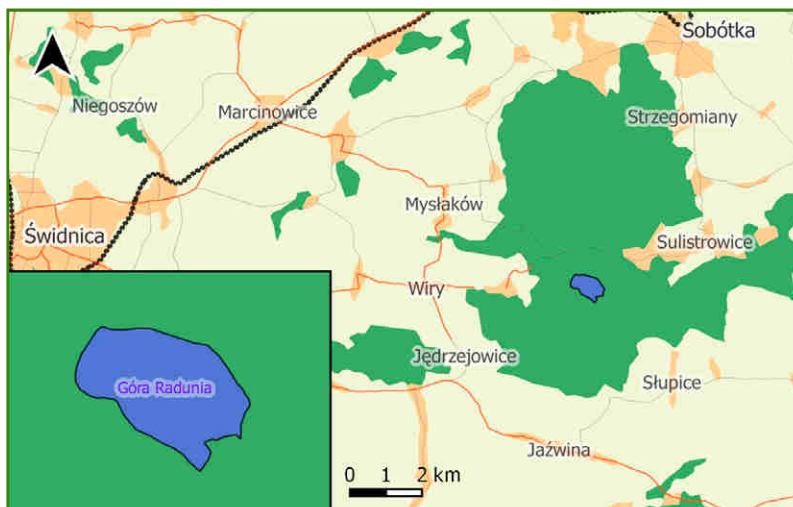
autor opracowania Ewa Szczęśniak

Buczyna w rezerwacie „Góra Młiek”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Góra Radunia”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych wzgórze zbudowanego ze skał wulkanicznych ze stanowiskami rzadkich roślin.

Rezerwat obejmuje stoki i wierzchołek serpentynitowego wzgórze Radunia (Sępia Góra) na wysokości od około 480 do 573 m n.p.m. i mieści się w zakresie roślinnego piętra pogórza. Wchodzi w skład dużego kompleksu leśnego porastającego Masyw Ślęży. Gleby mają charakter inicjalny, dzięki wpływowi skały macierzystej są słabo kwaśne, zawierają duże ilości metali ciężkich i niewiele biogenów, zwłaszcza azotu, dodatkowo ze względu na dużą zawartość rumoszu są silnie drenowane. Siedlisko suche i chemicznie niekorzystne jest dla wielu roślin bardzo trudne i wykazują one różnego rodzaju zniekształcenia, m.in. karłowatość. W części szczytowej i na południowym stoku serpentynit ma dość duże naturalne wychodnie, w całym rezerwacie rozproszone są niewielkie skałki. Ponadto na stoku w części zachodniej znajduje się niewielkie, stare odsłonięcie podcięte przez drogę. Granica rezerwatu przebiega drogą okalającą wzgórze na wysokości ok. 480-500 m n.p.m. Przez teren rezerwatu przechodzi niebieski szlak turystyczny od przełęczy Tąpadła do przełęczy Słupickiej i dalej grzbietem Wzgórz Oleszeńskich, południową granicą rezerwatu prowadzi ścieżka przyrodnicza.

Wysokość i duże nachylenie stoków, dające w efekcie różne warunki mikroklimatyczne na stokach południowych i północnych, spowodowały, że pokrywają je różne zbiorowiska leśne. Na stoku południowym i wierzchołku Raduni wykształciła się ciepłolubna dąbrowa (siedlisko priorytetowe 91IO*) z udziałem licznych gatunków ciepłolubnych, m.in. pięciornika białego *Potentilla alba*, miodownika melisowatego *Melittis melissophyllum*, dzwonka brzoskwiolistnego *Campanula persicifolia* i kilku gatunków storczyków, pokrywająca obecnie około 20% powierzchni rezerwatu. Bardzo negatywny wpływ na runo dąbrowy miało wypalenie runa lasu i sąsiednich muraw w latach 90. XX w. podczas obchodów nocy Kupały. Po tym zdarzeniu nie obserwowano m.in. storczyków notowanych jeszcze w latach 80. XX w.: buławnika czerwonego *Cephalanthera rubra* i mieczolistnego *C. longifolia* oraz gółki długoostrogowej

rok utworzenia:
1958

powierzchnia:
44,26 ha

rodzaj rezerwatu:
florystyczny

położenie administracyjne:
gmina Łągiewniki,
powiat
dzierzoniowski

Nadleśnictwo
Miękinia

położenie geograficzne:
Masyw Ślęży,
między wsiami
Sulistrowicki
i Tąpadła

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
Ślężański Park
Krajobrazowy oraz
obszar Natura 2000
SOO Masyw Ślęży
PLH020040

Zanokcica klinowata
(*Asplenium cuneifolium*).
Fot. E. Szczęśniak

Kostrzewa sina (*Festuca pallens*). Fot. E. Szczęśniak

Świetlista dąbrowa
w rezerwacie
„Góra Radunia”.
Fot. E. Szczęśniak

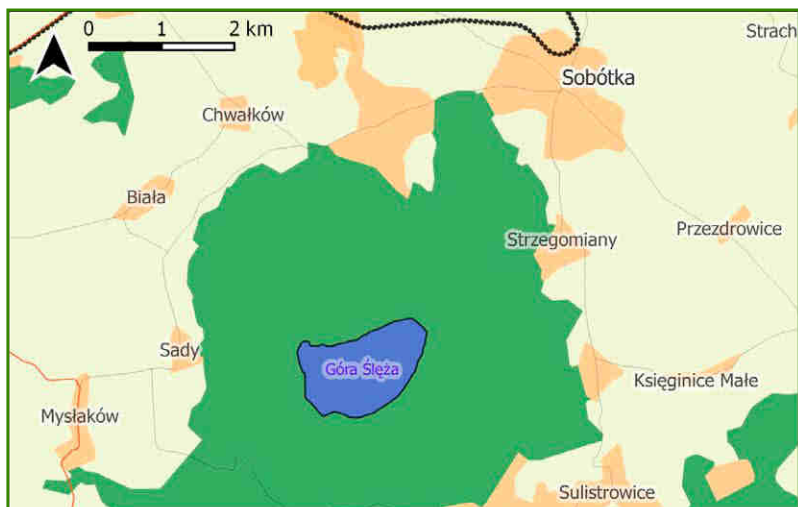
Murawa kserotermiczna
z czosnkiem skalnym
(*Allium montanum*).
Fot. E. Szczęśniak

Gymnadenia conopsea. Na stoku północnym rozwijały się lasy o większych wymaganiach wilgotnościowych, z udziałem m.in. buka i jodły. Naturalna okrywa leśna została przekształcona poprzez wprowadzenie świerka, tworzącego miejscami lite, zwarte drzewostany, zwłaszcza na wschodnim i północnym stoku. Zniekształcone w różnym stopniu drzewostany stanowią ponad 70% powierzchni rezerwatu. W części szczytowej i na południowym stoku wykształcały się zbiorowiska muraw kserotermicznych, naskalne z dominującą kostrzewą siną *Festuca pallens* oraz kwietne murawy (zbiorowiska zastępcze dąbrów) z dominującą owsicą łąkową *Avenula pratensis*. Oba zbiorowiska były bardzo bogate, oba są obecnie silnie zubożałe i zniekształcone. Murawa z owsicą niemal przestała istnieć, zastąpiona zbiorowiskami nitrofilnymi, odpornymi na wydeptywanie. Murawa z kostrzewą jest silnie zubożała, populacje większości efektywnych i bardzo rzadkich na Dolnym Śląsku roślin, m.in. czosnku skalnego *Allium montanum*, marzanki barwierskiej *Asperula tinctoria*, przytulii stepowej *Galium valdepiosum* są obecnie nieliczne i zagrożone zanikiem. W szczelinach skalnych występowały małopowierzchniowe zbiorowiska paproci naskalnych. Były to zbiorowiska skał krzemianowych z udziałem zanokcicy północnej *A. septentrionale*; serpentynitowe z udziałem zanokcicy klinowatej *Asplenium cuneifolium* i zanokcicy ciemnej *A. adiantum-nigrum*, obecnie silnie przetrzebione i w części szczytowej, gdzie są największe odsłonięcia serpentynitu, już niewystępujące oraz acidofilne z udziałem paprotki zwyczajnej *Polypodium vulgare* i jej pentaploidalnego mieszańca paprotki Mantona *P. xmantoniae*, występujące płatami na bardziej zacienionych odsłonięciach skał.

Flora naczyniowa rezerwatu liczy około 200 taksonów. Niemal 50% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, ok. 20% stanowią gatunki naturalnych siedlisk naskalnych (murawy i zbiorowiska szczelinowe) i półnaturalnych muraw kserotermicznych, obecne na szczycie, niemal 20% to gatunki łąkowe, ok. 10% to gatunki synantropijne, w tym ruderalne, pojawiające się w sąsiedztwie dróg i przede wszystkim na zniszczonym szczycie Raduni. Z gatunków obcych w wilgotniejszych siedliskach pojawia się niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora*, ponadto obsiewa się wprowadzona do drzewostanu jedlica dąglezja zielona *Pseudotsuga menziesi*. Pięć gatunków objętych jest ochroną ścisłą (zanokcice klinowata i ciemna *Asplenium cuneifolium*, *A. adiantum-nigrum*, przytulia stepowa *Galium valdepiosum*, kostrzewa blada *Festuca pallens* i lilia złotogłów *Lilium martagon*), a pięć ochroną częściową (m.in. zanokcica północna, naparstnica wielkokwiatowa *Digitalis grandiflora*, miodownik melisowaty *Melittis melissophyllum*). Spośród gatunków zagrożonych w skali kraju nadal występuje tu 5 gatunków (zanokcice klinowata, ciemna i północna, przytulia stepowa i kostrzewa blada). Odnotowano także 20 gatunków z regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych, oprócz powyższych m.in. czosnek skalny *Allium montanum*, pajęcznica gałęzista *Anthericum ramosum*, marzanka barwierska *Rubia tinctorum*, owsica łąkowa *Helictotrichon pratense*, dziurawiec skąpolistny *Hypericum maculatum*. Fragmentaryczne badania fauny wykazały dwa gatunki płazów (żaba trawna *Rana temporaria* i traszka górską *Triturus alpestris*), jeden gada (jaszczurka żyworodna *Lacerta vivipara*), 24 gatunki ptaków i 14 gatunków ssaków. Rezerwat jest popularnym miejscem wycieczek, a ostatnio także wyjazdów rowerowych, w związku z czym podlega antropopresji.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Góra Ślęza”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych, przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych samotnego szczytu Góry Ślęży, stanowiącego niegdys miejsce kultu pogańskiego, zbudowanego ze skał pochodzenia wulkanicznego typu gabra, porośniętego w szczytowych partiach naturalnym lasem bukowym i bukowo-świerkowym.

Masyw Ślęży (718 m n.p.m.), najwyższa kulminacja Przedgórze Sudeckiego leżącego pomiędzy Równiną Śląską a właściwym pasmem Sudetów, mocno góruje nad otoczeniem. Wyizolowanie tego masywu od głównego grzbietu Sudetów, w połączeniu ze zróżnicowanym podłożem geologicznym, wytworzyło specyficzne warunki klimatyczne oraz środowiskowe, determinujące występowanie w tym rejonie określonych zbiorowisk roślinnych oraz specyficznych grupowań zwierząt. Uwarunkowania przyrodnicze i krajobrazowe były powodem objęcia całego Masywu Ślęży różnymi formami ochrony.

W rezerwacie przyrody „Góra Ślęza” dominującym (potencjalnym) zbiorowiskiem leśnym jest uboga buczyna górską *Luzulo-Fagetum*, przyjmująca w zależności od miejsca występowania postać typową lub naskalną. Typowa postać buczyny charakteryzuje się dominacją buka *Fagus sylvatica* w drzewostanie i niezbyt dużym zróżnicowaniem wiekowym poszczególnych drzew. Niewielką domieszkę stanowią tu klon jawor *Acer pseudoplatanus* i świerk pospolity *Picea abies*. Naskalna postać ubogiej buczyny górskiej występuje w miejscach bardziej eksponowanych, trudno dostępnych i mniej przekształconych w przeszłości przez człowieka. Płaty tego zbiorowiska leśnego można spotkać na gołoborzach gabrowych znajdujących się na stokach o wystawie południowo-zachodniej. Oprócz buka pospolitego *Fagus sylvatica*, jarzębiny pospolitej *Sorbus aucuparia* i brzozy brodawkowatej *Betula pendula* rośnie tu również sosna pospolita *Pinus sylvestris* oraz dąb bezszypułkowy *Quercus petraea*. Ze względu na ubogie warunki glebowe oraz bardziej surowy klimat, w jakim zbiorowisko to występuje, drzewa nie osiągają tak dużych rozmiarów jak to ma miejsce na obszarach niżej położonych, zlokalizowanych w granicach rezerwatu, a ich pokrój jest bardzo zniekształcony, przyjmując często kandelabrowe kształty. W podszczytowych partiach Ślęży, na jej wschodnich zboczach występuje niewielki fragment zbiorowiska leśnego, który składem gatunkowym drzewostanu (buk zwyczajny *Fagus sylvatica*, klon

rok utworzenia:
1954

powierzchnia:
161,43 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie administracyjne:
gmina Sobótka,
powiat wrocławski
Nadleśnictwo Miękinia

położenie geograficzne:
podprowincja Sudety
i Przedgórze Sudeckie,
makroregion Przedgórze Sudeckie,
mezoregion Masyw Ślęży

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
Ślązański Park Krajobrazowy oraz obszar Natura 2000 SOO Masyw Ślęży PLH020040

Drzewostan mieszany na podłożu skalnym gabra. Fot. A Raj, B. Wieniawska-Raj

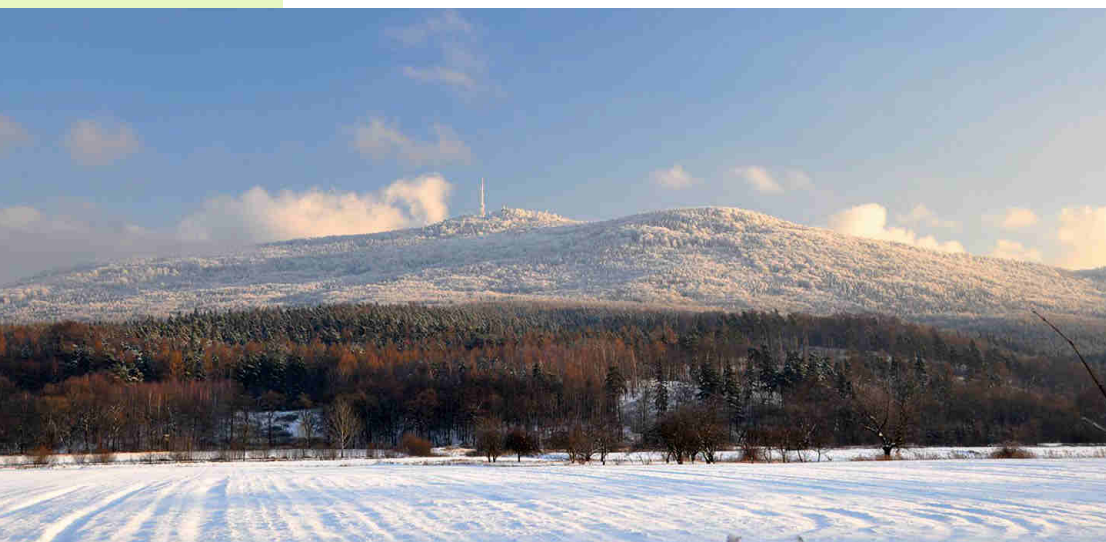
Niedźwiedź ślązański -
kultowa rzeźba kamienna.
Fot. A. Raj,
B. Wieniawska-Raj

jawor *Acer pseudoplatanus*, wiąz górski *Ulmus glabra*), jak i runa leśnego (m. in. szczyr trwały *Mercurialis perennis*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*, przytulia wonna *Galium odoratum*, kopytnik pospolity *Asarum europaeum*), przypomina zbiorowisko żyznej buczyny sudeckiej *Dentario enneaphylli-Fagetum*. Jest jednak ono dość mocno przekształcone i zajmuje bardzo niewielką powierzchnię. W granicach rezerwatu stwierdzono dotychczas około 190 gatunków roślin, ponadto wykazano tu występowanie 47 gatunków śluzowców, 200 gatunków mchów, 78 gatunków porostów oraz 70 gatunków wątrobowców.

Dzięki systematycznie prowadzonym na Ślęży badaniom naukowym dość dobrze poznany jest również świat zwierząt tego obszaru. Ssaki reprezentowane są tu przez gatunki pospolite: jeleni *Cervus elaphus*, sarna *Cervus elaphus*, dzik *Sus scrofa* i rzadkie: ryjówkę górską *Sorex alpinus*, orzesznicę leszczynową *Muscardinus avellanarius*, popielicę szarą *Muscardinus avellanarius* oraz nietoperze: mopka zachodniego *Barbastella barbastellus*, karlika malutkiego *Pipistrellus pipistrellus* i borowca leśnego *Nyctalus leisleri*. Spośród ptaków odnotowano występowanie puchacza *Bubo bubo*, kani rudej *Milvus milvus*, krzyżodzioba świerkowego *Loxia curvirostra*, orzechówki *Nucifraga caryocatactes*, puszczyka *Strix aluco* i dzięciołów: dużego *Dendrocopos major*, średniego *Dendrocopos medius*, dzięciołka *Dendrocopos minor* i czarnego *Dryocopus martius*. W rezerwacie stwierdzono ponadto kilkadziesiąt gatunków mięczaków, w dużej części charakterystycznych dla dolnoregłowych lasów bukowych, liczne gatunki chrząszczy, w tym rzadkie ryjkowce oraz chronione gatunki biegaczy, 70 gatunków motyli, 100 gatunków skoczogonków i 370 gatunków pająków.

Góra Ślęza, dawniej miejsce kultu, do dziś pozostaje bardzo popularnym celem wycieczek. Na jej szczycie znajduje się węzeł szlaków turystycznych prowadzących z okolicznych miejscowości. Z Sobótki wiodą tu dwie trasy turystyczne: szlak czerwony, tzw. Droga Ślęzan (biegnący dalej do Sulistrowic i Łagiewnik), i szlak żółty przez Wieżycę (415 m n.p.m.), kierujący później przez Przełęcz Tapadła do Jędrzejowic i Świdnicy. Ze Strzeblowa na Ślężę wiedzie szlak niebieski, prowadzący następnie do Jordanowa. Wokół szczytu wytyczony też został szlak czarny, zwany Traktem Bolka, tworzący pętlę łączącą Przełęcz pod Wieżycą i Przełęcz Tapadła.

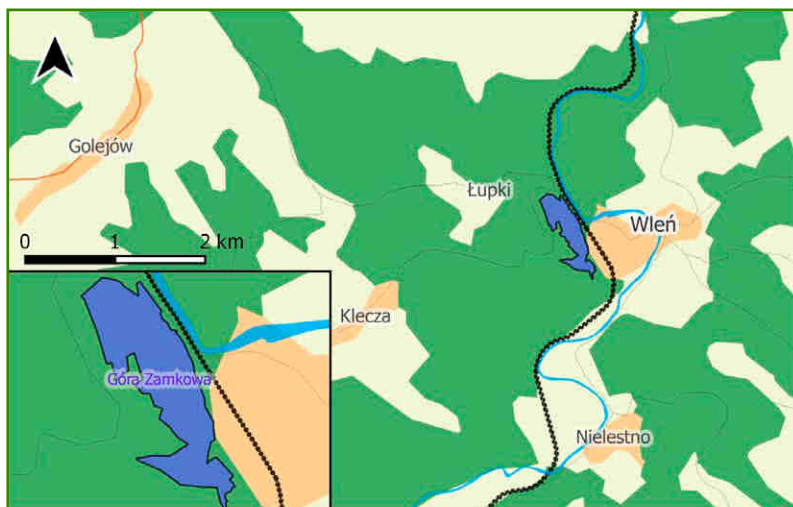
autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Góra Ślęza w szacie zimowej. Fot. O. Zajac

Rezerwat przyrody „Góra Zamkowa”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych, kulturowych i dydaktycznych wartości przyrodniczych zespołu łąk, szeregu cennych gatunków roślin chronionych oraz cennych zabytków kultury materialnej.

Rezerwat objął swoim zasięgiem wierzchołkowe partie oraz wschodnie zbocza wzniesienia o tej samej nazwie (360 m n.p.m.), położonego we wschodniej części Pogórza Izerskiego, niedaleko miasta Wleń. Tuż przy granicy rezerwatu, na szczycie wzgórza, położone są malownicze ruiny średniowiecznego (X w.) zamku Lenno (inaczej Wleński Gródek), zburzonego w czasie wojny trzydziestoletniej w 1646 r., nieco niżej zaś kościółek św. Jadwigi oraz zespół pałacowy z XVII w.

Geologiczną osobliwością rezerwatu są tzw. lawy poduszkowe, których wschodnie znajdują się w podszczytowych partiach wzgórza. To staropaleozoiczne zieleńce, zasadowa skała metamorficzna powstała w efekcie przeobrażenia utworów wulkanicznych. Lawy tego typu, powstałe w wyniku podwodnych erupcji, podczas szybkiego stygnięcia dzieliły się na elipsoidalne, spłaszczone były przypominające bochenki lub poduszki (stąd polska nazwa – lawa poduszkowa).

Szata roślinna rezerwatu jest bogata i zróżnicowana. Największą powierzchnię, szczególnie w jego części wschodniej, zajmuje klonowo-lipowy łąk zboczowy *Aceri-Tiliaetum*, rzadkie w skali Polski (nie występujące nigdzie poza Sudetami) zbiorowisko leśne. W drzewostanie rosną głównie grab *Carpinus betulus*, klon jawor *Acer pseudoplatanus* oraz lipa szerokolistna *Tilia platyphyllos*, w warstwie krzewów zaś bez czarna *Sambucus nigra*, bez koralowy *Sambucus racemosa*, leszczyna pospolita *Corylus avellana* oraz wiciokrzew suchodrzew *Lonicera xylosteum*. W warstwie runa możemy tu spotkać gwiazdnicę gajową *Stellaria nemorum*, gajowca żółtego *Galeobdolon luteum*, przytulię wonną *Galium odoratum* i czyścica leśnego *Stachys sylvatica*, a także gatunki chronione: paprotnika kolczystego *Polystichum aculeatum*, uludkę leśną *Omphalodes scorpioides* i lilię złotogłów *Lilium martagon*. W niektórych fragmentach tego zbiorowiska leśnego, szczególnie w partiach podszczytowych, licznie występuje ponadto czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*, który łąkowo zakwita na wiosnę. Niewielką powierzchnię rezerwatu w części północno-zachodniej zajmuje uboga buczyna górska *Luzulo-Fagetum*, z dominującym w drzewostanie bukiem pospolitym *Fagus sylvatica*. Fragment obszaru w jego części południowej zajmuje łąk

rok utworzenia:

1994

powierzchnia:

21 ha

rodzaj rezerwatu:

leśny

położenie

administracyjne:

gmina Wleń, powiat lwówecki

Nadleśnictwo

Lwówek Śląski

położenie

geograficzne:

podprovincia

Sudety i Przedgórze

Sudeckie,

makroregion

Pogórze

Zachodniosudeckie,

mezoregion

Pogórze Izerskie

powiązanie

z innymi obszarami

chronionymi: Park

Krajobrazowy Doliny

Bobru oraz obszaru

Natura 2000 SOO

Ostoja nad Bobrem

PLH020054

Bodziszek żalobny
(*Geranium phaeum*).

Fot. A. Raj,

B. Wieniawska-Raj

Drzewostan mieszany z kwitnącym czosnkiem niedźwiedzim (*Allium ursinum*). Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

środkowoeuropejski *Galio-Carpinetum betuli*, w którym warstwę drzew tworzą głównie: dąb szypułkowy *Quercus robur*, dąb bezszypułkowy *Quercus petraea* i grab pospolity *Carpinus betulus*. W runie tego zbiorowiska dominuje gwiazdnica gajowa *Stellaria nemorum*, ponadto występują tam: kokoryczka wielokwiatowa *Polygonatum multiflorum*, lilia złotogłów *Lilium martagon*, bluszcz pospolity *Hedera helix* oraz podagrycznik pospolity *Aegopodium podagraria*. W miejscach głęboko wciętych dolinek w południowej części rezerwatu występuje zbiorowisko jaworzyny z parzydłem leśnym *Acer pseudoplatanus*, *Aruncus dioicus*, zaś w silnie ocienionych fragmentach wychodni skalnych zlokalizowanych w centralnej części obszaru chronionego, rozwinęły się płaty szczelinowego zespołu paprotki zwyczajnej *Hypno-Polypodietaum*, której towarzyszy zanokcica skalna *Asplenium trichomanes*. Wiele gatunków roślin występuje w tzw. strefie okrajkowej, gdzie dociera znacznie więcej światła niż do wnętrza drzewostanu. Są to między innymi: glistnik jaskółcze ziele *Chelidonium majus*, czosnaczek pospolity *Alliaria petiolata*, bodziszek żałobny *Geranium phaeum* i przetacznik ożankowy *Veronica chamaedrys*.

Z całego terenu rezerwatu wykazano dotychczas aż 161 gatunków roślin, co stanowi imponującą liczbę, zważywszy na niewielką powierzchnię tego obszaru chronionego, jego łatwą dostępność oraz bliskie sąsiedztwo zabudowań.

Teren rezerwatu zasiedlany jest przez pospolite gatunki ptaków oraz drobnych ssaków. Bardzo duże zróżnicowanie oraz bogactwo florystyczne i siedliskowe rezerwatu sprzyja także występowaniu wielu gatunków bezkręgowców.

Rezerwat z ruinami zamku jest znaną atrakcją turystyczną. Przez jego teren przebiegają dwa szlaki turystyczne: żółty, prowadzący od strony Lwówka Śląskiego, przez Dębowy Gaj, Marczów, Łupki i Wleń (biegnący później w kierunku Świerzawy) i zielony (Szlak Zamków Piastowskich), wiodący od strony Jeziora Pilchowickiego, przez Radomice, do Wlenia i dalej w stronę miejscowości Grodziec.

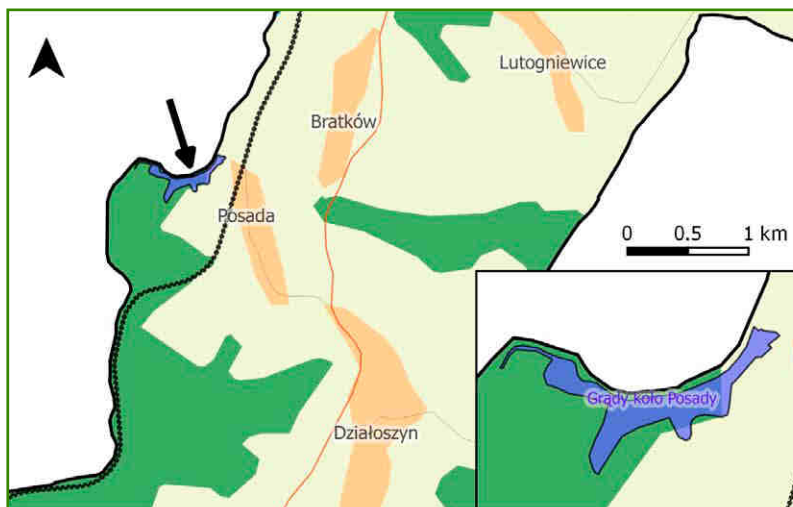
autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Ruiny zamku na podłożu bazaltowym. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Rezerwat przyrody „Grądy koło Posady”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych i dydaktycznych fragmentu naturalnych grądów, w tym grądu klonowo-lipowego.

Ten najmłodszy rezerwat przyrody ustanowiony w obrębie Sudetów obejmuje swoim zasięgiem fragment lasów naturalnych, porastających strome zbocza malowniczego przełomu granicznej rzeki Nysy Łużyckiej, niedaleko wsi Posada. Urozmaicenie rzeźby tego terenu stanowi także kilka prostopadłych dolinek bezimiennych potoków odprowadzających wody do głównego koryta rzeki. Zróżnicowana rzeźba przełomowego odcinka rzeki, bogate podłoże geologiczne oraz korzystny mikroklimat spowodowały, że w opisywanym miejscu wykształciły się bardzo bogate lasy o charakterze grądu. Lasy te, ze względu na trudno dostępny teren, w przeważającej części nie były w przeszłości eksploatowane i przetrwały do dziś w niemal niezmiennym stanie. Głównym zbiorowiskiem leśnym w rezerwacie jest grąd środkowoeuropejski *Gallo-Carpinetum betuli*. W składzie gatunkowym drzewostanu dominują tu: dąb szypułkowy *Quercus robur*, grab zwyczajny *Carpinus betulus*, lipa drobnolistna *Tilia cordata*, oraz buk pospolity *Fagus sylvatica*, domieszki zaś stanowią: klon jawor *Acer pseudoplatanus*, klon zwyczajny *Acer platanoides*, wiąz górski *Ulmus glabra* i jesion wyniosły *Fraxinus excelsior*. Wiele tutejszych drzew osiągnęło olbrzymie rozmiary, zarówno pod względem wysokości, jak i grubości pnia. Podszyt budują takie gatunki, jak: leszczyna pospolita *Corylus avellana*, bez czarna *Sambucus nigra*, wierzbka iwa *Salix caprea* oraz podrost buka, lipy i graba. Runo tego zbiorowiska jest również bardzo bogate i wraz z rozwojem wegetacji cyklicznie po sobie pojawiają się gatunki dla niego charakterystyczne: zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, przyłaszczka pospolita *Hepatica nobilis*, kokoryczka wielokwiatowa *Polygonatum multiflorum*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*, przytulia wonna *Galium odoratum*, czyściec leśny *Stachys sylvatica*, konwalia majowa *Convallaria majalis*, konwalijka dwulistna *Maianthemum bifolium*, parzydło leśne *Aruncus dioicus* oraz wiele innych. W niektórych fragmentach rezerwatu rośnie także bluszcz pospolity *Hedera helix*, zarówno w runie, jak i na pniach drzew.

Na bardziej stromych zboczach poszczególnych dolinek opisywany wyżej grąd środkowoeuropejski przechodzi płynnie w zboczowe lasy klonowo-lipowe

rok utworzenia:

2002

powierzchnia:

5,27 ha

rodzaj rezerwatu:

leśny

położenie

administracyjne:

gmina Bogatynia,
powiat zgorzelecki

Nadleśnictwo

Pieńsk

położenie

geograficzne:

podprovincia
Sudety i Przedgórze

Sudeckie,

makroregion

Pogórze

Zachodniosudeckie,

mezoregion

Obniżenie

Żytawsko-

Zgorzeleckie

powiązanie

z innymi obszarami

chronionymi:

obszar Natura

2000 SOO

Przełomowa Dolina

Nysy Łużyckiej

PLH020066

Drzewostan bukowy.

Fot. A. Raj,

B. Wieniawska-Raj

Okazale lipy. Fot. A. Raj,
B. Wieniawska-Raj

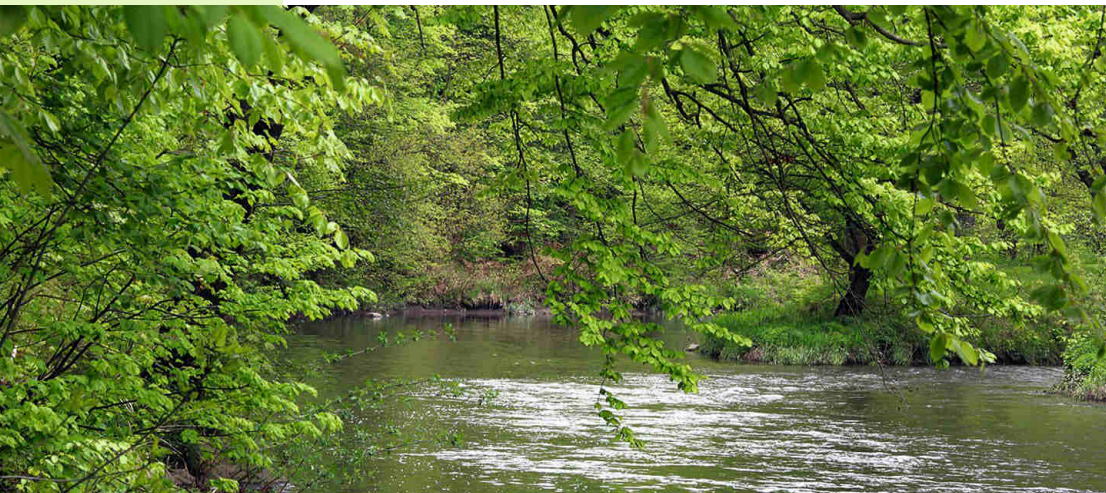
Acer platanoides-*Tiliatum platyphylli*. W drzewostanie tego zbiorowiska dominują: lipa drobnolistna *Tilia cordata*, klon zwyczajny *Acer platanoides* i klon jawor *Acer pseudoplatanus*, w domieszcze zaś można spotkać graba oraz buka. To rzadkie w skali całej Polski zbiorowisko leśne występuje tu w dwóch postaciach: naturalnej, gdzie skład gatunkowy drzewostanu głównego, podszytu i runa nie został przekształcony przez działalność człowieka, oraz regeneracyjnej w miejscach, gdzie w przeszłości prowadzono gospodarkę leśną. Po jej zaniechaniu dynamicznie zachodzące procesy regeneracji spowodowały pojawianie się gatunków charakterystycznych dla tego zbiorowiska leśnego (m.in. klon jawor *Acer pseudoplatanus*, lipa drobnolistna *Tilia cordata*, grab zwyczajny *Carpinus betulus*, wiąz górski *Ulmus glabra*, buk zwyczajny *Fagus sylvatica*, gwiazdnica wielkokwiatowa *Stellaria holostea*, czyściec leśny *Stachys sylvatica*, bluszcz pospolity *Hedera helix*). Łącznie na terenie rezerwatu występuje około 150 gatunków roślin, co przy jego niewielkiej powierzchni stanowi znaczną liczbę.

Spośród ssaków, w granicach rezerwatu dotychczas zanotowano: gronostaja europejskiego *Mustela erminea*, piżmaka *Ondatra zibethicus*, karczownika ziemnowodnego *Arvicola amphibius*, borsuka europejskiego *Meles meles* oraz wydrę europejską *Lutra lutra*. Stwierdzono także występowanie 20 gatunków ptaków, z których najciekawsze, to: pokrzewka czarnołbista *Sylvia atricapilla*, pokrzewka ogrodowa *Sylvia borin*, dzięcioł duży *Dendrocopos major*, dzięcioł czarny *Dryocopus martius*, modraszka *Cyanistes caeruleus*, kowalik *Sitta europaea*, grubodziób *Coccothraustes coccothraustes*, pierwiosnek *Phylloscopus collybita*, strzyżyk *Troglodytes troglodytes* i pliszka górską *Motacilla cinerea*. Liczne miejsca wilgotne i podmokłe stanowią dogodne warunki dla rozwoju płazów (m.in. salamandry plamistej *Salamandra salamandra*, ropuchy szarej *Bufo bufo*, żaby trawnej *Rana temporaria* i żaby moczarowej *Rana arvalis*).

Wartość rezerwatu podkreśla również fakt, że obszar ten stanowi nieliczny przykład naturalnej szaty leśnej o wysokiej bioróżnorodności w obszarze wydobywczym węgla brunatnego, gdzie środowisko przyrodnicze zostało mocno przekształcone przez człowieka.

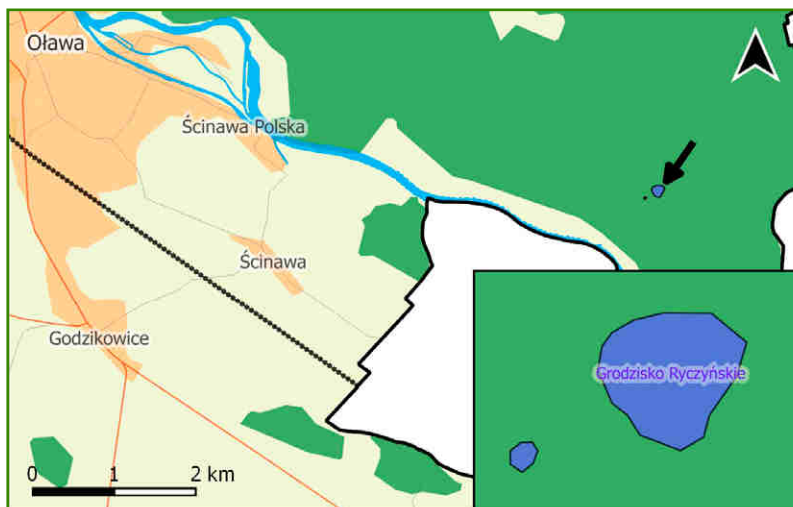
Do granic rezerwatu prowadzi droga od strony wsi Posada, położonej przy trasie łączącej Zgorzelec i Bogatynię.

autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Przełom Nysy Łużyckiej. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Rezerwat przyrody „Grodzisko Ryczyńskie”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych kilkusetletniego drzewostanu dębowego z domieszką innych gatunków liściastych i iglastych, rosnącego na terenie wczesnośredniowiecznego grodziska.

Rezerwat obejmuje fragment zwartego kompleksu leśnego położonego w dolinie Odry, pomiędzy miejscowościami Oława i Bystrzyca Oławska. W skład rezerwatu wchodzi dwie części stanowiące dwa średniowieczne grodziska wpisane do rejestru zabytków jako stanowiska archeologiczne. Pierwsze, tzw. „Duży Ryczyn”, to pierścieniowate grodzisko, datowane na X-XIII w., stanowiące pozostałość wielkiego założenia obronnego. Natomiast drugie, tzw. „Mały Ryczyn”, oddalone od pierwszego o 95 m, to pozostałość małego gródka stożkowatego z XI-XIV w. W bezpośrednim sąsiedztwie grodzisk zlokalizowano ślady trzech osad przygodowych oraz cmentarzysko, które zostały włączone do ryczyńskiego zespołu osadniczego.

Oprócz zabytków historycznych rezerwat chroni również fragment kompleksu leśnego ze starym drzewostanem reprezentującym zbiorowiska o cechach pośrednich między grądem niskim *Galio sylvatici-Carpinetum* a łągiem wiązo-wo-jesionowym *Ficario-Ulmetum minoris*. Ostatnie badania wskazują na przynależność tych fitocenoz do drugiego z wymienionych zespołów, a znaczny udział gatunków grądowych w drzewostanie może wynikać z zachodzących zmian sukcesyjnych prowadzących do przekształcenia łągi w grąd, a także z wpływu dawnej gospodarki leśnej. Proces grądowienia lasów łągowych kompleksu leśnego między Oławą a Bystrzycą, był sygnalizowany w latach 90. XX w. jako następstwo uregulowania i obwałowania koryta rzeki Odry, w wyniku, czego tutejsze lasy zostały odcięte od okresowych zalewów wodami rzecznymi. Co prawda obszar tego kompleksu leśnego, wchodzi w skład polderu zalewowego, ale jest on wykorzystywany tylko sporadycznie, podczas dużych powodzi.

Na terenie rezerwatu stwierdzono występowanie 127 gatunków roślin naczyniowych oraz 10 gatunków mchów. Wśród nich są dwa gatunki objęte w kraju ochroną częściową - śnieżyczka przebiśnieg *Galanthus nivalis* i czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*. Grupę ciekawszych elementów flory rezerwatu reprezentuje też m.in. żywokost bulwiasty *Symphytum tuberosum*, który w Polsce występuje tylko w części południowej. O wpływie gospodarki leśnej na szatę roślinną tego

rok utworzenia:
1958

powierzchnia:
1,82 ha

rodzaj rezerwatu:
leśno-
-archeologiczny

położenie administracyjne:
gmina Oława,
powiat oławski

Nadleśnictwo
Oława

położenie geograficzne:
makroregion Nizina
Śląska, mezoregion
Pradolina
Wrocławska

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
obszar Natura
2000 OSO Grądy
Odrzańskie
PLB020002, obszar
Natura 2000 SOO
Grądy w Dolinie
Odry PLH020017

Obrzeże Małego Ryczyna. Fot. Z. Dajdok

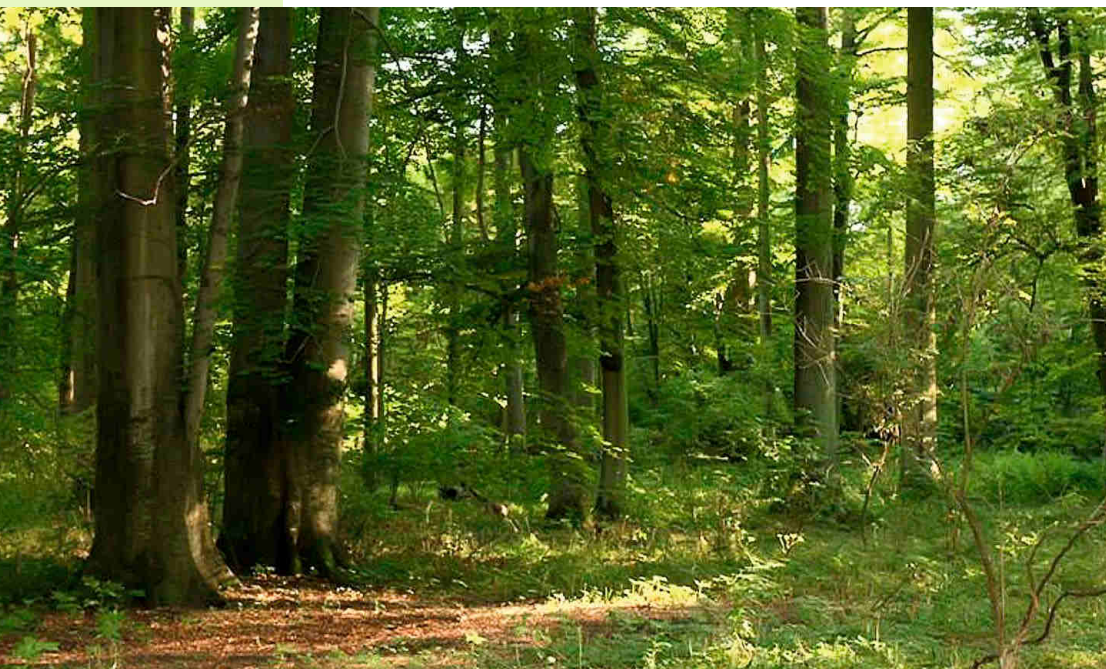

terenu świadczą wprowadzone tu gatunki obce geograficznie, jak orzech czarny *Juglans nigra*, sosna wejmutka *Pinus strobus*, daglezia zielona *Pseudotsuga taxifolia*, czy kasztanowiec zwyczajny *Aesculus hippocastanum*.

Podczas badań przeprowadzonych w 1991 r. na terenie rezerwatu stwierdzono występowanie dwóch gatunków płazów, 15 gatunków ssaków oraz gniazdowanie 16 gatunków ptaków. Fauna kręgowców nie wyróżnia się na tle kompleksu leśnego, w którym znajduje się rezerwat, i reprezentowana jest w większości przez gatunki pospolite na całym tym obszarze. Natomiast o dużej wartości tego niewielkiego obiektu dla lokalnej fauny decyduje przede wszystkim obecność starych, często dziuplastych drzew, wykorzystywanych m.in. przez nietoperze, jak borowiec wielki *Nyctalus noctula* i karlik malutki *Pipistrellus pipistrellus*, czy też ptaki, jak np. muchołówka białoszysza *Ficedula albicollis* – jeden z najciekawszych przedstawicieli lęgowej awifauny rezerwatu. Dla tego ostatniego gatunku tutejsze lasy nadodrzańskie stanowią jedną z najważniejszych ostoi na Dolnym Śląsku. Obecność martwych i zamierających drzew umożliwiła utrzymanie się populacji saproksylicznych chrząszczy uznawanych za relikty lasów pierwotnych. Do tej grupy należą objęta ścisłą ochroną pachnica dębowa *Osmoderma eremita* i niezwykle rzadki w kraju rzemlik kropkowany *Saperda punctata*, związany ze starymi wiązami *Ulmus* spp. Na uwagę zasługuje również występowanie w rezerwacie przeplatki matury *Euphydryas maturna* - rzadkiego i chronionego motyla związanego z lasami łęgowymi.

Rezerwat znajduje się na trasie leśno-archeologicznej ścieżki dydaktycznej Zwierzyniec – Kanigóra – Grodziska Ryczyńskie, przeznaczonej zarówno dla turystów pieszych, jak i rowerowych. Ponadto w pobliżu jego granic biegnie czerwony szlak turystyczny z Oławy do Jelcza-Laskowic.

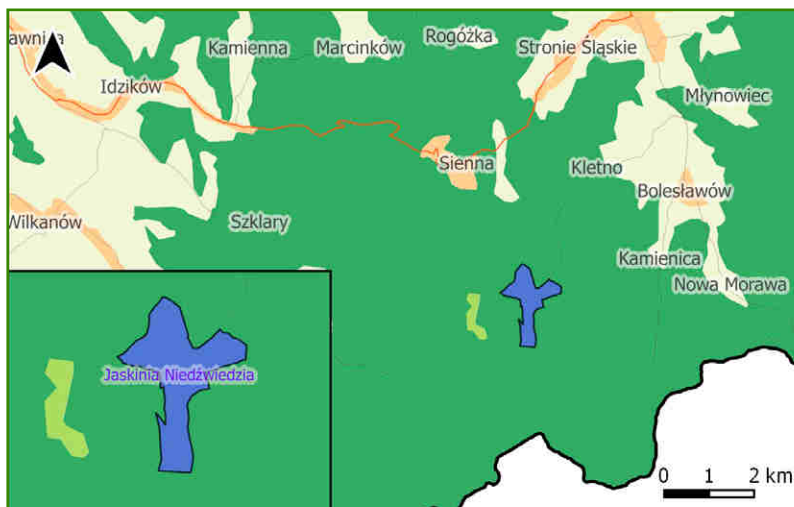
autor opracowania Zygmunt Dajdok

Fragment wnętrza Dużego Ryczyna. Fot. Z. Dajdok

Rezerwat przyrody „Jaskinia Niedźwiedzia”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i przyrodniczych Jaskini Niedźwiedziej z bogatą szatą naciekową i znaleziskami kostnymi zwierząt plejstoceniowych, stanowiącej ważne zimowisko nietoperzy oraz kompleksu leśnego porastającego dolinę rzeki Kleśnicy, na terenie którego występuje zespół zjawisk krasowych.

Rezerwat znany jest przede wszystkim ze wspaniałej jaskini pochodzenia krasowego, której wielkość oraz bogactwo szaty naciekowej stawia ją nie tylko na czołowym miejscu wśród jaskiń sudeckich, lecz także w ścisłej czołówce wszystkich jaskiń w Polsce. Długość odkrytych dotychczas korytarzy, sal i komnat wynosi ponad 4,5 km. Oprócz bogatej szaty naciekowej w postaci stalaktytów, stalagmitów i stalagnatów, pól ryżowych, mis martwicowych, nacieków grzybkowych i innych form, odkryto tu liczne kości zwierząt z okresu zlodowaceń. Odkrycia jaskini dokonano w 1966 r. podczas eksploatacji złóż marmurów, gdy w trakcie prac odstrzelono otwór wejściowy. Eksploracja i prace badawcze doprowadziły do objęcia ochroną prawną tego wyjątkowego obiektu przyrodniczego, który w 1983 r. został udostępniony dla ruchu turystycznego. W 2012 r. odkryto nowe partie jaskini, m.in. Salę Mastodonta. Nie są one obecnie udostępnione turystycznie, trwają badania naukowe, które pozwolą je udokumentować.

Rezerwat obejmuje także ochroną bardzo bogate lasy mieszane porastające dolinę Kleśnicy oraz zbocza góry o nazwie Stroma (1166 m n.p.m.), w której wnętrzu znajduje się jaskinia. Zróżnicowane podłoże geologiczne oraz ukształtowanie terenu spowodowały, że występują tam 282 gatunki roślin rozmieszczone w kilku ciekawych zbiorowiskach roślinnych. Znaczna część dna i zboczy doliny Kleśnicy zajęta jest przez zespół żywej buczyny sudeckiej *Dentario enneaphylli-Fagetum*, gdzie gatunkiem dominującym w drzewostanie jest buk pospolity *Fagus sylvatica* w różnych fazach rozwojowych, z klonem jaworem *Acer pseudoplatanus* jako gatunkiem towarzyszącym i pojedynczo występującą jodłą pospolitą *Abies alba*. W runie tego zespołu leśnego dość licznie występują żywiec dziewięciolistny *Dentaria enneaphyllos*, przytulia wonna *Galium odoratum* oraz kostrzewa leśna *Festuca altissima*, a także lilia złotogłów *Lilium martagon* oraz wawrzynek wilczczyko *Daphne mezereum*. W niektórych płatach tego typu lasu możemy spotkać takie gatunki jak: żywiec cebulkowy *Dentaria bulbifera*, kopytnik pospolity

rok utworzenia:
1977

powierzchnia:
89,05 ha

rodzaj rezerwatu:
przyrody
nieożywionej, leśny

położenie
administracyjne:
gmina Stronie Śląskie, powiat kłodzki

Nadleśnictwo
Łądek Zdrój

położenie geograficzne:
podprowincja Sudety i Przedgórze Sudeckie, makroregion Sudety Wschodnie, mezoregion Masyw Śnieżnika

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
Śnieżnicki Park Krajobrazowy oraz obszar Natura 2000 SOO Góry Bialskie i Grupa Śnieżnika PLH020016

Szata naciekowa - stalaktyty. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Szata naciekowa w Jaskini Niedźwiedziej. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Asarum europaeum, czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*, miesięcznica trwała *Lunaria rediviva* oraz łuskiewnik różowy *Lathraea squamaria* – bezieleniową roślinę pojawiającą się w runie wczesną wiosną. Na wyżej położonych stromych fragmentach zboczy doliny Kleśnicy występuje zespół ubogiej buczyny górskiej *Luzulo-Fagetum* z bukiem pospolitym *Fagus sylvatica* jako głównym składnikiem drzewostanu. Wśród gatunków runa możemy tu spotkać kosmatkę gajową *Luzula luzuloides*, przęną purpurową *Prenanthes purpurea*, konwalijkę dwulistną *Maianthemum bifolium* oraz gruszyczkę mniejszą *Pyrola minor*.

Na ścianach odkrywek skalnych, w miejscach wcześniejszej eksploatacji kamieniołomu, występują zbiorowiska roślin naskalnych. Rosną tu liczne paprocie: zanokcica murowa *Asplenium ruta-muraria*, zanokcica zielona *Asplenium viride*, paprotnica krucha *Cystopteris fragilis* oraz paprotka zwyczajna *Polypodium vulgare*. Na stromych skałkach zlokalizowanych na północny-zachód od kamieniołomu odnaleziono wysokogórski gatunek - seslerię tatrzańską *Sesleria sadleriana*, w miejscu tym rosną także krzewy - irga zwyczajna *Cotoneaster integerrimus* oraz wawrzynek wilczelyko *Daphne mezereum*.

Bardzo interesującą roślinność możemy obserwować w okresie wczesnej wiosny na licznych wysiękach wodnych w dolnych partiach doliny. W miejscach tych masowo występuje kwitnąca na żółto śledziennica skrętolistna *Chrysosplenium alternifolium*, rzeżucha gorzka *Cardamine amara* oraz mech - zdrojek wodny *Fontinalis antipyretica*. We fragmentach doliny Kleśnicy pozbawionych drzewostanu często pojawiają się ziołorośla z takimi gatunkami jak: omieg górski *Doronicum austriacum*, modrzyk górski *Cicerbita alpina*, tojad dziobaty *Aconitum variegatum*, liczydło górskie *Streptopus amplexifolius*, jaskier platanolistny *Ranunculus plataniifolius* oraz lepiężnik biały *Petasites albus*.

O ile flora rezerwatu stanowi jego wielkie bogactwo, fauna składa się z gatunków powszechnie występujących w masywie Śnieżnika. Ciekawostką stanowią jedynie kozice *Rupicapra rupicapra*, które w okresie zimowym schodzą w niższe położenia górskie. Ponadto system Jaskini Niedźwiedziej jest największym i najważniejszym zimowiskiem w Polsce i jednym z ważniejszych zimowisk w Europie, nocka orzęsionego *Myotis emarginatus* (średnio ok. 600 osobników), a dla pozostałych innych gatunków nietoperzy, takich jak nocek Brandta *Myotis brandtii*, nocek duży *Myotis myotis*, nocek wąsatek *Myotis mystacinus*, nocek Natterera *Myotis nattereri*, nocek rudy *Myotis daubentonii*, gacek brunatny *Plecotus auritus*).

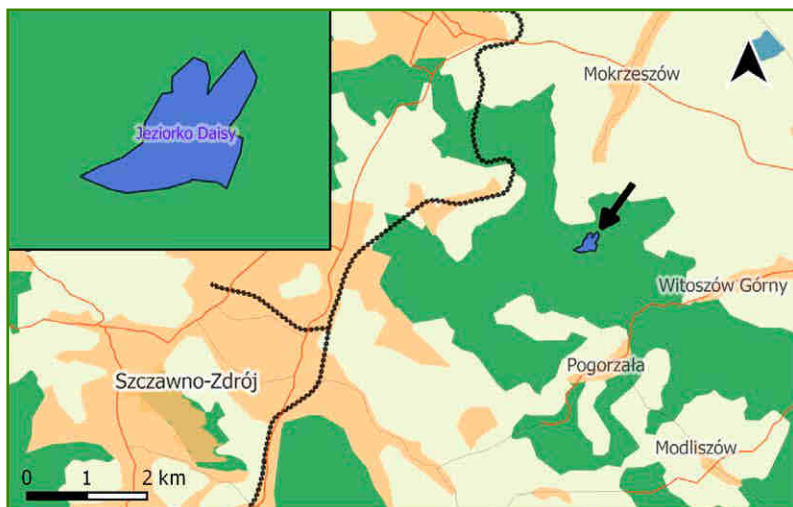
Do rezerwatu prowadzi od Stronia Śląskiego i Kletna żółty szlak turystyczny. Zmotoryzowanym służy odległy 1,5 km od jaskini parking. W granicach rezerwatu została wytyczona Ścieżka Krasowa wokół Jaskini Niedźwiedziej (dł. 3 km) prezentująca bogatą przyrodę tego obszaru chronionego. Przez rezerwat przebiega także ścieżka przyrodniczo-dydaktyczna z Kletna na Śnieżnik (szlak żółty, a następnie zielony) o długości 4,5 km.

autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Panorama rezerwatu „Jaskinia Niedźwiedzia”. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Rezerwat przyrody „Jeziorko Daisy”

rok utworzenia:

1998

powierzchnia:

7,11 ha

rodzaj rezerwatu:
geologiczno-leśny

położenie

administracyjne:

gmina Świdnica,
powiat świdnicki

Nadleśnictwo
Świdnica

położenie

geograficzne:

pogórze
Wałbrzyskie,
między wsiami
Mokrzyszów,
Witoszów
i Lubiechów

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych kopalnej fauny górnego dewonu, odsłoniętej w nieczynnym kamieniołomie wapienia.

Rezerwat położony jest na stoku góry Witosz, na wysokości ok. 375-415 m n.p.m., w obrębie piętra pogórze i wchodzi w skład dużego kompleksu leśnego. Obejmuje Jeziorko Zielone (J. Daisy) o powierzchni 0,66 ha i głębokości 23 m oraz otaczające je zbiorowiska leśne, rozwinięte na podłożu naturalnym i na hałdach poeksploatacyjnych. Jezioro powstało w wyniku zalania wyrobiska po zakończeniu w 1870 r. eksploatacji górnodewońskich wapieni rafowych. Pozostałości skał wapiennych zawierają skamieniałości fauny morskiej, m.in. koralowców, ramienionogów i liliowców. Obiekt był znany i badany już w latach 30. XIX w., m.in. przez Władysława Dybowskiego. Na terenie rezerwatu znajdują się także pozostałości zabudowań i wapienników. Zwyczajowa nazwa jeziora i obecna nazwa rezerwatu upamiętniają księżną Marię Teresę Oliwię Hochberg von Pless, zwaną Daisy. Jezioro było jednym z jej ulubionych miejsc w okolicach zamku Książ. Dzięki jej staraniom jeden z wapienników przebudowano na izbę myśliwską, całość miała kształt baszty. Po wojnie obiekt został zrekonstruowany, obecnie znów niszczeje. Do rezerwatu prowadzą polne i leśne drogi od wsi Mokrzyszów, Lubiechów i Witoszów. Przez jego teren prowadzą szlaki turystyczne: zielony (zamków piastowskich, z Książa do Zagórza Śląskiego) i żółto-niebieski (Ułanów Legii Nadwiślańskiej, ze Świdnicy do zamku Książ). Ponadto ok. 1 km od granic rezerwatu przebiega szlak czerwony ze Świebodzic do Bystrzycy Górnjej.

Obecność wapieni powodowała powstanie lokalnej strefy wzbogacenia i wykształcenie lasów zawierających w runie gatunki kalcylifilne. W czasie wydobywania wapienia ukształtowanie terenu zostało całkowicie zmienione, a otoczenie wyrobiska przynajmniej częściowo odlesione, o czym świadczą pozostałości urobku i hałdy odpadów, obecnie zasłonięte przez zregenerowany las. Naturalną okrywą leśną były tu prawdopodobnie bogate zbiorowiska grądu środkowoeuropejskiego *Galio-Carpinetum*, które w większości zostały zniszczone w wyniku eksploatacji skał, a w późniejszych czasach częściowo zastąpione nasadzeniem modrzewia, świerka i buka. Zachowane fragmenty grądu pokrywają ok. 20% powierzchni leśnej rezerwatu. Jest to las z dużym udziałem buka pospolitego

Jeziorko w nieczynnym kamieniołomie wapienia.
Fot. E. Szczęśniak

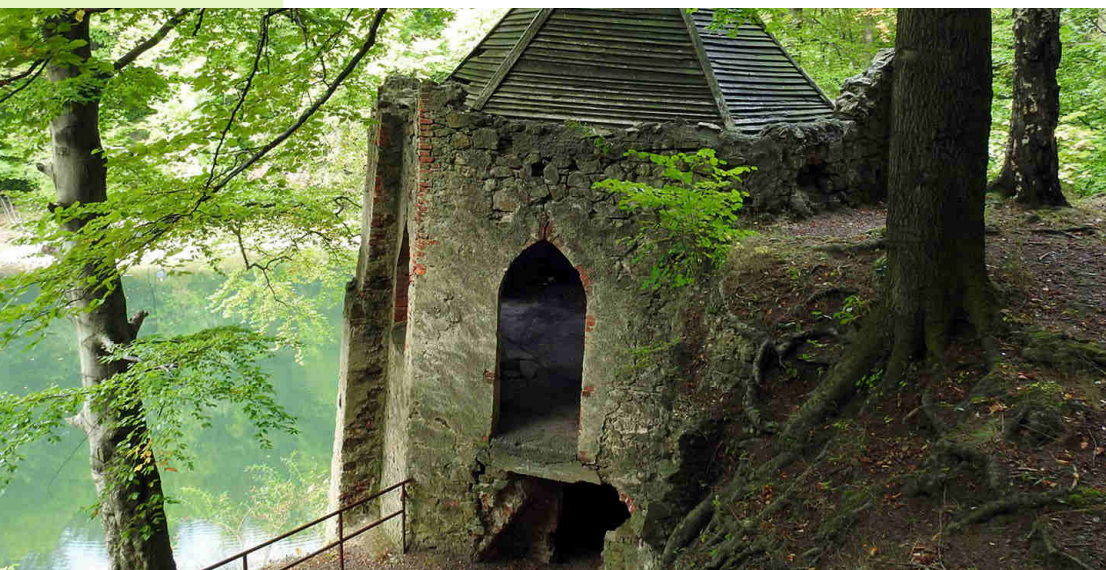

Gnieźnik leśny
(*Neottia nidus-avis*).
Fot. E. Szczęśniak

Fagus sylvatica w drzewostanie, budowany przez dąb szypułkowy *Quercus robur*, grab pospolity *Carpinus betulus* i lipę drobnolistną *Tilia cordata*, dosyć bogaty (ok. gatunków naczyniowych w płacie). W runie współdominują gatunki siedlisk żyznych, m.in. zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, przytulia wonna *Galium odoratum*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*, podagrycznik pospolity *Aegopodium podagraria*, na znacznej części powierzchni występuje także bluszcz *Hedera helix*. Ok. 20% zajmują zbiorowiska nawiązujące do żyznych buczyn, w tym płat z udziałem buławnika wielkokwiatowego i mieczolistnego *Cephalanthera damasonium* i *C. longifolia*, kolejne 20% to nasadzenia bukowe z ubogim runem, ok. 30% nasadzenia jesionu, modrzewia i świerka. Zbiorowiska nieleśne mają udział znikomy, są to tzw. wydepczyska (zbiorowiska dywanowe) na poboczach odnowionej drogi leśnej, gdzie okrywa roślinna jest mechanicznie niszczone, oraz fragmenty zbiorowisk okrajkowych.

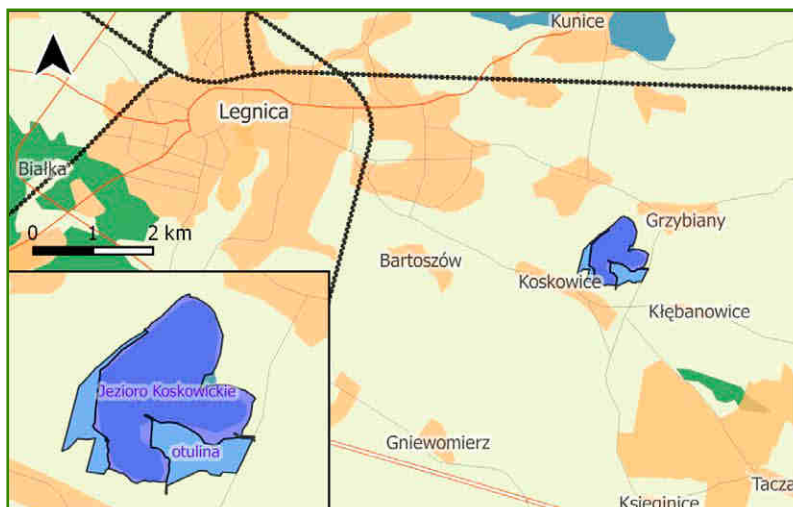
Flora naczyniowa rezerwatu obejmuje 200 taksonów. Ponad 60% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, niemal 30% stanowią obecnie siedliskowo gatunki światłolubne (łąkowe, okrajkowe i murawowe) i ok. 8% antropofity związane z najbardziej przekształconymi obszarami. Gatunki obce grupują się przy wapiennikach, miejscu najsilniej użytkowanym, lecz tylko dwa spośród nich mają potencjał inwazyjny: niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora*, obecny na większości powierzchni leśnych, i nawłoc późna *Solidago gigantea*, notowana wyłącznie na zachodnim brzegu zbiornika. Gatunków objętych ochroną jest niewiele: ściśle dwa (buławnik mieczolistny i wielkokwiatowy *Cephalanthera longifolia*, *C. damasonium*) oraz cztery częściowo (kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*, gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*, wawrzynek wilczyko *Daphne mezereum* i pierwiosnek wyniosły *Primula elatior*). Oba ściśle chronione są zagrożone w skali regionu, a buławnik mieczolistny jest zagrożony w skali kraju. Fauna górnodołowa jest reprezentowana w pokładach wapienia przez niemal 60 taksonów, w większości koralowców. Aktualna fauna rezerwatu nie była obiektem szczegółowych badań. Rezerwat jest popularnym miejscem wypoczynkowym i podlega silnej antropopresji, gdyż przy wapiennikach i na brzegach jeziora palone są ogniska.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Pozostałość starego wapiennika w rezerwacie „Jeziorko Daisy”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Jezioro Koskowickie”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych, krajobrazowych i turystycznych naturalnego zbiornika wodnego z bogatą, lęgową populacją ptaków wodnoblotnych, chronionymi gatunkami ryb, dużym zbiorowiskiem szuwarowym i dobrze wykształconym zespołem zachyłnika błotnego *Thelypteris palustris* i oczeretu jeziornego *Scheuchzeria palustris*.

Rezerwat obejmuje taflę Jeziora Koskowickiego i jego brzegi, a otulina zachowane powierzchnie szuwarów i łąk w zachodniej i południowej stronie jeziora, poza jego misą, częściowo na terenach porolnych. Chroniony obszar znajduje się na wysokości ok. 120 m n.p.m., w lekko falowanym, rolniczym krajobrazie. Jezioro jest zbiornikiem wchodzącym w skład tzw. Pojezierza Kunickiego (Legnickiego), będącego najstarszym w Polsce zespołem jezior pochodzenia lądolodowego i jedynym pojezierzem na Śląsku. Przy dużej powierzchni (55 ha) maksymalna głębokość sięga 3 m, co powoduje, że łatwo jest mieszana woda, a w części środkowej niszczone roślinność nawodna. Jest to zbiornik eutroficzny. Do rezerwatu prowadzą polne drogi od wsi Grzybiany i Koskowice. Brzegiem niemal całego jeziora biegnie polna droga, jedynie w części południowo-zachodniej jezioro jest trudno dostępne. Brak wytyczonych szlaków turystycznych. Na jeziorze jest wytyczona łowiska, znajduje się pod opieką Koła Polskiego Związku Wędkarskiego, okręg w Legnicy.

Tafla jeziora stanowi nieco ponad 85% powierzchni rezerwatu, ponad 10% przypada na zbiorowiska szuwarowe, pozostałe to silnie zniekształcone układy trawiaste i drogi. Naturalną okrywą roślinną jest tu strefowa roślinność płytkich, starych jezior eutroficznych, od szuwarów w części brzeżnej, przez korzeniące się w dnie, lecz z liśćmi i kwiatami pływającymi na powierzchni (nymfeidy), po biernie unoszone na powierzchni wody zbiorowiska tzw. rzęś (lemneidy). Jezioro ma wykształconą tylko pierwszą strefę, zdominowaną przez szuwar trzciny *Phragmites australis*, z niewielkim udziałem zbiorowisk budowanych przez ponikło jeziorne *Eleocharis palustris*, pałki wąsko- i szerokolistną *Typha angustifolia* i *T. latifolia*, mozęgę trzcinową *Phalaris arundinacea*. Jeszcze w latach 90. XX w. podawane było także zajmujące duże powierzchnie zbiorowisko trzciny i zachyłnika błotnego *Thelypteris palustris*, obecnie bardzo znacznie zredukowa-

rok utworzenia:

2004

powierzchnia:

63,791 ha

rodzaj rezerwatu:

faunistyczny

położenie

administracyjne:

gmina Legnickie

Pole, powiat

Legnica

Nadleśnictwo:

Legnica

położenie

geograficzne:

Wysoczyzna

Średzka, między

wsiami Koskowice

i Grzybiany

Skójka.

Fot. E. Szczęśniak

Wierzba krucha (*Salix fragilis*). Fot. E. Szczęśniak

Postrzos zwyczajny (*Schoeniclus schoeniclus*).
Fot. E. Szczęśniak

ne. Istniejące tutaj trzcinowisko jest jednym z największych na Dolnym Śląsku. Na małych powierzchniach w trzcinowisku obecne są zbiorowiska rzęs i rdestu ziemnowodnego *Polygonum amphibium* (*Persicaria amphibia*) var. *emersum*. Zbiorowiska lądowe to przede wszystkim tzw. wydepczyska (zbiorowiska dywanowe) na drogach i miejscach parkowania samochodów, gdzie okrywa roślinna jest mechanicznie niszczone, pozostałości zbiorowisk welonowych z udziałem kielisznika zarosłowego *Calystegia sepium* i układy nitrofilne z m.in. pokrzywą zwyczajną *Urtica dioica*, ostrożeńcem polnym *Cirsium arvense*. Ponadto w części zachodniej i południowej (otulina) zachowały się fragmenty zbiorowisk trawiastych, nawiązujących do łąk świeżych z udziałem rajgrasu *Arrhenatherum elatius*, ale także wrotczyca pospolitego *Tanacetum vulgare* i ekspansywnie się rozrastającego trzcinika piaskowego *Calamagrostis epigejos*. Na piaszczystym cyplu w części południowo-zachodniej (otulina) rozwijają się murawy napiaskowe, budowane przez kostrzewę owczą *Festuca ovina* z udziałem m.in. goździka kropkowanego *Dianthus deltoides*, macierzanki zwyczajnej *Thymus pulegioides*, koniczyny polnej *Trifolium arvense*.

Rezerwat nie ma zestawionej pełnej listy florystycznej. Chronionych ściśle gatunków roślin naczyniowych nie stwierdzono, ochroną częściową objęta jest występująca na piaszczystym cyplu (otulina) centuria pospolita *Cenaurium erythraea*. Nie odnotowano gatunków zagrożonych w skali kraju ani w skali regionu.

Fauna rezerwatu, poza ptakami i rybami, nie była obiektem szczegółowych badań. W jeziorze występuje ok. 20 gatunków ryb, m.in. podawana była ściśle chroniona różanka *Rhodeus amarus sericeus* i częściowo chroniony piskorz (*Misgurnus fossilis*), ale także introdukowany, roślinożerny i bardzo żarłoczny, amur biały *Ctenopharyngodon idella*. Odnotowano obecność nieco ponad 100 gatunków ptaków, z czego ok. 30 gatunków lęgowych, w tym bąk *Botaurus stellaris*, zielonka *Zapornia (Porzana) parva* i wąsatka *Panurus biarmicus*. W latach 90. XX w. lęgi wyprowadzało ponad 600 par ptaków wodno-błotnych. Jezioro miało bardzo duże znaczenie dla ptaków migrujących, lecz po napełnieniu zbiornika w Mietkowie oraz w efekcie stale wzrastającej obecności człowieka jego znaczenie jako miejsca odpoczynku zmalało.

Rezerwat podlega antropopresji, ze względu na bliskie sąsiedztwo terenów zurbanizowanych – jest miejscem uważanym za atrakcyjne pod względem rekreacyjnym. Ponadto antropogeniczna eutrofizacja (spływ z pól oraz zaśmiecanie brzegów) powoduje przekształcanie zbiorowisk roślinnych, wzrost udziału szwaru trzcinowego kosztem zbiorowisk oczeretu jeziornego i nerecznicy błotnej.

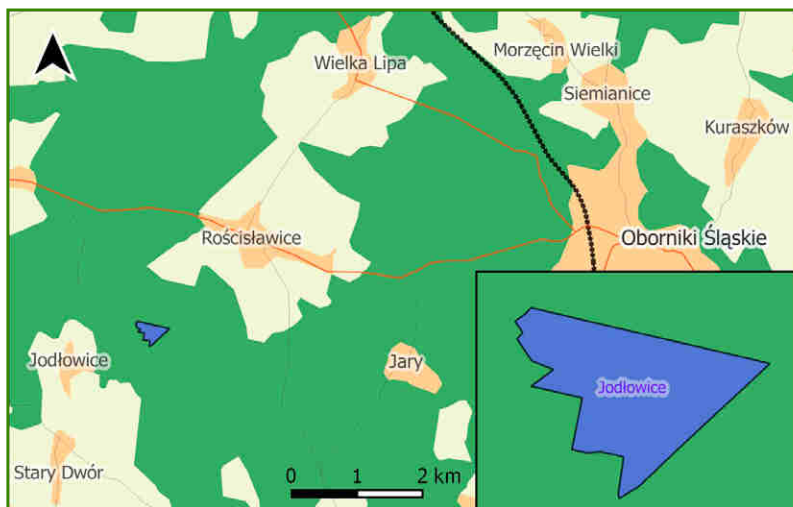
autor opracowania Ewa Szczęśniak

W rezerwacie „Jezioro Koskowickie”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Jodłowice”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu mieszanego z udziałem jodły, występującej na granicy zasięgu.

Rezerwat zlokalizowany jest wewnątrz zwartego kompleksu leśnego, pomiędzy miejscowościami Jodłowice i Podgórze. Położony jest na wysokości 160 m n.p.m., w otoczeniu gospodarczych drzewostanów sosnowych, sosnowo-dębowych i świerkowych.

Roślinność samego rezerwatu jest stosunkowo mało urozmaicona, zaś w drzewostanie dominują gatunki iglaste. Spośród gatunków liściastych największy udział ma dąb bezszypułkowy *Quercus petraea*. Większość rezerwatu pokryta jest przez endemicznie występujący w Polsce, wyżynny bór jodłowy *Abietetum polonicum*. Obszar ten, zlokalizowany w pobliżu północnej granicy naturalnego występowania jodły pospolitej *Abies alba* w Polsce, jest jednym z dwóch rezerwatów chroniących kresowe stanowiska tego zespołu roślinnego na Dolnym Śląsku. Ze względu na kresowe występowanie, wykazuje on znaczne zubożenie florystyczne, w porównaniu z postaciami znanymi z centrum jego występowania w Górach Świętokrzyskich, na Roztoczu i w północnej części Kotliny Sandomierskiej. Z uwagi na znaczenie tego stanowiska dla ochrony siedliska przyrodniczego – jodłowy bór świętokrzyski, wymienionego w załączniku I Dyrektywy Siedliskowej – obszar rezerwatu został dodatkowo objęty ochroną w ramach europejskiej sieci Natura 2000. Obok wspomnianej już jodły, obecnej we wszystkich warstwach drzewostanu, spośród gatunków charakterystycznych dla tego zespołu roślinnego występują również: jeżyna gruczołowata *Rubus hirtus* agg., narecznica szerokolistna *Dryopteris dilatata*, oraz rzadko spotykany mech tujowiec tamaryszkowy *Thuidium tamariscinum*. Poza tym stwierdzono również kilka gatunków wyróżniających dla borów jodłowych i jodłowo-świerkowych *Vaccinio-Abietenion*, do których zaliczany jest ten zespół roślinny. Są to: buk *Fagus sylvatica*, wietlica samicza *Athyrium filix-femina* i jastrzębiec leśny *Hieracium murorum*. Obok boru jodłowego na niewielkiej powierzchni w rezerwacie występuje także grąd środkowoeuropejski *Galio sylvatici-Carpinetum*.

Badania florystyczne przeprowadzone w latach 70. i 90. ubiegłego wieku wykazały na terenie rezerwatu 128 gatunków roślin wyższych oraz 48 gatunków

rok utworzenia:
1958

powierzchnia:
9,36 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie administracyjne:
gmina Brzeg Dolny,
powiat wołowski;
gmina Oborniki Śląskie, powiat trzebnicki,
Nadleśnictwo Oborniki Śląskie

położenie geograficzne:
makroregion Nizina Śląska, mezoregion Wysoczyzna Rościśławska;
makroregion Wał Trzebnicki, mezoregion Wzgórze Trzebnickie

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
obszar Natura 2000 SOO Jodłowice PLH020106

Jodłowice,
Fot. K. Zajac

mszaków, w tym 10 wątrobowców i 38 mchów. Dostrzeżono wówczas negatywne zmiany zarówno w strukturze drzewostanu, jak i w składzie runa leśnego, w tym wnikanie szeregu gatunków synantropijnych, nadających szacie roślinnej tego obszaru charakter antropogeniczny. Na drogach leśnych w rezerwacie i wzdłuż jego granic stwierdzano fragmentarycznie wykształcone, antropogeniczne zbiorowiska muraw dywanowych z rzędu *Plantaginetales majoris*, typowe dla dróg i ścieżek biegnących przez tereny leśne i borowe. Był to: zespół situ chudego *Juncetum tenuis* i zespół głowienki i babki pospolitej *Prunello-Plantaginetales*. Jednak wyniki badań fitosocjologicznych przeprowadzonych w ostatnich latach wykazały, że w przeciągu 20 lat zaszły znaczne zmiany we florze rezerwatu, wskazujące na postępującą jego naturalizację. Wycofała się z niego w tym czasie znaczna liczba gatunków synantropijnych, występujących na ścieżkach i drogach leśnych, natomiast flora przybrała charakter typowo leśny.

W latach 90. rezerwat został ogrodzony, aby zapobiec zgryzaniu siewek jodły przez zwierzynę leśną, co poważnie ograniczało odnawianie się tego gatunku. Za ogrodzeniem, przy północnej granicy, znajduje się największy na Dolnym Śląsku pomnikowy gład narzutowy, o obwodzie 13,4 m i wysokości 2,2 m. Obiekt ten nazywany jest gładem Romera na cześć wybitnego geologa i paleontologa Carla Ferdinanda Roemera, profesora Uniwersytetu Wrocławskiego. W pobliżu południowo-zachodnich granic przebiega niebieski szlak rowerowy, tzw. „szlak jodłowy”, prowadzący z Obornik Śląskich.

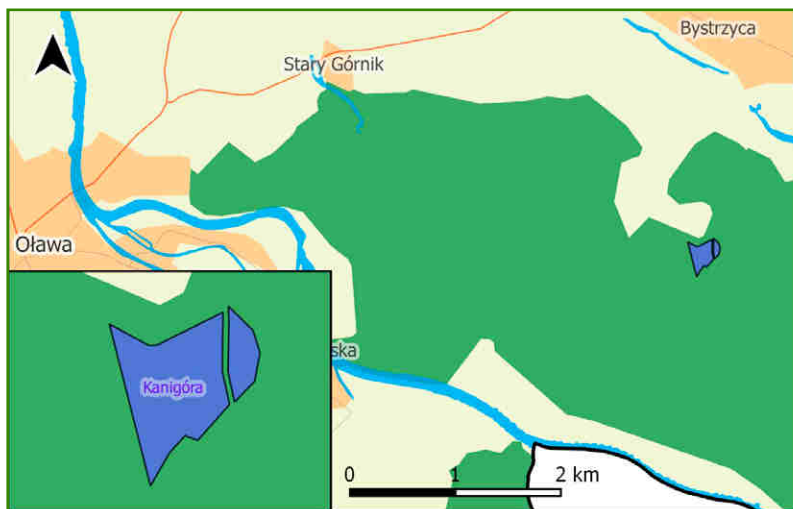
autor opracowania Krzysztof Zajac

Fragment rezerwatu „Jodłowice”. Fot. K. Zajac

Rezerwat przyrody „Kanigóra”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych lasu dębowo-grabowego o charakterze pierwotnym z domieszką lipy i osły, charakterystycznego dla doliny rzeki Odry.

Jeden z trzech rezerwatów utworzonych w kompleksie leśnym, rozciągającym się na prawym brzegu Odry, pomiędzy Oławą a Bystrzycą Oławską. Obiekt położony jest ok. 1,5 km na południe od Bystrzycy, przy rozwidleniu dróg prowadzących z tej miejscowości do Oławy i Szydłowic. Pierwsza z dróg przebiega wzdłuż północno-zachodniej granicy rezerwatu, druga przecina go w części wschodniej. Wymienionymi drogami przebiega leśno-archeologiczna ścieżka dydaktyczna Zwierzyniec-Kanigóra-Grodzisko Ryczyńskie.

Prawie całą powierzchnię rezerwatu zajmują fitocenozы leśne nawiązujące do łągu wiązowo-jesionowego *Ficario-Ulmetum minoris*. Jedyne w miejscach z prześwietlonym drzewostanem i w przydrożnych rowach wykształciły się zbiorowiska nitrofilnych okrajków, a w obrębie silnie wypłyconych starorzeczy niewielkie płyty zbiorowisk z udziałem gatunków bagiennych, jak kosaciec żółty *Iris pseudacorus*, tatarak zwyczajny *Acorus calamus*, czy manna jadalna *Glyceria fluitans*. Mimo iż runo świadczy o łągowym charakterze tutejszego lasu, to jednak dominującymi składnikami drzewostanu są gatunki charakterystyczne raczej dla grądów ze związku *Carpinion betuli*, jak lipa drobnolistna *Tilia cordata* i grab *Carpinus betulus*. Sytuacja ta może być konsekwencją przekształceń zbiorowisk leśnych, jakie w przeszłości miały miejsce na tym obszarze, w wyniku ograniczenia zalewów po obwałowaniu koryta Odry.

Flora rezerwatu reprezentowana jest przez 134 gatunki roślin naczyniowych oraz 10 gatunków mchów. Jednak z uwagi na brak szczegółowych badań briologicznych należy uznać, że w przypadku mszaków lista gatunków jest niepełna. Spośród roślin objętych ochroną gatunkową występuje tu śnieżyczka przebiśnieg *Galanthus nivalis*, kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*, czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum* oraz mech dzióbekowiec Zetterstedta *Eurhynchium angustirete*. Obok roślin typowo nizinnych w rezerwacie spotyka się też gatunki o charakterze górskim. Obok wspomnianego czosnku niedźwiedziego, reprezentuje je także przetacznik górski *Veronica montana*. Słabo poznaną grupą organizmów „Kanigóry” są grzyby, które ze względu na znaczne ilości

rok utworzenia:

1958

powierzchnia:

5,4 ha

rodzaj rezerwatu:

leśny

położenie

administracyjne:

gmina Oława,

powiat oławski

Nadleśnictwo

Oława

położenie

geograficzne:

makroregion Nizina

Śląska, mezoregion

Pradolina

Wrocławska

powiązanie

z innymi obszarami

chronionymi:

obszar Natura

2000 OSO Grądy

Odrzańskie

PLB020002, obszar

Natura 2000 SOO

Grądy w Dolinie

Odry PLH020017

Kruszczyk szerokolistny
(*Epipactis helleborine*).

Fot. Z. Dajdok

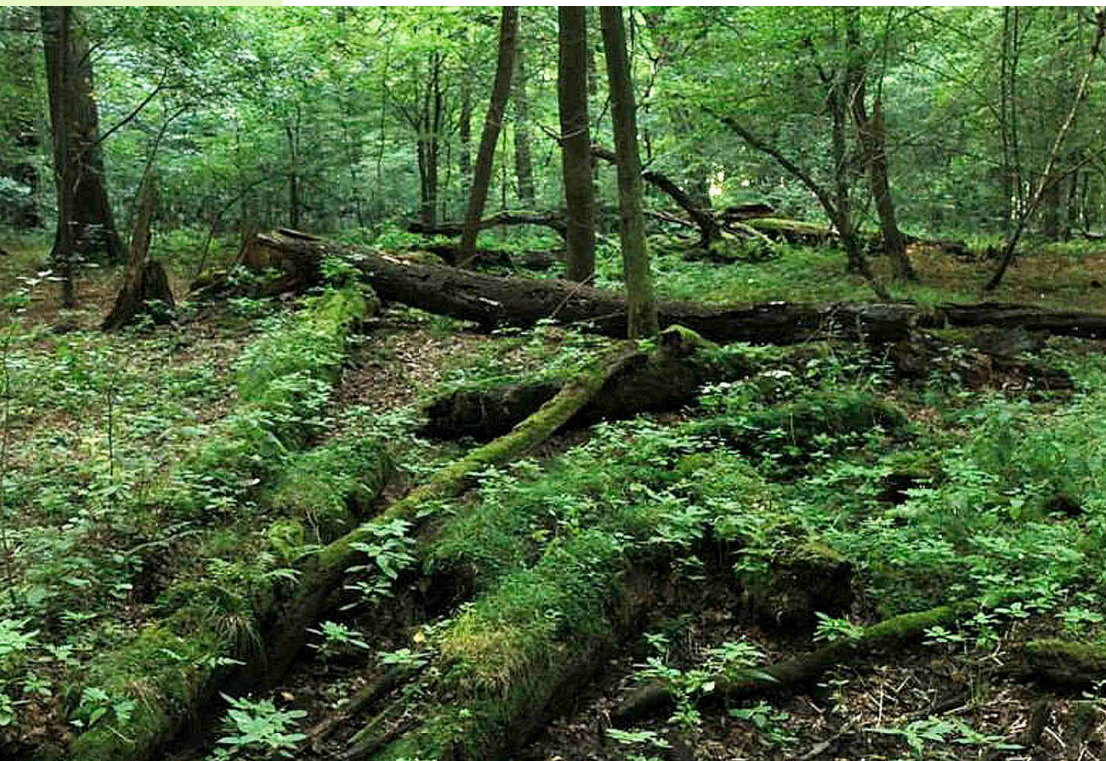

Twardziak tygrysi
(*Lentinus tigrinus*).
Fot. Z. Dajdok

martwego drewna, znajdują w rezerwacie dogodne warunki siedliskowe. Grupę tę reprezentuje m.in. stwierdzony w 2016 r. twardziak tygrysi *Lentinus tigrinus* – gatunek z czerwonej listy grzybów wielkoowocnikowych Polski.

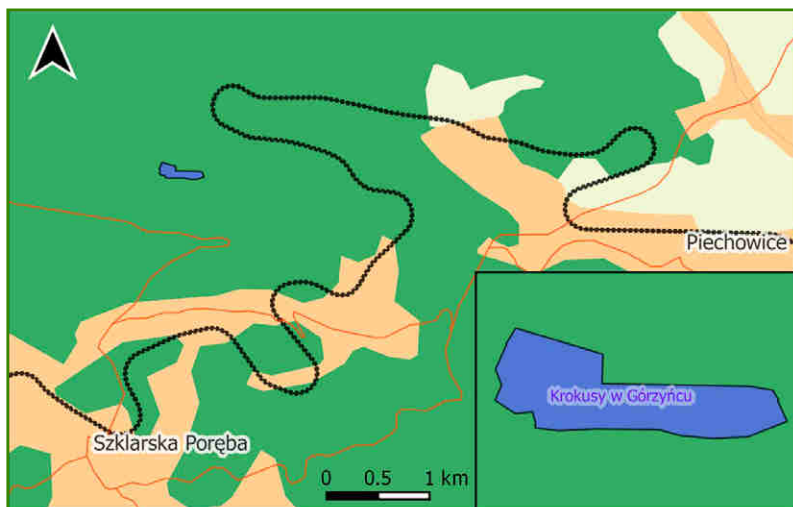
Fauna kręgowców reprezentowana jest przez trzy gatunki płazów, jeden gatunek gadów, 30 gatunków ptaków i 19 gatunków ssaków, spośród których większość podlega ochronie prawnej. Do rzadziej spotykanych przedstawicieli tej grupy zwierząt można zaliczyć gniazdującą w rezerwacie muchołówkę białoszyją *Ficedula albicollis*, siniaka *Columba oenas*, dzięcioła zielonosiwego *Picus canus* i dzięcioła średniego *Leiopicus medius*. Ich obecność wiąże się głównie z dostępnością starodrzewu liściastego i towarzyszących mu specyficznych mikrosiedlisk, takich jak dziuple, próchnowiska czy pnie martwych drzew. O znaczeniu tego niewielkiego rezerwatu dla ochrony fauny jeszcze bardziej świadczy obecność wielu bardzo rzadkich bezkręgowców, w tym zagrożonych wymarciem w skali kraju. W szczególności dotyczy to gatunków saproksylicznych uznawanych za relikty lasów pierwotnych, takich jak pachnica dębowa *Osmoderma eremita*, rzemlik kropkowany *Saperda punctata*, dąbrowiec samotnik *Akimerus achaefferi*, czy kozioróg dębosz *Cerambyx cerdo*. Obecność martwych lub obumierających drzew, w tym również dziuplastych, warunkuje występowanie w rezerwacie także dwóch zagrożonych przedstawicieli rodziny jelonkowatych - ciolka matowego *Dorcus parallelipedus* i jelonka rogacza *Lucanus cervus*. Obszar ten jest również miejscem występowania trzech chronionych gatunków biegaczy, są to: biegacz skórzasty *Carabus coriaceus*, biegacz Scheidlera *C. scheidleri* i biegacz Ulricha *C. ulrichii*.

autor opracowania Zygmunt Dajdok

Fragment rezerwatu „Kanigóra”. Fot. K. Zajęc

Rezerwat przyrody „Krokusy w Górzyńcu”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych stanowiska szafranu (*Crocus L.*) występującego w rejonie Karkonoszy.

Rezerwat położony jest w zakresie wysokości 620–650 m n.p.m., na północnym stoku Wysokiego Grzbietu, ok. kilometra na północ od Szklarskiej Poręby. Większość jego powierzchni zajęta jest przez kwaśną buczynę górską *Luzulo-luzuloidis-Fagetum*, z dominacją buka *Fagus sylvatica* i świerka *Picea abies* w drzewostanie, przy mniejszym udziale brzozy brodawkowatej *Betula pendula* i jawora *Acer pseudoplatanus*. Jedynie w zachodniej części rezerwatu zachował się niewielki, śródleśny płat sudeckiej łąki wszewłogowej *Meo-Festucetum*, zespołu roślinnego znanego w Polsce wyłącznie z Sudetów Zachodnich. Łąka ta jest miejscem występowania największej osobliwości przyrodniczej tego rezerwatu i jednocześnie głównego przedmiotu ochrony – populacji szafranu wiosennego *Crocus vernus* ssp. *heuffelianus*. To izolowane stanowisko szafranu znane jest już od 1811 roku, jednak przynależność taksonomiczna rosnących tutaj roślin nie jest do końca jasna, podobnie zresztą jak geneta tutejszej populacji. Niektórzy badacze podważają naturalne pochodzenie tej rośliny w Polsce, traktując ją jako gatunek zawleczony przez człowieka (tzw. antropofit). W 1999 roku liczebność gatunku na stanowisku w rezerwacie oceniono na ponad 1350 kwitnących okazów, z czego zdecydowana większość, bo ponad 1000, występowało na łąkach w zachodniej części rezerwatu. Łąki te są corocznie wykaszane, aby zapobiec ich zarośnięciu w wyniku naturalnej sukcesji roślinności. Przypuszcza się, że w szafran wiosenny mógł być znacznie bardziej rozpowszechniony w Sudetach Zachodnich, a zachowana i chroniona obecnie w rezerwacie populacja tej rośliny stanowi pozostałość po rozciągających się dawniej w tej okolicy rozległych powierzchniach łąk i pastwisk.

Szafran wiosenny to nie jedyny interesujący przedstawiciel flory rezerwatu. W jego granicach stwierdzono ogółem 171 gatunków roślin wyższych, a także 13 gatunków mchów. Obok wyżej omówionego głównego przedmiotu ochrony, na uwagę zasługuje również obecność kilku gatunków zagrożonych w skali kraju, jak: śledziennica naprzeciwistna *Chrysosplenium oppositifolium* oraz objęte także ścisłą ochroną gatunkową kukulka plamista *Dactylorhiza maculata* i arnika górska *Arnica montana*. Śledziennica naprzeciwistna na terenie rezerwatu rośnie

rok utworzenia:
1962

powierzchnia:
3,9 ha

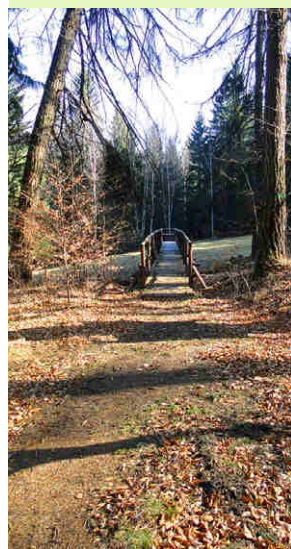
rodzaj rezerwatu:
florystyczny

położenie administracyjne:
gmina Stara Kamienica, powiat jeleniogórski

Nadleśnictwo Szklarska Poręba

położenie geograficzne:
makroregion Sudety Zachodnie, mezoregion Góry Izerskie

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
obszar Natura 2000 OSO Góry Izerskie PLB020009

Łąka w rezerwacie.
Fot. I. Litwicka

licznie na kilku stanowiskach nad brzegami potoków i w źródłiskach, gdzie jako gatunek charakterystyczny i zwykle dominujący tworzy własny zespół roślinny *Chrysosplenietum oppositifolii*. Spośród roślin objętych ochroną częściową w rezerwacie spotkać można podrzenia żebrowca *Blechnum spicant*, orlika pospolitego *Aquilegia vulgaris*, goryczkę trojeściową *Gentiana asclepiadea* i dziewięciła bezłodygowego *Carlina acaulis*, a wśród mchów: płonnika pospolitego *Polytrichum commune*, fałdownika nastroszonego *Rhytidiadelphus squarrosus*, torfowca nastroszonego *Sphagnum squarrosum* i torfowca błotnego *Sphagnum palustre*. Z innych ciekawych gatunków warto wymienić wpisaną na czerwoną listę roślin zagrożonych Dolnego Śląska wszewłogę górską *Meum athamanticum* czy też ujęty na liście roślin zagrożonych w Karkonoszach i Górach Izerskich ostrożeń dwubarwny *Cirsium helenioides*. Poza wcześniej wymienionymi zbiorowiskami roślinnymi, na terenie rezerwatu stwierdzono również występowanie niewielkich powierzchni łąk wilgotnych ze związku *Epilobio-Juncetum effusi* oraz czterech zbiorowisk o nieustalonej pozycji syntaksonomicznej.

Rezerwat „Krokusy w Górzycu” stanowi jedną z największych atrakcji turystycznych regionu. Mimo, że położony jest z dala od wyznaczonych szlaków, jest bardzo licznie odwiedzany przez turystów. Dla ochrony siedliska szafranu przed rozdeptywaniem, nad polaną prowadzi drewniany pomost, z którego można obserwować kwitnące rośliny.

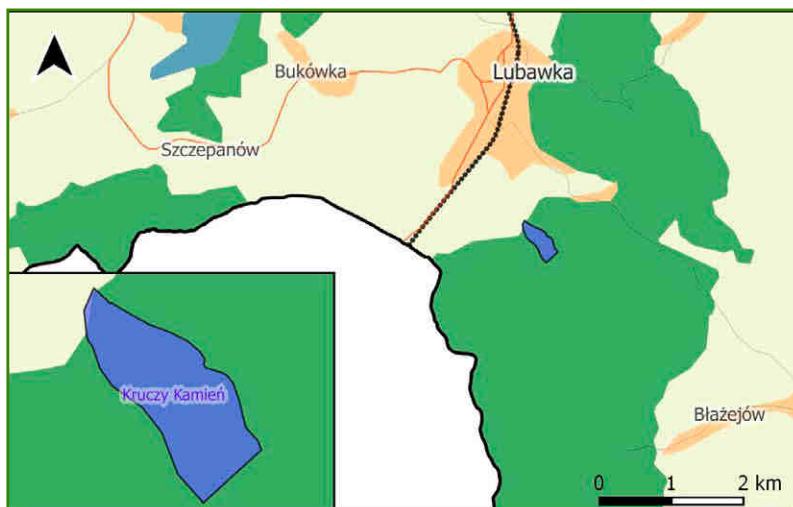
autor opracowania Remigiusz Pielech

Szafran (Crocus). Fot. R. Pielech

Rezerwat przyrody „Kruczy Kamień”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i społecznych, w stanie niezmienionym, wzniesienia skalnego przedstawiającego ciekawą formę intruzji porfiru w skały osadowe powodującej metamorfozę kontaktową.

Rezerwat obejmuje fragment grzbietu Kruczego Kamienia i jego strome zachodnie i południowe stoki, opadające do doliny potoku Raba (Kruczej Doliny), na wysokości od ok. 540 do 685 m n.p.m., w zakresie roślinnego piętra regla dolnego. Obiektem ochrony są tzw. Krucze Skały, wychodnie ryolitów, tu potocznie nazywanych porfirami, mające kształt baszt i grzęd. Rezerwat jest częścią dużego kompleksu leśnego, choć od zachodu graniczy z łąkami i polami. Gleby mają charakter inicjalny, są słabo kwaśne i stosunkowo żyzne. W części szczytowej i na stoku porfir ma naturalne wychodnie, ulegające erozji, czego efektem są towarzyszące skałkom rumowiska. Specyficzne ukształtowanie terenu powoduje, że teren ma odmienny mikroklimat i jest miejscem występowania licznej kolonii gatunków ciepłolubnych. Obszar ten przed 1945 r. był odlesiony, pod koniec XX w. regenerująca się roślinność drzewiasta w znacznym stopniu zasłaniała skałki. W ostatnich latach podjęto działania ochronne i usunięto większość drzew z terenu rezerwatu, odsłaniając wychodnie skalne. Do wschodniej granicy rezerwatu prowadzi zielony szlak Lubawka-Krzeszów, wzdłuż zachodniej granicy i na punkt widokowy na Kruczej Skale wiedzie szlak niebieski Lubawka-Mieroszów.

Naturalną okrywą roślinną na wychodniach skalnych, stanowiących ponad 30% powierzchni rezerwatu, są murawy ciepłolubne z dominującą kostrzewą bladą *Festuca pallens* i dużym udziałem sukulentów, m.in. rojownika pospolitego *Jovibarba sobolifera*, oraz zbiorowiska ciepłolubnych krzewów z dominacją irgi zwyczajnej *Cotoneaster integerrimus* (jedno z nielicznych dużych stanowisk na Dolnym Śląsku). Na rumoszu utrzymują się także ciepłolubne zbiorowiska siedlisk nieutrwalonych z udziałem ciemiężyka biało-kwiatowego *Vincetoxicum hirundinaria*. Odslonięcia bardziej zacienione zasiedlają paprocie naskalne, głównie zanokcica północna i skalna *Asplenium septentrionale* i *A. trichomanes* oraz paprotka zwyczajna *Polypodium vulgare* (siedlisko 8220-2 i 3 Natura 2000). Specyfiką występujących tu skał jest to, że są siedliskiem tolerowanym przez paprocie kwaśnolubne (powyżej) i zasadolubne, m.in. zanokcicę murową *Asplenium*

rok utworzenia:
1954

powierzchnia:
12,61 ha

rodzaj rezerwatu:
przyrody
nieożywionej

położenie administracyjne:
gmina Lubawka,
powiat
kamiennogórski
Nadleśnictwo
Kamienna Góra

położenie geograficzne:
Góry Kamienne,
na południe od
Lubawki.

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
obszar Natura
2000 SOO
Góry Kamienne
PLH020038
i obszar Natura
2000 OSO Sudety
Wałbrzysko-
Kamiennogórskie
PLB020010

Naparstnica wielkokwiatowa (*Digitalis grandiflora*).
Fot. E. Szczęśniak

Rojnik pospolity (*Jovibarba sobolifera*).
Fot. E. Szczęśniak

Ściany skalne w rezerwacie „Kruczy Kamień”.
Fot. E. Szczęśniak

ruta-muraria i paprotnicę kruchą *Cystopteris fragilis*. Miejsca z lepiej rozwiniętą glebą zajmują ciepłolubne okrajki z udziałem lebiodki pospolitej *Origanum vulgare*, czyścicy storzyszek *Calamintha vulgaris*, ale także lilii złotogłów *Lilium martagon*, napastrnicy wielkokwiatowej *Digitalis grandiflora* i innych barwnie kwitnących gatunków leśnych. Te siedliska pierwotnie były pokryte lasem, lecz wielowiekowe oddziaływanie człowieka sprawiło, że do połowy XX w. pozostawały w postaci odsoniętej. W efekcie braku użytkowania zbiorowisk nieleśnych rozpoczął się proces sukcesji i odtwarzały się zbiorowiska leśne. Naturalną okrywą stoków poza skałkami stanowią buczyny, obecnie zajmujące zaledwie ok. 10% powierzchni, w znacznym stopniu zastąpione nasadzeniami świerka. Zbiorowiska z udziałem świerka zajmują ponad 60% powierzchni rezerwatu, gatunek tworzy obecnie w południowej części lite drzewostany, lecz w ostatnich latach zamiera i następuje naturalne odnowienie zbiorowisk liściastych. W szczytowych partiach, na suchych, nasłonecznionych siedliskach, wykształcają się niewielkie powierzchnie luźnych zbiorowisk sosnowych z udziałem gatunków kwaśnolubnych, m.in. borówki czarnej i brusznicy *Vaccinium myrtillus* i *V. vitis-idaea* oraz porostów, m.in. płucnicy islandzkiej *Cetraria islandica* i chrobotka leśnego *Cladonia arbuscula*, nawiązujące do świeżych borów sosnowych.

Flora naczyniowa rezerwatu to ok. 200 gatunków. Ok. 40% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, ponad 20% stanowią ciepłolubne gatunki siedlisk naskalnych i ich sąsiedztwa (murawowe, szczelinowe i krzewiaste), 20% to gatunki łąkowe i nieco ponad 10% gatunki synantropijne, utrzymujące się głównie na drzewie u podnóża wychodni skalnych i nie wnikające w zbiorowiska naskalne. Ciekawostką florystyczną rezerwatu był fiołek porfirowy *Viola porphyrea*, uznawany dawniej za endemiczny gatunek Kruczych Skał, później podgatunek fiołka pagórkowego *V. collina* subsp. *porphyrea*, a obecnie traktowany jedynie jako jego forma morfologiczna. 3 gatunki objęte są ochroną ścisłą: lilia złotogłów, kostrzewa biała, rojownik pospolity i także 3 ochroną częściową: zanokcica północna, napastrnica wielkokwiatowa, dziewięciśli bezłodygowy *Carlina acaulis*. Odnotowano 10 gatunków z regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych (Kącki i in. 2003), są to m.in. zanokcica północna, kostrzewa biała, jodła pospolita *Abies alba*, ukwap dwupienny *Antennaria dioica*; spośród nich dwa pierwsze są zagrożone w skali kraju.

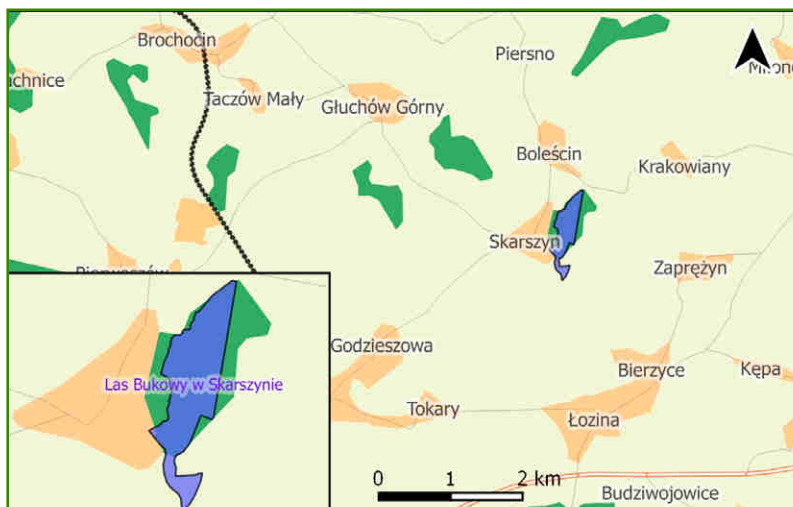
Fauna rezerwatu nie był obiektem szczegółowych badań, nie ma kompletnych danych dla żadnej grupy zwierząt. Góry Krucze, szczególnie Kruczy Kamień, były jednym z trzech sudeckich obszarów występowania niepylaka apollo *Parnassius apollo*, lecz populacja została wytępiona jeszcze w XIX w. Oprócz występujących tu naturalnie roślin żywicielskich gąsienic niepylaka (rozchodnik wielki *Sedum maximum* i rojownik pospolity) wprowadzono na skałki obcy w naszej florz rozchodnik biały *S. album*, utrzymujący się do dzisiaj. Próba reintrodukcji niepylaka w roku 1994 nie powiodła się, mimo że gatunek utrzymał się przez 11 pokoleń do 2006 r.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Murawa kserotermiczna w rezerwacie „Kruczy Kamień”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Las Bukowy w Skarszynie”

rok utworzenia:

1981

powierzchnia:

23,68 ha

rodzaj rezerwatu:

leśny

położenie

administracyjne:

powiat trzebnicki,

gmina Trzebnica

Nadleśnictwo

Oborniki Śląskie

położenie

geograficzne:

makroregion

Wał Trzebnicki,

mezoregion

Wzgórze

Trzebnickie

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie fragmentu lasu bukowego z interesującymi oraz rzadkimi roślinami zielnymi.

Rezerwat położony jest w bezpośrednim sąsiedztwie miejscowości Skarszynie, obejmuje większość z ponad 30-hektarowego kompleksu leśnego, stanowiącego swoistą enklawę w otwartym krajobrazie obszarów rolnych. Pod względem ukształtowania powierzchni teren rezerwatu jest urozmaicony, obejmuje bowiem fragment połudowcowych wzniesień morenowych, co szczególnie zaznacza się w jego północnej części, gdzie z płaską doliną niewielkiego strumienia Mielnica sąsiadują wzniesienia o stromych zboczach.

Fitocenozy leśne zajmujące prawie całą powierzchnię rezerwatu reprezentują przede wszystkim dwa zespoły - strome stoki eksponowane ku zachodowi zajęte są przez kwaśną buczynę niżową *Luzulo pilosae-Fagetum*, natomiast wierzchowiny wzniesień, mniej nachylone stoki i ich podnóża porastają płaty grądu środkowoeuropejskiego *Galio sylvatici-Carpinetum*. Obok typowej, uboższej gatunkowo postaci grądu, w wilgotniejszych partiach rezerwatu występują również płaty grądu niskiego, reprezentowane przez podzespół kokoryczowy. Ponadto w północno-zachodniej części zachowały się niewielkie fragmenty o cechach łągi jesionowo-olszowego *Fraxino-Alnetum*, z wyróżniającymi go takimi gatunkami runa, jak: śledziennica skrętołistna *Chrysosplenium alternifolium*, czy turzyca rzadkokłosa *Carex remota*. Na niewielkiej powierzchni we wschodniej części rezerwatu, występują zastępcze zbiorowiska leśne z udziałem świerka *Picea abies* i robinii akacjowej *Robinia pseudoacacia*. Miejscami wzdłuż ścieżek oraz nad strumieniem stanowiącym granicę rezerwatu od strony zachodniej rozwijają się też płaty nitrofilnych okrajków. Do najciekawszych spośród nich należą fitocenozy nawiązujące do związanego z obszarami gór i przedgórze zespołu bodziszka żałobnego i pokrzywy zwyczajnej *Geranio phaei - Urticetum*.

Podczas badań przeprowadzonych w latach 90. XX w. na terenie rezerwatu wykazano występowanie 205 gatunków roślin naczyniowych, w tym objętego ochroną storczyka – kruszczyka szerokolistnego *Epipactis helleborine*. Spośród innych ciekawych przedstawicieli miejscowej flory warto wymienić gatunki wpisane na czerwoną listę roślin zagrożonych wymarciem na Dolnym Śląsku, jak: kokorycz wątła *Corydalis intermedia*, zdrojówka rutewkowata *Isopyrum thalictroides*, złoć

Kokorycz wątła
(*Corydalis intermedia*).
Fot. Z. Dajdok

mała *Gagea minima* i fiołek przedziwny *Viola mirabilis*, a także gatunki o górskim lub podgórskim charakterze, jak bodziszek żalobny *Geranium phaeum*, czy jarzmianka większa *Astrantia major*. Na uwagę zasługuje również stwierdzenie w rezerwacie dwóch rzadziej spotykanych w kraju jeżyn - piramidalnej *Rubus pyramidalis* i wąskolistnej *R. montanus*.

Dużym walorem rezerwatu jest obecność starodrzewu, z ponad 150-letnimi osobnikami buków i dębów. Obecne w nich dziuple i próchnowiska stanowią siedlisko m.in. pachnicy dębowej *Osmoderma eremita*, rzadkiego i zagrożonego saproksylicznego chrząszcza, uznawanego za relikwyt lasów pierwotnych. Jego obecność stwierdzono zarówno w rosnących na terenie rezerwatu dębach, jak i w robinii akacjowej, stanowiącej obcy geograficznie element tutejszej flory.

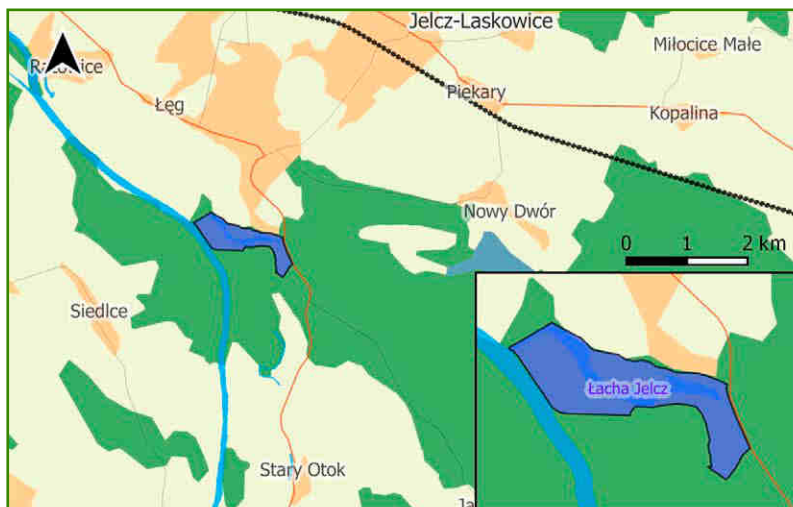
Przez teren samego rezerwatu nie prowadzą szlaki turystyczne. Jedynie na północ od tego obiektu, przebiega czerwony szlak pieszy, poprowadzony drogą z Bolescina do Zapreżyna. Mimo to obszar rezerwatu pocięty jest siecią licznych ścieżek, co wiąże się z bezpośrednim sąsiedztwem miejscowości Skarszyna. Ich obecność powoduje okresowe nasilanie się antropopresji, stanowiącej główny czynnik zagrażający walorom przyrodniczym rezerwatu. Silna penetracja terenu odbija się na naturalności szaty roślinnej, czego przejawem są liczne skupienia nitrofilnej roślinności okrajkowej towarzyszącej tutejszym ścieżkom, a także obecność fitocenoz zespołu *Prunello-Plantaginetum* rozwijających się na powierzchniach wydeptywanych. Dodatkowo na teren rezerwatu wnikają rośliny synantropijne, w tym także inwazyjne gatunki obce, jak: niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora* oraz nawet późna *Solidago gigantea*.

autor opracowania Zygmunt Dajdok

Fragment rezerwatu „Las Bukowy w Skarszynie”. Fot. Z. Dajdok

Rezerwat przyrody „Łacha Jelcz”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych flory i fauny oraz naturalnych procesów sukcesyjnych w ekosystemie starorzecza rzeki Odry.

Rezerwat obejmuje starorzecze Odry o długości ok. 1300 m i szerokości do 80 m i jego otoczenie, w zakresie wysokości ok. 120–125 m n.p.m. wraz ze zbiorowiskami leśnymi rozwiniętymi na terenach dawnych starorzeczy i nanosów Odry. Jest to północno-zachodni kraniec dużego kompleksu leśnego. Oprócz głównego zbiornika znajduje się tu jeszcze kilka mniejszych, część z nich w lecie wysycha. W podłożu na części terenu są mady, gleby bagienne i brunatne. Rezerwat przylega do miejscowości Jelcz i od niej prowadzą polne drogi i ścieżki. Wytoczonych szlaków turystycznych nie ma.

Zbiornik wodny ma wykształconą roślinność strefową, typową dla eutroficznych starorzeczy, z pasem szuwarów (głównie trzcinowych, ale także tataraku *Acorus calamus*, kosaćca żółtego *Iris pseudacorus* i kilku gatunków turzyc) i zbiorowiskami roślinności wynurzonej i pływającej z udziałem m.in. grążeli żółtych *Nuphar luteum*, grzybieni białych *Nymphaea alba*, kotewki orzecha wodnego *Trapa natans*, salwinii pływającej *Salvinia natans* i rdestnic *Potamogeton* sp. W części leśnej naturalną okrywą roślinną są tu wielogatunkowe łągi i grądy, a na siedlisku zabagnionym przy ujściu do Odry zbiorowiska szerokolistnych wierzb (łozowiska). We fragmentach zachował się grąd środkowoeuropejski *Galio-Carpinetum*, budowany głównie przez dąb szypułkowy *Quercus robur*, grab pospolity *Carpinus betulus* i lipę drobnolistną *Tilia cordata*. Wczesną wiosną zakwita tu śnieżyczka przebiśnieg *Galanthus nivalis*, a później w runie współdominują gatunki siedlisk żyznych, m.in. zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, przytulia wonna *Galium odoratum*, podagrycznik pospolity *Aegopodium podagraria*. W obniżeniach terenu, często w mozaice z grądem, występują zbiorowiska łągowo-wiązowo-jesionowych *Ficario-Ulmetum campestre*. Drzewostan buduje dąb szypułkowy z domieszką wiązu górskiego i pospolitego *Ulmus glabra* i *U. minor*, dobrze rozwinięta warstwa krzewów składa się głównie z czeremchy *Padus avium*. Zbliżone do grądowego runo jest luźniejsze, a wyróżnia go m.in. niecierpek pospolity *Impatiens noli-tangere*. W części północnej,

rok utworzenia:
1954

powierzchnia:
59,68 ha

rodzaj rezerwatu:
florystyczny

położenie administracyjne:
gmina Jelcz-Laskowice, powiat oławski

Nadleśnictwo
Oława

położenie geograficzne:
Pradolina
Wrocławska, na południe od Jelcza

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:

obszar Natura 2000 SOO Grądy w Dolinie Odry PLH020017 oraz obszar Natura 2000 OSO Grądy Odrzańskie PLB020002

Salwinia pływająca (*Salvinia natans*).
Fot. E. Szczęśniak

Kotewka orzech wodny
(*Trapa natans*).
Fot. E. Szczęśniak

Fragment starorzeczca
w rezerwacie „Łacha Jelcz”.
Fot. E. Szczęśniak

na silnie zabagnionym terenie, wykształciło się trudno dostępne zbiorowisko wierzb szerokolistnych (tzw. łożowisko) i fragmenty łągu wierzbowego *Salicetum albae* (siedlisko priorytetowe 91E0*). Na ich obrzeżach obecne są zbiorowiska welonowe z kielisznikiem zaroślowym *Calystegia sepium*, chmielem *Humulus lupulus*, przytulią czepną *Galium aparine*. Poza lasami w skład rezerwatu wchodzi zalewowe łąki selernicowe ze związku *Alopecurion*, z dominującym wyczyńcem łąkowym *Alopecurus pratensis* i udziałem m.in. selernicy żyłkowanej *Cnidium dubium* i czosnku kąтового *Allium angulosum*. Na niewielkich odstąpieniach piaszczystego podłoża obecne są nieduże powierzchnie krótkotrwałych muraw napiaskowych z udziałem goździka kropkowanego *Dianthus deltoides*, zawciągu pospolitego *Armeria elongata* i sucholubnych traw. Najsilniej przekształcone siedliska na drogach, przydrożach zajmują zbiorowiska wydepczyskowe niewielkich gatunków odpornych na wydeptywanie.

Na terenie rezerwatu stwierdzono ok. 60 gatunków grzybów makroowocnikowych, flora glonów obejmuje 65 gatunków, mszaków niemal 30 gatunków. Flora naczyniowa rezerwatu obejmuje nieco ponad 320 gatunków. Nieco ponad 30% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, niemal 30% gatunki łąkowe, nieco ponad 20% wodne i ziemno-wodne, po ok. 10% stanowią gatunki siedlisk muraw napiaskowych i gatunki synantropijne, rodzime i obce, w większości występujące na przydrożach i miejscach biwakowych. Spośród gatunków obcych istotny udział we florze mają niecierpek pospolity *Impatiens parviflora* w lasach, niecierpek gruczołowaty *I. glandulifera* w szuwarach, kolczurka klapowana *Echinocystis lobata* w szuwarach i zaroślach oraz stosunkowo mało liczna nawłóć późna *Solidago gigantea* na obrzeżach łąk i zarośli. Dwa gatunki objęte są ochroną ścisłą (kotewka orzech wodny, salwinia pływająca) oraz pięć ochroną częściową (m.in. grzybień białe, śnieżyczka przebiśnieg, kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*, czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*). Odnotowano 10 gatunków z regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych, poza dwoma pod ochroną ścisłą są to m.in. czosnek kątowy, selernica żyłkowana, śnieżyczka przebiśnieg; spośród nich w skali kraju są zagrożone czosnek kątowy, kotewka, salwinia i selernica żyłkowana. Kotewka orzech wodny jest głównym obiektem ochrony w rezerwacie. Jej populacja w wyniku działania naturalnych czynników (głównie fal powodziowych, ale też temperatur zimowych) waha się od kilkuset osobników do ponad 600 tysięcy i wówczas tworzy pokrywę niemal całej tafli starorzeczca.

Fauna obejmuje ponad 30 gatunków ryb, w tym objętą ochroną prawną różankę pospolitą *Rhodeus sericeus*, piskorza *Misgurnus fossilis*, śliza pospolitego *Barbatula barbatula*, 9 gatunków płazów, które w tutejszych zbiornikach mają doskonale miejsca na rozród (notowano m.in. kumaka nizinnego *Bombina orientalis*, traszki zwyczajną i grzebieniastą *Triturus vulgaris* i *T. cristatus*), 4 gatunki gadów, ok. 20 gatunków ptaków lęgowych i 4 gatunki ssaków.

Ze względu na bliskie sąsiedztwo terenów zurbanizowanych rezerwat podlega antropopresji.

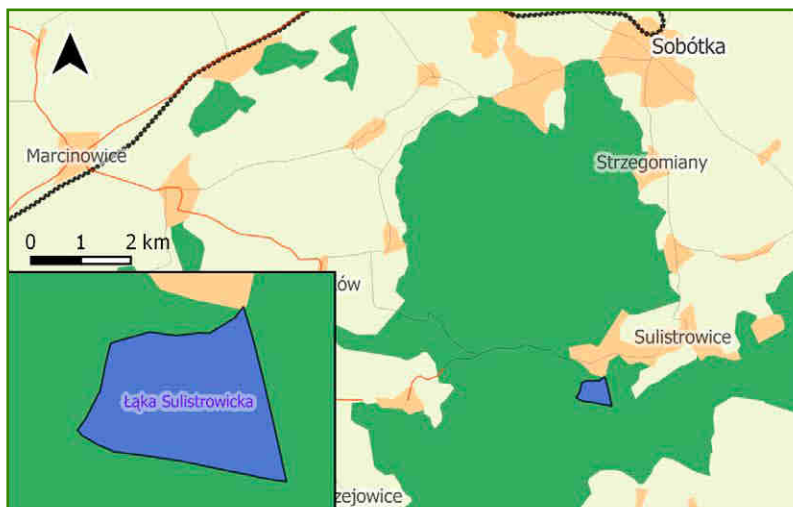
autor opracowania Ewa Szczęśniak

Salwinia pływająca, kotewka orzech wodny (*Salvinia natans*, *Trapa natans*) w starorzeczcu.
Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Łąka Sulistrowicka”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych zbiorowiska roślinności łąkowej z rzadkimi gatunkami roślin.

Rezerwat leży na słabo nachylonym wschodnim stoku Raduni, na wysokości ok. 290-340 m n.p.m., w zakresie roślinnego piętra pogórza. Znajduje się na granicy dużego kompleksu leśnego i obszarów wiejskich. Większość obszaru rezerwatu pokrywa gleba brunatna właściwa oglejona o słabo kwaśnym odczynie, gliniasta, ilasta i pylista. Południową granicą rezerwatu prowadzi leśna droga i zielony szlak turystyczny od przełęczy Tapadła na przełęcz Słupicka, ponadto do północnej granicy dochodzą leśne drogi od wsi Sulistrowicki. Przez zachodnią część rezerwatu przebiega ścieżka przyrodnicza.

Naturalną okrywą roślinną są tu wielogatunkowe lasy liściaste, w zależności od wilgotności ciepłolubne dąbrowy, grądy i zbiorowiska łąkowe. Obszar został odlesiony i powstał rozległy kompleks łąkowy, obejmujący łąki siedlisk zmienno-wilgotnych i wilgotnych, niezwykle bogaty, nazywany przed 1945 r. „klejnotem flory Śląska”. Do utworzenia rezerwatu w 1958 r. łąki były użytkowane i mimo pewnego zmniejszenia ich powierzchni, niezagrożone. Po utworzeniu rezerwatu wprowadzono ochronę ścisłą, co spowodowało rozpoczęcie procesu sukcesji i powrót roślinności zdrewniałej. W latach 90. XX w. niemal 80% powierzchni rezerwatu pokrywały zbiorowiska drzewiaste i zakrzaczenia, zbiorowiska otwarte stanowiły nieco ponad 20%, w tym łąki zmiennowilgotne stanowiły ok. 18%. Brak koszenia i wypasu powodował także odkładanie warstwy martwych liści, która izolowała glebę, uniemożliwiając ukorzenienie się kiełkujących roślin i odnowienie populacji, co w dłuższym czasie doprowadziło do drastycznego zubożenia łąk i powstania zbiorowisk niemal jednogatunkowych, budowanych przez trzęslicę modrą *Molinia caerulea*. Jedynie długo żyjące i duże byliny, jak kosaciec syberyjski *Iris sibirica*, mogły z nią skutecznie konkurować. Liczba gatunków notowanych na powierzchni 20 m² spadła z ok. 30 (25-32) w latach 60. do kilkunastu, a w skrajnych przypadkach zaledwie kilku. Po zmianie statusu rezerwatu dopuszczono stosowanie ochrony czynnej i usunięto część zakrzaczeń, przywrócono połączenia między łąkami i powrócono do koszenia zachowanych łąk. Obecnie obserwuje się regenerację łąk i powolną odbudowę ich składu. Docelowo łąki mają stanowić 50% powierzchni chronionej.

rok utworzenia:
1958

powierzchnia:
26,44 ha

rodzaj rezerwatu:
florystyczny

położenie administracyjne:
gmina Sobótka,
powiat wrocławski
Nadleśnictwo
Miękinia

położenie geograficzne:
Masyw Ślęży, na
północ od wsi
Sulistrowicki

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
Ślężański Park
Krajobrazowy oraz
obszar Natura 2000
SOO Masyw Ślęży
PLH020040

Gnidosz rozesłany
(*Pedicularis sylvatica*).
Fot. E. Szczęśniak

Mieczyk dachówkowaty
(*Gladiolus imbricatus*).
Fot. E. Szczęśniak

Storczyk szerokolistny
(*Dactylorhiza majalis*).
Fot. E. Szczęśniak

Pelnik europejski
(*Tollius europaeus*).
Fot. E. Szczęśniak

Bulawnik mieczolistny
(*Cephalanthera longifolia*).
Fot. O. Zając

Goryczka wąskolistna
(*Gentiana pneumonanthe*).
Fot. E. Szczęśniak

Flora naczyniowa rezerwatu obejmuje około 250 gatunków. Ponad 40% stanowią gatunki związane ze zbiorowiskami otwartymi (łąki, szuwary, młaki), także ok. 40% stanowią gatunki leśne, notowane w regenerujących się zbiorowiskach i na obrzeżach łąk, ok. 10% to gatunki ciepłolubnych muraw i okrajków, nieznaczny udział mają gatunki synantropijne, związane z poboczem drogi. 11 gatunków objętych jest ochroną ścisłą i są to głównie gatunki zmiennowilgotnych łąk trzęślicowych i młak, m.in. nasięźrał pospolity *Ophioglossum vulgatum*, kosaciec syberyjski *Iris sibirica*, mieczyk dachówkowaty *Gladiolus imbricatus* i błotny *G. paluster* (gatunek z załącznika II Dyrektywy Siedliskowej 92/43/EWG), goryczka wąskolistna *Gentiana pneumonanthe*, goździk pyszny *Dianthus superbus*. 13 objętych jest ochroną częściową, m.in. gnidosz rozesłany *Pedicularis sylvatica*, zimowit jesienny *Colchicum autumnale*, podkolan dwulistny *Platanthera bifolia*, wawrzynek wilczyłoko *Daphne mezereum*. Wymarły notowane jeszcze w latach 60. XX w. m.in. dzwoniecznik wonny *Adenophora lilifolia*, tojad pstry *Aconitum variegatum*, kosatka kielichowata *Tofieldia calyculata*, dziewięciornik błotny *Parnassia palustris*. Aktualnie występuje tu osiem gatunków zagrożonych wymarciem w skali kraju (m.in. nasięźrał pospolity, kosaciec syberyjski, goryczka wąskolistna, goździk pyszny, turzyca *Davalla Carex davalliana* i mieczyk błotny). Ostatni gatunek, uznawany był do niedawna za wymarły w Polsce, obecnie jest krytycznie zagrożony wymarciem, w rezerwacie ma jedyne istniejące naturalne stanowisko w naszym kraju. W momencie powtórnego stwierdzenia w 2004 r. populacja liczyła siedem kwitnących roślin. Pobrany stąd materiał został namnożony *in vitro* i wzmocni to stanowisko w rezerwacie. Odnotowano także ponad 30 gatunków z regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych, poza powyższymi m.in. pajęcznica gałęzista *Anthericum ramosum*, złocię baldachogroniasty *Tanacetum corymbosum*, okryz szerokolistny *Laserpitium latifolium*. Fauna rezerwatu nie była dotychczas obiektem szczegółowych badań.

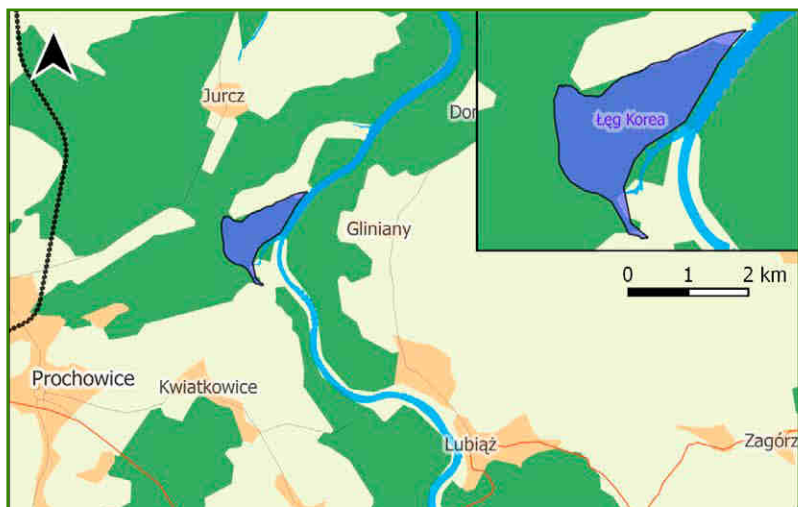
autor opracowania Ewa Szczęśniak

Łąka Sulistrowicka z kosaćcem syberyjskim (*Iris sibirica*) z widokiem na Ślężę. Fot. O. Zając

Rezerwat przyrody „Łęg Korea”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych lasów łęgowych z bogatą ornitofauną.

Rezerwat położony jest na terenie zalewowym Odry, w rejonie ujścia do niej rzeki Kaczawy, około 1,5 km na południe od miejscowości Jurcz. Jego północne granice biegą wzdłuż rzeki Bobrek, z kolei od zachodu ograniczony jest skarpią biegnącą nad starorzeczem łączącym oba te lewostronne dopływy Odry.

Większa część rezerwatu zajęta jest przez zwarty kompleks leśny i to właśnie on, wraz z związaną z nim awifauną, stanowi największą wartość przyrodniczą tego obszaru. Dominującym zbiorowiskiem leśnym na tym terenie jest łęg jesienowo-wiązowy *Ficario-Ulmetum minoris*, występujący tutaj w mozaice z grądem środkowoeuropejskim *Galio sylvatici-Carpinetum betuli*. Z uwagi na obecność licznych starorzeczy i obniżen terenu wypełnionych okresowo wodą las ten jest stosunkowo trudno dostępny. Na niewielkich powierzchniach zachowały się także niewielkie platy zarośli i lasów wierzbowo-topolowych ze związku *Salicion albae*, a także olsu porzeczkowego *Ribonigri-Alnetum*. Lokalnie, w sąsiedztwie otaczających rezerwat rzek, zachowały się także fragmenty łąk zalewowych. W zachodniej części znajduje się starorzecze, w znacznej części zarośnięte przez szuwar trzcinowy *Phragmitetum australis*. Otwarte partie zbiornika zajmuje zespół żabiścieku i osoki aloesowatej *Hydrocharitetum morsus-ranae*. Drugi z tych gatunków, tj. osoka aloesowata *Stratiotes aloides*, została wpisana na czerwoną listę roślin zagrożonych na Dolnym Śląsku.

Obszar ten jest miejscem występowania czterech gatunków roślin chronionych, w tym objętego ochroną ścisłą kosaćca syberyjskiego *Iris sibirica*. Gatunki chronione częściowo reprezentują tutaj: śnieżyczka przebiśnieg *Galanthus nivalis*, kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine* i gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*. Na uwagę zasługuje również stwierdzenie w rezerwacie wilczomlecza błotnego *Euphorbia palustris* - rzadkiego i zagrożonego w skali kraju gatunku związanego z dolinami dużych rzek.

Rezerwat charakteryzuje się dużym bogactwem faunistycznym. Podczas badań ornitologicznych prowadzonych na tym obszarze w latach 90. XX wieku stwierdzono występowanie w sezonie łęgowym 74 gatunków ptaków, z czego 68 gniazduje na jego terenie. Szczególnie bogata okazała się awifauna łęgowa

rok utworzenia:
2001

powierzchnia:
79,29 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie administracyjne:
gmina Ścinawa,
powiat lubiński;
gmina Prochowice,
powiat legnicki,
Nadleśnictwo
Legnica

położenie geograficzne:
makroregion
Wał Trzebnicki,
mezoregion
Obniżenie
Ścinawskie

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
obszar Natura 2000
Łęgi Odrzańskie
OSO PLB020008,
obszar Natura 2000
Łęgi Odrzańskie
PLH020018 2000

Wnętrze rezerwatu „Łęg Korea”. Fot. R. Pielech

Kosaciec syberyjski (*Iris sibirica*). Fot. E. Szczęśniak

tutejszych lasów łęgowych, licząca aż 61 gatunków, osiągając niezwykle wysokie zagęszczenie 88,5 par/10 ha. Dominantami w tutejszym ugrupowaniu są pospolicie spotykane w kraju gatunki, jak szpak *Sturnus vulgaris*, zięba *Fringilla coelebs* i rudzik *Erithacus rubecula*, niemniej jednak rezerwat jest miejscem gniazdowania także wielu rzadko spotykanych ptaków, aczkolwiek nie wszystkie gniazdują na tym terenie corocznie. Spośród najciekawszych przedstawicieli miejscowej ornitofauny można wymienić m.in. takie gatunki jak: bocian czarny *Ciconia nigra*, bielik *Haliaeetus albicilla*, kania ruda *Milvus milvus*, kania czarna *Milvus migrans*, trzmielojad *Pernis apivorus*, nurogęś *Mergus merganser*, żuraw *Grus grus*, turkawka *Streptopelia turtur*, zimorodek *Alcedo atthis*, dzięcioł czarny *Dryocopus martius*, dzięcioł zielonosiwy *Picus canus*, dzięcioł średni *Leipicus medius* i muchółowka białoszyja *Ficedula albicollis*. Rezerwat jest także miejscem bytowania ciekawych gatunków ssaków, takich jak bóbr *Castor fiber*, a także rzadko spotykanych nietoperzy, jak: nocek łydkowłosy *Myotis dasycneme*, nocek duży *Myotis myotis*, nocek Bechsteina *Myotis bechsteinii* i mopek *Barbastella barbastellus*. Na uwagę zasługuje również obecność w graniczących z rezerwatem rzekach rzadkich i chronionych gatunków ryb, takich jak różanka *Rhodeus sericeus*, piskorz *Misgurnus fossilis* i koza *Cobitis taenia*. Przez rezerwat nie przebiegają szlaki turystyczne.

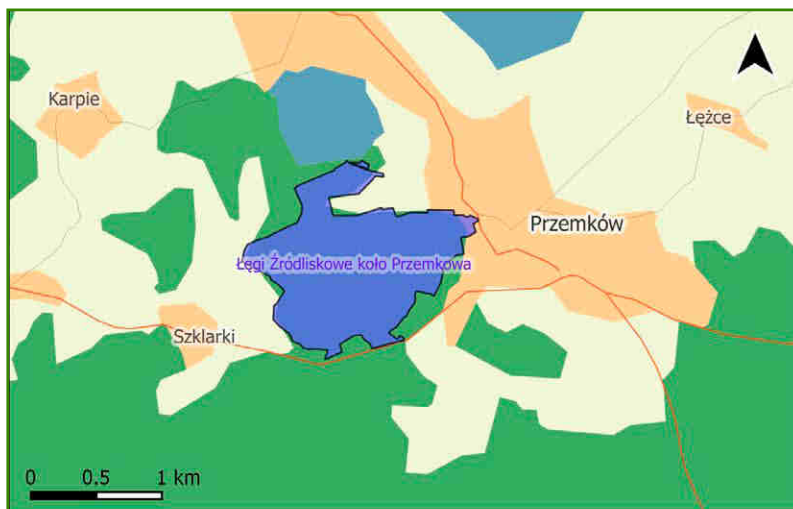
Poza walorami przyrodniczymi, warto nadmienić obecność na terenie rezerwatu pięciu zniszczonych bunkrów z okresu II wojny światowej, znajdujących się na skraju lasu, od strony Odry.

autor opracowania Remigiusz Pielech

Fragment rezerwatu „Łęg Korea”. Fot. R. Pielech

rezerwat przyrody „Łęgi Źródłiskowe koło Przemkowa”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych lasów łęgowych oraz grądów i olsów z dużą ilością źródeł, wysięków i gęstą siecią strumieni.

Rezerwat obejmuje łagodnie nachylony, słabo sfaldowany teren na wysokości ok. 140-150 m n.p.m. i chroni największy zachowany kompleks łągów w północno-zachodniej części województwa. Jest to fragment kompleksu leśnego z bardzo licznymi źródłami, wysiękami i siecią strumieni o naturalnym charakterze. W podłożu przeważają gleby bagienne, na wyniesieniach brunatne. Na terenie rezerwatu znajduje się założony w XIX w. cmentarz książąt Schlewswig-Holstein. Do rezerwatu prowadzi czerwony szlak z Przemkowa oraz ścieżka dydaktyczna.

Specyficzny system cieków i źródeł powoduje, że dominują tu zbiorowiska łągów, zajmując ok. 50 % powierzchni rezerwatu. Na siedliskach zabagnionych jest to łąg jesionowo-olszowy *Fraxino-Alnetum* z dominującą w drzewostanie olszą czarną *Alnus glutinosa*, w domieszce występuje jesion wyniosły *Fraxinus excelsior*, dąb szypułkowy *Quercus robur*. Na małych powierzchniach siedlisk przepotokowych dominującym w drzewostanie gatunkiem jest jesion wyniosły, olsza czarna występuje w domieszce. W warstwie krzewów duży udział ma czeremcha *Padus avium* (siedliska z wolnym sphywem wody) i leszczyna *Corylus avellana*. W dobrze wykształconym runie w pierwszej postaci łągu występują m.in. turzycza błotna *Carex acutiformis*, kuklik zwisły *Geum rivale*, kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, wiązówka błotna *Filipendula ulmaria*. W drugiej istotny udział mają turzycza odległokłosa *Carex remota*, marzanka wonna *Galium odoratum*. Obecny jest także łąg dębowo-jesionowo-wiązowy *Ficario-Ulmetum minoris*, zajmujący siedliska podmokłe, z przepływającą wodą, ale bez powierzchniowego zalewu. W rezerwacie wykształca się w postaci ze śledziennicą skrętoлистną *Chrysosplenium alternifolium* w runie. Jest to las bogaty florystycznie, występują licznie geofity, m.in. zawilec gajowy i żółty *Anemone nemorosa* i *A. ranunculoides*, ziarnopłon wiosenny *Ficaria verna*, ale także byliny, np. prosownica rozpierzchła *Millium effusum*. Wyżej położone partie rezerwatu zajmuje grąd środkowoeuropejski *Galio-Carpinetum* z dębowo-grabowo-lipowym drzewostanem. W bogatym runie duży udział mają m.in. zawilec gajowy, szczyr trwały *Mercurialis perennis*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*. W najniższej położonej części, w obniżeniach ze

rok utworzenia:
2002

powierzchnia:
140,22 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie administracyjne:
gmina Przemków,
powiat polkowicki
Nadleśnictwo Przemków

położenie geograficzne:
Wysoczyzna Lubińska, na południowy zachód od wsi Przemków

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
Przemkowski Park Krajobrazowy, bezpośrednie sąsiedztwo obszaru Natura 2000 OSO Bory Dolnośląskie PLB020005

Podjeźrzon marunowy (*Botrychium matricariifolium*).
Fot. W. Bena

Pierwiosnek wyniosły
(*Primula elatior*).
Fot. E. Szczęśniak

stagnującą wodą, wykształcił się ols *Carici elongatae-Alnetum*, z drzewostanem budowanym przez olszę czarną z domieszką brzozy omszonej *Betula obscura*, w słabo rozwiniętej warstwie krzewów występuje m.in. porzeczką czarna *Ribes nigra*, w runie największy udział ma turzycza błotna, często występują także knieć błotna *Caltha palustris*, gorysz błotny *Peucedanum palustre*. W granicach rezerwatu znajduje się niewielka powierzchnia łąki. Na drogach rozwijają się zbiorowiska wydepczyskowe.

Flora naczyniowa rezerwatu to około 300 taksonów. Ponad 50% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, ok. 30% stanowią gatunki łąkowe, ok. 10% gatunki wodne, źródliskowe i szuwarowe, nieco ponad 5% gatunki synantropijne, pojawiające się w sąsiedztwie dróg i w prześwietlonych fragmentach lasów. Najczęściej notowanym gatunkiem obcym jest niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora*, rzadziej występują – wprowadzone jako ozdobne lub gospodarcze – dąb czerwony *Quercus rubra*, czeremcha amerykańska *Padus serotina*, robinia grochodrzew *Robinia pseudacacia*. W 2016 r. odnaleziono stanowisko podejrzona marunowego *Botrychium matricariifolium*, krytycznie zagrożonego, bardzo rzadkiego gatunku w Polsce, i jest to obecnie jedyny gatunek pod ochroną ścisłą we florze rezerwatu. Pod ochroną częściową są trzy gatunki: wiciokrzew pomorski *Lonicera periclymenum*, wawrzynek wilczełyko *Daphne mezereum* i pierwiosnek wyniosły *Primula elatior*. Cis pospolity *Taxus baccata* i parzydło leśne *Aruncus dioicus* zostały prawdopodobnie posadzone. Odnotowano ponad ok. 10 gatunków z regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych, spośród nich jedynie podejrzony jest zagrożony w skali kraju. Rezerwat podlega antropresji, jest popularnym miejscem spacerów.

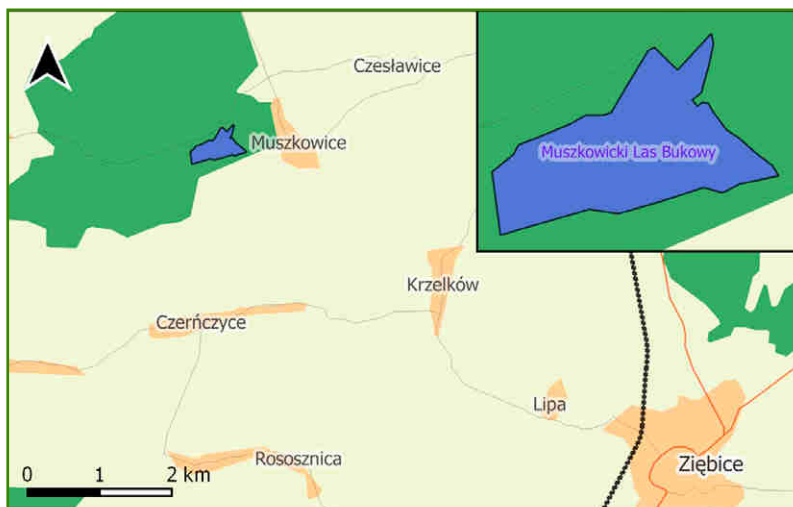
autor opracowania Ewa Szczęśniak

Ols w rezerwacie „Łęgi Źródliskowe koło Przemkowa”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Muszkowicki Las Bukowy”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fragmentu lasu bukowego o cechach zespołu naturalnego.

Rezerwat obejmuje północne stoki wzgórza Bucznik nad potokiem Zamecznym i część doliny potoku na wysokości od około 220 do 279 m n.p.m., w zakresie roślinnego piętra pogórza. Stanowi część większego kompleksu leśnego, od południa graniczy z polem uprawnym. Na stokach znajdują się źródła trawertynowe, powodujące lokalne wzbogacenie podłoża. Nachylenia zboczy wynoszą 10 do 25 stopni, a różnica wysokości względnej sięga 35 metrów. Teren rezerwatu jest łagodnie falowany, pokryty licznymi grzędami, dzielącymi go na wąskie dolinki i jary; większe płaskie powierzchnie znajdują się jedynie na dnie doliny potoku. Gleby są zróżnicowane, dominują gleby płowe i brunatne, w dolinie potoku niewielkie powierzchnie zajmują mady, przy źródłiskach wykształciły się pararędziny, a w miejscach stagnowania wody gleby bagienne. W części centralnej znajduje się budynek ujęcia wody. Rezerwat przecina leśna droga, którą prowadzi niebieski szlak turystyczny z Muszkowic do Henrykowa.

Początkowo rezerwat został powołany do ochrony lasu bukowego, budowanego przez starodrzew. W latach 90. XX w. jednowiekowy starodrzew bukowy zaczął wypadać. Prześwietlenie drzewostanu i odkładanie szczątków roślinnych doprowadziły do eutrofizacji i wzrostu udziału gatunków nitrofilnych, w tym silnego rozrostu czarnego bzu *Sambucus nigra*. Obecnie drzewostan w naturalny sposób przebudowuje się w kierunku lasów wielogatunkowych, głównie grądów. Na jego terenie wykształciły się zróżnicowane zbiorowiska leśne, największą powierzchnię zajmują żyzna buczyna, grąd i łęg podgórski. Bogaty (50-55 gatunków w płacie) podgórski łęg jesionowy *Carici remotae-Fraxinetum* wykształcił się na niemal płaskim dnie doliny. Drzewostan buduje jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* i olsza czarna *Alnus glutinosa*, warstwa krzewów jest umiarkowanie rozwinięta, a runo bardzo bogate, szczególnie efektowne wczesną wiosną, dzięki masowemu zakwitowi śnieżycy wiosennej *Leucojum vernum*. Na skrajach łęgu na brzegach potoku wykształciły się łopuszyny lepieznika białego *Petasites albus*. W sąsiedztwie podgórskiego łęgu na małych powierzchniach z wolniej spływającą wodą rozwinął się łęg jesionowo-olszowy *Fraxino-Alnetum* (*Circae-Alnetum*) z dominującą w drzewostanie olszą czarną, a w runie z dużym udziałem czar-

rok utworzenia:
1967

powierzchnia:
16,43 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie administracyjne:
gmina Ciepłowody,
powiat Ząbkowice
Śląskie

Nadleśnictwo
Henryków

położenie geograficzne:
Wzgórze
Niemczańsko-
-Strzebińskie, na
zachód od wsi
Muszkowice

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:

Obszar
Chronionego
Krajobrazu
Wzgórze
Niemczańsko-
-Strzebińskie
i obszaru Natura
2000 SOO
Muszkowicki
Las Bukowy
PLH020068

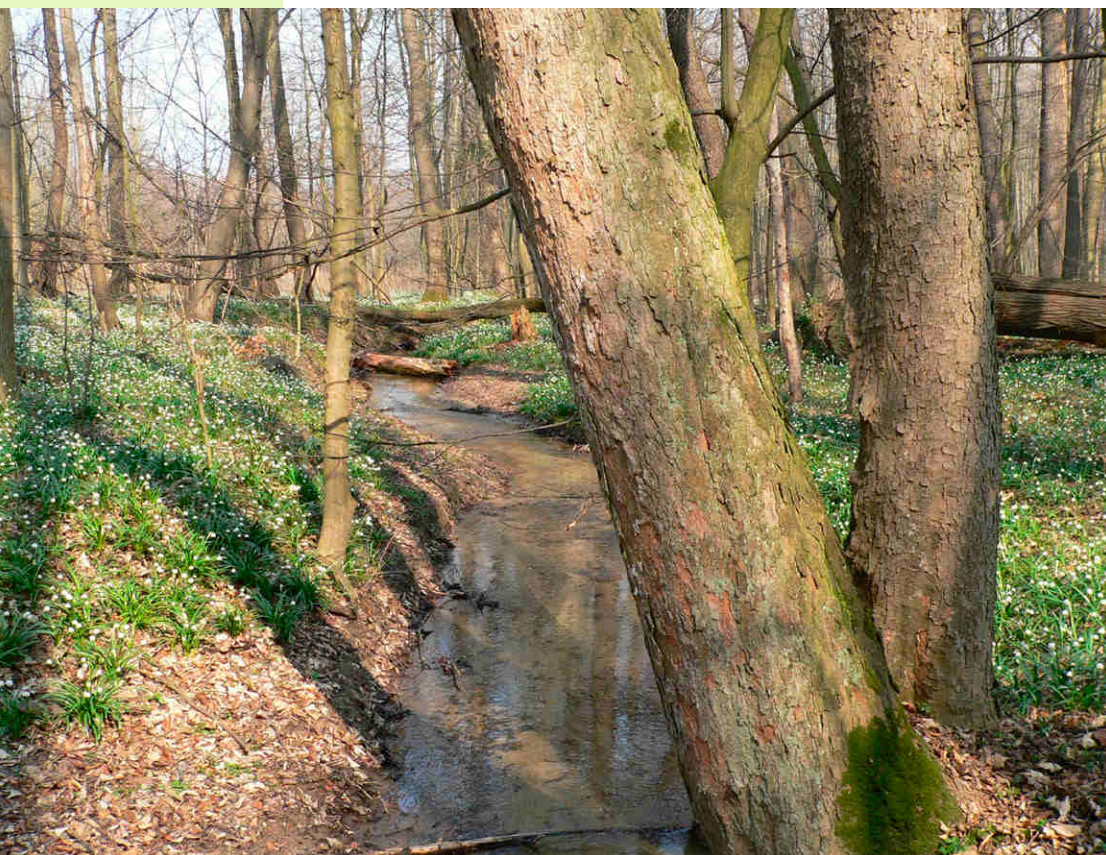

Skrzyp olbrzymi
(*Equisetum telmateia*).
Fot. E. Szczęśniak

Soplówka bukowa
(*Hericiidium coralloides*).
Fot. E. Szczęśniak

tawy pospolitej *Circaea lutetiana* i psianki słodkogórz *Solanum dulcamara*. Na otwartych powierzchniach źródlisk rozwijają się ziołorośla skrzypu olbrzymiego *Equisetum maximum* i na mniejszą skalę sadzka konopiastego *Eupatoria cannabinina*. W wyższych partiach stoków rośnie grąd o charakterze przejściowym między subkontynentalnym a środkowoeuropejskim, klasyfikowany dotychczas najczęściej jako subkontynentalny *Tilio-Carpinetum*, na wilgotnym podłożu w postaci wilgociolubnej (tzw. grąd niski), wyróżnianej przez gatunki łąkowe, obrazki alpejskie *Arum alpinum*, a także masowo kwitnącą wczesną wiosną śnieżyczkę przebiśnieg *Galanthus nivalis*, a później równie licznie zawilce gajowe *Anemone nemorosa*, kokorycz pustą *Corydalis cava*, nieco rzadsze zdrojówkę *Isopyrum thalictroides*, przylaszczkę pospolitą *Hepatica nobilis*. W górnej partii stoku wykształca się postać suchsza, (tzw. grąd wysoki), wyróżniany przez konwalię majową *Convallaria majalis* i mniejszy udział geofitów. Na części powierzchni do drzewostanu dębowo-lipowo-grabowo-bukowego wprowadzono sosnę *Pinus sylvestris* i świerk *Picea abies*, powodując obniżenie jego wartości przyrodniczej zbiorowiska. Zbiorowiska buczyn są obecnie w fazie przebudowy, a żyzna buczyna stała się zbiorowiskiem ustępującym. W większości nieistniejące po wypadnięciu starodrzewu bukowego płyty były zaliczane do buczyny sudeckiej *Dentario enneaphylli-Fagetum*. Obecnie istniejące zbiorowiska mają postać przejściową między niżową a górską, z obecnością gatunków górskich, m.in. wydmuchrzycy zwyczajnej *Hordelymus europaeus*, wilczomleczka słodkiego *Euphorbia dulcis*,

Fragment rezerwatu „Muszkowicki Las Bukowy”. Fot. E. Szczęśniak

i niżowych, m.in. perlówki jednokwiatowej *Melica uniflora*. Są klasyfikowane jako podgórska postać żyźnej buczyny sudeckiej. Drzewostan budowany jest przez buka, z domieszką jawora *Acer pseudoplatanus*, lipy drobnolistnej *Tilia cordata* i grabu *Carpinus betulus*. Niewielką powierzchnię w części wschodniej zajmuje kwaśna buczyna górska *Luzulo luzuloidis-Fagetum*, z drzewostanem bukowym i bardzo słabo rozwiniętym kwaśnolubnym runem. Nie jest to postać typowa i nie można wykluczyć, że jest efektem nasadzenia buka, o czym może świadczyć także znaczne zmniejszenie się jej powierzchni od lat 80. na rzecz grądu i buczyny o wyższej trofii.

Z terenu rezerwatu znanych jest niemal 50 gatunków śluzowców, niemal 50 gatunków porostów nadrzewnych, niemal 90 gatunków mszaków, w tym 10 górskich. Flora naczyniowa rezerwatu to około 200 taksonów. Ponad 70% stanowią gatunki zbiorowisk leśnych, ok. 15% gatunki siedlisk podmokłych i źródlisk, śladowy udział mają gatunki naskalne, a pozostałe (ponad 10%) to gatunki synantropijne, obce florze rezerwatu, notowane przy granicy z polem, na drodze i w sąsiedztwie ujęcia wody, lecz występujące pojedynczo. Jedyne niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora* występuje licznie, w większości zbiorowisk leśnych rezerwatu. Pod ścisłą ochroną jest kruszczyk siny *Epipactis purpurata*, pod częściową osiem gatunków, m.in. śnieżyczka przebiśnieg, śnieżycza wiosenna, obrazki alpejskie, gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*. Odnotowano także ponad 10 gatunków z regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych, poza wyżej wymienionymi m.in. rzadki w Sudetach skrzyp olbrzymi *Equisetum telmateia*; spośród nich kruszczyk siny i śnieżycza wiosenna są zagrożone w skali kraju.

Fauna nie została przebadana kompleksowo. W XX w. w rezerwacie odnotowano ok. 40 gatunków mięczaków, ok. 40 gatunków prostoskrzydłych *Orthoptera*, karaczanów *Blattodea* i skorków *Dermaptera*, ok. 130 gatunków gąsieniczników, 35 gatunków ptaków lęgowych, w tym siniaka *Columba oenas*, i 17 gatunków ssaków, w tym rzęsorka rzeczka *Neomys fodiens*.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Obrazki alpejskie (*Arum alpinum*-Dscn).
Fot. E. Szczęśniak

Śnieżyczka przebiśnieg (*Galanthus nivalis*). Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Mszana i Obłoga”

rok utworzenia:
2015

powierzchnia:
99,92 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

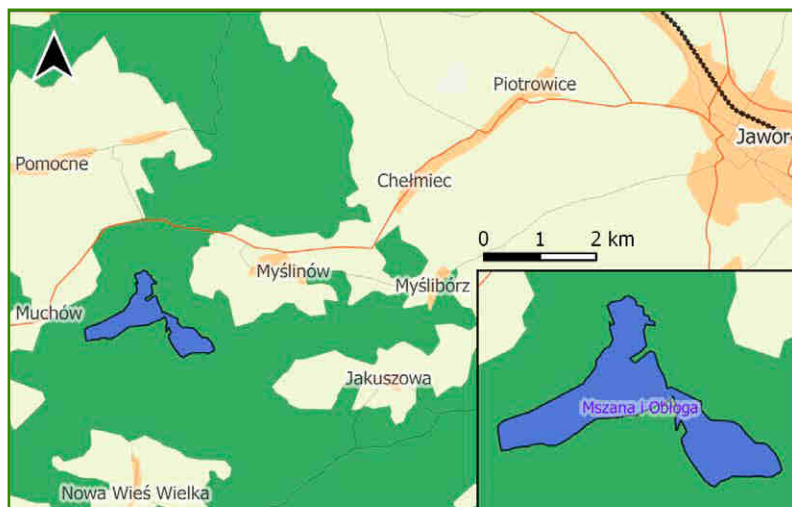
położenie
administracyjne:
gminy Męcinka
i Paszowice, powiat
jaworski

Nadleśnictwo
Jawor

położenie
geograficzne:
Pogórze
Kaczawskie,
między wsiami
Muchów i Myślinów

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:

Park Krajobrazowy
„Chelmy” oraz
obszar Natura
2000 SOO
Góry i Pogórze
Kaczawskie
PLH020037.

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych, przyrodniczych i krajobrazowych lasów klonowo-lipowych oraz grądów, wraz z unikalną florą i elementami przyrody nieożywionej w postaci wychodni bazaltu i rumowisk bazaltowych.

Rezerwat obejmuje stoki i wierzchołki bazaltowych wzgórz Mszana i Obłoga na wysokości od około 380 do 442 (Obłoga) oraz 462 i 475m n.p.m. (wierzchołek zachodni i główny Mszany), w zakresie roślinnego piętra pogórze. Znajduje się w obrębie dużego kompleksu leśnego. Gleby mają charakter inicjalny, dzięki wpływowi skały macierzystej są słabo kwaśne i stosunkowo żyzne. W części szczytowej bazalt ma naturalne wychodnie, ponadto na południowym stoku w części zachodniej znajduje się niewielki, stary łom z widoczną słupową podzielnością. Mszana była częściowo odlesiona przed 1945 r., o czym świadczy wieża widokowa, obecnie zasłonięta przez zregenerowany las. Jedynym niekorzystnym czynnikiem jest droga przecinająca rezerwat, korytarz migracyjny gatunków obcych siedliskowo i geograficznie. Na teren rezerwatu prowadzi ścieżka przyrodnicza od parkingu leśnego do dawnego wyrobiska bazaltu w części zachodniej grzbietu.

Naturalną okrywą roślinną są tu wielogatunkowe lasy liściaste. W dolnych partiach stoków, na ustabilizowanym rumoszu, wykształcił się grąd środkowoeuropejski *Gallio-Carpinetum*, częściowo zachowany, na części terenu zniekształcony lub zastąpiony wprowadzonym świerkiem. Jest to las budowany głównie przez dąb szypułkowy *Quercus robur*, grab pospolity *Carpinus betulus* i lipę drobnolistną *Tilia cordata*, dość bogaty (31-38 gatunków naczyniowych w płacie). W runie współdominują gatunki siedlisk żyznych, m.in. zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, przytulia wonna *Galium odoratum*, gajowiec żółty *Galeobdolon luteum*, podagrycznik pospolity *Aegopodium podagraria*. W wyższych partiach stoków tworzą się strefy przejściowe do lasów lipowo-klonowych, miejscami grąd wykształca się w postaci uboższej, nawiązującej do kwaśnych dąbrów. Górne partie stoków, pokrytych ruchomym rumoszem i szczytowe wychodnie zajmuje pokrywający ok. 70% powierzchni rezerwatu las lipowo-klonowy *Aceri-Tilietum* (siedlisko priorytetowe 9180*). Jest wykształcony w różnej formie, od typowej przez paprociową z wilgotniejszych siedlisk na północnych stokach po stosunkowo ubogą na wierzchołku Obłogi. Drzewostan budują lipa szerokolistna *Tilia*

Bulwianek mieczykolistny
(*Cephalanthera longifolia*).
Fot. E. Szcześniak

platyphyllos i klon zwyczajny *Acer platanoides*, z udziałem grabu pospolitego, dębu szypułkowego, rzadziej bezszypułkowego *Q. petraea*, lipy drobnolistnej i klonu jawora *Acer pseudoplatanus*. Zbliżone do grądowego runo jest luźniejsze, a wyróżnia go m.in. bodziszek cuchnący *Geranium robertianum*, związany z zacienionym rumoszem. W wariantcie paprociowym duży udział ma nerecznica samcza *Drtyopteris filix-mas*. Charakterystyczne są zalegające martwe drzewa w różnym stadium dekompozycji, w grądzie niemal nieobecne. Mimo znacznego zniszczenia przed 1945 r. odtworzone płaty nie odbiegają składem od typowych. Zbiorowiska nieleśne mają udział znikomy, są to tzw. wydepczyska (zbiorowiska dywanowe) na poboczach odnowionej drogi leśnej, gdzie okrywa roślinna jest mechanicznie niszczone, oraz mała, bardzo uboga podmokła łąka, budowana przez trzęślicę modrą *Molinia caerulea* oraz skąpo wykształconą warstwę mszyszą.

Flora naczyniowa rezerwatu to około 200 taksonów. Ponad 70% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, ok. 20% stanowią gatunki siedlisk półnaturalnych (łąkowe i murawowe) pojawiające się w sąsiedztwie dróg i w prześwietlonych fragmentach lasów. Jedynie na drogach i w ich sąsiedztwie obserwowano gatunki siedlisk ruderalnych, najczęściej jako pojedyncze rośliny. Niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora* jest jedynym gatunkiem obcym, którego udział we florze rezerwatu jest istotny. Dwa gatunki objęte są ochroną ścisłą (buławnik mieczolistny *Cephalanthera longifolia*, lilia złotogłów *Lilium martagon*) oraz dwa ochroną częściową (orlik pospolity *Aquilegia vulgaris*, wawrzynek wilczyłyko *Daphne mezereum*). Odnotowano także poza wyżej wymienionymi gatunki z regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych, to m.in. jodła pospolita *Abies alba*, żywiec cebulkowy *Dentaria bulbifera* oraz buławnik mieczolistny – gatunek zagrożony w skali kraju.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Ściana skalna w rezerwacie „Mszana i Obłoga”.
Fot. E. Szczęśniak

Fragment rezerwatu „Mszana i Obłoga”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Nad Groblą”

rok utworzenia:
2001

powierzchnia:
88,41 ha

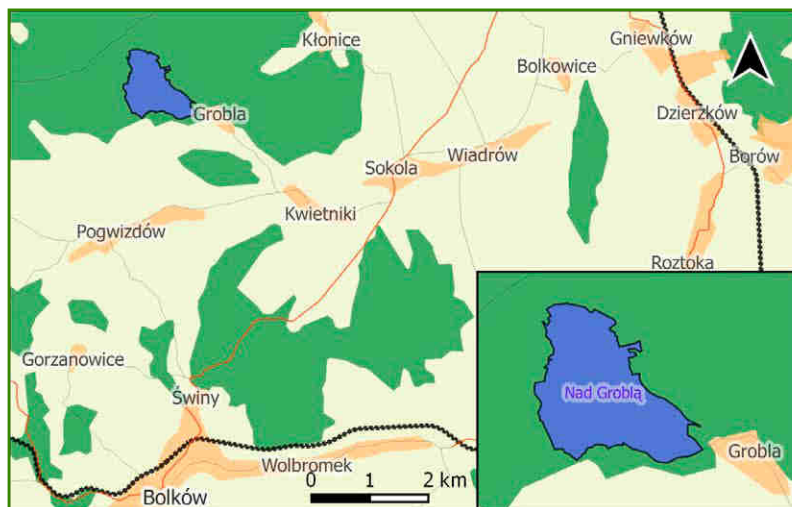
rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Paszowice,
powiat jaworski

Nadleśnictwo Jawor

położenie
geograficzne:
podprovincia
Sudety i Przedgórze
Sudeckie,
makroregion
Pogórze
Zachodniosudeckie,
mezoregion
Pogórze
Kaczawskie

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:
Park Krajobrazowy
„Chełmy” oraz
obszar Natura
2000 SOO
Góry i Pogórze
Kaczawskie
PLH020037

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych jednego z największych w Polsce skupień drzewiastych form brekinii na naturalnych stanowiskach, z licznymi gatunkami roślin chronionych, położonego na różnych typach skał wulkanicznych.

Rezerwat położony jest we wschodniej części Pogórze Kaczawskiego, pomiędzy miejscowościami Grobla i Siedmica. Swym zasięgiem obejmuje wzniesienie o nazwie Nad Groblą (386 m n.p.m.) oraz fragment doliny potoku Młynówka. Wyjątkowość rezerwatu polega na występowaniu tu jednej z największych naturalnych populacji drzewiastych form rzadkiego w skali Polski jarzębu brekinii *Sorbus torminalis*. Tutejsza populacja liczy ponad 760 osobników. Rozmiary poszczególnych drzew są zróżnicowane zarówno pod względem wysokości, jak i grubości pnia. Najbardziej okazałe egzemplarze spotkać można w lasach dębowych nawiązujących swoim charakterem do tzw. świetlistej dąbrowy *Quercetalia pubescenti-petraeae*, porastających wierzchowinowe partie rezerwatu. Rosnące tam brekinie osiągają ponad 20 m wysokości, a obwód pnia poszczególnych drzew wynosi przeważnie 50–60 cm. Spotkać też można okazy o znacznie większym obwodzie. Najgrubszy, zmierzony na terenie rezerwatu jarzáb ma ponad 170 cm obwodu pnia i może być jednym z najgrubszych i najstarszych okazów tego gatunku na terenie kraju. Jarzáb brekinia, uznawany w Polsce za gatunek rzadki i ginący, objęty jest całkowitą ochroną gatunkową.

W występujących na terenie rezerwatu lasach dębowych, z dominującym dębem bezszypułkowym *Quercus petraea* i domieszką takich drzew jak brzoza brodawkowata *Betula pendula*, grab zwyczajny *Carpinus betulus* i dąb szypułkowy *Quercus robur*, brak warstwy podszytowej, natomiast runo, ze względu na niezbyt duże zwarcie koron drzew, jest dość dobrze rozwinięte. Rosną w nim między innymi: dzwonek brzoskwiniolistny *Campanula persicifolia*, buławnik mieczolistny *Cephalanthera longifolia*, naparstnica zwyczajna *Digitalis grandiflora*, pierwiosnek lekarski *Primula veris*, sierpiak barwierski *Serratula tinctoria*. Jarzáb brekinia pojawia się także w zespole grądu środkowoeuropejskiego, który zajmuje partie wzgórza o niedużym nachyleniu i wystawie wschodniej oraz południowo-wschodniej. Dominuje tu dąb szypułkowy *Quercus robur*, a domieszkę stanowią: grab zwyczajny *Carpinus betulus* i lipa drobnolistna

Kwitnący jarzáb brekinia
(*Sorbus torminalis*).
Fot. A. Raj,
B. Wieniawska-Raj

Tilia cordata. Pojedyncze, lecz znacznie mniejsze okazy brekinii pojawiają się również w płatach acidofilnej dąbrowy podgórskiej *Luzulo luzuloidis-Quercetum petraeae* porastającej najwyższe partie stromych zboczy oraz w zboczowych lasach klonowo-lipowych, występujących w niższych partiach stoków o wystawie południowej i południowo-zachodniej.

Brzezi przepływającego przez rezerwat potoku Młynówka porasta dość bogate w gatunki drzewiaste (olsza czarna *Alnus glutinosa*, jesion wyniosły *Fraxinus excelsior*, klon jawor *Acer pseudoplatanus*, wiąz polny *Ulmus minor*, lipa drobniolista *Tilia cordata*) zbiorowisko leśne, które zakwalifikować można do łągi jesionowo-wiązowego *Ficario-Ulmetum minoris*, a także lasy olchowe i olchowo-jesionowe, nawiązujące swoim charakterem do nadrzecznej olszyny górskiej *Alnetum incanae*. W żadnym z tych zbiorowisk jarząb brekinia nie pojawia się.

Na terenie rezerwatu stwierdzono wiele gatunków roślin chronionych (wiciorzecz pomorski *Lonicera periclymenum*, buławnik mieczolistny *Cephalanthera longifolia*, buławnik wielkokwiatowy *Cephalanthera damasonium*, podkolan biały *Platanthera bifolia*, lilia złotogłów *Lilium martagon*, wawrzynek wilczyłyko *Daphne mezereum*, pierwiosnek wyniosły *Primula elatior*, naparstnica zwyczajna *Digitalis grandiflora*). Na wychodniach skał zieleńcowych pojawia się wiele rzadkich gatunków roślin. Miejsca nasłonecznione preferują m. in. objęte ścisłą ochroną kostrzewa błada *Festuca pallens* i rojownik pospolity *Jovibarba sobolifera*, natomiast miejsca silnie zacienione - zanokcica skalna *Asplenium trichomanes* i paprotka zwyczajna *Polypodium vulgare*.

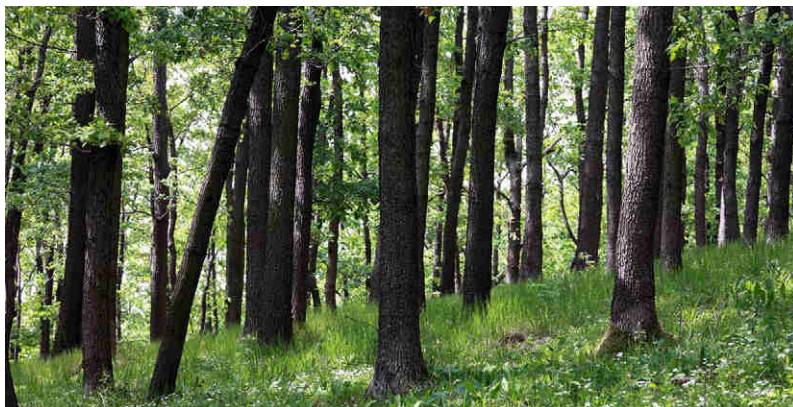
Tę okolicę licznie odwiedzają duże ssaki (jeleń *Cervus elaphus*, sarna *Capreolus capreolus* oraz dzik *Sus scrofa*). Dość często na terenie rezerwatu lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie możemy spotkać muflona śródziemnomorskiego *Ovis aries musimon*, sprowadzonego w te rejony na początku XX wieku z Korsyki. W wodach Młynówki żyje pstrąg potokowy *Salmo trutta* m. *fario* oraz strzebla potokowa *Phoxinus phoxinus*. Z ciekawszych gatunków ptaków żyjących tu lub zalatujących należy wymienić zimorodka *Alcedo atthis* i bociana czarnego *Ciconia nigra*. W kłodach obumierających drzew liściastych występuje wiele gatunków owadów, z których na szczególną uwagę zasługuje rzadko spotykany i chroniony kozioróg bukowiec *Cerambyx scopolii*.

Przez teren rezerwatu (w jego zachodniej i południowej części) przebiega zielony szlak turystyczny łączący miejscowości: Muchów, Siedmica i Grobla. Wygodne dojście do tego odcinka trasy turystycznej prowadzi od strony drogi biegnącej z Jawora przez Siedmicę lub z miejscowości Grobla.

autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Owoce jarzębu brekinii (*Sorbus torminalis*).
Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Fragment świetlistej dąbrowy. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

rok utworzenia:
1971

powierzchnia:
22,16 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie

administracyjne:
gmina Stronie
Śląskie, powiat
kłodzki

Nadleśnictwo
Lądek Zdrój

położenie

geograficzne:
podprovincia
Sudety

i Przedgórze

Sudeckie,

makroregion

Sudety Wschodnie,
mezoregion Masyw
Śnieżnika

powiązanie

z innymi obszarami
chronionymi:

Śnieżnicki Park

Krajobrazowy
oraz obszar

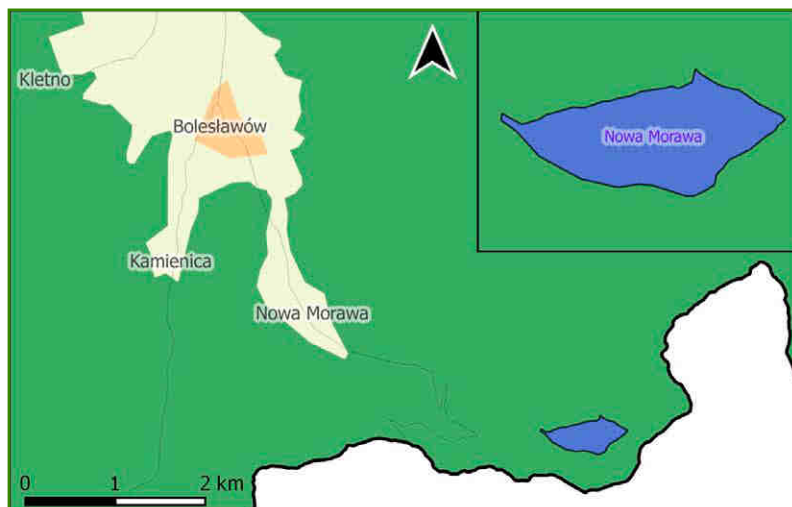
Natura 2000 SOO

Góry Białskie

i Grupa Śnieżnika

PLH020016

Rezerwat przyrody „Nowa Morawa”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych stanowiska cennej odmiany świerka.

Głównym przedmiotem ochrony w rezerwacie jest bardzo cenny ekotyp świerka pospolitego *Picea abies*, występujący tutaj w strefie regla dolnego na wysokości 820–965 m n.p.m. W przeważającej części potencjalne siedlisko rezerwatu stanowi uboga buczyna sudecka *Luzulo-Fagetum*, gdzie dominować powinien buk pospolity *Fagus sylvatica* z domieszką świerka *Picea abies*, jodły pospolitej *Abies alba* i klona jaworu *Acer pseudoplatanus*. W tym jednak konkretnym miejscu, ze względu na lokalny układ rzeźby terenu oraz związany z tym mikroklimat, dominującym gatunkiem jest świerk pospolity. Rosnące tu okazy osiągają często nawet 35 m wysokości. Występowanie świerka o tak imponujących rozmiarach na stosunkowo niskiej wysokości nad poziomem morza zawdzięczamy przede wszystkim chłodnemu i wilgotnemu mikroklimatowi, jaki panuje w głęboko wciętej dolinie potoku Lewa Widelka. Specyficzny układ warunków ekologicznych powoduje, że świerk w sposób naturalny migruje z regla górnego dolinami rzecznyymi w niższe położenia gór, w strefę zasięgu regla dolnego, a czasami nawet do piętra pogórza.

Obecny obraz drzewostanu rezerwatu, pomimo przekształcenia przez prowadzoną w przeszłości gospodarkę leśną, w znacznej mierze nawiązuje do układu naturalnego. Najwyższe piętro drzewostanu zajmują okazy świerki w wieku 180–200 lat. Ich cechą charakterystyczną, oprócz nieprzeciętnych kształtów i rozmiarów, jest bardzo ciekawy układ napływów korzeniowych, nazywany „formami szczudłowymi”. Formy takie powstają w miejscach, gdzie siewka świerka rozwija się na obumarłym pniu lub wykrocie o znacznych rozmiarach. Jej korzenie, obejmując pień lub wykrot, kierują się wtedy w sposób nietypowy, czyli pionowo do ziemi. Z czasem pień lub wykrot, na którym powstała siewka, ulega rozkładowi i przestrzeń pomiędzy wykształconymi korzeniami staje się pusta, a ciekawie ukształtowane korzenie wyglądają jak szczudła utrzymujące nad powierzchnią ziemi potężny pień drzewa. Szczudłowe formy świerka potwierdzają naturalne pochodzenie drzew. Oprócz świerków w rezerwacie możemy spotkać wspaniałe okazy jodły pospolitej *Abies alba*. Buk pospolity *Fagus sylvatica* stanowi tu domieszkę i występuje głównie w drugim – niższym piętrze drzewostanu.

Fragment rezerwatu „Nowa Morawa”. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

W runie możemy spotkać gatunki charakterystyczne zarówno dla buczyn, jak i świerczyn sudeckich. Najciekawsze z nich to: fiołek dwukwiatowy *Viola biflora*, storczyk - kruszczyk szerokolistny *Epipactis helleborine*, łuskiewnik różowy *Lathraea squamaria*, podrzeń żebrowiec *Blechnum spicant*, widłak wroniec *Huperzia selago* i widłak jałowcowaty *Lycopodium annotinum* oraz wietlica alpejska *Athyrium distentifolium*.

Niewielką powierzchnię po obu brzegach potoku Lewa Widelka, w dolnej części rezerwatu, zajmuje zbiorowisko o nazwie zespół wysiękowy z turzycą odległokłosą *Caricetum remotae*. W drzewostanie, oprócz gatunków wcześniej wymienionych, pojawia się tu klon jawor *Acer pseudoplatanus* oraz wiąz górski *Ulmus glabra*. W runie natomiast oprócz wspomnianej turzycy odległokłosej *Carex remota* występują takie gatunki jak: tojeść gajowa *Lysimachia nemorum*, jaskier rozlogowy *Ranunculus repens*, śledziennica naprzemianlistna *Chrysosplenium alternifolium* oraz górski mech - płaszczeniec falisty *Buckiella undulata*.

Fauna, ze względu na niewielką powierzchnię rezerwatu, reprezentowana jest przede wszystkim przez gatunki powszechnie występujące w całym masywie Gór Bialskich. Liczne ślady żerowania na młodych drzewach wskazują na częstą obecność w tym miejscu jeleni *Cervus elaphus* i saren *Capreolus capreolus*. W obrębie rezerwatu spotykane są również borsuki *Meles meles*, kuny leśne *Martes martes*, a także orzesznice leszczynowe *Muscardinus avellanarius* i koszatki leśne *Dryomys nitedula*. Z ptaków notowane były jarząbki *Tetrastes bonasia*, gołębie siniaki *Columba oenas* oraz jedna z najmniejszych naszych sów – włochatka *Aegolius funereus*.

Przez teren rezerwatu nie prowadzi żaden szlak turystyczny, dotrzeć tu możemy od strony wsi Nowa Morawa, położonej przy drodze biegnącej od Stronia Śląskiego w kierunku granicy polsko-czeskiej.

autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Forma szczudłowa świerka. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Rezerwat przyrody „Odrzysko”

rok utworzenia:
1987

powierzchnia:
5,15 ha

rodzaj rezerwatu:
florystyczny

położenie

administracyjne:
gmina Wołów,
powiat wołowski

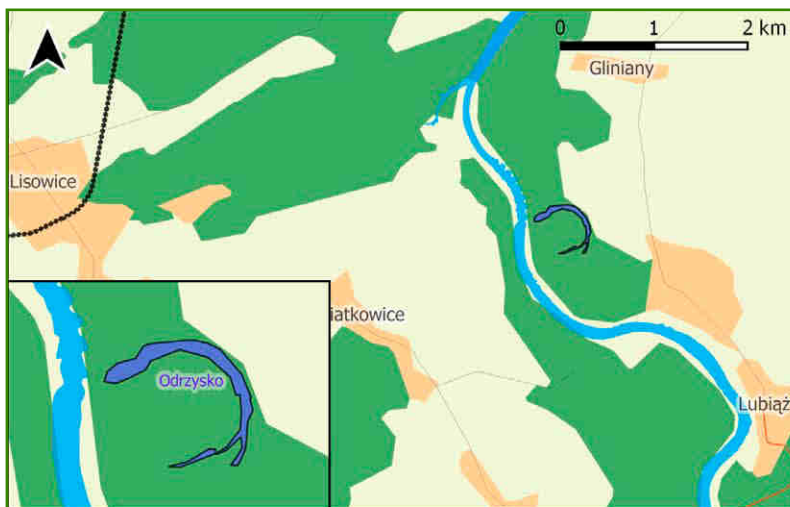
Nadleśnictwo
Wołów

położenie
geograficzne:

makroregion Nizina
Śląska, mezoregion
Pradolina
Wrocławska

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:

obszar Natura
2000 OSO Łęgi
Odrzańskie
PLB020008, obszar
Natura 2000 SOO
Łęgi Odrzańskie
PLH020018

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie bogatego stanowiska kotewki – orzecha wodnego oraz salwinii pływającej.

Rezerwat położony jest na terasie zalewowej Odry, w odległości ok. 700 m na północny-zachód od Lubiąża. Zasadniczą część rezerwatu stanowi starorzecze Odry, będące siedliskiem roślin wodnych i szuwarowych. Spośród wielu gatunków z tej grupy dwa zasługują na szczególną uwagę – kotewka orzech wodny *Trapa natans* oraz salwinia pływająca *Salvinia natans*. Oba są objęte w kraju ścisłą ochroną gatunkową, a w rezerwacie stanowią główny cel ochrony.

Teren rezerwatu i jego otoczenie charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem warunków siedliskowych, czego odzwierciedleniem jest bogactwo spotykanych tu zbiorowisk roślinnych. W sprzyjających sezonach wegetacyjnych, na powierzchni lustra wody w starorzeczu rozwijają się zbiorowiska roślin wodnych zakorzenionych na dnie (klasa *Potametea*) oraz wolnopływających (klasa *Lemnetea minoris*). Z pierwszej grupy największe znaczenie mają fitocenozy zespołu kotewki orzecha wodnego *Trapa natans*, a z drugiej - zespołu rzęsy drobnej i salwinii pływającej *Lemno minoris-Salvinietum natantis*, reprezentującego tzw. zbiorowiska pleustonowe. Występowanie obu zespołów jest obecnie ograniczone do najgłębszych, północnych fragmentów starorzecza. Pozostałe, silnie wypłycone części są zajęte przez zbiorowiska szuwarowe z klasy *Phragmitetea*, z dominacją m.in. trzciny pospolitej, manny mielec, jeżogłówki gałęzistej, pałki szerokolistnej, a na brzegach także turzyc - błotnej i brzegowej. Do ciekawszych gatunków reprezentujących grupę roślin szuwarowych należy sitowie korzenioczepne *Scirpus radicans*, tworzące pędy zakorzeniające się na szczycie i w ten sposób dające początek nowym osobnikom.

W okresach braku wody w starorzeczu, na odsłoniętych mulistych, fragmentach jego dna rozwijają się zbiorowiska tzw. terofitów letnich, zdominowane głównie przez rdesty i uczepy (zespół *Polygono-Bidentatum*). Zbiorowiska leśne w samym rezerwacie reprezentowane są jedynie przez niewielkie fragmenty łągu jesionowo-olszowego *Fraxino-Alnetum*, wykształconego przy jego wschodnich obrzeżach. Natomiast w otoczeniu rezerwatu do najbardziej wartościowych należą partie grądu *Galio sylvatici-Carpinetum* na skarpie pradoliny Odry oraz fragmenty łągu wiązowo-jesionowego *Ficario-Ulmetum minoris* z licznymi starymi

Owoce kotewki orzecha wodnego (*Trapa natans*).
Fot. Z. Dajdok

okazami dębów i wiązów. Z ciekawszych gatunków runa występujących w tych zbiorowiskach leśnych należy wymienić śnieżyczkę przebiśnieg *Galanthus nivalis* oraz kruszczyka szerokolistnego *Epipactis helleborine*. Słabo poznaną grupą są grzyby reprezentowane m.in. przez odnaleziony w 2016 r. na obrzeżach rezerwatu świecznik rozgałęziony *Artomyces pyxidatus* (= *Clavicornia pyxidata*) – gatunek z czerwonej listy grzybów wielkoowocnikowych w Polsce.

Ogółem w granicach rezerwatu „Odrzysko” i w jego bezpośrednim sąsiedztwie stwierdzono występowanie 232 gatunków roślin naczyniowych, wśród których najistotniejsze znaczenie mają rośliny bagienne i ogólnoleśne. Przy czym problemy związane z przesuszaniem starorzecza w okresach deficytu wody powodują zanik niektórych gatunków z pierwszej grupy. Należą do nich m.in. dawniej obserwowane w rezerwacie grzybień białe *Nymphaea alba*, grąźel żółty *Nuphar lutea* oraz pływacz zwyczajny *Utricularia vulgaris*.

Teren rezerwatu jest miejscem bytowania bobra *Castor fiber*. Spośród innych ciekawszych ssaków stwierdzono żerujące osobniki nocka rudego *Myotis daubentonii* i borowca wielkiego *Nyctalus noctula*. Grądy i łągi w otoczeniu rezerwatu są także miejscem gniazdowania związanego ze starymi dębami dzięcioła średniego *Leipicus medius*, natomiast z awifauny lęgowej na terenie rezerwatu na uwagę zasługują zimorodek *Alcedo atthis*, gągoł *Bucephala clangula* i żuraw *Grus grus*. Starorzecze jest także miejscem godów i rozrodu kilku gatunków płazów, w tym traszki grzebieniastej *Triturus cristatus*, kumaka nizinnego *Bombina bombina* i rzekotki drzewnej *Hyla arborea*, a także siedliskiem piskorza *Misgurnus fossilis* - zagrożonego gatunku ryby, preferującej płytkie i muliste zbiorniki wodne.

Rezerwat stanowi ważną atrakcję turystyczną w regionie. Z Lubiąża prowadzi tu zielony szlak turystyczny oraz trasa rowerowa „Szlak Odry”. Dodatkowo wokół rezerwatu poprowadzono ścieżkę przyrodniczą, umożliwiającą zapoznanie się z walorami przyrodniczymi rezerwatu, jak też jego najbliższego otoczenia.

autor opracowania Zygmunt Dajdok

Świecznik rozgałęziony (*Artomyces pyxidatus*), gatunek z czerwonej listy grzybów Polski. Fot. Z. Dajdok

Starorzecze w rezerwacie „Odrzysko” z bogatą populacją kotewki orzecha wodnego (*Trapa natans*). Fot. Z. Dajdok

Rezerwat przyrody „Olszyny Niezgodzkie”

rok utworzenia:
1987

powierzchnia:
74,28 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie

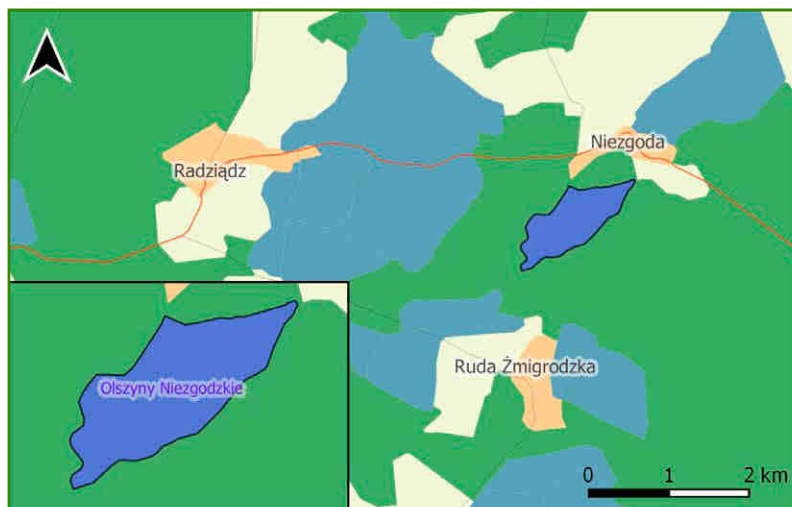
administracyjne:
gmina Żmigród,
powiat trzebnicki
Nadleśnictwo
Żmigród

położenie
geograficzne:

Kotlina Żmigrodzka

powiązanie z innymi
obszarami:

obszar Natura
2000 OSO Ostoja
nad Baryczą
PLH020041, obszar
Natura 2000 SOO
Dolina Baryczy
PLB020001 oraz
Park Krajobrazowy
Dolina Baryczy.

Celem ochrony rezerwatu są naturalne lasy bagienne w zasięgu rzeki Ługi.

Rezerwat „Olszyny Niezgodzkie” położony jest pomiędzy miejscowościami Żmigród i Milicz, w pobliżu wsi Niezgoda. Obejmuje część spośród dużego, liczącego około 300 ha kompleksu bagiennych lasów olszowych. Ponadto w najbliższej okolicy, pomiędzy Żmigrodem a Sułowem, występuje dalszych kilkaset hektarów olszyn. Tak duży areal bagiennych lasów olszowych zawdzięczamy nie tylko warunkom naturalnym, ale również działalności człowieka. Na podstawie źródeł archiwalnych wykazano, że pierwotnie olsy zajmowały tu znacznie mniejszą powierzchnię, a wzrost ich udziału spowodowany był tworzeniem licznych kompleksów stawów hodowlanych w dolinie rzeki Baryczy.

Płat olsu objęty ochroną rezerwatową wykształcił się na terenie zalewowym rzeki Ługi, która dziś jest już silnie uregulowanym kanałem (stanowi południowo-wschodnią granicę rezerwatu). Jeszcze w latach 30. ubiegłego wieku, przed uregulowaniem i obwałowaniem Ługi, obszar olszyn koło Niezgody określany był jako najbardziej „krajobrazowo pierwotny” w całych ówczesnych Niemczech. Mimo bardzo daleko posuniętych przekształceń środowiska w okresie powojennym, po dziś dzień zachowała się część z jego przyrodniczych walorów.

Stosunki wodne panujące w rezerwacie są kształtowane nie tylko przez sąsiadujący ciek wodny. Są natomiast wynikiem funkcjonowania skomplikowanego systemu hydrologicznego, na który składają się pobliskie stawy rybne, bogata sieć rzeczna zlewni Baryczy oraz liczne sztuczne kanały łączące cieki ze stawami. Niegdyś olszyny w okolicach Niezgody były znacznie bardziej podtapiane, niż ma to miejsce obecnie. Ługa przed drugą wojną światową nie miała uregulowanego koryta, a jej rozlewiska rozciągały się aż do wsi Niezgoda. Drewno pozyskiwane było wyłącznie zimą. Przy zamrożonym rozlewisku pozyskiwano odroślowe pędy olszy w drzewostanach około 40-letnich. Po wojnie poziom wody obniżał się, a Ługa została uregulowana. Zmieniła się również gospodarka leśna, która po wojnie oparta była na zrębach zupełnych w olszynach i próbach – zwykle niezbyt udanych – odnawiania drzewostanu.

W obrębie rezerwatu „Olszyny Niezgodzkie” stwierdzono występowanie blisko 250 gatunków roślin oraz udokumentowano pięć zespołów leśnych i zaroślowych: ols porzeczkowyy *Ribo nigri-Alnetum* (główny przedmiot ochrony), łożowisko

z wierzbą szarą *Salicetum pentandro-cinereae*, łąg wiązowy *Ficario-Ulmetum minoris*, łąg jesionowo-olszowy *Fraxino-Alnetum* oraz łąg środkowoeuropejski *Gallio sylvatici-Carpinetum*. W ostatnich latach obserwuje się zamieranie najstarszych olszyn w rezerwacie. Jest to jednak proces naturalny, związany ze specyficzną dynamiką tego typu zbiorowisk leśnych i nie powinien budzić obaw o przyszłość tego ekosystemu.

Wzdłuż zachodniej granicy rezerwatu przyrody „Olszyny Niezgodzkie” przebiega niebieski szlak pieszy oraz szlak konny.

autor opracowania Remigiusz Pielech

Ols w rezerwacie „Olszyny Niezgodzkie”. Fot. R. Pielech

rok utworzenia:
1962

powierzchnia:
3,81 ha

rodzaj rezerwatu:
florystyczny

położenie
administracyjne:
gmina Pielgrzymka,
powiat złotoryjski

Nadleśnictwo
Złotoryja

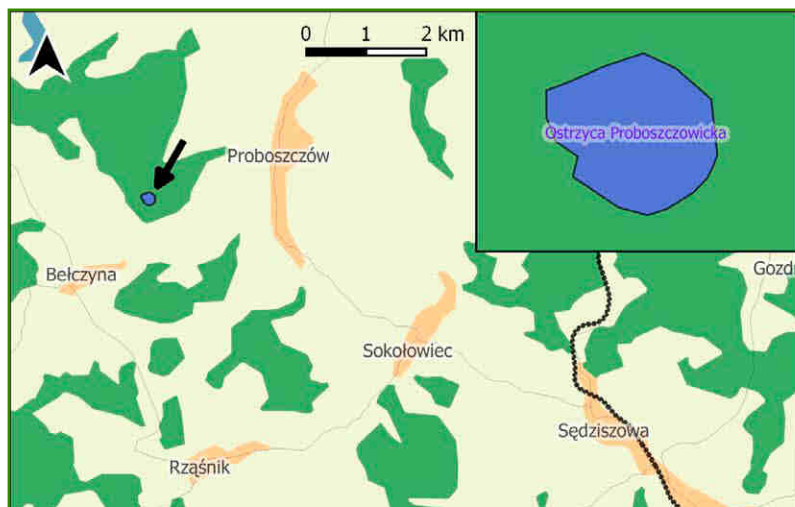
położenie
geograficzne:

Pogórze
Kaczawskie,

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:

obszar Natura
2000 SOO Ostoja
nad Bobrem
PLH020054.

Rezerwat przyrody „Ostrzyca Proboszczowicka”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych roślinności występującej na bazaltach oraz gołoborzy bazaltowych.

Rezerwat obejmuje stoki i wierzchołek ostańca bazaltowego o regularnym kształcie na wysokości od ok. 430 do 501 m n.p.m. (szczyt Ostrzycy Proboszczowickiej), w zakresie roślinnego piętra pogórza. Jest to izolowane wzgórze, otoczone polami uprawnymi. Gleby mają charakter inicjalny, dzięki wpływowi skały macierzystej są słabo kwaśne i stosunkowo żyzne, w dolnych partiach występują gleby brunatne kwaśne. W części szczytowej bazalt ma naturalne wychodnie, ponadto na południowym stoku wykształciły się unikatowe gołoborza bazaltowe. Po raz pierwszy szczyt Ostrzycy został objęty ochroną 1926 r. W 1944 r. uznano ją za punkt strategiczny, wykonano sieć okopów i wycięto drzewostan. Ponownie ochroną szczyt wzgórze został objęty w 1962 r. Rezerwat otaczają lasy gospodarcze. Prowadzi tu polna droga od wsi Proboszczów, będąca częścią szlaku żółtego (Szlak Wygasłych Wulkanów), zielony szlak (Szlak Zamków Piastowskich) Belczyna-Rochów i czerwony od Radomiłowic.

Naturalną okrywą roślinną są tu wielogatunkowe lasy liściaste, grądy i w wyższych partiach lasy lipowo-klonowe, a na odsłonięciach bazaltów zbiorowiska paproci szczelinowych, muraw naskalnych, ciepłolubnych zarośli i zbiorowisk narumoszowych. Obecnie część szczytową pokrywa zregenerowany las lipowo-klonowy (siedlisko priorytetowe 9180* Natura 2000), pokrywający ponad 50% powierzchni rezerwatu. Drzewostan budują lipa szerokolistna *Tilia platyphyllos* i klon zwyczajny *Acer platanoides*, z udziałem dębu szypułkowego, rzadziej bezszypułkowego *Q. petraea*, lipy drobnolistnej i klonu jawora *Acer pseudoplatanus*. Runo jest bogate, z dużym udziałem szczyru trwałego *Mercurialis perennis*, marzanki wonnej *Asperula odorata* i lokalnie kokoryczy pustej *Corydalis bulbosa*, a wyróżnia go m.in. dzwonek pokrzywolisty *Campanula trachelium*, i paprotnik kolczysty *Polystichum aculeatum* związany z zacienionym rumoszem. Charakterystyczne są zalegające martwe drzewa w różnym stadium dekompozycji, w grądzie niemal nieobecne. Mimo zniszczenia drzewostanu przed 1945 r. odtworzone płyty nie odbiegają składem od typowych. W części szczytowej zachował się niewielki fragment ciepłolubnej dąbrowy budowanej przez dęba bezszypułkowego *Quercus petraea* z domieszką lipy szerokolist-

Murawa na
szczytcie Ostrzycy
Proboszczowickiej.
Fot. E. Szczęśniak

nej. W runie zaznacza się udział gatunków ciepłolubnych, m.in. ciemiężyka białokwiatowego *Vincetoxicum hirundinaria*, naparstnicy wielkokwiatowej *Digitalis grandiflora*, kokoryczki wonnej *Polygonatum odoratum*. Zbiorowiska nieleśne zasiedlają wychodnie bazaltu i odsłonięty rumosze i stanowią nieco ponad 30% pokrywy rezerwatu. Są to ciepłolubne murawy naskalne z udziałem kostrzewy bladej *Festuca pallens*, niegdyś jedyne w Polsce stanowisko wymarłego w latach 60. XX w. czosnku sztywnego *Allium strictum*, zbiorowiska paproci szczelinowych skał krzemianowych z rzędu *Androsacetalia vandelli* z dominacją paprotki zwyczajnej *Polypodium vulgare* i jej pentaploidalnego mieszańca paprotki Mantona *P. ×mantoniae* oraz zanokcicy północnej i skalnej *Asplenium septentrionale* i *A. trichomanes* oraz udziałem bardzo rzadkiego w Polsce ich mieszańca zanokcicy niemieckiej *A. ×alternifolium*. Na rumoszu wykształcają się zbiorowiska z udziałem ciemiężyka białokwiatowego *Vincetoxicum hirundinaria* i lniczki białej *Chaenorhinum minus*. Wykształcone są także zbiorowiska ciepłolubnych okrajków z klasy *Trifolio-Geranietea* i zarośli ze związku *Berberidion* z dominującą irgą zwyczajną *Cotoneaster integerrimus*. Znikomy udział, mimo olbrzymiej antropopresji, mają tzw. wydepczyska (zbiorowiska dywanowe), rozwijające się na drogach i przydrożach, gdzie okrywa roślinna jest mechanicznie niszczone. Ścieżka na szczyt wybudowana przed 1945 r. została wykonana z naturalnych, pochodzących z tego obiektu słupów bazaltowych, nie zmieniono charakteru podłoża i wydepczyska poza małą powierzchnią na szczycie nie znajdują tu dla siebie odpowiedniego siedliska.

Na terenie rezerwatu stwierdzono ok. 15 gatunków śluzowców, ok. 100 gatunków mszaków, w tym bardzo rzadką i zagrożoną w Polsce mianią pachnącą *Mannia fragrans*. Flora naczyniowa rezerwatu aktualnie obejmuje ok. 260 gatunków. Ponad 50% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, ok. 20% gatunki siedlisk naskalnych (murawowe, szczelinowe i rumoszewe), po ok. 10% stanowią gatunki łąkowe oraz ciepłolubnych zarośli i okrajków. Nieznaczny jest udział gatunków ruderalnych i wydepczyskowych. W grądach pojawiają się siewki dębu czerwonego *Quercus rubra*, lecz jedynym gatunkiem obcym, którego udział we florze rezerwatu jest istotny, jest niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora*, lokalnie występujący bardzo obficie. Cztery gatunki objęte są ochroną ścisłą: paprotnik kolczysty *Polystichum aculeatum*, buławnik mieczolistny *Cephalanthera longifolia*, lilia złotogłów *Lilium martagon*, kostrzewa bladej oraz cztery ochroną częściową (m.in. zanokcica północna, naparstnica wielkokwiatowa, miódownik melisowaty *Melittis melissophyllum*). W skali kraju zagrożone są cztery gatunki: zanokcica północna, paprotnik kolczysty, kostrzewa bladej, uludka leśna *Omphalodes scorpioides*, w skali regionu ok. 15 gatunków, poza powyższymi m.in. wyka grochowata *Vicia pisiformis*.

Fauna rezerwatu nie była dotychczas obiektem szczegółowych badań, istnieją jedynie dane fragmentaryczne, m.in. odnotowano bardzo rzadkie w Polsce motyle *Aplota kadeniella* i *Bryotropa basaltinella*.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Ostrzyca
Proboszczowicka.
Fot. E. Szczęśniak

Paprotnik kolczysty
(*Polystichum aculeatum*).
Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Ponikwa”

rok utworzenia:
2001

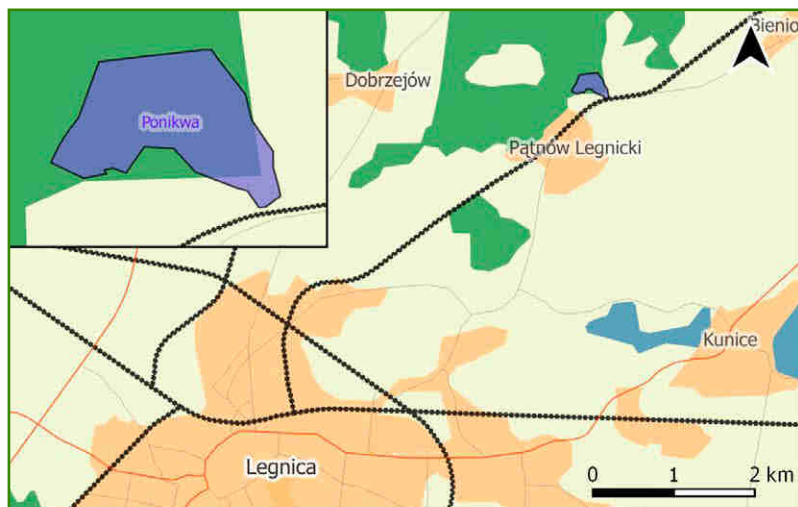
powierzchnia:
8,32 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Kunice,
powiat legnicki
Nadleśnictwo
Legnica

położenie
geograficzne:
makroregion Nizina
Śląsko-Łużycka,
mezoregion
Równina Legnicka

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:
obszar Natura
2000 SOO
Pątnów Legnicki
PLH020052

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych lasów grądowych, łągowych i olsów z bogatą i unikalną florą

Rezerwat położony jest na skraju dużego kompleksu leśnego, w odległości zaledwie 200 m na północny-wschód od ostatnich zabudowań miejscowości Pątnów Legnicki. Na znacznej długości, od wschodu i południa, rezerwat graniczy bezpośrednio z terenami otwartymi, natomiast od północy i północno-zachodu z gospodarczymi drzewostanami z dominacją sosny w drzewostanie.

Wśród zbiorowisk leśnych rezerwatu największy udział powierzchniowy ma grąd środkowoeuropejski *Galio-Carpinetum betuli*, którego drzewostan tworzą przede wszystkim grab *Carpinus betulus* i dąb szypułkowy *Quercus robur*. Pozostała część obszaru zajęta jest przez łąg jesionowo-wiązowy *Ficario-Ulmetum minoris*, z drzewostanem budowanym głównie przez jesion *Fraxinus excelsior*. Trzecim typem zbiorowisk leśnych są olsy porzeczkowe *Ribeso nigri-Alnetum* z jednogatunkowym w zasadzie drzewostanem, tworzoną przez olszę czarną *Alnus glutinosa*.

Flora roślin naczyniowych rezerwatu nie była przedmiotem szczegółowej inwentaryzacji. W zdjęciach fitosocjologicznych wykonanych w trzech tutejszych zbiorowiskach leśnych wykazano obecność 108 przedstawicieli tej grupy roślin, jednak liczba ta z całą pewnością nie obejmuje pełnej listy florystycznej rezerwatu. Największą osobliwością przyrodniczą jest kruszczyk połabski *Epipactis albensis* - bardzo rzadki i zagrożony storczyk, objęty ścisłą ochroną gatunkową. W roku 1996 na terenie rezerwatu odnaleziono 169 okazów tej rośliny. Gatunek ten został opisany dla nauki niespełna 40 lat temu, natomiast w Polsce jego obecność odkryto dopiero w roku 1988. Obecnie znany jest z około 30 stanowisk rozmieszczonych w południowej części kraju, z czego większość skupia się na Dolnym Śląsku, głównie w dolinie Odry. W rezerwacie przyrody „Ponikwa” gatunek ten występuje w lesie o charakterze przejściowym pomiędzy łągiem jesionowo-wiązowym. Spośród roślin chronionych, poza wyżej omówionym kruszczykiem połabskim, stwierdzono występowanie także pierwiosnki wyniosłej *Primula elatior* i listery jajowatej *Listera ovata*, objętych ochroną częściową.

Listera jajowata (*Listera ovata*). Fot. K. Zajac

Bardziej szczegółowo opracowana była brioflora rezerwatu, w szczególności związana z tutejszymi olsami oraz źródłiskowymi odcinkami strumieni. Przeprowadzone badania inwentaryzacyjne wykazały obecność w obu tych siedliskach ogółem 34 gatunków mchów. Na szczególną uwagę zasługuje obecność trzech objętych ochroną gatunkową przedstawicieli tej grupy roślin, a mianowicie: dzióbekowca bruzdowanego *Eurhynchium striatum*, dzióbekowca Zetterstedta *Eurhynchium angustirete* i mokradłoszki zaostrojonej *Calliergonella cuspidata*.

Również fauna rezerwatu jest stosunkowo słabo rozpoznana. Jedynie awifauna łąkowa tego obszaru została poddana szczegółowej inwentaryzacji jeszcze przed jego utworzeniem. W jej wyniku stwierdzono na tym terenie 34 gatunki łąkowe. Obok typowych gatunków leśnych, znaczny udział w tutejszym ugrupowaniu mają także ptaki charakterystyczne dla skraju lasu, co podyktowane jest sąsiedztwem terenów rolniczych. Z ciekawszych przedstawicieli grupy należy wymienić dzięcioła czarnego *Dryocopus martius*, dzięcioła średniego *Dendrocopos medius*, dzięciołka *Dryobates minor*, siniaka *Columba oenas* i puszczyka *Strix aluco*, a więc gatunki związane z obecnością starodrzewu, w tym również martwych drzew. Spośród gatunków skraju lasu na szczególną uwagę zasługuje ortolan *Emberiza hortulana*, jeden z najbardziej zmniejszających swoją liczebność w Polsce gatunków krajobrazu rolniczego.

Mimo, że rezerwat położony jest poza często uczęszczanymi szlakami turystycznymi, bliskość osiedli ludzkich i użytkowanych rolniczo terenów otwartych czyni go podatnym na zagrożenia antropogeniczne.

autor opracowania Krzysztof Zając

Złoc żółta (*Gagea lutea*).
Fot. K. Zając

Ols w rezerwacie „Ponikwa”. Fot. K. Zając

Rezerwat przyrody „Przełomy pod Książem koło Wałbrzycha”

rok utworzenia:
2000

powierzchnia:
230,95 ha

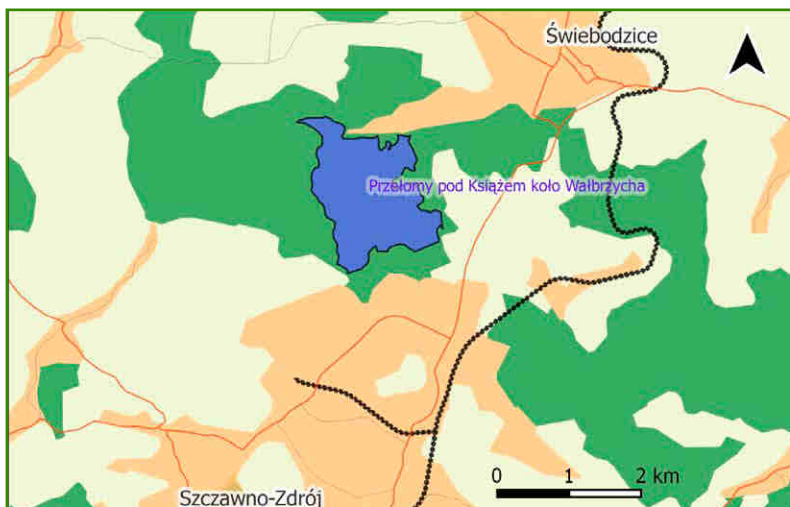
rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gminy Wałbrzych
i Świebodzice,
powiat wałbrzyski
i świdnicki

Nadleśnictwo
Wałbrzych

położenie
geograficzne:
Pogórze
Wałbrzyskie,

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:
Książański Park
Krajobrazowy
oraz obszar
Natura 2000 SOO
Przełomy Pełcznicy
pod Książem
PLH020020.

Celem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych przełomowych odcinków rzeki Pełcznicy i potoku Szczawnik pod Książem wraz z całą różnorodnością flory i fauny występującej na tym obszarze.

Rezerwat obejmuje przełomowe doliny Pełcznicy i Szczawnika oraz wzgórze pomiędzy nimi o wysokości od około 330 do 431 m n.p.m., w zakresie roślinnego piętra pogórze. Obie doliny mają charakter jarów o bardzo stromych, skalistych i rumoszowych zboczach do 80 m wysokości. Znajdują się w obrębie większego kompleksu leśnego o silnie przebudowanym drzewostanie (głównie nasadzenia świerka). Gleby mają charakter inicjalny, w części dolin jest to ruchomy rumosz. W dolnych partiach w podłożu są gleby brunatne kwaśne i miejscami małe powierzchnie mad. Na terenie rezerwatu znajduje się wiele śladów działalności człowieka: pozostałości zabudowań, stawów, groble, nasypy, wejścia do podziemi oraz ruiny zamku Stary Książ. Doliną Pełcznicy przebiega czarny szlak i ścieżka przyrodniczo-edukacyjna „Ścieżka Hochbergów”, częściowo poprowadzona na podestach.

Naturalną okrywą roślinną są tu wielogatunkowe lasy liściaste, a różnorodność warunków siedliskowych powodowała ich bardzo duże zróżnicowanie. Dno doliny zajmują podgórskie łągi jesionowe *Carici remotae-Fraxinetum* z bogatym runem, choć istniejące tu w pierwszej połowie XX w. duże populacje śnieżyczki wiosennej *Leucojum vernum* zostały niemal całkowicie wyniszczone. Niewielkie powierzchnie w dolnych partiach stoków na ustabilizowanym rumoszu zasiedlał grąd środkowoeuropejski *Galio-Carpinetum*, budowany głównie przez dąb szypułkowy *Quercus robur*, grab pospolity *Carpinus betulus* i lipę drobnolistną *Tilia cordata*, dosyć bogaty, z udziałem licznych geofitów. Występują tutaj m.in. zawilec gajowy i żółty *Anemone nemorosa* i *A. ranunculoides*, kokorycz pusta *Corydalis cava*, przytulia wonna *Galium odoratum*. Grąd jest częściowo zachowany, na części terenu zniekształcony lub zastąpiony wprowadzonym świerkiem. Strome, pokryte mało stabilnym rumoszem partie stoków zajmuje las lipowo-klonowy *Aceri-Tilietum* (siedlisko priorytetowe 9180*), stanowiący ok. 50% powierzchni rezerwatu. Drzewostan buduje lipa szerokolistna *Tilia platyphyllos* i klon zwyczajny *Acer platanoides*, z udziałem grabu pospolitego, dębu szypułkowego, rzadziej bezszypułkowego *Quercus petraea*. Zbliżone do grądowego runo jest luźniejsze,

Zanokcica północna
(*Asplenium
septentrionale*).
Fot. E. Szczęśniak

a wyróżniają go m.in. paprotnik kolczysty *Polystichum aculeatum* oraz duże ilości zalegającego martwego drewna w różnej fazie rozkładu – niestabilne podłoże powoduje, że drzewa o większych rozmiarach są łatwo przewracane przez silny wiatr. Szczytowe partie zacienionych stoków zajmuje kwaśna buczyna *Luzulo luzuloidis-Fagetum*, a na stokach nasłonecznionych kwaśna dąbrowa podgórska *Luzulo luzuloidis-Quercetum*, obie posiadają ubogie runo, zdominowane przez gatunki kwaśnolubne, choć w dąbrowach większy jest udział traw. Zbiorowiska nieleśne zajmują niewielkie powierzchnie: są to naturalne zbiorowiska paproci szczelinowych skał krzemianowych z udziałem zanokcicy północnej i skalnej *Asplenium septentrionale* i *Asplenium trichomanes* oraz paprotki zwyczajnej *Polypodium vulgare*, obecnie niemal zanikłe murawy naskalne z udziałem kostrzewy bladej *Festuca pallens*, oraz zbiorowiska antropogeniczne: wydepczyska (zbiorowiska dywanowe) na poboczach odnowionej drogi leśnej, gdzie okrywa roślinna jest mechanicznie niszczone. Znajdujące się na dnie doliny niewielkie łączki już niemal nie istnieją, zajęte przez odtwarzającą się roślinność zaroślową i leśną. Wejście do doliny Pełcznicy jest zdominowane przez gatunki nitrofilne, głównie pokrywę zwyczajną *Urtica dioica* i tworzący miejscami własne skupienia niecierpek gruczołowaty *Impatiens glandulifera*.

W rezerwacie odnotowano ok. 60 gatunków porostów, ponad 70 gatunków mszaków, w tym gatunki górskie i wysokogórskie, np. *Rhabdoweisia fuxar*, oraz ok. 230 gatunków roślin naczyniowych. Wśród nich ponad 60% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi. Ponieważ rezerwat obejmuje część objętą wcześniej ochroną jako park krajobrazowy oraz tereny podlegające wielowie-

Paprotnik kolczysty (*Polystichum aculeatum*).
Fot. E. Szczęśniak

Skalne zbocze w rezerwacie „Przełomy pod Książem koło Wałbrzyska”. Fot. E. Szczęśniak

Pomnik przyrody – cis pospolity (*Taxus baccata*).
Fot. E. Szczęśniak

kowej antropopresji, występuje tu relatywnie wysoka liczba antropofitów, w tym gatunków obcych. Są to gatunki wprowadzone świadomie w celach ozdobnych, m.in. kasztanowiec zwyczajny *Aesculus hippocastanum*, śnieżyczka przebiśnieg *Galanthus nivalis*, ożanka nierównoząbkowa *Teucrium scorodonia*, i gospodarczych: m.in. dąb czerwony *Quercus rubra*, daglezja zielona *Pseudotsuga menziesii*, oraz gatunki inwazyjne, często uciekinierzy z upraw: niecierpek gruczołowaty i drobnokwiatowy *Impatiens parviflora*, rdestowiec ostrokończysty *Reynoutria cuspidata*. Dwa gatunki objęte są ochroną ścisłą: paprotnik kolczysty i lilia złotogłów *Lilium martagon* oraz 11 ochroną częściową, m.in. zanokcica północna, zanikająca w szybkim tempie śnieżycy wiosenna, cis pospolity *Taxus baccata* – jedno z trzech największych sudeckich stanowisk, wawrzynek wilczyko *Daphne mezereum*, dziewięciśń bezłodygowy *Carlina acaulis*. Zagrożone w Polsce są zanokcica północna *Asplenium septentrionale*, paprotnik kolczysty *Polystichum aculatum*, kostrzewa blada *Festuca pallens*, występuje tu także ponad 10 gatunków zagrożonych na Dolnym Śląsku, m.in. jodła pospolita *Abies alba* i jemięśla jodłowa *Viscum album* subsp. *Abietis* oraz wyka grochowata *Vicia pisiformis*.

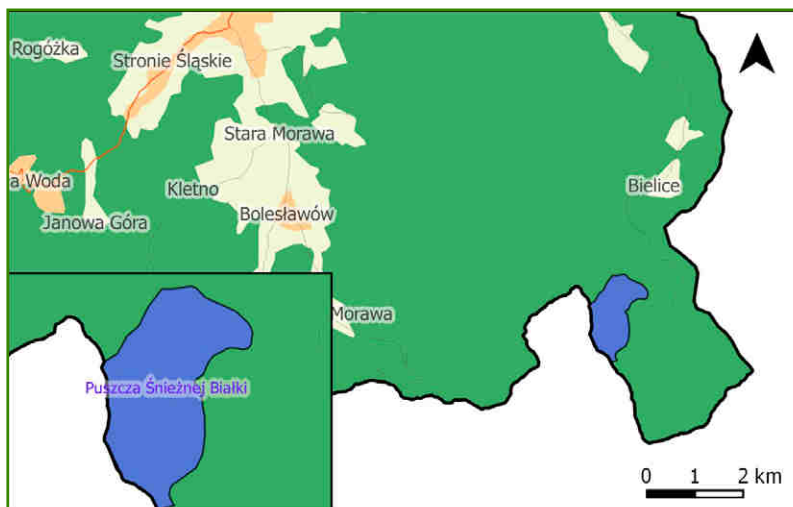
Fauna rezerwatu obejmuje niemal 90 gatunków mięczaków, ok. 200 gatunków pajęczaków, w tym gatunki górskie. W ornitofaunie odnotowano wystąpienie sóweczki zwyczajnej *Glaucidium passerinum* i puchacza *Bubo bubo*. Utrzymuje się tu populacja wprowadzonego dla polowań muflona *Ovis aries musimon*.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Widok na zamek Książ. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Puszcza Śnieżnej Białki”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie fragmentu naturalnego lasu liściastego w reglu dolnym Sudetów Wschodnich.

W rezerwacie ochronie podlega zróżnicowany pod względem gatunkowym las, który swoim charakterem przypomina lasy naturalne Sudetów. Szczególnego znaczenia dodaje fakt, że las ten, choć położony przede wszystkim w reglu górnym (powyżej 1000 m n.p.m.), a jedynie w niewielkiej części w strefie zasięgu regła dolnego, swoim charakterem oraz składem gatunkowym drzewostanów, w przeważającej części stanowi typowe dla regła dolnego zbiorowiska leśne, tj. ubogą buczynę sudecką *Luzulo-Fagetum* oraz bory jodłowo-świerkowe *Abieti-Piceetum*. Tylko w najwyższych partiach, niektóre fragmenty rezerwatu przypominają górnoregłowe bory świerkowe.

Największą powierzchnię w rezerwacie zajmują lasy zaliczone do tzw. ubogiej buczyny sudeckiej *Luzulo-Fagetum* w postaci typowej, gdzie dominującym gatunkiem w drzewostanie jest buk pospolity *Fagus sylvatica*, a domieszkę stanowią klon jawor *Acer pseudoplatanus* oraz świerk pospolity *Picea abies*. W składzie runa gatunkami charakterystycznymi są: kosmatka olbrzymia *Luzula sylvatica*, kokoryczka okółkowa *Polygonatum verticillatum*, nawłóć pospolita *Solidago virgaurea* oraz paproć – zachyłka trójkątna *Gymnocarpium dryopteris*. W miejscach bardziej wilgotnych możemy obserwować bardziej żyzną formę tego zbiorowiska leśnego, o czym świadczy występowanie takich gatunków, jak: gwiazdnica gajowa *Stellaria nemorum*, szczaw górski *Rumex alpestris*, prętnęć purpurowy *Prenanthes purpurea*, marzanka wonna *Galium odoratum* czy śledziennica skrętolistna *Chrysosplenium alternifolium*. W składzie drzewostanu tej odmiany buczyny zaznacza się większy udział jawora, który osiąga tam imponujące rozmiary oraz fantastyczne kształty.

Kolejnym zbiorowiskiem leśnym występującym w rezerwacie jest dolneregłowy bór jodłowo-świerkowy *Abieti-Piceetum*. Zajmuje on jednak znacznie mniejszą powierzchnię i w większości został bardzo mocno zniekształcony przez prowadzoną w przeszłości gospodarkę leśną. Przede wszystkim brak w nim jodły, a dominującym gatunkiem jest świerk pospolity *Picea abies* z niewielką domieszką buka. O występowaniu tego zbiorowiska leśnego świadczyć może jednak obecność w runie takich gatunków, jak: podrzeń żebrowiec *Blechnum*

rok utworzenia:
1963

powierzchnia:
124,68 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie administracyjne:
gmina Stronie Śląskie, powiat kłodzki

Nadleśnictwo
Lądek Zdrój

położenie geograficzne:
podprovincia:
Sudety i Przedgórze Sudeckie, makroregion Sudety Wschodnie, mezoregion Góry Złote

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
Śnieżnicki Park Krajobrazowy oraz obszar Natura 2000 SOO Góry Białskie i Grupa Śnieżnika PLH020016

Fiołek dwukwiatowy (*Viola biflora*). Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Okazały jawor w rezerwacie Puszcz Śnieżnej Białki. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Biegacz fioletowy (*Carabus violaceus*). Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

spicant, widlak jałowcowaty *Lycopodium annotinum* i wroniec widlasty (widlak wroniec) *Huperzia selago*.

Niektóre płaty najwyższej położonych w rezerwacie świerczyn przypominają swoim charakterem górnoregłowe bory świerkowe. Ich cechą charakterystyczną jest dominacja świerka w drzewostanie oraz występowanie w runie następujących gatunków: siódmaczek leśny *Trientalis europaea*, mech płonnik pospólny *Polytrichum commune* oraz torfowce *Sphagnum*.

Na szczególną uwagę zasługuje bardzo duży udział leżaniny (rozkładające się drewno) oraz drzew martwych w drzewostanie. Są one siedliskiem wielu gatunków porostów, grzybów, śluzowców oraz bezkręgowców.

W rezerwacie znajduje się kilka niewielkich polan, które w przeszłości wykorzystywane były w celach gospodarczych. Są to głównie łąki wilgotne oraz górskie psiary, które obecnie ulegają zarastaniu w drodze sukcesji wtórnej. Można na nich spotkać fiołka dwukwiatowego *Viola biflora* i fiołka sudeckiego *Viola lutea* subsp. *sudetica*.

Śród ssaków w rezerwacie występują przede wszystkim: jeleni *Cervus elaphus*, sarna *Capreolus capreolus*, dzik *Sus scrofa*, borsuk *Meles meles*, oraz kuna leśna *Martes martes*. Z ptaków, oprócz bardziej znanych gatunków leśnych (zięba *Fringilla coelebs*, mysikrólik *Regulus regulus*, rudzik *Erithacus rubecula*, pelczak leśny *Certhia familiaris*, zniczek *Regulus ignicapilla*), na szczególną uwagę zasługują: jarząbek *Tetrastes bonasia*, cietrzew *Lyrurus tetrix*, włochatka *Aegolius funereus* oraz dzięcioły: duży *Dendrocopos major*, czarny *Dryocopus martius* i trójpalczasty *Picoides tridactylus*. Ponadto, w rezerwacie lub też w jego otoczeniu gniazdują: puchacz *Bubo bubo*, bocian czarny *Ciconia nigra* oraz krogulec *Accipiter nisus*.

Na terenie rezerwat znajduje się strefy źródliskowe trzech dopływów Białej Łądeckiej: Jedlnika, Działowego Spławu oraz Czarnego Potoku. Najbardziej znane jest jedno ze źródeł Jedlnika, nazwane Rajskim Źródłem.

Puszcz była atrakcją turystyczną już w XIX w. Ówczesna właścicielka Gór Białskich – Marianna Orańska nadała temu zakątkowi nazwę Paradise. W 1937 r. utworzono tu rezerwat obejmujący 60 ha powierzchni.

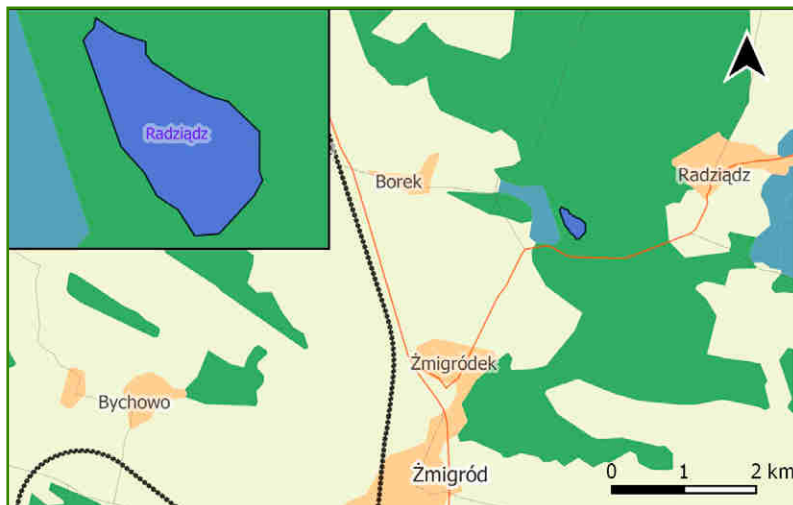
Przez obszar rezerwat przebiega zielony szlak turystyczny (z Bielic w stronę Masywu Śnieżnika) – najpierw przez centralną część terenu, a następnie wzdłuż jego zachodniej granicy.

autor opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Drzewostan w rezerwacie „Puszcz Śnieżnej Białki”. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Rezerwat przyrody „Radziądz”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych cennych fragmentów lasu dębowego o cechach zespołu naturalnego.

Rezerwat położony jest około 1,5 km na zachód od Radziądza, we wschodniej części dużego, zwartej kompleksu leśnego. Jest to jeden z najstarszych dolnośląskich rezerwatów przyrody, powołany dla ochrony cennego bukowo-dębowego starodrzewu z udziałem ponad 200-letnich drzew. W odległości 50 m od jego zachodnich granic znajduje się kompleks stawów rybnych „Kokoty”.

Wcześniejsze opracowania fitosocjologiczne wskazywały, że szata roślinna rezerwatu tworzona jest przez grąd środkowoeuropejski *Galio sylvatici-Carpinetum*, a w późniejszym czasie przede wszystkim kwaśną buczyną niżową *Luzulo pilosae-fagetum* z niewielkim udziałem powierzchniowym płatów grodu. Badania fitosocjologiczne prowadzone w latach 2013-2014 wykazały na tym obszarze całkowitą dominację fitocenozy grądowych. Zbiorowisko to budowane jest przez zróżnicowany wiekowy i strukturalnie drzewostan bukowo-dębowy, przy czym stwierdzono tu występowanie obu gatunków krajowych dębów, tj. dębu szypułkowego *Quercus robur* i bezszypułkowego *Quercus petraea*. Buk zwyczajny *Fagus sylvatica* oraz dęby reprezentowane są przez najbardziej okazałe drzewa spotykane w tym obszarze, osiągające pierśnicę rzędu 110-130 cm i wysokość 36 metrów. Obecnie, zarówno w rezerwacie, jak i w jego najbliższym otoczeniu, zaznacza się większy niż wykazywany w poprzednich opracowaniach fitosocjologicznych, udział grabu pospolitego *Carpinus betulus*, co potwierdza grądowy charakter chronionego zbiorowiska leśnego. Na biegnącej przez rezerwat drodze leśnej rozwinęły się antropogeniczne zbiorowiska dywanowe z rzędu *Plantaginetales majoris*, w tym typowy dla kompleksu niżowych lasów liściastych zespół *Prunello-Plantaginetum*. Stwierdzono występowanie 133 gatunków roślin naczyniowych, w większości pospolitych w całym kraju. Podczas badań florystycznych stwierdzono tutaj także występowanie 10 gatunków naziemnych mchów, w tym objętego częściową ochroną gatunkową widłozęba miotłowego *Dicranum scoparium*. Ten istotny diagnostycznie gatunek dla kwaśnych buczyn jest często spotykany w całym rezerwacie. Flora rezerwatu ma charakter nizinny, aczkolwiek można tu zaobserwować również nielicznych przedstawicieli gatunków leśnych o charakterze podgórsko-górskim, jak narecznica

rok utworzenia:

1954

powierzchnia:

8,31 ha

rodzaj rezerwatu:

leśny

położenie

administracyjne:

gmina Żmigród,
powiat trzebnicki

Nadleśnictwo
Żmigród

położenie

geograficzne:

makroregion
Obniżenie Milicko-
-Głogowskie,
mezoregion Kotlina
Żmigrodzka

powiązanie

z innymi obszarami

chronionymi:

Park Krajobrazowy
„Dolina Baryczy”,
obszar Natura
2000 SOO Ostoja
nad Baryczą
PLH020041

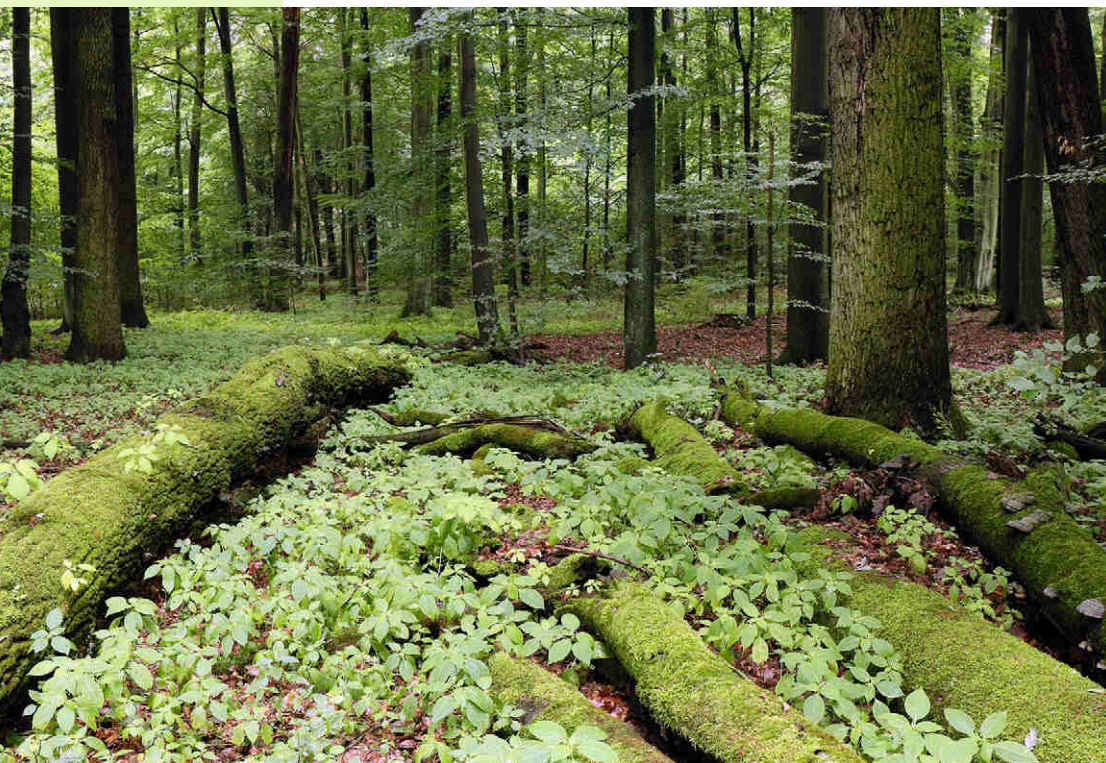
Kowalik zwyczajny (*Sitta europaea*). Fot. K. Zajac

szerokolistna *Dryopteris dilatata*, bez koralowy *Sambucus racemosa*, jawor *Acer pseudoplatanus* oraz buk – główny gatunek lasotwórczy rezerwatu. Porównanie składu flory rezerwatu na przestrzeni 35 lat wykazało, z jednej strony – stałość występowania na tym terenie szeregu gatunków leśnych, świadcząca o trwałości występujących tutaj fitocenoz, z drugiej jednak – szereg zmian zachodzących zwłaszcza w składzie runa leśnego. Szczególnie nasiliły się one na początku lat 90. ubiegłego wieku, kiedy to w stosunkowo krótkim czasie usunięto wiele dorodnych buków i dębów z rezerwatu. Odstąpienie dna lasu przyspieszyło proces synantropizacji runa leśnego, wywołując ekspansję światłożądnych gatunków, zwłaszcza porębowych. Wzrosła także liczba obcych siedliskowo antropofitów, przy obserwowanym jednocześnie zaniku lub znacznym zmniejszeniu udziału gatunków charakterystycznych dla zespołów leśnych. Niemniej jednak pomimo tych negatywnych zjawisk obserwowanych w lukach i przerzedzeniach drzewostanu, zbiorowiska leśne występujące na terenie rezerwatu cechuje wciąż duży stopień naturalności, co czyni z nich niezwykle cenną enklawę bioróżnorodności. Jest to szczególnie ważne, biorąc pod uwagę fakt, że w regionie na znacznym obszarze dominują gospodarcze uprawy sosny, a zachowane lasy liściaste charakteryzują się młodym wiekiem, uproszczoną strukturą wiekową i niewielkimi zasobami murszejącego drewna.

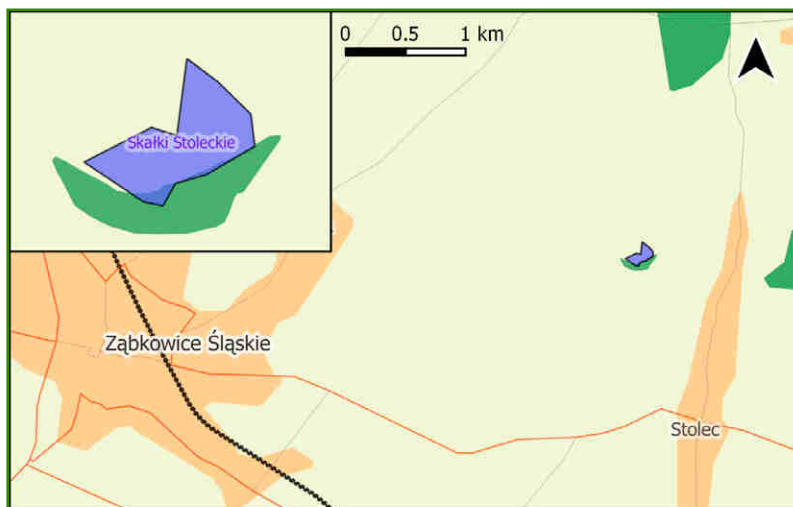
W odległości 100 m od południowo-zachodnich granic rezerwatu przebiega pomarańczowy szlak rowerowy Doliny Baryczy i zielony turystyczny szlak pieszy, którymi dotrzeć można tutaj ze Żmigródką i Radziądza.

autor opracowania Krzysztof Zajęc

Fragment rezerwatu „Radziądz”. Fot. K. Zajęc

Rezerwat przyrody „Skalki Stoleckie”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych dawnego kamieniołomu wraz z kserotermiczną entomofauną oraz siedliskami nietoperzy.

Rezerwat obejmuje stary, częściowo zalesiony kamieniołom wapienia, usytuowany na południowym stoku otoczonego polami, kopulastego wzniesienia Wapiennej Góry (398 m n.p.m.), zbudowanego z krystalicznych wapieni pokrytych łupkami. Obszar wchodzi w zakres roślinnego piętra pogórza. Są tu gleby inicjalne na rumoszu skalnym oraz lessy i gliny, które poza rezerwatem są intensywnie użytkowane rolniczo. Kamieniołom o płaskim dnie i prawie pionowych ścianach (wysokość do 30 m, długość ok. 300 m) powstał w XVIII w. i był eksploatowany do drugiej połowy XIX w. Oprócz odsłoniętych skał znajduje się tu także korytarz z podziemnym zbiornikiem wody. Specyficzny mikroklimat wyrobiska uwarunkowany jest ukształtowaniem powierzchni: otwarciem na południe oraz osłonięciem od północy. Do rezerwatu od wsi Stolec dochodzi polna droga, na jego terenie została wydeptana sieć dzikich ścieżek do sztolni i dookoła wyrobiska. Drogą prowadzą szlaki turystyczne: żółty z Barda do rezerwatu i czarny ze Szklar.

Rezerwat został powołany do ochrony południowych ciepłolubnych gatunków owadów, przede wszystkim jednego z dwóch w Polsce stanowisk pszczoły samotnicy obrostki murówki *Chalicodoma parietina* (*Ch. muraria*). Przed 1945 r. otoczenie kamieniołomu przygotowane i utrzymywane tak, aby owady miały przez cały sezon zapewniony pożytek: wprowadzono gatunki miododajne i utrzymywano murawy kserotermiczne i łąki. Po 1945 r. część łąk zalesiono, część zaorano, pola objęto intensywną uprawą, a siedliska otwarte w obrębie łomu zarosły krzewami i drzewami. To spowodowało zanik bazy pokarmowej, a w połączeniu z używaniem insektycydów na polach tuż przy rezerwacie oraz pozyskiwaniem okazów tego gatunku do kolekcji doprowadziło do zaniku populacji. W latach 40. obrostka murówka była częsta i występowała regularnie, w latach 50. zaobserwowano spadek jej liczebności, wyraźny w latach 60. i w roku 1984 ostatecznie jej nie potwierdzono. Gatunek w Polsce wymarł. Obecnie najcenniejszym przyrodniczo obiektem jest sztolnia, zimowisko objętych ścisłą ochroną 12 gatunków nietoperzy, w tym czterech wymienionych w załączniku II Dyrektywy Rady 92/43/EWG:

rok utworzenia:

1965

powierzchnia:

2,03 ha

rodzaj rezerwatu:

faunistyczny

położenie

administracyjne:

gmina Ząbkowice

Śląskie, powiat

ząbkowicki

Nadleśnictwo

Henryków

położenie

geograficzne:

Wzgórze

Niemczańsko-

-Strzeleńskie, 0,5 km

na zachód od wsi

Stolec

powiązanie

z innymi obszarami

chronionymi:

obszar Natura

2000 SOO

Skalki Stoleckie

PLH020012

Jaskinia w Skalkach Stoleckich.

Fot. E. Szczęśniak

Nietoperz.
Fot. E. Szczęśniak

mopeka zachodniego *Barbastella barbastellus*, noceka orzęsionego, Bechsteina i dużego *Myotis emarginatus*, *M. bechsteinii* i *M. myotis*.

Potencjalną roślinnością naturalną rezerwatu są prawdopodobnie ciepłolubne postacie acidofilnych dąbrów i grądy, o czym świadczą nieliczne zachowane gatunki leśne (m.in. kosmatka gajowa *Luzula luzuloides*, dzwonek brzoskwiolistny *Campanula persicifolia*, czyściec leśny *Stachys sylvaticus*), oraz termofilne okrajki i zarośla. Ze względu na drastyczne przekształcenie środowiska określenie roślinności naturalnej nie jest możliwe. Wczesną fazę sukcesji antropogenicznych muraw kserotermicznych i zbiorowisk naskalnych obserwowano w latach 50. XX w. Obecnie dno wyrobiska zajmuje zacięnięte ściany podrost drzew, zarośla i łąki nawiązujące do łąk rajgrasowych (związek *Arrhenatherion*), przy czym jedynie stałe oddziaływanie człowieka (do niedawna wypas bydła, obecnie wypalanie, pikniki, quady) zapobiega wykształceniu się tutaj zbiorowisk leśnych, ale powoduje eutrofizację i prowadzi do zajmowania coraz większych powierzchni przez zbiorowiska nitrofilne. Na koronie wyrobiska rośnie antropogeniczne zbiorowisko drzewiaste, zawierające m.in. czereśnie i wprowadzoną sosnę czarną *Pinus nigra*.

Aktualna flora naczyniowa rezerwatu to około 220 taksonów, co przy tak małej powierzchni świadczy o wysokim stopniu zaburzeń. Ponad 20% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, ok. 20% gatunki naskalne i murawowe, przy czym znaczna część występuje skrajnie nielicznie, i kolejne 20% gatunki łąkowe. Pozostałe (ok. 40%) to synantropijne gatunki siedlisk silnie przekształconych, apofity i antropofity (w tym 12 gatunków kenofitów wprowadzonych świadomie). Szczególnie trzy z nich wywierają negatywny wpływ na florę rezerwatu: śnieguliczka i ligustr porastające zbitym wałem koroną wyrobiska oraz robinia grochodrzew, zajmująca coraz większe powierzchnie u podstawy ścian, w ostatnich latach aktywnie ograniczana w rezerwacie. Ciekawostką jest cenny dla owadów, a zanikający obecnie antropofit rozchodnik biały *Sedum album*. We florze brak gatunków objętych ochroną ścisłą, częściowo chronione są nielicznie występujące dziewięciśń bezłodygowy *Carlina acaulis* i pierwiosnek wyniosły *Primula elatior*. Jedynym gatunkiem rzadkim i zagrożonym w skali Polski i regionu jest archeofit złoć polna *Gagea pratensis*, występująca na skraju korony wyrobiska i skrajnie nieliczna (1-3 osobniki).

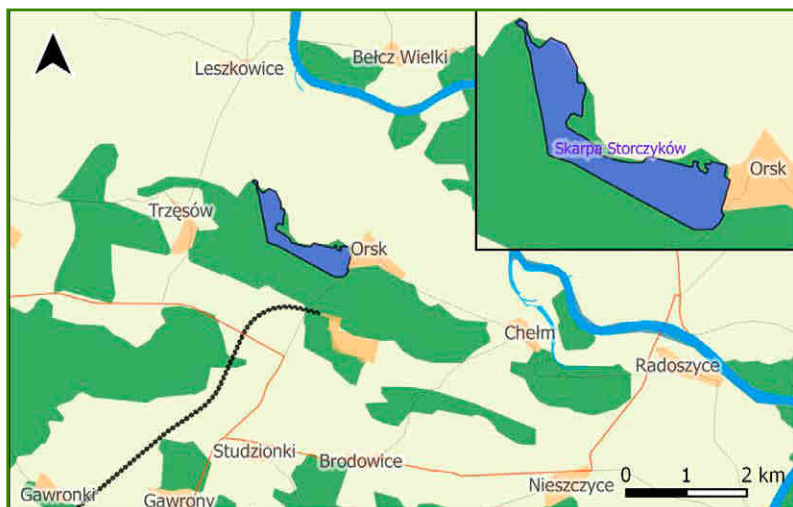
Jako jedyne w okolicy miejsce o ciekawszej rzeźbie i dzikim charakterze, jednocześnie łatwo dostępne, rezerwat podlega antropopresji. W celu poprawy stanu środowiska przyrodniczego i przywrócenia muraw kserotermicznych rezerwatu od kilku lat prowadzona jest wycinka krzewów i podrostów drzew u podnóża skał.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Panorama rezerwatu „Skalki Stołeczkie”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Skarpa Storczyków”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych zbiorowiska lasów liściastych ze stanowiskami chronionych i rzadkich gatunków roślin, w tym kruszczyka połabskiego *Epipactis albensis*.

Rezerwat obejmuje fragment stromej, poprzecinanej wąwozami, zalesionej skarpy Pradoliny Głogowskiej, z fragmentem starorzecza Odry. Położony jest na północnym skraju zwartego kompleksu leśnego rozciągającego się między Chelmem a Trzepowem, od północy granicząc z terenami otwartymi, natomiast od wschodu z zabudowaniami miejscowości Orsk.

Zbiorowiska leśne rezerwatu reprezentowane są przez pięć dobrze wykształconych zespołów roślinnych. Obszar poniżej skarpy zajęty jest głównie przez grąd środkowoeuropejski *Galio sylvatici-Carpinetum betuli*, a w obniżeniach dawnych koryt rzecznych oraz w obszarze wysiękowym w zachodniej części przez łąg jesionowo-olszowy *Fraxino-Alnetum* i podgórski łąg jesionowy *Carici remotae-Fraxinetum*. Z kolei znaczną część wysokiej skarpy zajmuje żyzna buczyna niżowa *Galio odorati-Fagetum* i kwaśna buczyna niżowa *Luzulo pilosae-Fagetum*. Płaski obszar, powyżej skarpy, biegnący wzdłuż południowej granicy rezerwatu zajęty jest przez wtórne drzewostany, tworzone głównie przez posadzone monokultury sosnowe.

W granicach rezerwatu stwierdzono występowanie 226 gatunków roślin naczyniowych oraz 26 gatunków mchów. Największą osobliwością florystyczną tego obszaru chronionego, a jednocześnie jednym z głównych przedmiotów ochrony jest bardzo rzadko spotykany i objęty ścisłą ochroną gatunkową w kraju kruszczyk połabski *Epipactis albensis*. Ten środkowoeuropejski endemit, zagrożony w skali świata, został stwierdzony w Polsce po raz pierwszy dopiero w 1988 roku. W momencie tworzenia rezerwatu tutejsza populacja tego storczyka była jedną z zaledwie trzech znanych z terenu Polski, jednak w późniejszym czasie odkryto szereg nowych stanowisk w południowej części kraju. Oprócz niego w rezerwacie występuje także siedem innych gatunków chronionych. Są to: śnieżyczka przebiśnieg *Galanthus nivalis*, wiciokrzew pomorski *Lonicera periclymenum*, lilia złotogłów *Lilium martagon*, pierwiosnek wyniosły *Primula elatior*, a spośród mchów - mokradłoszka zaostrowa *Calliergonella cuspidata*, widłoząb miotłowy *Dicranum scoparium* i bielistka siwa *Leucobryum glaucum*. W przeszło-

rok utworzenia:
1993

powierzchnia:
65,17 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie administracyjne:
gmina Rudna,
powiat lubiński
Nadleśnictwo Lubin

położenie geograficzne:
makroregion
Obniżenie Milicko-
Głogowskie,
mezoregion
Pradolina
Głogowska;
makroregion
Wał Trzebnicki,
mezoregion
Wzgórze
Dalkowskie

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
obszar Natura
2000 SOO Łęgi
Odrzańskie
PLH020018

Kruszczyk połabski
(*Epipactis albensis*).
Fot. A. Ruszlewicz

Kruszczyk szerokolistny
(*Epipactis helleborine*).
Fot. A. Ruszlewicz

ści w niewielkim zbiorniku wodnym położonym na północno-zachodnim skraju rezerwatu występowały także grzybień białe *Nymphaea alba* i kotewka orzech wodny *Trapa natans*, jednakże od roku 1990 nie stwierdzono już ich obecności.

Jednym z najważniejszych walorów tego obszaru chronionego jest liczne występowanie w tutejszym lesie starych, kilkusetletnich okazów drzew. To warunkuje obecność w rezerwacie ptaków związanych ze starodrzewami, takich jak: puszczyk *Strix aluco*, siniak *Columba oenas*, dzięcioł zielonosiwy *Picus canus*, dzięcioł średni *Dendrocopos medius*, dzięcioł czarny *Dryocopus martius* i muchołówka białoszyja *Ficedula albicollis*. W starych, dziuplastych bukach i dębach rosnących w rezerwacie stwierdzono także obecność pachnicy dębowej *Osmoderma eremita* - chrząszcza saproksylicznego, gatunku objętego ścisłą ochroną gatunkową, uznawanego za relikwitu lasów pierwotnych. Znaczna liczba drzew, w których dotychczas stwierdzono obecność gatunku, jak również wysoka dostępność odpowiednich siedlisk, czynią ten rezerwat jednym z najważniejszych na Dolnym Śląsku dla ochrony tego zagrożonego chrząszcza. Do ciekawszych występujących tutaj owadów należy również objęta ścisłą ochroną gatunkową trzepla zielona *Ophiogomphus cecilia*. Obecność zamierających i martwych drzew warunkuje również występowanie rzadkich grzybów, w tym również gatunków wpisanych na czerwoną listę gatunków zagrożonych, jak siedziń sosnowy *Sparassis crispa* i soplówka bukowa *Hericium coralloides*. W roku 2016 stwierdzono tutaj również obecność monetki bukowej *Oudemansiella mucida*, niezbyt często spotykanego przedstawiciela krajowej mykoflory, rosnącego na kłodach i pniach martwych buków.

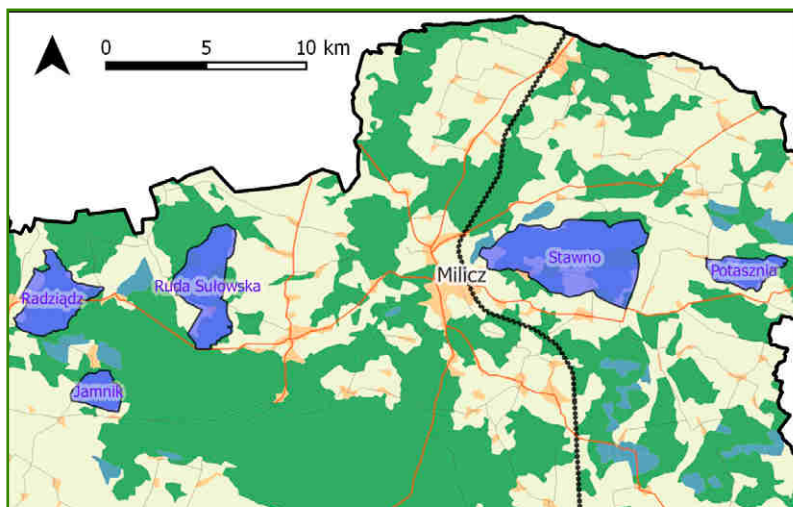
Rezerwat znajduje się poza szlakami turystycznymi, jednak w pobliżu jego zachodniej granicy przebiega ścieżka przyrodnicza „Nadodrzańskie krajobrazy – Orsk”.

autor opracowania Krzysztof Zając

Fragment rezerwatu „Skarpa Storczyków”. Fot. K. Zając

Rezerwat przyrody „Stawy Milickie”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych wielu szczególnie cennych i rzadkich gatunków ptaków oraz fragmentów środowisk wodnych i błotnych, stanowiących miejsca ich gniazdowania, żerowania i odpoczynku, a także innych gatunków zwierząt, roślin i ich siedlisk.

„Stawy Milickie” to największy rezerwat ornitologiczny w Polsce. Obejmuje fragmenty jednego z największych kompleksów stawowych w Europie, którego początki sięgają średniowiecza. W jego granicach znajduje się pięć kompleksów stawowych wraz z przylegającymi do nich lasami, łąkami, pastwiskami i polami uprawnymi: Stawno, Ruda Sułowska, Potasznia, Radziądz i Jamnik. Jednocześnie jest to jeden z niewielu krajowych obiektów, w którym na przestrzeni wielu lat został wypracowany model zarządzania, łączący ochronę walorów przyrodniczych z gospodarczym wykorzystaniem terenu. Dzięki zachowanym walorom przyrodniczym w 1995 r. rezerwat został wpisany na listę obiektów objętych ochroną w ramach *Konwencji o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego*, zwanej potocznie konwencją ramsarską. Ponadto rezerwat przyrody „Stawy Milickie”, jako jedyny obiekt z Polski wchodzi w skład międzynarodowej sieci Living Lakes (ang. żyjące jeziora), obejmującej jeziora i inne zbiorniki wodne o wyjątkowych walorach przyrodniczych.

Ekstensywny charakter gospodarki rybackiej (w hodowli oprócz karpia znajdują się: sum, jesiotr, szczupak, amur, tołpyga, okoń i karaś), prowadzonej w Stawach Milickich, a także duże zróżnicowanie siedlisk i związanych z nimi zbiorowisk roślinnych, stanowią zasadnicze czynniki decydujące o ogromnym bogactwie występujących tu przedstawicieli różnych grup organizmów. Grupą stanowiącą główny przedmiot ochrony są ptaki - dotychczas na terenie rezerwatu odnotowano ok. 300 gatunków, z czego do lęgowych zalicza się ok. 180.

Stawy Milickie należą do najważniejszych ostoi ptaków wodno-błotnych w Polsce, nie tylko jako miejsce lęgowe, ale także bardzo istotny obszar na trasie ich migracji. W okresie jesiennych wędrówek koncentracje ptaków z tej grupy przekraczają tu nawet 20 tys. osobników. W Obszarze specjalnej ochrony ptaków „Dolina Baryczy”, w którego skład wchodzi kompleksy stawowe rezerwatu, stwierdzono ponad 30 gniazdujących gatunków z Załącznika I Dyrektywy

rok utworzenia:
1973

powierzchnia:
5298,15 ha

rodzaj rezerwatu:
ornitologiczny

położenie administracyjne:
gmina Żmigród,
powiat trzebnicki;
gmina Milicz
powiaty milicki
„Stawy Milickie” SA,
Nadleśnictwo
Milicz,
Nadleśnictwo
Żmigród

położenie geograficzne:
makroregion
Obniżenie Milicko-
-Głogowskie,
mezoregiony:
Kotlina Żmigrodzka
i Kotlina Milicka;

powiązania z innymi obszarami chronionymi:
Park Krajobrazowy
„Dolina Baryczy”,
obszar Natura
2000 SOO Ostoja
nad Baryczą
PLH020041, obszar
Natura 2000 OSO
Dolina Baryczy
PLB020001

Bekas kszczyk (*Gallinago gallinago*). Fot.
K. Martyniak

Staw Mewa Duża w kompleksie Ruda Sułowska. Fot. Z. Dajdok

Stawy milickie, kormoran czarny (*Phalacrocorax carbo*). Fot. K. Martyniak

Ptasiej. Dla 12 spośród nich obszar ten stanowi jedną z 10 najważniejszych krajowych ostoi lęgowych, do grupy tej należą: łabędź krzykliwy *Cygnus cygnus*, podgorzałka *Aythya nyroca*, bąk *Botaurus stellaris*, bączek *Ixobrychus minutus*, bocian czarny *Ciconia nigra*, kania ruda *Milvus milvus*, bielik *Haliaeetus albicilla*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus*, zielonka *Porzana parva*, rybitwa rzeczna *Sterna hirundo*, rybitwa czarna *Chlidonias niger* i zimorodek *Alcedo atthis*. Spośród ww. wymienionych gatunków bocian czarny, bielik i kania są lęgowe głównie lub całkowicie poza rezerwatem. Jednak dla całej grupy wymienionych gatunków rezerwat stanowi bardzo istotne miejsce żerowania. Pod względem liczebności do znaczących w skali kraju należą związane z kompleksami rezerwatu populacje gęgawy *Anser anser* – ok. 300 par lęgowych, krakwy *Anas strepera* – ok. 100 par, brzęczki *Locustella luscinioides* – ok. 70 samców terytorialnych oraz żurawia *Grus grus* – ok. 50 par lęgowych. Przy czym w przypadku żurawia warto podkreślić, że takie stawy, jak m.in. Grabownica, Stary czy Mewi Duży stanowią noclegowiska, na które z całej okolicy zlatuje się nawet kilka tysięcy osobników.

Do licznych na terenie rezerwatu zalicza się również populacje niektórych ssaków, wśród których ważne miejsce zajmują gatunki objęte Dyrektywą Siedliskową, jak bóbr europejski *Castor fiber*, którego liczbę oceniana jest na kilkanaście rodzin, oraz wydra *Lutra lutra* – kilkadziesiąt osobników. Teren ten stanowi też ważne miejsce schronienia dla jelenia *Cervus elaphus* i dzika *Sus scrofa*. Obecność starych alei, czy też pojedynczych egzemplarzy drzew, w tym przede wszystkim dębu szypułkowego, na groblach stawowych i w lasach, sprzyja licznej populacji chrząszczy z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej, jak m.in. pachnica dębowa *Chrosmoderma eremita*, czy też kozioróg dębosz *Cerambyx cerdo*.

Charakter dominujących siedlisk, jakimi są eutroficzne zbiorniki wodne, rowy opaskowe i kanały doprowadzające wodę do kompleksów stawowych, sprzyja też bogactwu herpetofauny. Dotychczas na terenie rezerwatu stwierdzono większość krajowych gatunków reprezentujących tę grupę. Do licznych należą populacje kumaka nizinnego *Bombina bombina*, zaskrońca *Natrix natrix*, rzekotki drzewnej *Hyla arborea* oraz grzebiuszki ziemnej *Pelobates fuscus*. Spośród ryb występujących w rezerwacie, a nie będących przedmiotem zabiegów gospodarczych, na

Grzybieńczyk wodny (*Nymphoides peltata*) w stawie Przelotnym. Fot. Z. Dajdok

Żuraw (*Grus grus*). Fot. K. Martyniak

uwagę zasługują m.in. koza zwyczajna *Cobitis taenia* występującą w Baryczy, a także piskorz *Misgurnus fossilis* – notowany we wszystkich stawach z wyjątkiem nowo utworzonych, i różanka *Rhodeus sericeus* stwierdzana w korycie Prądni oraz w stawach hodowlanych.

O walorach botanicznych rezerwatu przesądza obecność w jego granicach kilku typów siedlisk przyrodniczych, w tym także objętych ochroną. Są z nimi związane liczne gatunki roślin naczyniowych i zarodnikowych, w tym uznawanych za rzadkie i zagrożone wymarciem w skali regionu i kraju. Na podkreślenie zasługuje fakt, że obszar rezerwatu stanowi jedną z najważniejszych w południowo-zachodniej Polsce ostoi roślinności namuliskowej związanej z brzegami lub osuszonym dnem zbiorników wodnych (ze zbiorowiskami z klas *Littorelletea* i *Isoëto-Nanojuncetea*). Grupa roślin związana z tym typem siedlisk jest reprezentowana w rezerwacie m.in. przez takie gatunki jak: objęta Konwencją Berneńską lindernia mułowa *Lindernia procumbens*, uwroć (grubosz) wodna *Crassula aquatica* - znana obecnie tylko z dwóch stanowisk w kraju, koleantus delikatny *Coleanthus subtilis* - gatunek objęty zarówno Konwencją Berneńską, jak również Dyrektywą Siedliskowej, czy też objęte ochroną częściową gatunki z rodzaju nadwodnik - trójpręcikowy *Elatine triandra*, sześciopręcikowy *E. hexandra* oraz naprzeciwlistny *E. hydropiper*. Gatunkom tym sprzyjają zabiegi okresowego przesuszania stawów i paradoksalnie także deficyty wody, mające miejsce po beżśnieżnych zimach czy w letnich okresach braku opadów.

Zróżnicowana głębokość i wielkość stawów oraz charakter prowadzonej w rezerwacie „Stawy Milickie” gospodarki rybackiej sprzyjają też dużej różnorodności roślin wodnych i szuwarowych. Do ważniejszych gatunków z tej grupy należą ściśle chronione: grzybieńczyk wodny *Nymphoides peltata*, dla którego niektóre stawy w granicach rezerwatu stanowią jedną z ważniejszych ostoi na Dolnym Śląsku, salwinia pływająca *Salvinia natans* i jeziorza mniejsza *Najas minor* oraz objęte ochroną częściową grzybienie białe *Nymphaea alba*. W granicach rezerwatu znajdują się też fragmenty innych, nie związanych z wodami, chronionych siedlisk przyrodniczych. Siedliska leśne są reprezentowane przede wszystkim przez płaty łągu jesionowo-olszowego (*Fraxino-Alnetum*) oraz grądu

Bocian czarny (*Ciconia nigra*). Fot. K. Martyniak

Grzybieńczyk wodny
(*Nymphoides peltata*).
Fot. Z. Dajdok

środkowoeuropejskiego (*Galio-Carpinetum*). Natomiast siedliska nieleśne m.in. przez ekstensywnie użytkowane łąki świeże (*Arrhenatherion*) oraz fragmenty zmiennowilgotnych łąk trzęślicowych (*Molinion*). Ich obecność stanowi niezbędną bazę wykorzystywaną m.in. jako żerowiska przez wiele gatunków zwierząt związanych z rezerwatem.

Wybrane części rezerwatu są udostępnione dla ruchu turystycznego. Można je zwiedzać, poruszając się pieszo znakowanymi szlakami turystycznymi - m.in. zielonym szlakiem „Rezerwatów przyrody”. W wielu miejscach (m.in. w kompleksach Stawno i Ruda Sułowska) dostępne są ścieżki przyrodnicze doskonale nadające się do prowadzenia zajęć terenowych w ramach edukacji ekologicznej. Przez niektóre części rezerwatu prowadzą szlaki kajakowe, a dla wielbicieli „dwóch kółek” dostępne są ścieżki rowerowe. Do najbardziej dogodnych należy ścieżka wyznaczona trasą dawnej kolejki wąskotorowej, łącząca Sułów, przez Milicz z Grabownicą. W ostatnich latach z myślą o miłośnikach obserwacji ptaków wybudowano kilka wież widokowych, np. w pobliżu Grabownicy – nad stawem o tej samej nazwie, a także Niezгоды – nad stawem Starym. Dogodnymi miejscami obserwacji są też tzw. czatownie, znajdujące się np. w rejonie Rudy Milickiej – nad stawem Polnym lub Słupickim Dużym. Należy jednak pamiętać, żeby w miejscach tych nie hałasować, a przemieszczając się pomiędzy punktami obserwacji, nie schodzić z wyznaczonych szlaków i ścieżek przyrodniczych. Ponadto w rezerwacie wyznaczono szlaki kajakowe (w kompleksie Stawno szlak przebiegający rzeką Baryczą od ujścia rzeki Polska Woda do punktu stanowiącego zachodni kraniec rezerwatu – na wysokości ok. 400 m do ujścia ciekłu Milicki Potok; w kompleksie Stawno : rzeką Prądnia od mostu na drodze Henrykowice - Czatkowice do ujścia w rzece Baryczy; w kompleksie Ruda Sułowska: ciekłem Młynówka Sułowsko-Radziądzka od skraju stawu Żabiniec Mały do skraju stawu Wąski D, przed miejscowością Grabówka; w kompleksie Jamnik: rzeką Barycz od północno-wschodniego krańca stawu Jamnik Nowy do mostu na Baryczy) oraz konne (w kompleksie Stawno: od miejscowości Grabownica w kierunku miejscowości Braclaw, trasą dawnej kolejki wąskotorowej; w kompleksie Ruda Sułowska: drogą powiatową od miejscowości Grabówka do miejscowości Ruda Sułowska, a następnie groblą pomiędzy stawem Żabiniec Duży i Żabiniec Mały; w kompleksie Potasznia: wzdłuż linii brzegowej stawu Jan).

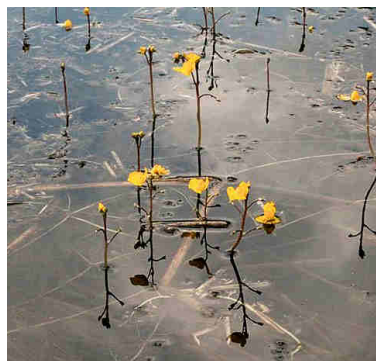
autor opracowania Zygmunt Dajdok

Lindernia mułowa
(*Lindernia procumbens*).
Fot. Z. Dajdok

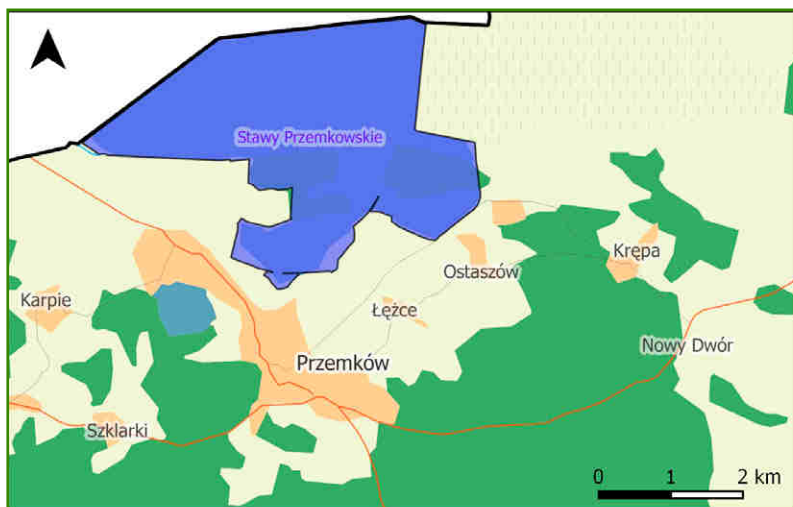

Nadwodnik sześciopręcikowy (*Elatine hexandra*). Fot. Z. Dajdok

Pływacz zwyczajny (*Utricularia vulgaris*).
Fot. Z. Dajdok

Rezerwat przyrody „Stawy Przemkowskie”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie stawów i mokradeł oraz otaczających je lasów w dolinie Szprotawy, stanowiących ostoję licznych gatunków ptaków.

Rezerwat położony jest w dolinie rzeki Szprotawy, na północ od Przemkowa. W jego granicach znajdują się dwa kompleksy stawów rybnych wraz z otaczającymi je lasami łągowymi i niewielkimi płacami łąk. W skład całego kompleksu wchodzi ogółem 35 stawów, o łącznej powierzchni ok. 950 ha, co stawia go na drugim, po Stawach Milickich, miejscu pod względem wielkości powierzchni wśród kompleksów stawów rybnych na Dolnym Śląsku. Prowadzona tu hodowla ryb, głównie karpia, ma charakter ekstensywny i jest dostosowana do wymogów rezerwatowych.

Obszar „Stawów Przemkowskich” stanowi jedną z najważniejszych ostoi ptaków wodno-błotnych, zarówno na Dolnym Śląsku, jak i w kraju. O jego wartości ornitologicznej świadczy zarówno duża liczba i liczebność gatunków łągowych, jak też występowanie dużych koncentracji ptaków wodno-błotnych w okresie migracji. Właśnie z uwagi na duże znaczenie tego kompleksu stawów m.in. dla ptaków migrujących, obszar ten wraz z położonymi na wschód od niego tzw. Łąkami Ostaszowskimi, został uznany za ostoję ptaków o znaczeniu międzynarodowym. Badania ornitologiczne prowadzone na tym terenie wykazały, że ptaki wodno-błotne podczas przelotów ogółem osiągają tu liczebność co najmniej 20 000 osobników. Akweny wodne rezerwatu mają szczególnie duże znaczenie dla migrującej gęsi zbożowej *Anser fabalis*, pojawiającej się tutaj w wielotysięcznych stadach. Maksymalne stwierdzone liczebności sięgały nawet 8000 osobników. W okresie poza-łągowym gromadzą się tutaj również znaczne, liczące od kilkuset do kilku tysięcy osobników, stada łysiek *Fulica atra* i kilku gatunków kaczek, jak: krzyżówka *Anas platyrhynchos*, cyraneczka *Anas crecca*, płaskonos *Spatula clypeata*, głowienka *Aythya ferina* i czernica *Aythya fuligula*. Na okresowo spuszczonej stawach licznie zatrzymują się podczas migracji również ptaki siewkowe, jak siewka złota *Pluvialis apricaria*, tworząca szczególnie duże koncentracje, sięgające nawet kilku tysięcy osobników, a także batalion *Calidris pugnax* i łączak *Tringa glareola*. Jesienią na stawach gromadzą się także stada żurawi *Grus grus*, których liczebność dochodzi do 150 osobników.

Ogółem na terenie rezerwatu i w jego otoczeniu zaobserwowano około 220 gatunków ptaków, w tym ponad 150 łągowych lub prawdopodobnie łągowych.

rok utworzenia:

1984

powierzchnia:

1071,56 ha

rodzaj rezerwatu:

ornitologiczny

położenie

administracyjne:

gmina Przemków,

powiat polkowicki

Nadleśnictwo

Przemków

położenie

geograficzne:

makroregion Nizina

Śląsko-Łużycka,

mezoregion Równina

Szprotawska

powiązanie

z innymi obszarami

chronionymi:

Przemkowski Park

Krajobrazowy,

obszar Natura

2000 OSO Stawy

Przemkowskie

PLB020003; od

strony północno-

wschodniej rezerwat

graniczny z użytkiem

ekologicznym

„Przemkowskie

bagno”, od

strony północnej

z Obszarem

Chronionego

Krajobrazu „Dolina

Szprotawki”

Wieża widokowa.

Fot. Z. Dajdok

Rybolów (*Pandion haliaetus*).
Fot. K. Martyniak

Ponikło jajowate (*Eleocharis ovata*).
Fot. Z. Dajdok

Znaczną część awifauny lęgowej, bo aż 48 gatunków, stanowią ptaki wodno-błotne. Pod tym względem „Stawy Przemkowskie” ustępują jedynie znacznie większemu kompleksowi stawów w dolinie Baryczy. Na szczególną uwagę zasługują gatunki, dla których tutejsze stawy są jedną z kilku kluczowych ostoi w kraju. Jednym z nich jest labędź krzykliwy *Cygnus cygnus*, którego legi po raz pierwszy stwierdzono na „Stawach Przemkowskich” w 1999 r. Obecnie na tym terenie gniazduje do 3 par tego gatunku. Drugim „kluczowym” gatunkiem jest głowienka, której liczebność na tutejszych stawach sięga nawet 200 par lęgowych. Jest to również ważne lęgowisko globalnie zagrożonej wyginięciem podgorzałki *Aythya nyroca*. Ponadto gniazduje tutaj sześć innych gatunków wpisanych na czerwoną listę zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce, jak: bąk *Botaurus stellaris*, bączek *Ixobrychus minutus*, kropiatka *Porzana porzana*, zielonka *Porzana parva*, podrózniczek *Luscinia svecica* i wąsatka *Panurus biarmicus*. Z innych rzadziej spotykanych w kraju i w regionie gatunków ptaków, stwierdzono tutaj gniazdowanie płaskonosy *Spatula clypeata*, perkoza rdzawoszyjnego *Podiceps griseogenus*, zausznika *Podiceps nigricollis*, rybitwy rzecznej *Sterna hirundo* i mewy czarnogłowej *Ichthyophaga melanocephala*, której pierwsze legi wykryto na tym terenie w roku 2009. Trzy z ostatnich gatunków gniazdują na terenie rezerwatu w obrębie kolonii śmieszki *Chroicocephalus ridibundus*, której tutejsza populacja lęgowa oceniana jest nawet na 500 par. Na uwagę zasługuje także występowanie w rezerwacie kolonii czapli siwych *Ardea cinerea*, których gniazda są umiejscowione w trzcinach. W Polsce gatunek ten zwykle buduje gniazda na drzewach, natomiast gniazdowanie w szuwarach należy do rzadkości.

Rezerwat „Stawy Przemkowskie” to także miejsce występowania interesujących przedstawicieli innych grup zwierząt. Badania malakofauny wykazały w jednym z tutejszych stawów (staw Albert) obecność siedmiu gatunków mięczaków, w tym dwóch wpisanych na czerwoną listę zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce: szczeżui wielkiej *Anodonta cygnea* i ślimaka *Stagnicola corvus*. Obszar rezerwatu to także istotne miejsce godów i rozrodu płazów, takich jak rzekotka drzewna *Hyla arborea*, żaba jeziorkowa *Rana lessonae*, żaba moczarowa *Rana arvalis* i ropucha zielona *Bufo viridis*. Jest to również miejsce występowania wydry *Lutra lutra* i bobra *Castor fiber*, a także nietoperzy żerujących nad samymi stawami i ciekami, w tym pospolitego nocka rudego *Myotis daubentonii*.

Mimo dominacji powierzchniowej jednego typu siedliska, jakim są stawy rybne, rezerwat charakteryzuje się stosunkowo dużą różnorodnością fitocenotyczną. Badania florystyczne i fitytosocjologiczne przeprowadzone w latach 90. ubiegłego wieku wykazały występowanie na tym terenie 281 gatunków roślin, a budowane przez nie zbiorowiska zaklasyfikowano do ponad 30 zespołów roślinnych (bezleśnych). Spośród zbiorowisk wodnych z klas *Lemnetea* i *Potametea*, najpowszechniej występują zespoły wywłócznika kłosowego *Myriophyllum spicatum* i rogatka sztywnego *Ceratophyllum demersum*, obserwowane zarówno w stawach, jak i w kanałach. Natomiast do najrzadszych zaliczono płyty zespołu *Lemnetum trisluciae* oraz tworzone przez objęte częściową ochroną grzybieniem północne *Nymphaea candida* (zespół *Nymphaeetum candidae*), stwierdzone wyłącznie w stawie Adelin. Wśród zbiorowisk roślinnych obszaru rezerwatu duży udział, zarówno pod względem liczby, jak też zajmowanego areалу, mają zbiorowiska szuwarowe z klasy *Phragmitetea*. Do najważniejszych spośród nich należą szuwały - trzcinowy *Phragmitetum australis* i pałki wąskolistnej *Typhetum angustifoliae*. Ciekawsze zbiorowiska z tej grupy są reprezentowane przez fitocenozy zespołu sitowca nadmorskiego *Bolboschoenus maritimus* (zespół *Scirpetum maritimi*) – jednego z ciekawszych przedstawicieli flory Dolnego Śląska, reprezentującego grupę tzw. fakultatywnych halofitów. Na szczególną uwagę wśród fitocenoz związanych z tutejszymi stawami zasługują jednak tzw. zbiorowiska namuliskowe, rozwijające się na okresowo odsłanianych brzegach wód lub dnie przesuszanych stawów. Zbiorowiska te są zaliczane do klas

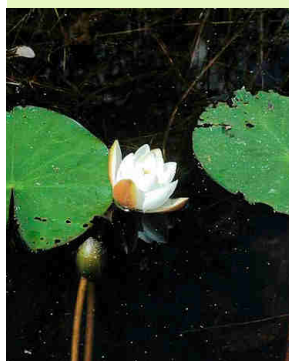
Isoëto-Nanojuncetea i *Littorelletea uniflorae*, a w skład ich fitocenoz wchodzi wiele rzadko spotykanych i/lub zagrożonych gatunków roślin naczyniowych. Spośród nich, na terenie rezerwatu dotychczas stwierdzono występowanie takich gatunków, jak m.in.: objęte ochroną i uwzględnione w Polskiej czerwonej księdze roślin nadwodniki - trójpręcikowy *Elatine triandra*, sześciopręcikowy *E. hexandra* oraz naprzeciwlistny *E. hydropiper*, a także chronioną na mocy Konwencji Berneńskiej - lindernię mułową *Lindernia procumbens* oraz gatunki zaliczane do rzadkich i zagrożonych w skali kraju lub regionu, jak: żabieniec trawolistny *Alisma gramineum*, turzycza ciborowata *Carex bohemica*, ponikło jajowate *Eleocharis ovata*, cibora brunatna *Cyperus fuscus*, namulnik brzegowy *Limosella aquatica* i sit drobny *Juncus bulbosus*. Poza wymienionymi gatunkami z ciekawszych roślin stwierdzonych w rezerwacie na uwagę zasługuje też bardzo rzadko spotykany w kraju groszek kosmatostrąkowy *Lathyrus hirsutus* - gatunek synantropijny, związany z siedliskami ruderalnymi, a także występujący w tutejszych lasach chroniony bezzieleńowy storczyk - gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*.

Rezerwat stanowi jedną z większych atrakcji turystycznych w regionie. Można go zwiedzać, poruszając się po przebiegającej przez jego teren 16-kilometrowej przyrodniczej ścieżce dydaktycznej, jednak wstęp do tego obiektu możliwy jest tylko z przewodnikiem. Przy granicach rezerwatu przebiegają też trzy turystyczne szlaki rowerowe wytyczone na terenie Przemkowskiego Parku Krajobrazowego.

autor opracowania Zygmunt Dajdok

Łabędź krzykliwy (*Cygnus cygnus*). Fot. K. Martyniak

Grzybienie północne (*Nymphaea candida*). Fot. Z. Dajdok

Fragment stawu Adelin. Fot. Z. Dajdok

Rezerwat przyrody „Śnieżnik Kłodzki”

rok utworzenia:

1965

powierzchnia:

193,06 ha

rodzaj rezerwatu:

leśny

położenie

administracyjne:

gminy: Bystrzyca

Kłodzka, Międzyzlesie

i Stronie Śląskie,

powiat kłodzki,

Nadleśnictwo

Międzyzlesie

i Nadleśnictwo Łądek

Zdrój

położenie

geograficzne:

podprovincia

Sudety i Przedgórze

Sudeckie,

makroregion

Sudety Wschodnie,

mezoregion Masyw

Śnieżnika

powiązanie

z innymi obszarami

chronionymi:

Śnieżnicki Park

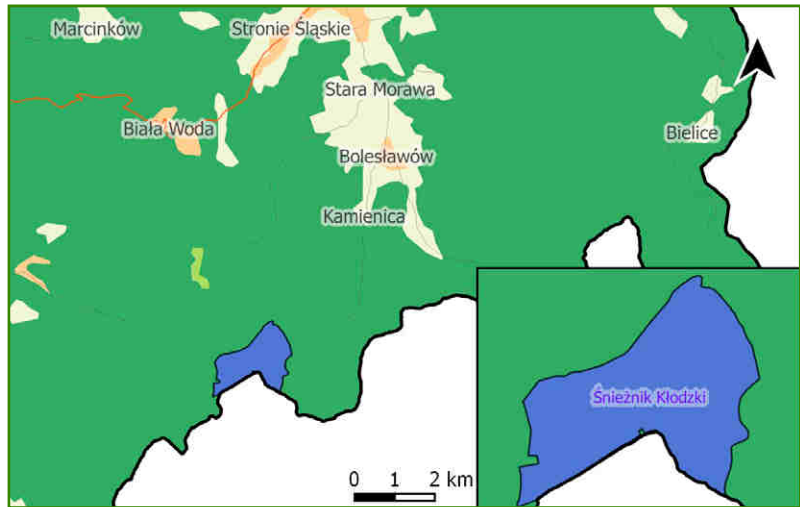
Krajobrazowy oraz

obszar Natura 2000

SOO Góry Białskie

i Grupa Śnieżnika

PLH020016

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych najwyższego wzniesienia polskiej części Sudetów Wschodnich z roślinnością zielną, reprezentującą element górski i karpacki w Sudetach.

Rezerwat zasięgiem obejmuje szczytową kopułę Śnieżnika (1425 m n.p.m.), najwyższego szczytu polskiej części Sudetów Wschodnich. Położony tuż przy granicy polsko-czeskiej sąsiaduje z czeskim rezerwatem (Králický Sněžník). Centralną część rezerwatu „Śnieżnik Kłodzki” zajmują bardzo cenne pod względem przyrodniczym murawy wysokogórskie *Seslerion tatrae*, traworośla *Calamagrostion* oraz borowczyśka bażynowe *Empetro-Vaccinietum*, wśród których występuje wiele rzadkich i chronionych gatunków roślin. Do najciekawszych z nich należą: marchwica pospolita *Mutellina purpurea*, fiołek sudecki *Viola lutea* subsp. *sudetica* oraz dzwonek brodaty *Campanula barbata*, który poza Śnieżnikiem możemy spotkać tylko w czeskich Jesionikach (Jeseníkach). Panujący na szczycie Śnieżnika surowy klimat (średnia temperatura roczna na Hali pod Śnieżnikiem wynosi zaledwie 2,4°C) jest powodem występowania wielu rzadkich gatunków porostów, charakterystycznych jedynie dla wyższych pasm górskich. Na Śnieżniku znajdziemy także płyty kosodrzewiny *Pinus mugo*. Nie jest to jednak element naturalny. Gatunek ten został wprowadzony tutaj sztucznie na początku XX w. Na skłonach kopuły szczytowej występują również rumowiska skalne, powstałe jeszcze w epoce zlodowacenia. Rezerwat swoim zasięgiem obejmuje także najwyższe partie górnoreglowego boru świerkowego *Calamagrostio villosae-Piceetum* wraz z górną granicą lasu, która w większej części posiada charakter naturalny. Jest to jedyne miejsce w polskiej części Sudetów Wschodnich, gdzie możemy obserwować górną granicę lasu oraz piętro subalpejskie. Warto zwrócić uwagę na pokrój świerków występujących w tej strefie. Drzewa rosną w dość dużym rozluźnieniu, mają silnie zbieżyste pnie oraz są ugałęzione prawie do samej ziemi. Taki pokrój drzew wynika z panujących tutaj surowych warunków klimatycznych, charakteryzujących się m.in. obfitymi opadami śniegu i często występującą szadzią. W niektórych fragmentach górnoreglowych borów świerkowych, szczególnie w części południowo-wschodniej rezerwatu, znajdują się bardzo bogate pod względem przyrodniczym torfowiska wysokie, z takimi gatunkami jak: listera sercowata *Listera cordata*, modrzewnica

Dzwonek brodaty (*Campanula barbata*). Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

zwyczajna *Andromeda polifolia*, żurawina błotna *Oxycoccus palustris*, bażyna czarna *Empetrum nigrum* oraz wieloma gatunkami torfowców *Sphagnum* Sp.i turzyc *Carex* Sp.

Charakterystyczną cechą flory Śnieżnika są gatunki typowo karpaccie, które nie występują już w Sudetach Zachodnich (m.in. omieg górski *Doronicum austriacum*, ostróżka wyniosła *Delphinium elatum* oraz tojad dzióbata *Aconitum variegatum*).

Śród przedstawicieli fauny na Śnieżniku możemy spotkać dość często jelenie *Cervus elaphus* oraz sprowadzone tutaj z Alp kozice *Rupicapra rupicapra*. Przy odrobinie szczęścia możemy również obserwować najrzadszych przedstawicieli kuraków leśnych: cietrzewie *Lyrurus tetrix*, jarząbki *Tetrastes bonasia*, a nawet guszce *Tetrao urogallus*.

W granicach rezerwatu, na szczycie Śnieżnika, znajdują się pozostałości po kamiennej wieży widokowej im. Cesarza Wilhelma I. Zbudowana w latach 1895-99, wysoka na 33,5 m budowla, składała się z dwóch, przylegających do siebie cylindrycznych wież. Na ich szczytach znajdowały się platformy widokowe. Wewnątrz jednej z wież mieściła się sala pamięci cesarza Wilhelma I. Obok kamiennej budowli stało niewielkie, drewniane schronisko turystyczne, pełniące później także funkcję gospody. Po II wojnie światowej opuszczona wieża niszczała i w 1973 r. podjęto decyzję o jej zburzeniu.

Pod względem turystycznym to jeden z bardziej popularnych sudeckich rezerwatów przyrody. Na szczyt Śnieżnika doprowadza jedynie szlak zielony, biegnący od strony Międzyzlesia, wzdłuż granicy polsko-czeskiej. W rejon obszaru chronionego, do położonego na Hali pod Śnieżnikiem, na wysokości 1218 m n.p.m. schroniska „Na Śnieżniku”, wiodą jednak liczne znakowane szlaki turystyczne z Międzygórzca, Międzyzlesia, Łądką Zdroju, Stronia Śląskiego i Nowej Morawy. Z tego miejsca, wspomnianym zielonym szlakiem dotrzemy do granic rezerwatu.

autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Górnoreglowy bór świerkowy. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Panorama Śnieżnika. Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Fiołek sudecki (*Viola lutea* subsp. *sudetica*). Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Rezerwat przyrody „Torfowiska Doliny Izery”

rok utworzenia:
1970

powierzchnia:
529,36 ha

rodzaj rezerwatu:
torfowiskowy

położenie

administracyjne:

gmina Mirsk, powiat
jelenigórski; gmina
Szkłarska Poręba,
powiat Iwówecki

Nadleśnictwo

Świeradów

i Nadleśnictwo

Szkłarska Poręba

położenie

geograficzne:

Góry Izerskie,

między osadą

Orle (Jakuszyce)

a Świeradowem

powiązanie

z innymi obszarami

chronionymi:

obszar Natura 2000

SOO Torfowiska

Gór Izerskich

PLH020047 oraz

obszar Natura 2000

OSO Góry Izerskie

PLB020009

Celem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych kompleksów torfowisk typu wysokiego i przejściowego wraz z całą różnorodnością flory i fauny na tym obszarze.

Rezerwat obejmuje polską część doliny rzeki Izery, od doliny potoku Kobyła, przez Hałą Izerską, Wręgi, po Izerskie Bagno. Specyficzne warunki klimatyczne, przede wszystkim duże opady (powyżej 1400 mm rocznie i drugie tyle przychodzące z mgły i szadzi) oraz niskie temperatury (średnia temperatura roczna ok. +3°C, minimalna temperatura lipca, zanotowana 20.07.1996 w środku sezonu wegetacyjnego -5,5°C) spowodowały wykształcenie i zachowanie dużego kompleksu torfowisk i zbiorowisk z nimi związanych, unikalnego w skali kraju. Ochroną objęty jest kompleks torfowisk przejściowych i wysokich w różnej fazie rozwoju i regeneracji, leżący wzdłuż Izery na długość ok. 3,2 km i szerokość do 0,8 km, na wysokości ok. 840-850 m n.p.m., w zakresie regla dolnego. Początkowo chronione były wyłącznie torfowiska ze stanowiskami brzozy karłowatej *Betula nana* i kosodrzewiny *Pinus mugo*, po powiększeniu rezerwatu chronione są także fragmenty boru świerkowego na torfie oraz zbiorowiska łąk i psiar, pozostałość po gospodarce pasterskiej sprzed 1945 roku. W podłożu znajdują się gleby torfowe i bagienne oraz brunatne i bielcowe. Niekorzystnym czynnikiem jest droga przecinająca rezerwat, zaburzająca naturalny spływ wody i będąca korytarzem migracyjnym gatunków obcych siedliskowo i geograficznie. Przez teren rezerwatu prowadzi czerwony szlak Jakuszyce-Chatka Górzystów oraz niebieski Rozdroże pod Cichą Równią-Świeradów. W północno-wschodniej części rezerwatu znajduje się ścieżka przyrodnicza licząca osiem stanowisk.

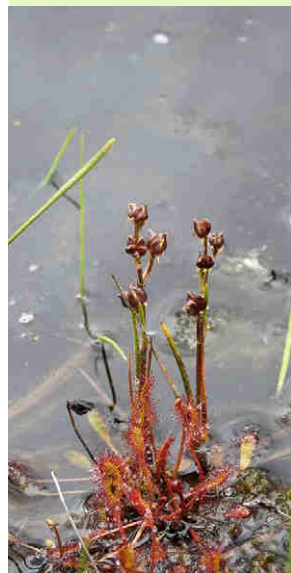
Rezerwat chroni torfowiska w różnym stanie zachowania, od nieznacznie zmienionego torfowiska na Hali Izerskiej po eksploatowane Wręgi. Kompleks torfowiskowy zajmuje nieco ponad 230 ha i obejmuje kilka występujących w mozaice, zależnej od ukształtowania terenu, zbiorowisk: torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą z zachowaną strukturą kępkowo-dolinową, budowane głównie przez torfowce *Sphagnum* sp. z udziałem nielicznych roślin naczyniowych, np. welnianki pochwowatej *Eriophorum vaginatum*, welnianeczki darniowej *Baeoethyron caespitosum*, żurawiny błotnej *Oxycoccus palustris*, rosiczek okrągłolistnej *Drosera rotundifolia* i pośredniej i *Drosera intermedia*; torfowiska

Podrzeń żebrowiec
(*Blechnum spicant*).
Fot. E. Szcześniak

wysokie zdegradowane w wyniku pozyskiwania torfu lub osuszenia, obecnie podlegające regeneracji; torfowiska przejściowe z klasy *Scheuchzerio-Caricetea nigrae* z udziałem m.in. welnianki wąskolistnej *Eriophorum angustifolium*, turzycy dzióbkwatej *Carex rostrata* i bagnicy torfowej *Scheuchzeria palustris*; zarośla kosodrzewiny *Pinus mugo* na torfie *Pino mugo-Sphagnetum* oraz bory świerkowe na torfie *Sphagno girgensohnii-Piccetum*. Nieco wyższe tereny zajmuje górnoregłowy sudecki świerkowy bór *Calamagrostio villosae-Piceetum*, ze względu na specyficzne warunki klimatyczne występujący tu poniżej dolnej granicy sudeckiego zasięgu, z ubogim w gatunki kwaśnolubnym runem. Poza zbiorowiskami torfowisk rezerwat chroni także fragmenty górskich łąk, w tym bogate i cenne przyrodniczo zachodniosudeckie łąki z wszewłogą górską *Meum athamanticum* oraz psiary, ubogie, niskie murawy budowane głównie przez bliźniczkę psią trawkę *Nardus stricta*.

Flora naczyniowa rezerwatu to około 180 gatunków. Zdecydowaną większość stanowią gatunki leśne, łąkowe i związane z kompleksem torfowisk, nielicznie występują gatunki synantropijne, pojawiające się w sąsiedztwie dróg. Szczególnie cenne są: brzoza niska, stanowisko znane od 1981 r., jedno z trzech istniejących w Polsce, i azonalnie rosnąca kosodrzewina, która dzięki specyficznym warunkom lokalnego klimatu występuje poniżej naturalnego zasięgu i jest to jedno z najniższych stanowisk w Polsce. Rezerwat jest także refugium licznych reliktyw glacialnych, zimno- i wilgociolubnych. Poza brzozą karłowatą są to m.in. welnianeczka darniowa, turzyca skąpokwiatowa *Carex pauciflora*, w przeszłości występowała tu także malina moroszka *Rubus chamaemorus*, obecnie w polskiej części Gór Izerskich wymarła. Ochroną ścisłą objętych jest siedem gatunków:

Bagnica torfowa (*Scheuchzeria palustris*) i rosiczka pośrednia (*Drosera intermedia*).
Fot. E. Szczęśniak

Torfianka w rezerwacie „Torfowiska Doliny Izery”. Fot. E. Szczęśniak

Brzoza karłowata (*Betula nana*).
Fot. E. Szczęśniak

Turzyca skąpokwiatowa (*Carex pauciflora*).
Fot. E. Szczęśniak

m.in. widłaczek torfowy *Lycopodiella inundata*, brzoza karłowata *Betula nana*, rosiczki *Dresera*, arnika górską *Arnica montana*, a siedem ochroną częściową, m.in. widłak jałowcowaty *Lycopodium annotinum*, kosodrzewina *Pinus mugo*, podrzeń żebrowiec *Blechnum spicant*, wełnianeczka darniowa *Trichophorum cespitosum*. Spośród gatunków zagrożonych wymarciem w skali regionu rośnie tu ponad 20, w skali kraju ponad 10, m.in. wełnianeczka darniowa, przytulia hercyńska *Galium hercynicum*.

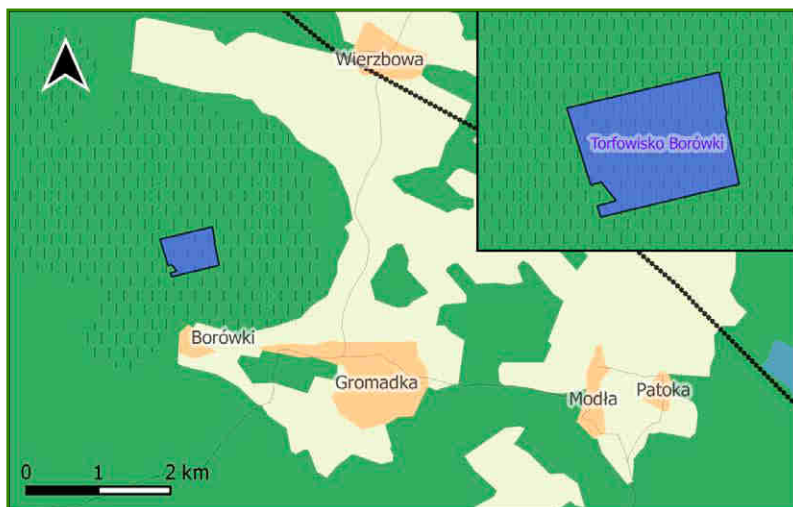
Fauna rezerwatu nie była obiektem kompleksowych badań, dokładne dane zebrano dla ptaków: 71 gatunków lęgowych, w tym sóweczka *Glaucidium passerinum*, włochatka *Aegolius funereus*, czeczotka *Acanthis flammea* i cietrzew *Lyrurus tetrix* – jedna z ostatnich ostoi w Sudetach. Gniazdują tu także żurawie *Grus grus* i jest to jedno z najwyższych stanowisk tego gatunku w Polsce. Ponadto na terenie rezerwatu występuje m.in. trzaska górską *Triturus alpestris* i żmija zygzakowata *Vipera berus*.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Żurawina błotna (*Oxycoccus palustris*) Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Torfowisko Borówki”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych torfowiska przejściowego i boru bagiennego, w szczególności zaś chronionych i ginących gatunków roślin i rzadko występujących gatunków fauny.

Rezerwat obejmuje niemal płaski niżowy teren na wysokości ok. 151-152 m n.p.m., w większości porośnięty lasem, z częściowo zachowanymi złożami torfu. W podłożu występują gleby bagienna, torfowe i rdzawe. Złoże torfu budowane jest przez torfy turzycowe, stwierdzono szczątki turzyc, mchów brunatnych, z miejscowym udziałem torfowce. W przeszłości (XVII-XVIII w.) teren rezerwatu prawdopodobnie był zalesiony. W XIX w. obszar ten został zmeliorowany, w latach 40. XX w. eksploatowano tu torf, a do złoża doprowadzona była kolejka wąskotorowa. W latach 80. część terenu uległa wypaleniu podczas pożaru wywołanego przez wojsko. Mimo to pozostaje jednym z cenniejszych obiektów torfowiskowych na niżu Dolnego Śląska. Do rezerwatu prowadzi leśna droga od wsi Borówki, brak szlaków turystycznych.

Rezerwat chroni kompleks mokradłowy, odsłonięte torfowiska i towarzyszące im bory bagienna oraz stawy dystroficzne w dawnych wyrobiskach po pozyskiwaniu torfu. Zachowane zbiorowiska roślinne to torfowiska przejściowe z udziałem turzycy pospolitej *Carex nigra*, czermieni błotnej *Calla palustris*, bobrka trójlistkowego *Menyanthes trifoliata*, siedmiopalecznika błotnego *Comarum palustre* oraz obniżenia na podłożu torfowym z roślinnością budowaną głównie przez przygielkę białą *Rhynchospora alba*. Na otwartych powierzchniach torfowisk występują także rosziczki okrągłolistna i pośrednia *Drosera rotundifolia* i *D. intermedia*. W ostatnich latach na torfowiskach obserwuje się ekspansję trzcin, szczególnie widoczną w latach suchych. Na dawnych torfowiskach i obrzeżach istniejących torfowisk wykształciły się lasy bagienna bez udziału borówki bagienna, lecz z żurawiną błotną *Oxycoccus palustris*, wełnianką pochwowatą *Eriophorum vaginatum* i miejscami masowym udziałem w runie bagna zwyczajnego *Ledum palustre*: bagienny bor sosnowy *Vaccinio uliginosi-Pinetum* i fragmenty bagienna brzeziny *Vaccinio uliginosi-Betuletum pubescens*, z drzewostanem budowanym przez brzozę omszoną *Betula pubescens*. W dystroficznych wodach występują grzybień północny *Nymphaea candida* i pływacz średni *Utricularia intermedia*.

rok utworzenia:
1994

powierzchnia:
37,42 ha

rodzaj rezerwatu:
torfowiskowy

położenie administracyjne:
gmina Gromadka,
powiat
bolesławiecki

Nadleśnictwo
Chocianów

położenie geograficzne:
Wysoczyzna
Lubińska, na
zachód od wsi
Borówki.

owiązanie z innymi obszarami chronionymi:
Przemkowski Park
Krajobrazowy oraz
obszar Natura
2000 OSO Bory
Dolnośląskie
PLB020005.

Przygielka biała
(*Rhynchospora alba*).
Fot. A. Chlebowski

Torfianka.
Fot. A.Chlebowski

Wełnianka pochwowata
(*Eriophorum vaginatum*).
Fot. E. Szczęśniak

Znaczne powierzchnie zajmują zastępcze zbiorowiska leśne, sosnowe i brzo-zowe, o zaburzonym runie. Na poboczach dróg wykształcają się zbiorowiska wydepczyiskowe z udziałem gatunków obcych siedliskowo i geograficznie.

Flora naczyniowa rezerwatu nie została szczegółowo opracowana, liczy ok. 180 gatunków roślin naczyniowych, większość stanowią gatunki leśne, związane z kompleksem torfowiskowym, i łąkowe. Wzdłuż dróg występują gatunki synantropijne, w tym zawlekane chwasty. Z obecnie występujących roślin ściśle chronione są pływacz pośredni i rosiczki, częściowo bobrek trójlistkowy, grzybień północny i bagno. Występuje tu także nieco ponad 10 gatunków z regionalnej czerwonej listy, spośród których w skali kraju zagrożone są rosiczki, żurawina drobnolistna *Oxycoccus microcarpus* i pływacz pośredni. Nie udało się potwierdzić notowanych tu w przeszłości przygielki brunatnej *Rhynchospora fusca*, bagnicy torfowej *Scheuchzeria palustris* i reliktu glacialnego turzycy strunowatej *Carex chordorrhiza*.

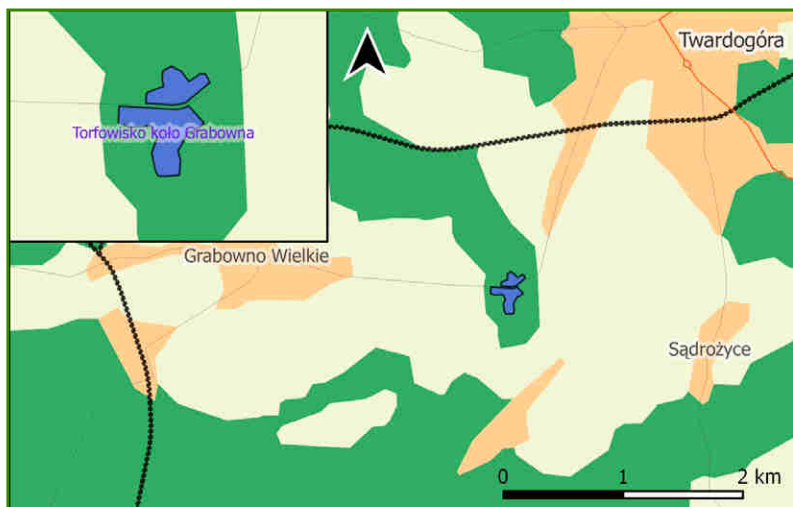
Fauna rezerwatu nie była objęta kompleksowymi badaniami. W 2001 r. introdukowano tu bobra *Castor fiber*, który się zadomowił i można obserwować ślady jego działalności, głównie nad stawami. Stwierdzono także obecność sóweczki *Glaucidium passerinum* i cyraneczki *Anas crecca*.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Stawy w rezerwacie „Torfowisko Borówki”. Fot. A. Chlebowski

Rezerwat przyrody „Torfowisko koło Grabowna”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie torfowiska o interesującej roślinności i stratygrafii.

Rezerwat znajduje się w południowej części kompleksu leśnego położonego między Twardogórą a Grabownem Wielkim. Szosa łącząca obie miejscowości dzieli obszar rezerwatu na dwie części. W granicach rezerwatu znajdują się trzy bezodpływowe torfowiska, położone blisko siebie w odrębnych zagłębieniach terenu - jedno w części północnej oraz dwa w południowej. Wyżej położone części terenu w otoczeniu torfowisk zajmują lasy gospodarcze o charakterze boru sosnowego.

Na podstawie badań florystycznych i fitytosocjologicznych przeprowadzonych na początku lat 90. XX w. wśród zbiorowisk roślinnych rezerwatu wyróżniono osiem zespołów. Były to: zespół turzycy sztywnej *Caricetum elatae*, zespół manny jadalnej *Sparganio-Glycerietum fluitantis*, zespół wełnianki wąskolistnej i torfowca kończystego *Eriophoro angustifolii-Sphagnetum recurvi*, fragmentarycznie wykształcone kwaśne niskoturzcycowe zbiorowisko z mietlicą psią *Carici canescentis-Agrostetum caninae*, sosnowy bór bagienny *Vaccinio uliginosi-Pinetum sylvestris*, ols porzeczkowy *Ribeso nigri-Alnetum* i łożowisko z wierzbą szarą *Salicetum pentandro-cinereae*. Ponadto, w miejscach z utrzymującą się na powierzchni wodą wyróżniono płyty zbiorowiska z dominacją bobrka trójlistkowego *Menyanthes trifoliata*.

W wyniku wspomnianych badań na obszarze rezerwatu wykazano występowanie 114 gatunków roślin, w tym 89 naczyniowych i 25 mszaków. Spośród przedstawicieli drugiej z wymienionych grup na uwagę zasługuje szczególnie duża liczba, bo aż 10 gatunków objętych ochroną. Są to: ściśle chroniony natorfek nagi *Odontoschisma denudatum*, a spośród gatunków chronionych częściowo - torfowce: błotny *Sphagnum palustre*, obły *S. teres*, kończysty *S. fallax*, pogięty *S. flexuosum* i spiczastolistny *S. cuspidatum*, a także płonnik pospolity *Polytrichum commune*, próchniczek błotny *Aulacomnium palustre*, bielistka siwa *Leucobryum glaucum* i mokradłoszka zaokrąglona *Calliergonella cuspidata*. Chronione rośliny naczyniowe reprezentowane są przez cztery gatunki: widłak jałowcowaty *Lycopodium annotinum*, pływacz drobny *Utricularia minor*, bagno zwyczajne *Ledum palustre* i wspomniany już bobrek trójlistkowy, z czego

rok utworzenia:

1980

powierzchnia:

4,22 ha

rodzaj rezerwatu:

torfowiskowy

położenie

administracyjne:

gmina Twardogóra,
powiat oleśnicki

Nadleśnictwo

Oleśnica Śląska

położenie

geograficzne:

makroregion
Wał Trzebnicki,

mezoregion

Wzgórze

Twardogórskie

Bobrek trójlistkowy
(*Menyanthes trifoliata*).
Fot. Z. Dajdok

Bagno zwyczajne (*Ledum palustre*). Fot. Z. Dajdok

obecność pierwszego gatunku, podobnie jak natorfka nagiego, stwierdzono tylko na torfowisku w północnej części rezerwatu. Na uwagę zasługuje również występowanie w rezerwacie kilku rzadziej spotykanych roślin nie objętych ochroną, jednak wpisanych na czerwoną listę gatunków zagrożonych na Dolnym Śląsku, jak rzadko spotykana w południowo-zachodniej części kraju turzyca nitkowata *Carex lasiocarpa* oraz welnianka pochwowata *Eriophorum vaginatum*, żurawina błotna *Oxycoccus palustris*, siedmiopalecznik błotny *Comarum palustre* i jeżogłówka zapoznana *Sparganium neglectum*.

Negatywnym zjawiskiem obserwowanym od wielu lat w rezerwacie jest obniżanie się poziomu wody na powierzchni torfowisk, szczególnie widoczne w południowej części obiektu. W konsekwencji tego procesu obserwowane są postępujące zmiany roślinności, w szczególności zanikanie roślin wodnych, takich jak m.in. pływacz drobny *Utricularia minor*. Obniżanie się poziomu wód prowadzi również do przekształceń zbiorowisk torfowiskowych, obecnie występujących w rezerwacie na bardzo niewielkich powierzchniach lub też w formie zniekształconej, co powoduje, że są silnie zagrożone zmianami sukcesyjnymi. W ostatnich latach na terenie rezerwatu przeprowadzono wycinkę drzew i krzewów liściastych, w celu poprawienia warunków do odnawiania się flory torfowiskowej.

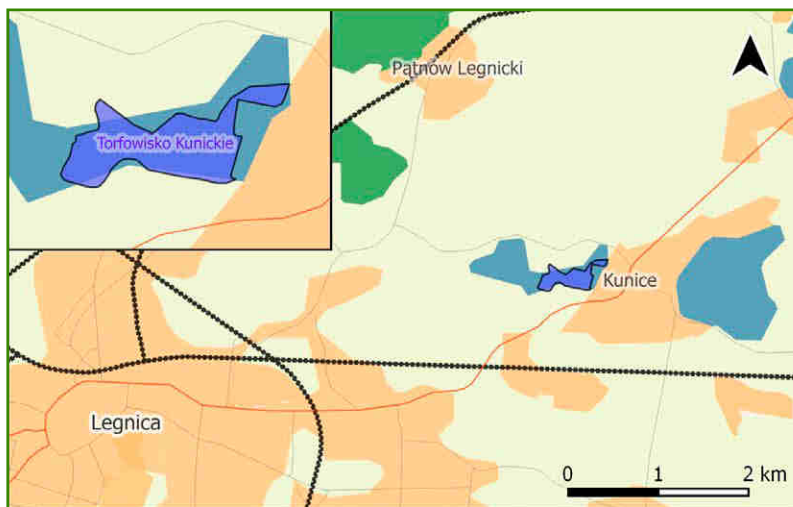
Obszar rezerwatu wyróżnia się spośród otaczających go monokultur sosnowych, zarówno pod względem zróżnicowania roślinności, jak też ukształtowania terenu. Dzięki temu jest to obiekt atrakcyjny pod względem turystycznym. Jednak z uwagi na małą powierzchnię i potencjalne, dodatkowe zmiany roślinności w wyniku antropopresji, tylko jedno z torfowisk, położone w północnej części rezerwatu, jest udostępnione do zwiedzania. Jego skrajem wytyczona została ścieżka przyrodnicza. Ponadto obok rezerwatu biegnie niebieski szlak turystyczny z Grabowna Wielkiego do Twardogóry.

autor opracowania Zygmunt Dajdok

Fragment lasu o charakterze olsu porzeczkowego (*Ribesio nigri-Alnetum*). Fot. Z. Dajdok

Rezerwat przyrody „Torfowisko Kunickie”

rok utworzenia:

1996

powierzchnia:

11,83 ha

rodzaj rezerwatu:

torfowiskowy

położenie

administracyjne:

gmina Kunice,
powiat legnicki

Nadleśnictwo
Legnica

położenie

geograficzne:

Wysoczyzna
Średzka, na
północny zachód
od wsi Kunice

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych fitocenoz bagiennych oraz złóż torfu.

Rezerwat obejmuje nieregularne obniżenie terenu ze złożem torfu i lasami bagiennymi, w zakresie wysokości ok. 110-118 m n.p.m. Torfowisko powstało w wyniku naturalnego wypłykania jeziora. Podłoże stanowią gleby torfowe i bagienne. Ze względu na wartości przyrodnicze i dokumentacyjne (niezaburzone warstwy osadów od ostatniego glacjału przez holocen) obiekt podlegał ochronie już od 1923 r. Ochronę wznowiono później dopiero w 1996 roku po licznych monitorach naukowców. W okresie powojennym wycięto lasy otaczające torfowisko, będące jego strefą ochronną (obecnie są tam pola uprawne), i wykopano głębokie rowy odwadniające. Znaczący wpływ na pogorszenie stanu torfowiska miały rowy południowo-wschodnie i północne na pobrzeżu torfowiska, bezpośrednio przylegające do złoża. Obecnie rezerwat jest otoczony w większości przez zabudowania i cmentarz wsi Kunice oraz pola uprawne. Od kilkudziesięciu lat zachodzi proces osuszania złoża oraz intensywny proces eutrofizacji w wyniku dzikiego odprowadzania ścieków ze wsi, wyrzucania śmieci z cmentarza i wywozu gruzu. Z uwagi na fakt, że jest to bardzo cenny obiekt badań, a szczegółowa dokumentacja tego torfowiska sięga lat 30. XX w., można dokładnie prześledzić fazy degradacji torfowiska. Do rezerwatu prowadzi kilka polnych dróg od wsi Kunice, w tym często używana droga do cmentarza, przebiegająca samym jego skrajem. W rezerwacie nie ma dróg ani ścieżek, brak szlaków turystycznych.

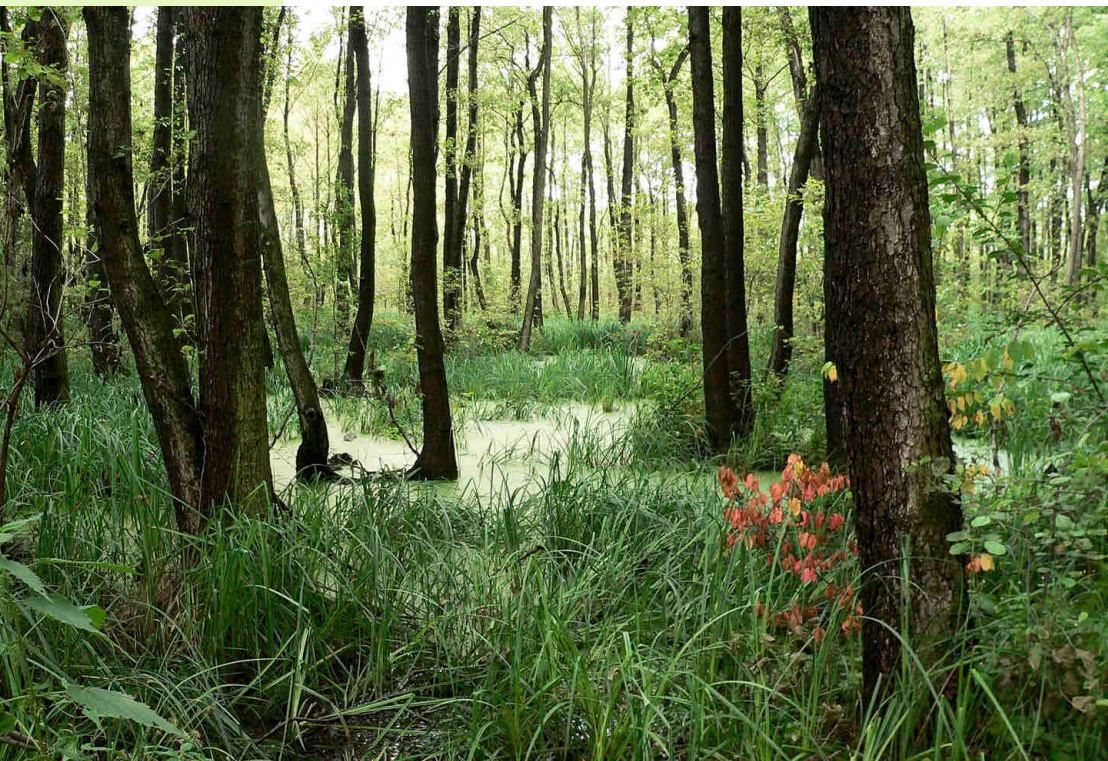
W chwili powołania rezerwat obejmował torfowisko niskie z jeziorkami torfowymi i zróżnicowanym układem roślinności oraz sąsiadujący z nim ols. W drugiej połowie XX w. w wyniku eutrofizacji torfowiska oraz obniżenia poziomu wód, będącego efektem opasania rezerwatu rowami melioracyjnymi, a w ostatnich latach także zmian klimatycznych, nastąpiła drastyczna przebudowa roślinności i flory. Zanikły najcenniejsze zbiorowiska rezerwatu, związane z torfowiskami niskimi i przejściowymi, m.in. zespół przygielki białej *Rhynchospora alba*, turzycy bagiennnej *Carex limosa* i mechowisko klasyfikowane jako *Scorpidio-Caricetum diandrae*. Łącznie wycofało się siedem zespołów roślinnych. Pojawiło się 13 nowych dla rezerwatu, związanych z siedliskami żyznymi, m. in. szuwały tataraku *Acorus calamus*, manny mielec *Glyceria maxima* i kosaćca żółtego *Iris*

pseudoacorus, ale także nitrofilne okrajki z klasy *Artemisietea*, świadczące o bardzo wysokim poziomie eutrofizacji podłoża. Obszar bezleśny pokrywają obecnie zbiorowiska z klasy *Phragmitetea*, dominuje będący w ekspansji szuwar trzcinowy z niewielkim udziałem innych gatunków, m.in. kosaćca żółtego i tataraku, oraz rozwijające się intensywnie krzewiaste zbiorowiska z wierzbą szarą *Salicetum pentandro-cinereae*. Ols *Ribeso nigri-Alnetum* towarzyszą obrzeżom torfowiska i pokrywający ok. 40% powierzchni rezerwatu także ulega osuszeniu.

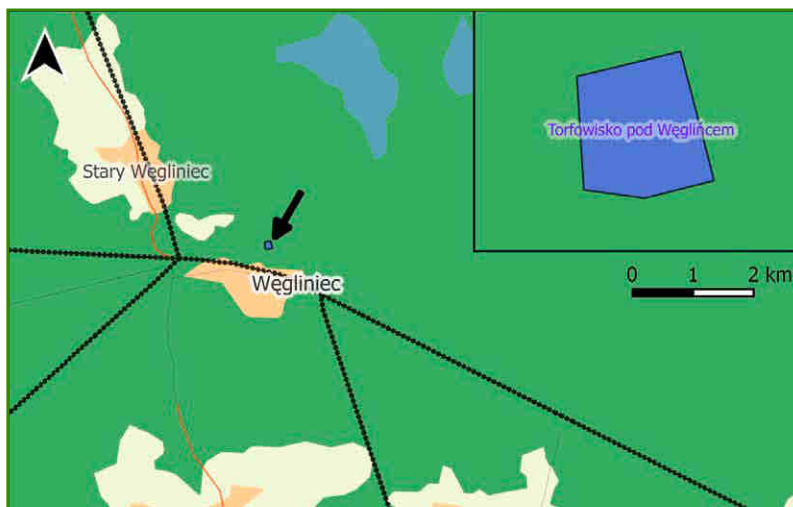
Na terenie rezerwatu stwierdzono niemal 300 gatunków glonów, 32 gatunki mchów i ponad 300 gatunków roślin naczyniowych. W większości są to dane historyczne. Spośród gatunków naczyniowych wymarło niemal 60 najcenniejszych, związanych z torfowiskami i jeziorkami torfowymi, m.in. przygielka biała, lipiennik Loesela *Liparis loeselii*, i bagnica torfowa *Scheuchzeria palustris*, dziewięciornik błotny *Parnassia palustris*, jeżogłówka najmniejsza *Sparganium minimum*, i pojawiło się niemal 50 nowych, w większości pospolitych o dużej tolerancji ekologicznej, w tym gatunki inwazyjne: niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora*, a na obrzeżach łubin trwały *Lupinus polyphyllus*. Aktualna flora naczyniowa składa się z ok. 250 gatunków, w tym ok. 25% stanowią gatunki leśne oraz wodne i szuwarowe, ok. 30 % łąkowe i ponad 20% synantropijne. Nie odnotowano gatunków chronionych ani zagrożonych wymarciem w regionie lub kraju.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Ols w rezerwacie „Torfowisko Kunickie”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Torfowisko pod Węglińcem”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych torfowiska przejściowego z pierwotną roślinnością oraz reliktowym stanowiskiem sosny błotnej *Pinus xrhaetica*.

„Torfowisko pod Węglińcem” to najmniejszy rezerwat na terenie województwa dolnośląskiego. Jest on położony w pobliżu miejscowości Węglińiec, w odległości ok. 200 m od bocznic kolejowej, przy północnych obrzeżach tej miejscowości. Stanowi część zwartego kompleksu Puszczy Zgorzeleckiej, która z kolei wchodzi w skład Borów Dolnośląskich. Rezerwat został powołany dla ochrony relikтового stanowiska sosny błotnej, dla której obecnie przyjmuje się nazwę sosna drzewokosa *Pinus xrhaetica*. Jest ona zaliczana do roślin zagrożonych wymarciem (kategoria EN w polskiej czerwonej księdze roślin) i z tego powodu objęto ją ścisłą ochroną gatunkową. Sosna drzewokosa to takson mieszańcowy powstały w wyniku krzyżowania się kosodrzewiny *Pinus mugo* z sosną zwyczajną *Pinus sylvestris*. W Polsce występuje tylko w Sudetach, Tatrach oraz w Kotlinie Orawsko-Nowotarskiej – w Borach Dolnośląskich. Takson ten charakteryzuje się dużą zmiennością – mieszańce z wyższych położeń są najczęściej bardziej podobne do kosodrzewiny, a z niższych do sosny zwyczajnej. Jest on jedną z największych osobliwości przyrodniczych Borów Dolnośląskich, gdzie na przełomie XIX i XX w. stwierdzono go na pięciu torfowiskach. Jednak w momencie tworzenia rezerwatu występujące w nim drzewa uznawane były już za ostatnią nizinną i wysuniętą najbardziej na północ populację w kraju. Dopiero w 1998 r. odkryto drugie niżowe stanowisko tego gatunku, również w pobliżu Węglińca. Mimo utworzenia rezerwatu liczebność znajdującej się w nim populacji sosny drzewokosej, uległa zmniejszeniu. Spośród 208 okazów wykazywanych stąd w latach 50. XX w., pod koniec lat 90. stwierdzono już tylko 108 drzew, w tym 10 już martwych. Za główną przyczynę tego procesu uznawane jest obniżenie poziomu wód gruntowych, częściowo w wyniku celowych działań w przeszłości, których pozostałościami są rowy melioracyjne przy granicy rezerwatu. Proces ten jest również przyczyną innych zmian szaty roślinnej - dla przykładu, nie odnaleziono ostatnio kilku gatunków wilgociolubnych, wykazywanych tu w przeszłości. Należy do nich m.in. borówka bagienna *Vaccinium uliginosum*, tojeść bukietowa *Lysimachia thyrsoiflora*, wełnianka wąskolistna *Eriophorum angustifolium* i wełnianka

rok utworzenia:

1959

powierzchnia:

1,35 ha

rodzaj rezerwatu:

torfowiskowy

położenie

administracyjne:

gmina Węglińiec,

powiat zgorzelecki

Nadleśnictwo

Węglińiec

położenie

geograficzne:

makroregion Nizina

Śląsko-Łużycka,

mezoregion Bory

Dolnośląskie

powiązanie

z innymi obszarami

chronionymi:

obszar Natura

2000 OSO Bory

Dolnośląskie

PLB020005, obszar

Natura 2000 SOO

Uroczyska Borów

Dolnośląskich

PLH020072

Sosna drzewokosa

(*Pinus xrhaetica*).

Fot. Z. Dajdok

Sosna drzewokosa (*Pinus xrhætica*) - pokrój gałązki.
Fot. Z. Dajdok

pochwowata *Eriophorum vaginatum*. Samo zbiorowisko roślinne uległo również przekształceniu - istniejący tu sosnowy bór bagienny *Vaccinio uliginosi-Pinetum sylvestris*, obecnie ma charakter zbliżony do zubożałej postaci śródłądowego boru wilgotnego *Molinio caeruleae-Pinetum*. Pozostałością po poprzednim składzie zbiorowiska są skupienia objętego ochroną częściową bagna zwyczajnego *Ledum palustre*, obecność brzozy omszonej *Betula pubescens*, a także utrzymujące się w wilgotniejszych miejscach mchy torfowiskowe. Obecna flora rezerwatu obejmuje 64 gatunki roślin naczyniowych oraz 11 gatunków mchów. Chronione reprezentowane są, obok wspomnianej sosny drzewokosy i bagna zwyczajnego, przez pięć gatunków mszaków: próchniczka błotnego *Aulacomnium palustre*, rokitnika pospolitego *Pleurozium schreberi*, płonnika pospolitego *Polytrichum commune*, torfowca frędzlowanego *Sphagnum fimbriatum* i torfowca ostrolistnego *Sphagnum capillifolium*. Rezerwat jest także miejscem występowania rzadkiego grzyba, wpisanego na krajową czerwoną listę gatunków zagrożonych – gęstoporka cynobrowego *Pyctoporus cinnabarinus*. Natomiast podczas ostatnich badań nie potwierdzono w granicach rezerwatu obecności dwóch chronionych gatunków mchów, a mianowicie torfowca Girgensohna *Sphagnum girgensohnii* i torfowca magellańskiego *Sphagnum magellanicum*.

Współcześnie oprócz przesuszenia podłoża zagrożenie dla charakteru roślinności rezerwatu może stanowić tawuła kutnerowata *Spiraea tomentosa*, której niewielkie skupienia są obecne w bezpośrednim otoczeniu tego obiektu. Masowy rozwój tego gatunku w wielu częściach Borów Dolnośląskich stanowi już problem w zachowaniu ich walorów przyrodniczych, a także w gospodarce leśnej.

Rezerwat znajduje się poza oznakowanymi szlakami turystycznymi, jednak w jego sąsiedztwie przebiega odcinek ok. 25 km ścieżki dydaktycznej po Puszczy Zgorzeleckiej, prezentującej zarówno walory przyrodnicze, jak i historyczne tego obszaru.

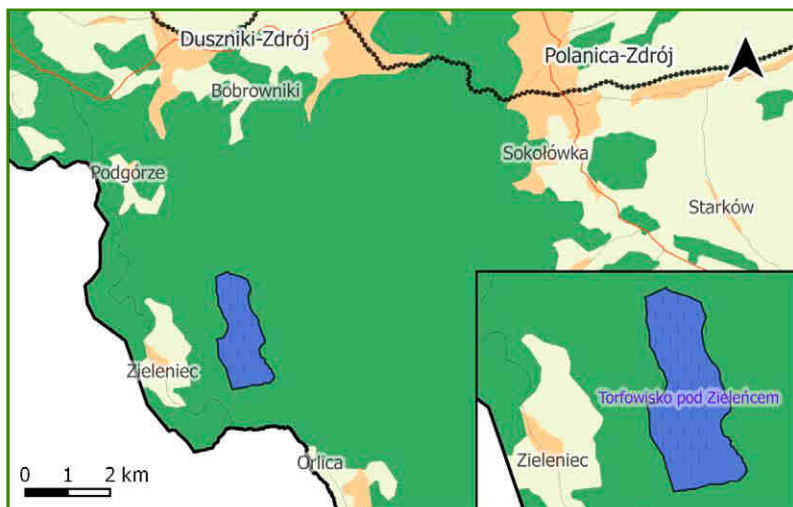
autor opracowania Zygmunt Dajdok

Fragment rezerwatu ze skupieniami bagna zwyczajnego (*Ledum palustre*). Fot. Z. Dajdok

Rezerwat przyrody „Torfowisko pod Zieleńcem”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych zbiorowiska górskiego torfowiska wysokiego *Pino mugo-Sphagnetum* z udziałem kosodrzewiny z bogatą i charakterystyczną dla rodzaju zespołu roślinnością oraz stanowiskiem sosny błotnej *Pinus x rhaetica*.

Rezerwat obejmuje rozległe spłaszczenie stokowe na zboczu Biejsca, na wododziale morza Bałtyckiego i Północnego, jest położony na wysokości od około 740 do 760 m n.p.m., w zakresie roślinnego piętra regla dolnego. Ukształtowanie terenu i warunki klimatyczne powodują, że już od wczesnego holocenu trwała tu stagnacja wód i zakładały się torfowiska wysokie. Obecnie pokrywa torfu osiąga miąższość do 10 m. Jest to obszar chłodny (średnia roczna temperatura +4°C) i wilgotny (opady 1400-1700 mm, ponadto osad z mgły i szadzi). Parowanie torfowiska dodatkowo ochładza powietrze i powoduje powstawanie specyficznego mikroklimatu. W podłożu są bardzo kwaśne gleby torfowe oraz bagienne. Rezerwat znajduje się w obrębie dużego kompleksu leśnego, pokrywającego Góry Orlickie i Bystrzyckie, w większości składającego się z nasadzeń świerka. Pierwsze zabiegi melioracyjne przeprowadzono w XVIII w., (rów odprowadzający wodę z Topieliska do Bystrzycy), zbudowano także groblę do wywozu pozyskiwanego torfu, która podzieliła teren na część południową i północną, zaburzając naturalny spływ wód. Kolejne prace miały miejsce w XIX w., (grobla południowa i sieć rowów odprowadzających wodę do Dzikiej Orlicy, nadal trwało wydobywanie torfu). Na przesuszone części torfowiska wkroczył świerk. W 1919 roku powołano rezerwat, po II wojnie światowej ochronę wznowiono w 1954 roku. Jest to jedyny tak duży i dobrze zachowany kompleks torfowiskowy w Sudetach Środkowych. Rezerwat przecina leśna droga na grobli, którą idzie zielony szlak Polanica Zdrój-Duszniki Zdrój. Przy drodze na Topielisku stoi wieża widokowa, a we wschodniej części Czarnego Bagna poprowadzono ścieżkę przyrodniczą z ośmioma przystankami, biegnącą częściowo na kładkach, umożliwiających udostępnienie torfowiska bez niszczenia jego struktury.

Rezerwat chroni dwa torfowiska: stosunkowo dobrze zachowane Topieliska i w znacznym stopniu przekształcone Czarne Bagno. Kompleks torfowiskowy obejmuje kilka siedlisk występujących w mozaice: torfowiska wysokie z roślinnością

rok utworzenia:
1954

powierzchnia:
231,88 ha

rodzaj rezerwatu:
torfowiskowy

położenie administracyjne:
gmina Szczytna,
powiat kłodzki
Nadleśnictwo
Zdroje

położenie geograficzne:
Góry Bystrzyckie,
na północny
wschód od Zieleńca
(Duszniki Zdrój)

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:

Obszar
Chronionego
Krajobrazu Góry
Bystrzyckie
i Orlickie oraz
obszar Natura 2000
SOO Torfowisko
pod Zieleńcem
PLH020014

Brzoza karłowata (*Betula nana*). Fot. P. Mirek

torfotwórczą z zachowaną strukturą kępkowo-dolinową, budowane głównie przez torfowce *Sphagnum* sp. z udziałem nielicznych roślin naczyniowych, np. welnianki pochwowatej *Eriophorum vaginatum*, żurawiny błotnej *Oxycoccus palustris*, rosiczek *Drosera* sp.; torfowiska wysokie zdegradowane w wyniku pozyskiwania torfu lub osuszenia, ale w odpowiednich warunkach zdolne do regeneracji; torfowiska przejściowe z klasy *Scheuchzeria-Caricetea nigrae* z udziałem m.in. welnianki wąskolistnej *Eriophorum angustifolium* i bagnicy torfowej *Scheuchzeria palustris*; obniżenia i brzegi dystroficznych zbiorników z roślinnością ze związku *Rhynchosporion albae* budowane przez przygielkę białą *Rhynchospora alba*, zarośla kosodrzewiny *Pinus mugo* i sosny błotnej *Pinus sibirica* na torfie *Pinus mugo-Sphagnetum* oraz bory świerkowe na torfie *Sphagno girgensohnii-Piceetum*. Nieco wyższe tereny zajmuje górnoregłowy sudecki świerkowy bór *Calamagrostis villosae-Piceetum* oraz dolnoregłowy bór jodłowo-świerkowy *Abieti-Piceetum*, oba z ubogim w gatunki kwaśnolubnym runem.

Flora naczyniowa rezerwatu to ponad 220 taksonów. Dominują gatunki leśne oraz torfowiskowe i bagiennie, znaczący jest także udział gatunków łąkowych. Nieliczne gatunki synantropijne pojawiają się w sąsiedztwie dróg i w prześwietlonych fragmentach lasów. Specyficzne warunki mikroklimatyczne powodują, że od czasu zlodowaceń przetrwały tu relikty glacialne: m.in. brzoza karłowata *Betula nana* (jedno z trzech polskich stanowisk), turzycza skąpokwiatowa *Carex pauciflora*, welnianeczka darniowa *Baeothryon caespitosum*. Siedem gatunków objętych jest ochroną ścisłą, m.in. bagnica torfowa *Scheuchzeria palustris*, brzoza karłowata, sosna błotna, rosiczki, oraz pięć ochroną częściową, m.in. podrzeń żebrowiec *Blechnum spicant*, kosodrzewina *Pinus mugo*, welnianeczka darniowa.

Fragment torfowiska w rezerwacie. Fot. R. Łapiński

W rezerwacie występuje ponad 20 gatunków jest zagrożonych w skali regionu oraz 10 zagrożonych w skali kraju, m.in. brzoza karłowata, rosiczki, przytulia hercyńska *Galium saxatile*, wełnianeczka darniowa, turzyca skąpokwiatowa.

Fauna rezerwatu nie była obiektem kompleksowych badań. Można tu spotkać m.in. zagrożone wymarciem ważki: żagnica torfowcowa *Aeshna subarctica elisabethae*, miedziopiers górską *Somatochlora alpestris* i miedziopiers północną *S. arctica*, zagrożone motyle: modraszek bagniczek *Vaciniina optilete*, szlaczkoń torfowiec *Colias palaeno* i ptaki: cietrzew *Lyrurus tetrix*, bocian czarny *Ciconia nigra*.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Torfowisko pod Zieleńcem – widok z góry. Fot. R. Łapiński

Rezerwat przyrody „Uroczysko Obiszów”

rok utworzenia:
1972

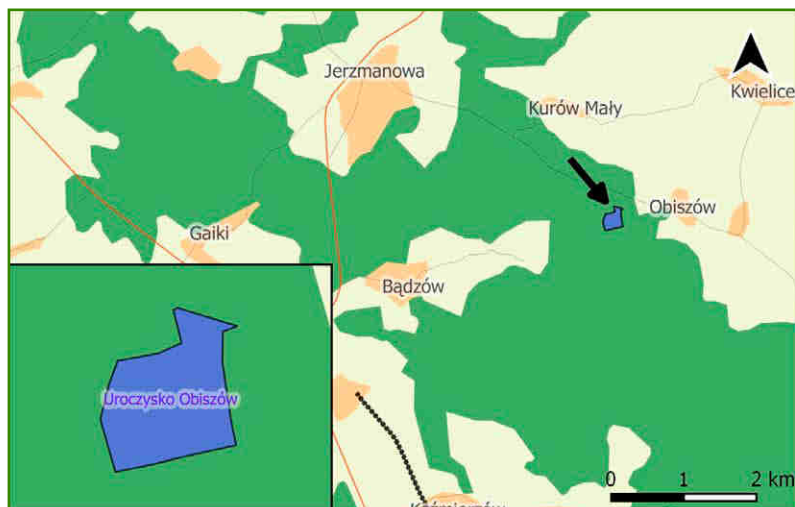
powierzchnia:
6,28 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Grębocice,
powiat polkowski

Nadleśnictwo
Głogów

położenie
geograficzne:
makroregion
Wał Trzebnicki,
mezoregion
Wzgórze
Dalkowskie

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie fragmentu lasu mieszanego o cechach zespołu naturalnego, ze względów naukowych i dydaktycznych.

Rezerwat położony jest ok. 700 m na zachód od miejscowości Obiszów. Obejmuje fragmenty dwóch wzniesień oddzielonych płytką doliną potoku Brusina, płynącego w południowej jego części. W centralnej części rezerwatu umiejscowione są studnie, wykorzystywane jako ujęcia wody dla Obiszowa. Północno-wschodnią granicą rezerwatu, na odcinku ponad 100 m, przebiega niebieski szlak pieszy (tzw. Szlak „Polskiej Miedzi”). Wzdłuż południowej granicy rezerwatu biegnie ścieżka przyrodnicza „Uroczysko Obiszów”, która łączy się ze wspomnianym szlakiem niebieskim.

Ponad 90% powierzchni rezerwatu zajmuje łąka środkowoeuropejski *Galio sylvatici-Carpinetum*, w górnej warstwie tworzący przez dąb szypułkowy *Quercus robur*, z domieszką dębu bezszypułkowego *Quercus petraea*, grabu *Carpinus betulus*, świerka *Picea abies* i jawora *Acer pseudoplatanus*. W wyższych partiach występuje uboższy gatunkowo podzespół typowy, na wschodnich stokach oraz w wilgotniejszych fragmentach w sąsiedztwie potoku i wysięków wody przechodząc w łąkę niski. Na jednym z wysięków w obrębie tego ostatniego podzespołu wykształciło się również zbiorowisko z turzycą błotną *Carex acutiformis*. Ponadto na terenie rezerwatu występuje również niżowy łąka jesionowo-olszowy *Fraxino-Alnetum*, z dominacją olchy czarnej *Alnus glutinosa*, zachowany na niewielkiej powierzchni w zachodniej części doliny potoku Brusina. Natomiast w dolinie tego potoku, w południowo-wschodniej części rezerwatu, wykształciło się powiązane z żyznymi lasami liściastymi i mieszanymi zbiorowisko roślinności źródliskowej reprezentujące zespół *Caricetum remotae*.

Gospodarka leśna prowadzona na tym terenie na przełomie XIX i XX wieku doprowadziła do szeregu przekształceń w obrębie zbiorowisk leśnych rezerwatu. W szczególności widoczne jest to w jego południowej części, gdzie występuje łąka zdegenerowana w wyniku wprowadzenia świerka, obecnie dominującego w drzewostanie. Mimo to analiza zmian zachodzących we florze zespołów leśnych rezerwatu na przestrzeni 25 lat wykazała postępujące zmiany w składzie gatunkowym, świadczące o stopniowej regeneracji zarówno siedlisk łąkowych, jak i łąki olszowej.

Flora rezerwatu liczy 217 gatunków roślin, aczkolwiek przynajmniej jeden gatunek stwierdzany w przeszłości – widłak jałowcowaty *Lycopodium annotinum*, należy uznać za wymarły. Do najcenniejszych roślin rezerwatu należy kruszczyk połabski *Epipactis albensis* - bardzo rzadko spotykany w kraju storczyk, wpisany do Polskiej Czerwonej Księgi i objęty ścisłą ochroną gatunkową. Na uwagę zasługuje również występowanie kilku gatunków typowych raczej dla obszarów górskich, takich jak: narecznica szerokolistna *Dryopteris dilatata*, bez koralowy *Sambucus racemosa*, starzec jajowaty *Senecio ovatus*, przenet purpurowy *Prenanthes purpurea* czy kozłek bzowy *Valeriana sambucifolia*.

Interesująca jest również mykoflora rezerwatu – obok pospolitych gatunków grzybów wielkoowocnikowych, stwierdzono tutaj kilka gatunków wpisanych na krajową czerwoną listę, w tym zagrożonego wymarciem w Polsce gołąbka cukrówkę *Russula alutacea*, rosnącego głównie pod bukami i dębami. Poza tym wykazano tu cztery potencjalnie zagrożone gatunki, umieszczone w kategorii R (rzadki): związaną z dębami pieniażkówkę dębową *Xerula pudens*, a także zasłonaka ostrego *Cortinarius acutus*, dzwonek czerwonobrązową *Entoloma juncinum* i pochwiaka jedwabnikowego *Volvariella bombycina*. Spośród ciekawszych gatunków warto wymienić również objętego do 2014 roku ścisłą ochroną gatunkową mądziaka psiego *Mutinus caninus*.

Z uwagi na brak szczegółowych badań niewiele wiadomo na temat fauny rezerwatu. Warto nadmienić, że w ostatnich latach w jednym z dziuplastych dębów rosnących w rezerwacie zauważono pachnicę dębową *Osmoderma eremita*, zagrożonego w skali całej Europy chrząszcza, objętego ścisłą ochroną, zarówno na mocy prawa krajowego, jak i międzynarodowego.

autor opracowania Krzysztof Zając

Fragment rezerwatu „Uroczysko Obiszów”. Fot. K. Zając

Rezerwat przyrody „Uroczyisko Wrzosey”

rok utworzenia:
2000

powierzchnia:
575,11 ha

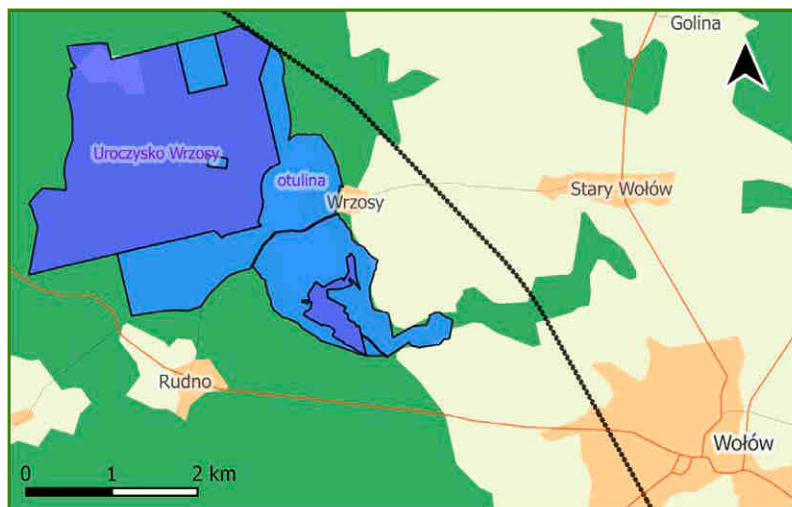
rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Wołów,
powiat wołowski,
Nadleśnictwo
Wołów

położenie
geograficzne:
makroregion
Wał Trzebnicki,
mezoregion
Obniżenie
Ścinawskie;
makroregion Nizina
Śląska, mezoregion
Wysoczyzna
Rościławska

powiązanie
z innymi
obszarami

chronionymi:
Park Krajobrazowy
„Dolina Jezierzycy”,
obszar Natura 2000
SOO Dębiańskie
Mokrała
PLH020002

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych unikalnych fragmentów lasów Obniżenia Wołowa, zwłaszcza naturalnych zespołów olsu porzeczkowego i łągu olszowo-jesionowego z szeregiem chronionych i rzadkich gatunków roślin, drzew pomnikowych, a także zachowanie łągowisk bogatej awifauny leśnej i wodno-błotnej oraz ostoi zwierząt.

Rezerwat położony jest w dolinie potoku Juszka, na wschód od miejscowości Wrzosey. Składa się z dwóch enklaw oddzielonych od siebie przez dwa stawy hodowlane - Górny i Dolny. Cały ten obszar charakteryzuje się zróżnicowaną rzeźbą terenu, a także dużą zmiennością siedliskową, co przekłada się z kolei na obserwowaną tutaj dużą różnorodność flory i fauny.

Flora rezerwatu i jego otuliny, zgodnie z wynikami przeprowadzonej w latach 90. ubiegłego wieku szczegółowej inwentaryzacji, obejmuje 473 gatunki roślin naczyniowych. Roślinność tego terenu ma charakter niżowy, a jej zasadniczy trzon stanowią gatunki bagienne i ogólnoleśne siedlisk wilgotnych. Największą osobliwością florystyczną obszaru jest uznany za gatunek krytycznie zagrożony w Polsce i na Dolnym Śląsku podejrzony marunowy *Botrychium matricariifolium*. W rezerwacie znajduje się jedno z zaledwie trzech obecnie znanych dolnośląskich stanowisk tej niezwykle rzadkiej rośliny. Na szczególną uwagę zasługuje także inny zagrożony i chroniony gatunek paproci występujący na terenie rezerwatu, a mianowicie długosz królewski *Osmunda regalis*. Jego tutejsza populacja, licząca 16 osobników, jest najliczniejsza ze znanych z terenu Dolnego Śląska. Rezerwat „Uroczyisko Wrzosey” jest także miejscem występowania jednej z najliczniejszych w tej części Polski nizinnych populacji objętego ochroną częściową wawrzynka wilczytka *Daphne mezereum*. Wśród cennych przedstawicieli miejscowej flory należy wymienić także inne zagrożone w skali kraju i regionu gatunki roślin, takie jak: nasięźrzał pospolity *Ophioglossum vulgatum*, kosaciec syberyjski *Iris sibirica*, kukulka Fuchsa *Dactylorhiza fuchsi* i kukulka szerokolista *Dactylorhiza majalis*.

Bogactwu florystycznemu tego obszaru chronionego odpowiada wielka różnorodność występujących tutaj zbiorowisk roślinnych. Szczegółowe badania fitosocjologiczne przeprowadzone zarówno na terenie rezerwatu, jak i jego otuliny w latach 90. XX wieku, wykazały występowanie na tym terenie 48 ze-

społów roślinnych oraz pięciu zbiorowisk o nieokreślonej przynależności syntaksonomicznej. W obrębie samego rezerwatu największy udział powierzchniowy mają zróżnicowane pod względem wilgotności i żyzności podłoża zbiorowiska leśne. Szczególnie cenne są niezwykle bogate florystycznie lasy łąkowe ze związku *Alno-Padion* i olsy porzeczkowe *Ribeso nigri-Alnetum*, stanowiące jeden z głównych przedmiotów ochrony w rezerwacie. Warto zaznaczyć, że tutejsze zbiorowiska łąkowe są także przedmiotem ochrony w obszarze Natura 2000, na terenie, którego zlokalizowany jest rezerwat. Niewielkie powierzchnie w otoczeniu stawów zajmują drzewostany dębowo-grabowe, a w peryferyjnych częściach rezerwatu zbiorowiska borowe ze związku *Dicrano-Pinion*, w tym bór mieszany *Quercu roboris-Pinetum*, bór wilgotny *Molinio-caeruleae-Pinetum* i bór świeży *Leucobryo-Pinetum*. Pozostałe powierzchnie leśne zajęte są przez wtórne zbiorowiska zastępcze w postaci m.in. nasadzeń sosny i stadia regeneracyjne lasu. Niezalesione fragmenty rezerwatu obejmują łąki z klasy *Molinio-Arrhenatheretea*, reprezentujące zarówno zbiorowiska żyznych łąk ze związku *Arrhenatherion elatioris*, jak i zmiennowilgotnych łąk trzęślicowych ze związku *Molinion caeruleae*. Ponadto na powierzchniach zabagnionych i w otoczeniu wód, w szczególności w otulinie rezerwatu za sprawą istniejących tutaj stawów, występują liczne fitocenozy szuwarowe z klasy *Phragmitetea* i zbiorowiska roślin wodnych z klas: *Lemnetea* i *Potametea*. Na drogach i ich poboczach, a także na obrzeżach lasów i stawów wykształciły się natomiast wtórne zbiorowiska o charakterze synantropijnym reprezentujące m.in. klasy *Artemisietea*, *Stallarietea mediae* i *Trifolio-Geranietea*.

Obszar ten jest miejscem występowania także kilku rzadkich i zagrożonych gatunków grzybów. Są to: błyskoporek podkorowy *Inonotus obliquus*, dzwon-

Czapla siwa (*Ardea cinerea*). Fot. K. Zajac

Żaba zielona (*Rana esculenta complex*). Fot. K. Zajac

Łątka dzieweczka
(*Coenagrion puella*).
Fot. K. Zajęc

Jaszczurka zwinka (*Lacerta agilis*).
Fot. K. Zajęc

kówką fioletową *Entoloma euchroum*, trzęsak listkowy *Tremella foliacea* i ziarnoweczką cynobrową *Cystodermella cinnabarina*. Pierwszy z wymienionych taksonów jest także objęty w Polsce częściową ochroną gatunkową. W siedliskach borowych stwierdzono tutaj także obecność płucnicy islandzkiej *Cetraria islandica* - narażonego na wymarcie w kraju, chronionego gatunku porostu.

Różnorodność dostępnych w rezerwacie siedlisk odzwierciedla także duże bogactwo faunistyczne tego obszaru. Na szczególną uwagę zasługuje jego awifauna lęgowa, która według aktualnych danych obejmuje 89 gatunków ptaków. Wśród nich znajduje się siedem umieszczonych na krajowej czerwonej liście zwierząt zagrożonych, a 14 zostało wymienionych w Załączniku I Dyrektywy Ptasiej. Gatunki te reprezentują: bąk *Botaurus stellaris*, bocian czarny *Ciconia nigra*, łabędź krzykliwy *Cygnus cygnus*, bielik *Haliaeetus albicilla*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus*, kropiatka *Porzana porzana*, derkacz *Crex crex*, żuraw *Grus grus*, słonka *Scolopax rusticola*, zimorodek *Alcedo atthis*, dzięcioł zielonosiwy *Picus canus*, dzięcioł czarny *Dryocopus martius*, dzięcioł średni *Leiopicus medius*, turkawka *Streptopelia turtur*, lerka *Lullula arborea*, wąsatka *Panurus biarmicus* i gąsiorek *Lanius collurio*. Stanowi on także jeden z nielicznych, jeśli nie jedyny w kraju rezerwat, w którym gniazduje kombinacja tak wielu rzadkich gatunków ptaków wodno-błotnych i leśnych. Ponadto w przypadku takich ptaków jak kszyc *Gallinago gallinago*, samotnik *Tringa ochropus*, a także wspomniane już żuraw i słonka, obszar ten skupia jedną z najważniejszych populacji lęgowych na terenie Dolnego Śląska. Obok wyżej wymienionych na uwagę zasługuje również kilku innych szczególnie cennych i rzadszych przedstawicieli miejscowej awifauny lęgowej, jak np. gęgawa *Anser anser*, krakwa *Mareca strepera*, cyraneczka *Anas crecca*, wodnik *Rallus aquaticus*, kokoszka wodna *Gallinula chloropus*, czajka *Vanellus vanellus*, dzięcioł zielony *Picus viridis*, siniak *Columba oenas*, świerszczak *Locustella naevia*, strumieniówka *Locustella fluviatilis* i brzęczka *Luscinia luscinoides*.

Spśród innych przedstawicieli fauny rezerwatu warto zauważyć obecność 11 gatunków umieszczonych w załączniku II Dyrektywy Siedliskowej, które łącznie z ich siedliskami są jednym z głównych przedmiotów ochrony, zarówno na terenie rezerwatu, jak i obszaru Natura 2000. W potokach stwierdzono obecność dwóch zagrożonych i chronionych gatunków ryb: różanki *Rhodeus sericeus*

i piskorza *Misgurnus fossilis*. Jest to także ważny obszar dla ochrony bogatej herpetofauny, w tym kumaka nizinnego *Bombina bombina* i traszki grzebieniastej *Triturus cristatus*, wpisanych na krajową czerwoną listę, a także m.in. rzekotki drzewnej *Hyla arborea*, żaby jeziorowej *Rana lessonae*, żaby moczarowej *Rana arvalis*, jaszczurki zwinki *Lacerta agilis* i żmii zygzakowatej *Vipera berus*. W przypadku ssaków na szczególną uwagę zasługuje obecność wydry *Lutra lutra*, bobra *Castor fiber*, a także 11 gatunków nietoperzy. W przypadku ostatniej grupy podkreślić w szczególności należy stwierdzenie w rezerwacie trzech gatunków wpisanych na czerwoną listę zwierząt zagrożonych w Polsce. Są to: nocek Bechsteina *Myotis bechsteinii*, nocek łydkowłosy *Myotis dasycneme*, mopek *Barbastella barbastellus*. Ważnym przedmiotem ochrony w rezerwacie jest także rzadki i zagrożony motyl przeplatka matura *Euphydryas maturna* – gatunek charakterystyczny dla lasów łągowych.

Przez rezerwat prowadzi żółty szlak pieszy z Orzeszkowa do Wołowa. Ponadto południowo-wschodnim skrajem północnej enklawy rezerwatu, po grobli stawu Dolnego, przebiega żółty szlak rowerowy „Wołowskie krajobrazy”, wytyczony pętlą dookoła Wołowa.

autor opracowania Krzysztof Zając

Kszczyk (*Gallinago gallinago*).
Fot. K. Zając

Fragment rezerwatu „Uroczysko Wirzosi”. Fot. K. Zając

rok utworzenia:
1996

powierzchnia:
101 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Paszowice
i Bolków, powiat
jaworski

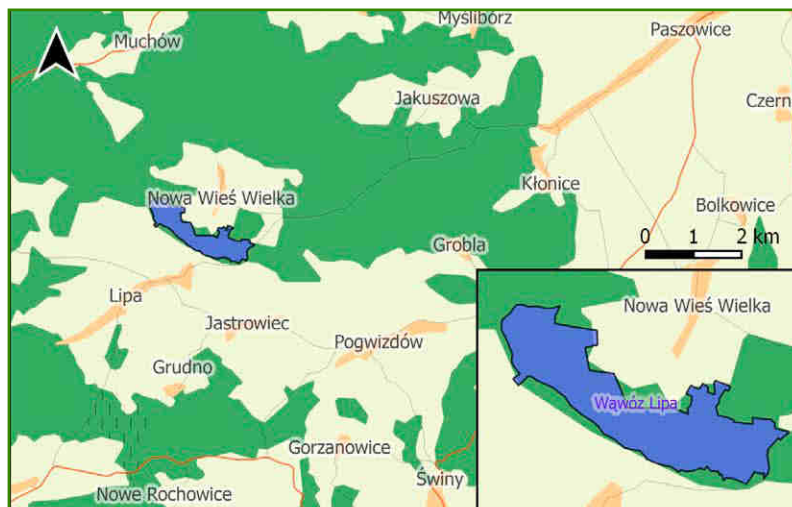
Nadleśnictwo
Jawor

położenie
geograficzne:
Pogórze
Kaczawskie,
między wsiami Lipa
i Nowa Wieś

powiązanie
z innymi
obszarami
chronionymi:

Park Krajobrazowy
„Chelmy”, obszar
Natura 2000 SOO
Góry i Pogórze
Kaczawskie
PLH020037.

Rezerwat przyrody „Wąwóz Lipa”

Celem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych naturalnych lasów oraz zbiorowisk naskalnych wraz z różnymi typami pomnikowych głazów narzutowych.

Rezerwat obejmuje część krawędzi zalesionego zieleńcowego wzgórza od wysokości ok. 330 do 390 m n.p.m., opadającego stromym, skalistym stokiem na południe do potoku Nysa Mała. Uskok przecinany jest wąwozami, z których największy o długości ok. 550 m ma liczne odśnieżenia skał, baszty i grzędy, duże powierzchni rumoszu, a w jego górnej części występują głązy narzutowe skał skandynawskich. Dnem okresowo płynie ciek wodny. Rezerwat znajduje się w obrębie dużego kompleksu leśnego, w zakresie roślinnego piętra pogórze. Zróżnicowana konfiguracja terenu powoduje duże urozmaicenie okrywy roślinnej. Średnia roczna temperatura wynosi tu ok. 8°C, ekspozycja głównego stoku sprawia, że dzięki silnej insolacji wykształcają się wyjątkowo ciepłe siedliska, odmienne od zacienionych i wilgotnych w głębi wąwozu. Gleby mają charakter inicjalny, dzięki wpływowi skały macierzystej są słabo kwaśne i stosunkowo żyzne. Przez rezerwat przechodzi niebieski szlak ze wsi Lipa do Nowej Wsi Wielkiej.

Naturalną okrywą roślinną są tu wielogatunkowe lasy liściaste. W dolinie potoku zachował się niewielki pas łągi dębowo-wiązowo-jesionowego *Ficario-Ulmetum* z wiązem pospolitym *Ulmus minor* w drzewostanie i zbiorowisk o charakterze przejściowym do grądu *Galio-Carpinetum*. Na zacienionych stokach, głównie w wąwozie, wykształciły się lasy lipowo-klonowe *Aceri-Tilietum* (siedlisko priorytetowe 9180*). Drzewostan budują lipa szerokolistna *Tilia platyphyllos* i klon zwyczajny *Acer platanoides*, z udziałem grabu pospolitego, dębu szypułkowego, rzadziej bezszypułkowego, lipy drobnolistnej i klonu jawora. W runie na rumoszu występują m.in. paprotnik kolczysty *Polystichum aculeatum*, bodziszek cuchnący *Geranium robertianum*, dzwonek pokrzywolisty *Campanula trachelium* i liczne geofity, np. zawilec gajowy *Anemone nemorosa*. Na dnie lasu zalegają martwe drzewa w różnym stadium dekompozycji. Na zacienionych skałkach w tym zbiorowisku odnotowano jedyne w Polsce stanowisko paprotki pośredniej *Polypodium interjectum*. Na bardziej nasłonecznionych partiach stoków wykształciły się dąbrowy podgórskie *Luzulo luzuloidis-Quercetum* ze stosunkowo ubogim acidofilnym runem i ciepłolubne dąbrowy brekiniowe *Sorbo-Torminalis-Quercetum* (siedlisko

Jarzab brekinia (*Sorbus torminalis*).
Fot. E. Szcześniak

priorytetowe 9110*), bogate, z dużym udziałem gatunków ciepłolubnych. Skalki w szczytowych partiach wzgórza zasiedliły, obecnie powoli zanikające, ciepłolubne zbiorowiska naskalne z perlówką siedmiogrodzką *Melica transsilvanica* i kostrzewą bladą *Festuca pallens* i nieco lepiej zachowane pionierskie zbiorowiska naskalne z rojownikiem pospolitym *Jovibarba sobolifera* (siedlisko priorytetowe 6110*) oraz zbiorowiska paproci szczelinowych z udziałem zanokcicy północnej *Asplenium septentrionale* i paprotki zwyczajnej *Polypodium vulgare*.

Flora naczyniowa rezerwatu obejmuje ok. 300 gatunków. Niemal 60% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, ok. 20% stanowią gatunki łąkowe, ok. 15% murawowe i naskalne oraz ok. 5% synantropijne, przy czym w większości są to wystąpienia nieliczne. Do drzewostanu zostały wprowadzone modrzew europejski *Larix decidua* i daglezia zielona *Pseudotsuga menziesi*, spontanicznie pojawiły się inwazyjne niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora* i rdestowiec ostrokończysty *Reynoutria cuspidata*. Osiem gatunków objętych jest ochroną ścisłą: paprotnik kolczysty *Polystichum aculeatum*, rojownik pospolity, jarzab brekinia *Sorbus torminalis*, buławnik mieczolistny i wielkokwiatowy *Cephalanthera longifolia* i *C. damasonium*, perlówka siedmiogrodzka i kostrzewa blada, a ok. 15 ochroną częściową, m.in. zanokcica północna *Asplenium septentrionale*, pierwiosnka wyniosła *Primula elatior*, wawrzynek wilczyko *Daphne mezereum*, silnie ustępująca w rezerwacie śnieżycy wiosenna *Leucojum vernum*, gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*. Odnotowano ponad 25 gatunków z regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych, spośród nich w skali kraju zagrożonych jest osiem, m.in. zanokcica północna, paprotnik kolczysty *Polystichum aculeatum*, buławnik mieczolistny i wielkokwiatowy *Cephalanthera longifolia*, *C. damasonium*, perlówka siedmiogrodzka *Malica transsilvanica*, kostrzewa blada *Festuca pallens*.

Fauna rezerwatu nie była obiektem kompleksowych badań, stwierdzono tu stanowiska m.in. salamandry plamistej *Salamandra salamandra* i popielicy szarej *Glis glis*.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Fragment wąwozu w rezerwacie „Wąwóz Lipa”. Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Wąwóz Myśliborski koło Jawora”

rok utworzenia:
1962

powierzchnia:
9,72 ha

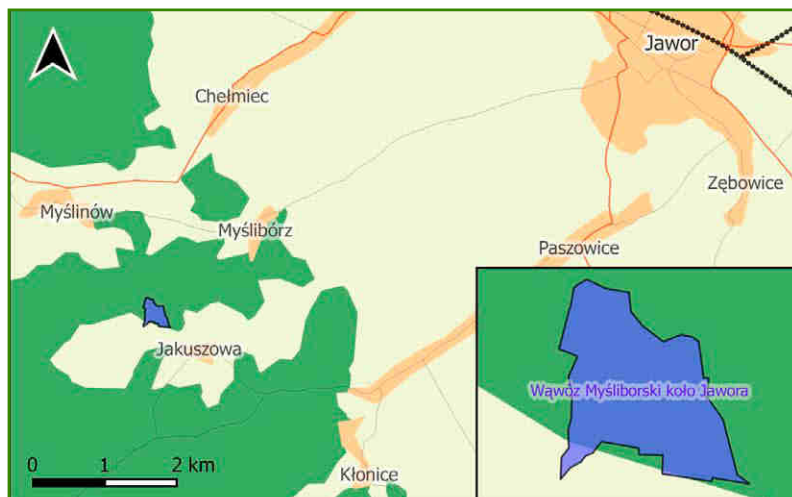
rodzaj rezerwatu:
florystyczny

położenie
administracyjne:
gmina Paszowice,
powiat jaworski
Nadleśnictwo
Jawor

położenie
geograficzne:
Pogórze
Kaczawskie, na
południe od wsi
Myślibórz

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:

Park Krajobrazowy
„Chełmy”, obszar
Natura 2000 SOO
Góry i Pogórze
Kaczawskie
PLH020037

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych jedyne na Dolnym Śląsku stanowiska paproci jęczycznika zwyczajnego *Phyllitis scolopendrium*, występującego na skałach zieleńcowych, oraz otaczającego go naturalnego lasu ochronnego.

Rezerwat obejmuje głęboką (do 70 m) przełomową dolinę potoku Jawornik od wysokości ok. 260 do 350 m n.p.m., w zakresie roślinnego piętra pogórze. Chroniony obszar znajduje się w obrębie dużego kompleksu leśnego. W podłożu są tu zieleńce, łupki serycytowe i fyllity. Gleby mają charakter inicjalny, są silnie szkieletowe i dzięki wpływowi skały macierzystej stosunkowo żyzne, w dolnej części doliny występują gleby brunatne i mady. Naturalne wychodnie tworzą skalną bramę, występują także relikty podmorskiego wulkanizmu: lawy poduszkowe o średnicy 20-40 cm. Przez teren rezerwatu prowadzi żółty szlak z Myśliborza do Myślinowa (Szlak Wygasłych Wulkanów) oraz pętla ścieżki przyrodniczej od parkingu w Myśliborzu.

Naturalną okrywą roślinną są tu wielogatunkowe, bogate lasy liściaste. W dolinie potoku zachował się niewielki pas łągi dębowo-wiązowo-jesionowego *Ficario-Ulmetum*, a w nieco wyższych partiach grąd *Galio-Carpinetum* z bogatym, barwnie kwitnącym runem. Na rumoszu skalnym zalegającym zacienione stoki wykształciły się lasy lipowo-klonowe *Aceri-Tilietum* (siedlisko priorytetowe 9180*). Drzewostan budują lipa szerokolistna *Tilia platyphyllos* i klon zwyczajny *Acer platanoides*, z udziałem dębu szypułkowego, rzadziej bezszypułkowego *Q. petraea*, lipy drobnolistnej i klonu jawora *Acer pseudoplatanus*. W runie na rumoszu występują m.in. paprotnik kolczysty *Polystichum aculeatum*, bodziszek cuchnący *Geranium robertianum*, dzwonek pokrzywolistny *Campanula trachelium* i liczne geofity, np. zawilec gajowy *Anemone nemorosa*, a na skałkach jęczycznik zwyczajny *Phyllitis scolopendrium*, który nie schodzi do runa lasu. Zwraca uwagę duża liczba zalegających martwych drzew w różnym stadium dekompozycji. W górnych partiach stoków wykształciły się dąbrowy podgórskie *Luzulo luzuloidis-Quercetum* ze stosunkowo ubogim acidofilnym runem. Górne partie odśnieżyć zasiedliły zanikające obecnie ciepłolubne zbiorowiska naskalne z perłówką siedmiogrodzką *Melica transsilvanica* i rojownikiem pospolitym *Jovibarba sobolifera* (siedlisko priorytetowe 6110*), oraz zbiorowiska paproci

Grąd. Fot. E. Szczęśniak

szczelinowych z udziałem zanokcicy północnej *Asplenium septentrionale*.

W potoku utrzymuje się słodkowodny krasnorost hildebrandia rzeczna *Hildebrandia rivularis*, wrażliwy na skażenia i świadczący o czystości wody. Flora naczyniowa rezerwatu obejmuje ok. 280 gatunków. Nieco ponad 60% to gatunki związane ze zbiorowiskami leśnymi, ok. 20% stanowią gatunki łąkowe, ok. 15% murawowe i naskalne oraz ok. 5% synantropijne, przy czym w większości są to wystąpienia nieliczne. Do drzewostanu zostały wprowadzone modrzew europejski *Larix decidua* i daglezia zielona *Pseudotsuga menziesii*, a jako ozdobny sadzono barwinek mniejszy *Vinca minor*, który utrzymuje się w runie gładów. Wysoki udział ma jedynie niecierpek drobnokwiatowy *Impatiens parviflora*, gatunek inwazyjny lasów. Najcenniejszym gatunkiem jest jęczyznik zwyczajny *Phyllitis scolopendrium*, mający tu największą w Polsce naskalną populację i jedyną dużą, stabilną populację na Dolnym Śląsku. Osiem gatunków objętych jest ochroną ścisłą, m.in. paprotnik kolczysty, jęczyznik zwyczajny, lilia złotogłów *Lilium martagon*, buławnik mieczolistny *Cephalanthera longifolia*, kukulka bzowa *Dactylorhiza sambucina*, perłówka siedmiogrodzka; 13 ochroną częściową, m.in. zanokcica północna *Asplenium septentrionale*, dzwonek szerokolistny *Campanula latifolia*, orlik pospolity *Aquilegia vulgaris*, pierwiosnek wyniosły *Primula elatior*, wawrzynek wilczytoko *Daphne mezereum*, gnieźnik leśny *Neottia nidus-avis*, podkolan biały *Platanthera bifolia*. Odnotowano ponad 20 gatunków z regionalnej listy zagrożonych roślin naczyniowych, spośród nich w skali kraju zagrożonych jest siedem, m.in. jęczyznik zwyczajny, zanokcica północna, paprotnik kolczysty, buławnik mieczolistny, perłówka siedmiogrodzka.

Fauna rezerwatu nie była obiektem kompleksowych badań, dane w większości są niepełne. Stwierdzono tu 48 gatunków ślimaków, pięć gatunków płazów, pięć gatunków gadów, w potoku występuje objęta ścisłą ochroną i zagrożona wymarciem ochroną strzebla potokowa *Phoxinus phoxinus*, łęgi wyprowadza 15 gatunków ptaków i odnotowano 15 gatunków ssaków, w tym pojawia się tu wprowadzony dla polowań i negatywnie oddziałujący na rodzimą roślinność muflon *Ovis aries musimon*.

Jest to popularne miejsce wycieczek, podlegające antropopresji. Ze względu na niekorzystne zmiany wywołane nadmierną obecnością człowieka, m.in. wycofywanie się głównego obiektu ochrony jęczyznika pospolitego, zmieniono przebieg szlaku i ograniczono liczbę osób przebywających przy wychodniach. Dodatkowo ograniczono dostęp do skał ciągłymi drewnianymi barierkami.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Lilia złotogłów (*Lilium martagon*).
Fot. E. Szczęśniak

Jęczyznik zwyczajny (*Phyllitis scolopendrium*). Fot. E. Szczęśniak

Skały w Wąwozie Myśluborskim.
Fot. E. Szczęśniak

Rezerwat przyrody „Wąwóz Siedmicki”

rok utworzenia:
2001

powierzchnia:
68,761 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie

administracyjne:
gmina Paszowice,
powiat jaworski
Nadleśnictwo Jawor

położenie

geograficzne:
podprovincia
Sudety i Przedgórze
Sudeckie,
makroregion
Pogórze
Zachodniosudeckie,
mezoregion Pogórze
Kaczawskie

powiązanie

z innymi obszarami
chronionymi:

Park Krajobrazowy
„Chelmy”, obszar
Natura 2000 SOO
Góry i Pogórze
Kaczawskie
PLH020037

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych, dydaktycznych, krajobrazowych i turystycznych zbiorowisk roślinnych, a zwłaszcza fitocenoz łąkowych z wieloma gatunkami chronionymi i rzadkimi gatunkami roślin.

Rezerwat obejmuje swoim zasięgiem interesujący zarówno pod względem geomorfologicznym, jak i fitosocjologicznym przełomowy odcinek potoku Młynówka wraz z otaczającą go powierzchnią wierzcholinową. Tereny te położone są pomiędzy miejscowościami Nowa Wieś Wielka oraz Siedmica. Najbardziej charakterystyczny odcinek wąwozu, o cechach jaru o szerokości dna od 10 do 50 m, znajduje się w centralnej części rezerwatu i ma długość około 300 m. Wschodnie skalne na tym odcinku mają zróżnicowaną wysokość (5-20 m) oraz postać (ambony, ostrogi, ściany skalne). Jest to jeden z najlepiej wykształconych w Sudetach przełomów typu epigenetycznego, powstający w przypadku rozwoju sieci rzecznej na powierzchni utworzonej przez skały osadowe, przykrywające starą rzeźbę. Rzeka, po natrafieniu na twardsze podłoże, rozcina je, tworząc dolinę przełomową. Zarówno powyżej, jak i poniżej odcinka jarowego wąwóz posiada cechy płaskodennej doliny o dość stromych zboczach i szerokości od 80 do 150 m. Jej dno pokryte jest mადami o grubości około metra. Po obu stronach wąwozu występują powierzchnie zrównania, które są częścią rozległej wierzchowy Pogórze Kaczawskiego. Pod względem geologicznym obszar rezerwatu zbudowany jest głównie ze skał zieleńcowych, będących lekko zmetamorfizowanymi produktami wulkanizmu podmorskiego.

W granicach rezerwatu przyrody „Wąwóz Siedmicki” występuje pięć interesujących zbiorowisk roślinnych. Największą powierzchnię w części wierzcholinowej porasta acidofilna dąbrowa podgórska *Luzulo luzuloidis-Quercetum petraeae*. Głównym gatunkiem drzewostanu jest dąb bezszypułkowy *Quercus petraea*, który rośnie w niezbyt dużym zwarcu, domieszkę zaś stanowią takie gatunki jak: brzoza brodawkowata *Betula pendula*, świerk pospolity *Picea abies* oraz grab zwyczajny *Carpinus betulus*. W runie, które nie jest tutaj zbyt bogate, rosną głównie trzcinnik leśny *Calamagrostis arundinacea*, śmiełek pogięty *Deschampsia flexuosa* i orlica pospolita *Pteridium aquilinum*, spotkać tu jednak można także naparstnicę zwyczajną *Digitalis grandiflora* oraz wawrzynka wilczelyko *Daphne*

Przylaszczka pospolita
(*Hepatica nobilis*).
Fot. A. Raj,
B. Wieniawska-Raj

mezereum. W części południowo-zachodniej rezerwatu znaczną powierzchnię potencjalnego zbiorowiska acidofilnej dąbrowy podgórskiej zajmują monokultury świerkowe. Niewielką powierzchnię rezerwatu w części południowej porasta las olszowy, nawiązujący swoim charakterem do łągu jesionowo-olszowego *Fraxino-Alnetum*. W runie tego zbiorowiska leśnego można spotkać między innymi: firletkę poszarpaną *Lychnis flos-cuculi* i kuklika pospolitego *Geum urbanum*. Najbogatszym pod względem przyrodniczym zbiorowiskiem roślinnym występującym w rezerwacie są łąki trzęślicowe *Molinion caeruleae*, na których dominują: trzęślica modra *Molinia caerulea*, krwiściąg lekarski *Sanguisorba officinalis*, wiązówka błotna *Filipendula ulmaria*, żywokost lekarski *Symphytum officinale*, groszek łąkowy *Lathyrus pratensis*, bodziszek błotny *Geranium palustris* oraz rdest wężownik *Polygonum bistorta*. Na łąkach tych można spotkać również wiele charakterystycznych dla nich gatunków chronionych: kosaciec syberyjski *Iris sibirica*, mieczyk dachówkowaty *Gladiolus imbricatus*, pełnik europejski *Trollius europaeus*, storczyk szerokolistny *Dactylorhiza majalis* oraz storczyk Fuchsa *Dactylorhiza fuchsii*. Nad brzegiem Młynówki (w środkowej części rezerwatu), na niewielkiej powierzchni wyodrębniono zbiorowisko ziołoroślowe z lepiężnikiem różowym *Petasites hybridus*, natomiast na wychodniach skalnych stwierdzono zbiorowisko paproci szczelinowych, w którym głównym gatunkiem jest paprotka zwyczajna *Polypodium vulgare*. Łącznie stwierdzono występowanie 268 gatunków roślin, z których 19 podlega ochronie prawnej.

Teren rezerwatu jest również miejscem bytowania wielu gatunków zwierząt. Spośród ptaków należy wymienić przede wszystkim puchacza *Bubo bubo*, pliszkę górską *Motacilla cinerea*, czyżyka *Spinus spinus* oraz dzięcioły. Liczne ślady żerowania jeleni *Cervus elaphus* oraz saren *Capreolus capreolus* wskazują na obecność tych ssaków, często też można spotkać tu muflona śródziemnomorskiego *Ovis aries musimon*. W wodach potoku żyją strzeble potokowe *Phoxinus phoxinus* oraz pstrągi potokowe *Salmo trutta* m. *fario*, natomiast w otoczeniu rzeki można spotkać salamandrę plamistą *Salamandra salamandra*.

Ciekawostką historyczną rezerwatu stanowią pozostałości dawnego grodziska (tzw. Zbójecki Zamek) w postaci podwójnego pierścienia fos o głębokości 1,5 – 2,5 m.

Przez rezerwat przebiega zielony szlak turystyczny, wytyczony pomiędzy miejscowościami: Muchów-Siedmica-Grobla. Najkrótsze dojście do rezerwatu szlakiem zielonym prowadzi od wsi Siedmica. Na teren rezerwatu można dostać się również od strony Nowej Wsi Wielkiej, szlakiem niebieskim, następnie zielonym.

autorzy opracowania Andrzej Raj, Barbara Wieniawska-Raj

Skalne zbocze wąwozu.
Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Łąka trzęślicowa z pełnikiem europejskim (*Trollius europaeus*). Fot. A. Raj, B. Wieniawska-Raj

Przełom wąwozu.
Fot. A. Raj,
B. Wieniawska-Raj

Rezerwat przyrody „Wilcza Góra”

rok utworzenia:
1959

powierzchnia:
1,6267 ha

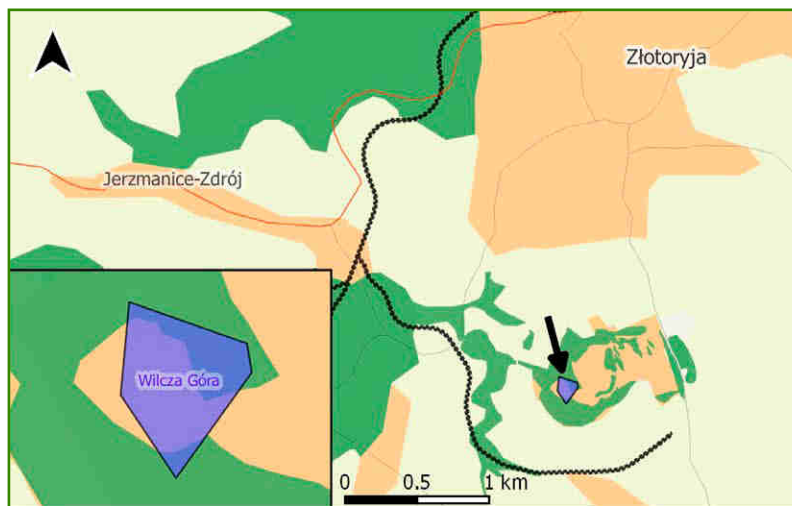
rodzaj rezerwatu:
przyrody
nieożywionej

położenie administracyjne:
gmina Złotoryja,
powiat złotoryjski

Nadleśnictwo
Złotoryja

położenie geograficzne:
Pogórze
Kaczawskie, na
południe od Złotoryi

powiązanie z innymi obszarami chronionymi:
obszar Natura
2000 SOO
Góry i Pogórze
Kaczawskie
PLH020037

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych odsłonięcia bazaltu, ze specyficznymi formami słupów, stanowiących ciekawy obiekt naukowy, jedyny tego rodzaju w Polsce.

Rezerwat obejmuje fragment bazaltowego wzniesienia Wilkołak (Wilczak) na wysokości około 310 do 350 m n.p.m., w zakresie roślinnego piętra pogórze. Jest to pozostałość trzecieorzędownego stożka wulkanicznego, konkretnie komin wulkaniczny, stanowiący jego rdzeń. Ochroną objęta jest niewielka część komina z odsłoniętym w czasie prac wydobywczych silnie spękanym bazaltem o strukturze słupów pięcio- lub sześciobocznych, o średnicy 20-40 cm (tzw. słupowa podzielność bazaltu). Rezerwat bezpośrednio sąsiaduje z czynnym kamieniołomem i jest w strefie ubocznych oddziaływań prowadzonych w wyrobisku prac górniczych. Dostęp do obiektu jest utrudniony z powodu zagrożenia stwarzanego przez prace działającej Kopalni Bazaltu Wilcza Góra. Pozyskiwany tu bazalt jest bardzo dobrej jakości. W sąsiedztwo rezerwatu prowadzi z Jerzmanic Zdroju zielony szlak Złotoryja-Wilków, można także dotrzeć korzystając z polnej drogi z południowej części Złotoryi.

Bazaltowe wzniesienie pierwotnie było pokryte lasem liściastym i zbiorowiskami ciepłolubnymi - podobnymi, jak na Ostrzycy Proboszczowickiej. W XIX w. było to bardzo popularne miejsce spacerowe, na stokach poprowadzono alejki i tor saneczkowy, na szczycie znajdowały się schroniska, jednakże eksploatacja bazaltu rozpoczęta na początku XX w. doprowadziła do drastycznych przekształceń i praktycznie uniemożliwiła turystyczne wykorzystanie wzniesienia. W trakcie pozyskiwania bazaltu w latach 50. odsłoniły się regularne struktury spękań bazaltowych i zostały objęte ochroną w postaci rezerwatu. W latach 70. na terenie kopalni odsłonięto najbardziej spektakularną strukturę, tzw. różę bazaltową, nazywaną też słońcem bazaltowym, z wielokierunkowym, dośrodkowym układem słupów. Ściana z różą bazaltową znajduje się poza rezerwatem, ok. 20 m od jego granicy, w bezpośrednim sąsiedztwie czynnych wyrobisk górniczych, w strefie rozrzutu odłamków i udarowej fali powietrza, podobnie jak wschodnia ściana rezerwatu. Obecnie ściana jest wyłączona z eksploatacji i znajduje się w strefie ochronnej, a kopalnia od lat 80. ma obowiązek monitoringu stanu rezerwatu oraz samej

Róża bazaltowa przy granicy rezerwatu
Fot. E. Szczęśniak

róży. Kontrole wykazały, że następuje naturalny ubytek skały i wzrost wysokości usypiska, róża bazaltowa nie wykazuje zmian.

Jest to rezerwat geologiczny o olbrzymiej wartości dydaktycznej i naukowej, ograniczony do części odsłonięcia skał. Obszar dostępny dla roślin i zwierząt jest niewielki, zasiedlany najczęściej przez gatunki pionierskie skał i rumoszu, m.in. czyścicę drobnokwiatową *Acinos arvensis*, smagliczkę kielichowatą *Alyssum alyssoides* oraz gatunki przypadkowe, łąkowe, leśne i ruderalne, m.in. rajgras wyniosły *Arrhenatherum elatius*, trzcinnik piaskowy *Calamagrostis epigejos*. Na rumoszu pojawiają się młode krzewy i drzewa, m.in. brzoza brodawkowata *Betula pendula*, klon zwyczajny *Acer platanoides*, wierzby *Salix* sp., zastępujące chronioną strukturę i usuwane systematycznie w ramach działań związanych z czynną ochroną przyrody.

autor opracowania Ewa Szczęśniak

Widok na Wilczą Górę. Fot. E. Szczęśniak

rok utworzenia:
1958

powierzchnia:
2,75 ha

rodzaj rezerwatu:
krajobrazowy

położenie

administracyjne:
gmina Bystrzyca
Kłodzka, powiat
kłodzki

Nadleśnictwo
Międzyzylesie

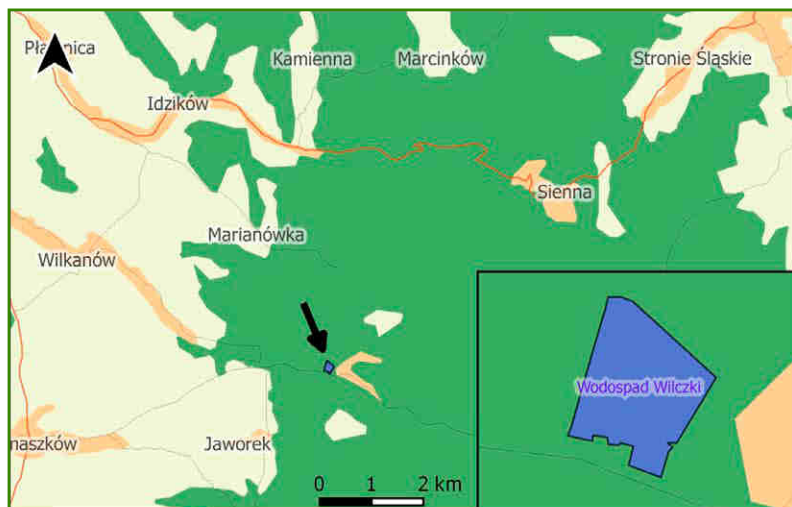
położenie

geograficzne:
makroregion
Sudety Wschodnie,
mezoregion Masyw
Śnieżnika

**powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:**

Śnieżnicki Park
Krajobrazowy,
obszar Natura 2000
Góry Białskie
i Grupa Śnieżnika

Rezerwat przyrody „Wodospad Wilczki”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów krajobrazowych najwyższego wodospadu w Sudetach wraz z malowniczym wąwozem potoku Wilczka.

Rezerwat położony jest w zakresie wysokości 530-590 m n.p.m., przy drodze dojazdowej do Międzygórza. Za sprawą występującego w jego granicach wodospadu, dawniej nazywanego Wodogrzmotami Żeromskiego, miejsce to już w XVIII wieku stanowiło jedną z większych atrakcji turystycznych Ziemi Kłodzkiej, a w XIX wieku jego otoczenie zostało zagospodarowane turystycznie. Wodospad otoczono balustradą, a nad jego progiem zawieszono mostek i przygotowano kilka punktów widokowych. Po wytyczonych w rezerwacie ścieżkach, na znacznych odcinkach zabezpieczonych barierkami, przebiega czerwony szlak turystyczny z Międzygórza do schroniska i sanktuarium „Maria Śnieżna” na górze Igliczna. W obrębie rezerwatu wytyczono również dwie ścieżki dydaktyczne.

Wody wodospadu Wilczki wypływają z gnejsowego wąwozu o bardzo stromych ścianach, a następnie spadają z progu o szerokości ok. 3 m do wyżłobionego w mniej odpornych łupkach łyszczykowych kotła eworsyjnego. Podczas powodzi w roku 1997 pod naporem wody zniszczeniu uległ sztucznie wykonany na początku XIX wieku próg, zmniejszając tym samym wysokość wodospadu do aktualnego poziomu 22 m. Jednakże w momencie utworzenia rezerwatu mierzył o pięć metrów więcej (przed 1945 r. sięgał nawet 30 m) i był wówczas uznawany za najwyższy wodospad w polskich Sudetach. Poniżej rezerwatu potok płynie przez głęboki wąwóz o niemal pionowych ścianach.

Obok samego wodospadu i wąwozu przełomowego odcinka Wilczki, rezerwat chroni również otaczające je cenne zbiorowiska leśne, wykształcone na przyległych stokach o różnym stopniu nachylenia. Na podstawie badań fitosocjologicznych wyróżniono dwa typy zbiorowisk leśnych: górską jaworzynę miesięcznicową *Lunario-Aceretum* oraz kwaśną buczynę górską *Luzulo luzuloidis-Fagetum*. Oprócz wymienionych zbiorowisk roślin naczyniowych w rezerwacie dużą rolę odgrywają fitocenozy z udziałem mszaków, w szczególności zbiorowiska naskalne, charakteryzujące się tutaj bardzo dużym bogactwem gatunkowym.

Zgodnie z aktualnym stanem rozpoznania, flora naczyniowa rezerwatu reprezentowana jest przez 84 gatunki, w tym jeden gatunek chroniony – pierwiosnka wyniosłego *Primula elatior*. Na uwagę zasługuje obecność nie objętych co prawda

Wodospad Wilczki.
Fot. R. Pielech

ochroną, ale wpisanych na czerwoną listę roślin zagrożonych na Dolnym Śląsku, jak: żywiec dziewięciolistny *Dentaria enneaphyllos*, żywiec cebulkowy *Dentaria bulbifera* i fiołek dwukwiatowy *Viola biflora*. Bardzo bogata brioflora rezerwatu, reprezentowana jest przez 22 gatunki wątrobowców i 46 mchów, w tym szereg gatunków chronionych. Są to: nowellia krzywolistna *Nowellia curvifolia*, skosatka zanokcicowata *Plagiochila asplenioides*, miechrza wycięta *Marsupella emarginata*, widlik podwójny *Metzgeria conjugata*, parzoch sercowaty *Porella cordaeana* wśród wątrobowców, natomiast w przypadku mchów: torfowiec frędzlowany *Sphagnum fimbriatum*, widłoząb miotłowy *Dicranum scoparium*, bielistka siwa *Leucobryum glaucum*, gładysz paprociowaty *Homalia trichomanoides*, tujowiec tamaryszkowaty *Thuidium tamariscinum* i fałdownik nastroszony *Rhytidiadelphus squarrosus*.

Na skalnych ścianach stwierdzono także występowanie interesujących gatunków porostów, w tym kilku zagrożonych w skali kraju, jak *Buellia leptocline*, *Collema flaccidum*, *Dermatocarpon luridum*, *Ionaspis chrysophana*, *Verrucaria aquatilis*, *Enterographa zonata* i *Pseudosagedia guentheri*. Niestety, w ostatnich latach nie potwierdzono obecności pierwszych pięciu gatunków, uznawanych obecnie za wymarłe w całym Masywie Śnieżnika. Za przyczynę zaniku tych gatunków, jak również bogatych potokowych zbiorowisk mszaków obserwowanych w rezerwacie jeszcze kilkadziesiąt lat temu, uznawane jest zanieczyszczenie potoku Wilczka.

Znacznie słabiej rozpoznana jest fauna rezerwatu. Większość dostępnych danych opiera się na pracach niemieckich badaczy z przełomu XIX i XX w. i wymaga aktualizacji. Jedną z ciekawostek faunistycznych związanych z rezerwatem jest opisany w roku 1846 po raz pierwszy z tego właśnie miejsca owad dwuskrzydły – muchówka *Acanthocnema nigrimana*. Do niedawna Wodospad Wilczki był jedynym znanym krajowym stanowiskiem tego przedstawiciela rodziny cuchni-cowatych *Scatophagidae*, związanego siedliskowo z bystrzami i wodospadami.

autor opracowania Remigiusz Pielech

Las w rezerwacie „Wodospad Wilczki”. Fot. R. Pielech

Rezerwat przyrody „Wzgórze Joanny”

rok utworzenia:
1962

powierzchnia:
24,57 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

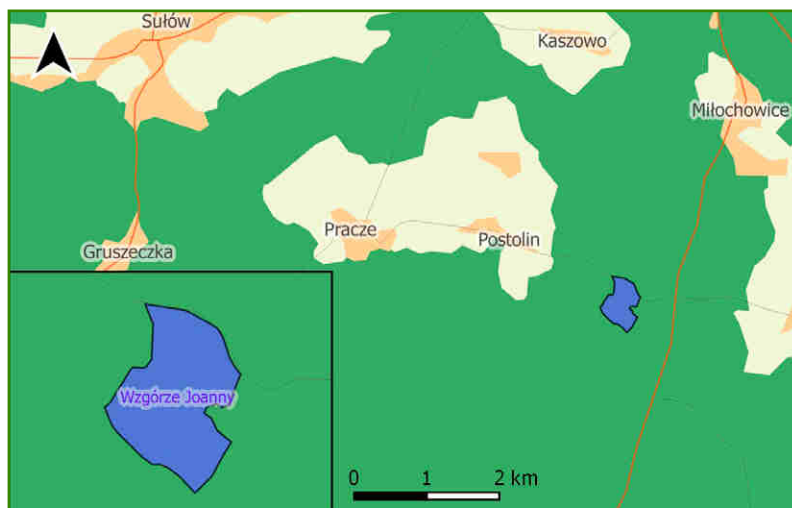
położenie
administracyjne:
gmina Milicz,
powiat milicki

Nadleśnictwo Milicz

położenie
geograficzne:
makroregion
Wał Trzebnicki,
mezoregion
Wzgórze
Twardogórskie

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:

Park Krajobrazowy
Dolina Baryczy,
obszar Natura
2000 SOO
PLH020041Ostoja
nad Baryczą

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych wyspowego stanowiska buka na wschodniej granicy jego zasięgu oraz znalezisk prehistorycznych.

Niewielki rezerwat, położony około kilometra na południowy wschód od Postolina, wewnątrz dużego, zwartego kompleksu leśnego. Niemal w całości obszar ten porośnięty jest lasem z dużym udziałem starodrzewu, z dominującym udziałem buka *Fagus sylvatica* w drzewostanie.

Podstawowym zbiorowiskiem roślinnym rezerwatu jest żyzna buczyna niżowa *Galio odorati-Fagetum*, której drzewostan w rezerwacie buduje buk z domieszką dęba bezszypułkowego *Quercus petraea* i miejscami graba *Carpinus betulus*. Na wzniesieniu w północno-wschodniej części tego obszaru, zidentyfikowano na niewielkiej powierzchni także kwaśną buczynę niżową *Luzulo pilosae-Fagetum*, z wyraźnym udziałem gatunków acidofilnych w runie, takich jak: borówka czarna *Vaccinium myrtillus*, śmiełek pogięty *Deschamsia flexuosa*, czy też charakterystyczne dla tego zespołu roślinnego turzycy pigułkowata *Carex pilulifera* i kosmatka owłosiona *Luzula pilosa*. Niewielki udział w powierzchni rezerwatu mają również dwa inne wyróżnione tutaj zbiorowiska leśne: grąd środkowoeuropejski *Galio sylvatici-Carpinetum betuli* i fragmentarycznie wykształcony łęg jesionowy *Carici remotae-Fraxinetum*. Fitocenozy nieleśne rezerwatu reprezentowane są przez zbiorowiska okrajkowe z klasy *Artemisietea vulgaris*, a także antropogeniczne zbiorowiska muraw dywanowych z rzędu *Plantaginietalia majoris*, wykształcone w miejscach szczególnie wydeptywanych wokół murów zamku myśliwskiego oraz lokalnie na drogach leśnych. Obecność tych ostatnich zbiorowisk należy rozpatrywać jako negatywny efekt nadmiernego prześwietlenia dna lasu, rozbudowanej sieci ścieżek leśnych i nadmiernej penetracji terenu, sprzyjającym rozprzestrzenianiu się roślinności synantropijnej.

Badania florystyczne przeprowadzone w latach 90. XX wieku na terenie rezerwatu wykazały występowanie na tym terenie 236 gatunków roślin, w tym dwóch gatunków objętych obecnie częściową ochroną gatunkową w kraju – orlika pospolitego *Aquilegia vulgaris* i napastrnicy zwyczajnej *Digitalis grandiflora*. Generalnie flora tego obszaru chronionego ma charakter nizinny, aczkolwiek stwierdzono w nim również kilku przedstawicieli elementu górskiego. Obok

Zamek myśliwski.
Fot. R. Pielech

wspomnianego buka, są to: jawor *Acer pseudoplatanus*, przytulia okrągłolistna *Galium rotundifolium*, kostrzewa leśna *Festuca altissima* i przetacznik górski *Veronica montana*. Do ciekawszych składników flory rezerwatu należą także rzadko spotykana na niżu rzeżucha leśna *Cardamine flexuosa* i żywiec cebulkowy *Dentaria bulbifera*. Ten ostatni gatunek, charakterystyczny dla lasów bukowych, umieszczony został na czerwonej liście roślin zagrożonych na Dolnym Śląsku. Ponadto występuje tutaj kilka, do niedawna objętych ochroną gatunkową roślin, takich jak kopytnik pospolity *Asarum europaeum*, przytulia wonna *Galium odoratum*, bluszcz pospolity *Hedera helix*, przylaszczka pospolita *Hepatica nobilis* i barwinek pospolity *Vinca minor*.

Na uwagę zasługuje stwierdzenie w ostatnim czasie dwóch bardzo rzadkich gatunków storczyków: kruszczyka sinego *Epipactis purpurata* i kruszczyka połabskiego *Epipactis albensis* w bezpośrednim sąsiedztwie granic rezerwatu. Pierwszy z nich odnaleziony został w żyznej buczynie w odległości zaledwie 100 m od rezerwatu, drugi na poboczu prowadzącej doń drogi.

Walory krajobrazowe, jak również bliskość miast Milicz i Trzebnica, uczyniły z rezerwatu miejsce często odwiedzane przez turystów. Dodatkową jego atrakcją jest wzniesiony w 1850 r. zamek myśliwski w stylu neogotyckim z wieżą widokową i tarasem widokowym na szczycie, umiejscowiony w południowej części rezerwatu. Z Postolina poprowadzona została ścieżka dydaktyczna o długości 7,5 km. Do rezerwatu można dotrzeć również turystycznymi szlakami pieszymi: czerwonym z Sułowa i Krośnic oraz zielonym z Milicza i Karlowa.

autor opracowania Remigiusz Pielech

Fragment rezerwatu „Wzgórze Joanny”. Fot. R. Pielech

Rezerwat przyrody „Wrzosiec koło Piasecznej”

rok utworzenia:
2006

powierzchnia:
40,16 ha

rodzaj rezerwatu:
torfowiskowy

położenie
administracyjne:
gmina Węglińiec,
powiat zgorzelecki

Nadleśnictwo
Węglińiec

położenie
geograficzne:
makroregion Nizina
Śląsko-Łużycka,
mezoregion Bory
Dolnośląskie

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:

SOO Uroczyska
Borów

Dolnośląskich
PLH020072

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych i dydaktycznych unikalnych torfowisk o charakterze atlantyckim w Borach Dolnośląskich, z kresowym stanowiskiem mszaru wrzoścowego oraz gatunkami roślin chronionych, rzadkich i zagrożonych wyginięciem.

Rezerwat jest położony z dala od szlaków turystycznych, w części Borów Dolnośląskich pomiędzy miejscowościami Piaseczna i Stary Węglińiec. Południową granicę rezerwatu od skrajnych zabudowań Starego Węglińca dzieli odległość ok. 500 m. Północno-wschodnia część rezerwatu graniczy ze stawem hodowlanym o nazwie „Staw Dzicy”, natomiast pozostałe części sąsiadują z lasami gospodarczymi, o charakterze boru sosnowego.

Na terenie rezerwatu wyróżniono 10 zbiorowisk roślinnych, spośród których na szczególną uwagę zasługują fitocenozy zbiorowisk torfowiskowych, a zwłaszcza unikalnego w tej części kraju mszaru wrzoścowego *Ericetum tetralicis*. Zespół ten jest charakterystyczny dla atlantyckiej i subatlantyckiej części Europy, natomiast w Polsce większy areal zajmuje jedynie na Pobrzeżu Bałtyku. Na terenie Borów Dolnośląskich fitocenozy tego zespołu są uboższe w gatunki atlantyckie, w porównaniu zarówno do zachodnioeuropejskich stanowisk, jak i tych opisanych z północy kraju, natomiast stałym ich składnikiem są gatunki borealne. W warstwie zielonej zespołu dominuje wrzosiec bagienny *Erica tetralix* – niewielka krzewinka, występująca tutaj na południowo-wschodniej granicy europejskiego zasięgu. Z kolei w warstwie mszystej zespołu dominuje objęty częściową ochroną torfowiec brodawkowaty *Sphagnum papillosum*. Innym interesującym zbiorowiskiem torfowiskowym, którego płyty rozwijają się w wilgotnych zagłębieniach, a także na odsłoniętym torfie, jest mszar z przygielką białą *Rhynchosporium albae*. Otulinę zbiorowisk torfowiskowych rezerwatu stanowią zbiorowiska leśne, reprezentowane przez płyty trzech typów boru sosnowego: świeżego *Leucobrya-Pinetum*, wilgotnego *Molinia caeruleae-Pinetum* oraz najrzadziej spotykanego na Dolnym Śląsku - boru bagiennego *Vaccinio uliginosi-Pinetum* z udziałem bagna zwyczajnego i borówki bagiennnej. Ponadto wśród zbiorowisk roślinnych tego obszaru duże znaczenie mają zbiorowiska szuwarowe, a przede wszystkim szuwar trzcinowy *Phragmitetum australis*, który jeszcze w latach 90. XX w. był określany jako zbiorowisko zajmujące niewielką

część rezerwatu, a obecnie w środkowej i północnej części tego obiektu odgrywa rolę zbiorowiska dominującego.

W wyniku dotychczas przeprowadzonych badań z obszaru rezerwatu wykazano 178 roślin naczyniowych, należących do 44 rodzin. Obok wrzośca bagiennego na szczególną uwagę zasługuje kilka innych, ściśle chronionych roślin, wpisanych na krajową czerwoną listę gatunków zagrożonych. Są to: widłaczek torfowy *Lycopodiella inundata*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, rosiczka pośrednia *Drosera intermedia* i pływacz średni *Utricularia intermedia*. Z kolei rośliny objęte częściową ochroną gatunkową reprezentowane są przez: widłaka goździstego *Lycopodium clavatum*, bagno zwyczajne *Ledum palustre*, modrzewnicę zwyczajną *Andromeda polifolia* i turzycę piaskową *Carex arenaria*. Cennymi elementami miejscowej flory są też gatunki niechronione, ale uznane za zagrożone regionalnie, dlatego wpisane na czerwoną listę roślin Dolnego Śląska. Do grupy tej należą: siedmiopalecznik błotny *Comarum palustre*, żurawina błotna *Oxycoccus palustris*, borówka bagienna *Vaccinium uliginosum*, sit drobny *Juncus bulbosus*, sit cienki *Juncus filiformis*, sit ostrokwiatowy *Juncus acutiflorus* i wspomniana wyżej przygielka biała *Rhynchospora alba*. Większość z tych gatunków to rośliny typowo torfowiskowe, stanowiące ważne komponenty zbiorowisk roślinnych rezerwatu.

Fauna rezerwatu jest stosunkowo słabo rozpoznana. Szczegółowej inwentaryzacji doczekały się tutaj jedynie ważki, których stwierdzono 20 gatunków, w większości pospolitych na obszarze całego kraju. Na szczególną uwagę zasługuje jednak obecność objętej ścisłą ochroną gatunkową zalotki większej *Leucorrhinia pectoralis*. Z innych rzadziej spotykanych w regionie przedstawicieli tej grupy stwierdzono tutaj żagiew rudą *Aeshna isoceles*, miedziopierś żółtopłamą *Somatochlora flavomaculata* i szablaka przyplaszczonego *Sympetrum depressiusculum*. Spośród kręgowców warto wymienić gniazdującego tutaj żurawia *Grus grus*, a także bobra *Castor fiber*, zasiedlającego Staw Dzikzy i jego otoczenie.

autor opracowania Zygmunt Dajdok

Rezerwat „Wrzosiec” koło Piasecznej. Fot. Z. Dajdok

Przygielka biała (*Rhynchospora alba*).
Fot. Z. Dajdok

Modrzewnica zwyczajna (*Andromeda polifolia*). Fot. Z. Dajdok

Rezerwat przyrody „Zabór”

rok utworzenia:
1959

powierzchnia:
35,23 ha

rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Miękinia,
powiat średzki

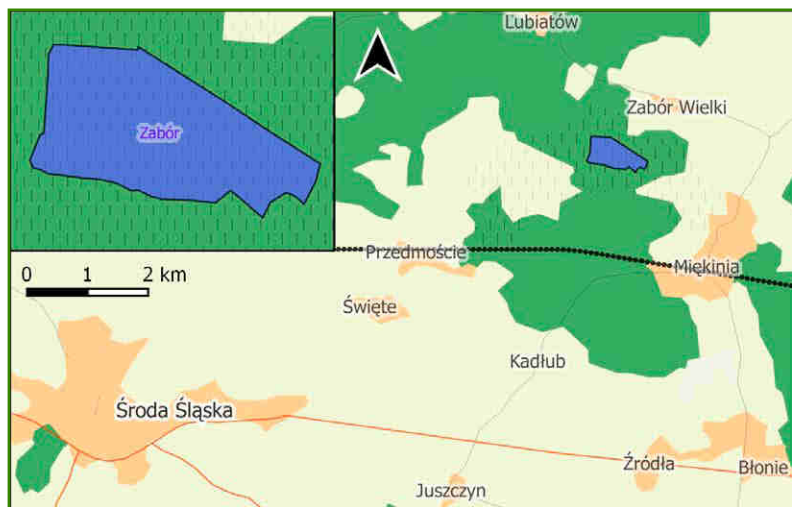
Nadleśnictwo
Miękinia

położenie
geograficzne:
makroregion Nizina
Śląska, mezoregion
Pradolina
Wrocławska

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:

obszar Natura
2000 OSO Łęgi
Odrzańskie

PLB020008, obszar
Natura 2000 SOO
Łęgi Odrzańskie
PLH020018

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych lasu łąkowego o bogatym składzie gatunkowym i z naturalnymi zespołami roślinnymi w piętrach dolnych.

Rezerwat położony jest na południowy zachód od miejscowości Zabór Wielki, w obrębie dużego kompleksu leśnego rozciągającego się na zachód od Miękinia. Walory przyrodnicze tego terenu doceniano już w pierwszej połowie XX w., a objęcie go ochroną rezerwatową nastąpiło w II drugiej wojny światowej, w 1941 r., przez ówczesne okręgowe władze niemieckie we Wrocławiu. Celem powołania rezerwatu była ochrona unikatowych, podmokłych lasów z dużym udziałem olszy czarnej *Alnus glutinosa*. Po wojnie teren ten ponownie objęto ochroną dopiero w 1959 r., a ówczesna powierzchnia rezerwatu wynosiła 33,91 ha.

Według pierwotnych założeń rezerwat został utworzony dla ochrony lasu łąkowego, jednak zgodnie z klasyfikacją fitytosocjologiczną tutejsze zbiorowiska leśne reprezentowane są przez ols porzeczkowy *Ribeso nigri-Alnetum*. Chociaż wśród gatunków wchodzących w jego skład trudno wskazać unikat, to ten typ lasu będący najbardziej podmokłą formacją leśną w warunkach Europy Środkowej, zasługuje na miano wyjątkowego, zwłaszcza na obszarach zmienionych w wyniku wielowiekowej działalności człowieka, do jakich należy Dolny Śląsk. Drzewostan na terenie rezerwatu jest zdominowany przez wspomnianą olszę czarną, z niewielkim udziałem brzozy omszonej *Betula pubescens*, wierzby kruchej *Salix fragilis*, jesiony wyniosłego *Fraxinus excelsior* i dębu szypułkowego *Quercus robur*. Charakterystycznym gatunkiem podszytu tego zespołu leśnego jest porzeczkę czarna *Ribes nigrum* - gatunek do niedawna objęty częściową ochroną gatunkową. Ze względu na specyficzne warunki siedliskowe runo jest tu zróżnicowane i bujne - w miejscach najbardziej podmokłych dominują gatunki szuwarowe, jak m.in. trzcina pospolita *Phragmites australis*, kosaciec żółty *Iris pseudoacorus* i turzycę błotną *Carex acutiformis*, a towarzyszą im: pokrzywa zwyczajna *Urtica dioica*, psianka słodkogórz *Solanum dulcamara*, jak też zachyłnik błotny *Thelypteris palustris* oraz charakterystyczny element runa olsów - turzycę długokłosa *Carex elongata*. W płytkich, okresowo zalewanych zagłębieniach pomiędzy kępami, rozwijają się płaty roślinności z udziałem okrzynicy bagiennej *Hottonia palustris*, stanowiące specyficzny składnik kompleksu roślinności olso-

Kosaciec żółty (*Iris pseudoacorus*).
Fot. Z. Dajdok

wej. Ponadto na obrzeżach powierzchni leśnej rozwijają się fitocenozy kropidła wodnego *Oenanthe aquatica* i rzepichy ziemnowodnej *Rorippa amphibia* (zespół *Oenanthe-Rorippetum*), a na brzegach kanału wyznaczającego północną i północno-wschodnią granicę rezerwatu, także fragmenty innych zbiorowisk z klasy *Phragmitetea*, jak szuwar mанны *Glycerietum maximae*, czy szuwar tatarakowy *Acoretum calami*. Podczas badań florystycznych i fitytosocjologicznych przeprowadzonych w latach 90. XX w. na terenie rezerwatu wykazano 139 gatunków roślin naczyniowych, reprezentujących 49 rodzin.

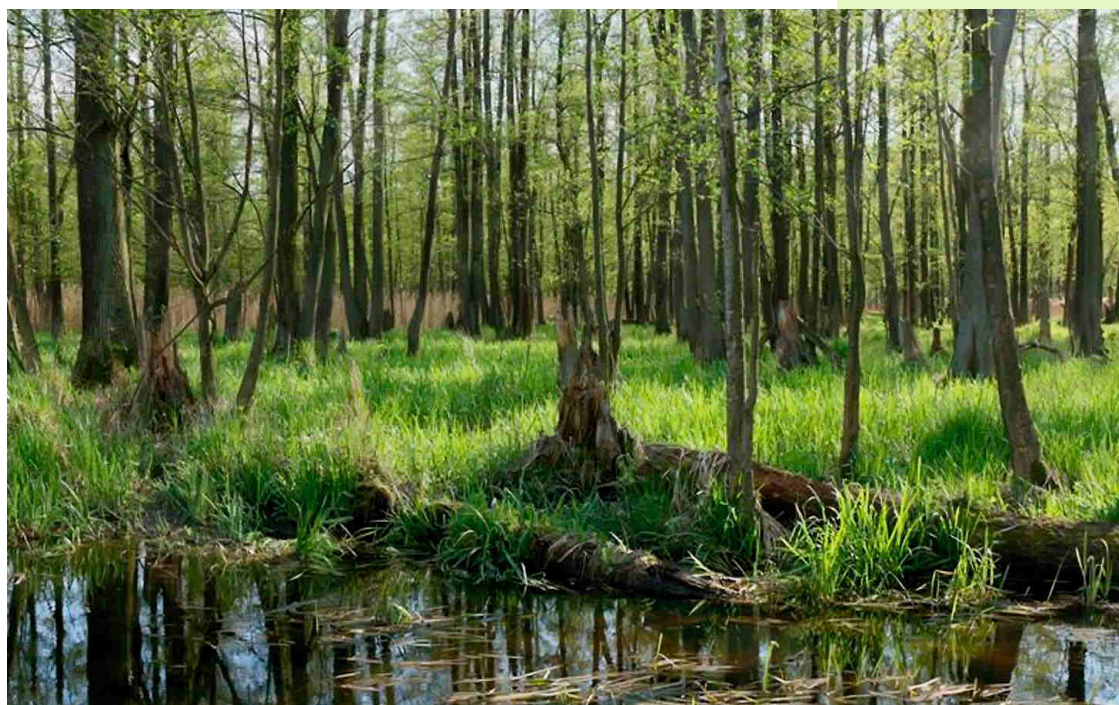
Okazy wiekowych dębów szypułkowych występujących miejscami w rezerwacie i w jego najbliższym otoczeniu warunkują obecność na tym terenie dzięcioła średniego *Leipicus medius*. Z innych ciekawych przedstawicieli tutejszej awifauny na uwagę zasługują m.in. bocian czarny *Ciconia nigra*, bielik *Haliaeetus albicilla*, samotnik *Tringa ochropus*, dzięcioł czarny *Dryocopus martius* i muchołówka białoszyja *Ficedula albicollis*. Do największych osobliwości faunistycznych rezerwatu należała występująca tu do lat 90. XX w. żaba zwinka *Rana dalmatina*, dla której było to jedyne znane stanowisko w zachodniej Polsce. Stanowisko to jednak najprawdopodobniej uległo zniszczeniu podczas powodzi w 1997 r. Ponadto w lasach przylegających do granic rezerwatu stwierdzono obecność pachnicy dębowej *Osmoderma eremita*, chronionego i zagrożonego chrząszcza, związanego ze starymi, dziuplastymi drzewami liściastymi.

Rezerwat stanowi jedną z większych atrakcji turystycznych gminy Miękinia. Można go jednak zwiedzać tylko poruszając się drogami stanowiącymi jego granice. Prowadzą do niego dwa piesze szlaki turystyczne: czerwony, wytyczony z Miękini do Brzegu Dolnego, przez Lubiatów, oraz czarny, rozpoczynający się przy ratuszu w Miękini, a kończący przy rezerwacie.

autor opracowania Zygmunt Dajdok

Okrężnica bagienna
(*Hottonia palustris*).
Fot. Z. Dajdok

Fragment rezerwatu „Zabór”. Fot. Z. Dajdok

Rezerwat przyrody „Zimna Woda”

rok utworzenia:
1987

powierzchnia:
60,34 ha

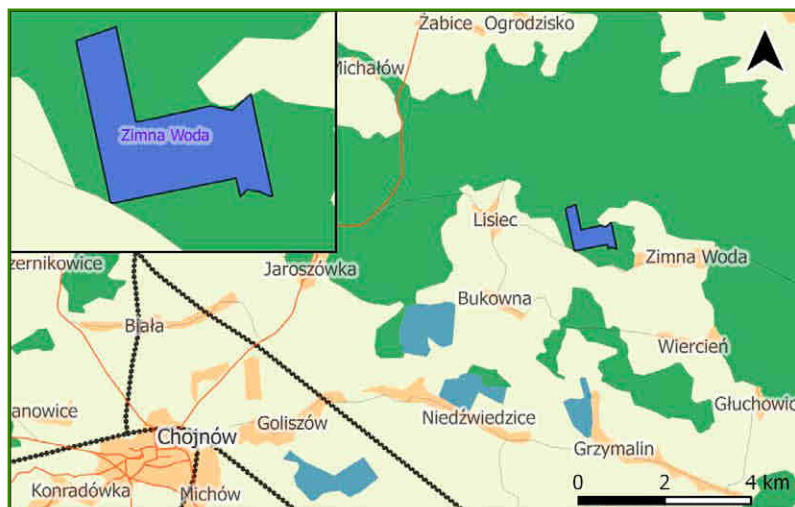
rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Lubin,
powiat lubiński

Nadleśnictwo
Legnica

położenie
geograficzne:
makroregion Nizina
Śląsko-Łużycka,
mezoregion
Równina Legnicka

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:
obszar Natura 2000
SOO Źródłiska
koło Zimnej Wody
PLH020092

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie naturalnych zbiorowisk grądowych z licznymi drzewami pomnikowymi oraz stanowisk wielu gatunków chronionych i rzadkich.

Rezerwat położony jest około 500 m na północny zachód od ostatnich zabudowań miejscowości Zimna Woda. Obejmuje on fragment dużego, zwartej kompleksu leśnego, o wyjątkowym w skali mezoregionu charakterze drzewostanu, zarówno pod względem gatunkowym, jak i struktury wiekowej. Teren ten obfituje w liczne źródłiska oraz dużą sieć strumieni.

Obszar rezerwatu w całości zajęty jest przez zbiorowiska leśne reprezentujące cztery zespoły roślinne: ols porzeczkowy *Ribes nigri-Alnetum*, łąg jesionowo-wiązowy *Ficario-Ulmetum minoris*, grąd środkowoeuropejski *Galio sylvatici-Carpinetum betuli* i niezwykle rzadko spotykaną na niżu Dolnego Śląska żyzną buczynę sudecką *Dentario enneaphylli-Fagetum*. O obecności ostatniej z wymienionych fitocenoz świadczy przede wszystkim roślinność runa, z uwagi na brak w drzewostanie buka *Fagus sylvatica* - głównego dla tego zespołu gatunku lasotwórczego, czyli najprawdopodobniej usuniętego z tego terenu w przeszłości.

Obecna flora rezerwatu obejmuje 254 gatunki roślin naczyniowych, reprezentujących 54 rodziny. Podczas ostatnich badań florystycznych nie udało się odnaleźć ośmiu gatunków podawanych z tego terenu w przeszłości. Wśród potwierdzonych obecnie taksonów aż siedem to gatunki objęte obecnie ochroną gatunkową. Są to: śnieżyczka przebiśnieg *Galanthus nivalis*, śnieżyca wiosenna *Leucojum vernum*, kukulka plamista *Dactylorhiza maculata*, listera jajowata *Listera ovata*, wawrzynek wiczelyko *Daphne mezereum*, pierwiosnka wyniosła *Primula elatior* i czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*. Na uwagę w rezerwacie zasługuje także szereg gatunków, nie objętych ochroną prawną, jednak wpisanych na czerwoną listę roślin zagrożonych w kraju i na Dolnym Śląsku. Pierwszą grupę reprezentuje tutaj turzycza wczesna *Carex praecox*, natomiast drugą porzeczką alpejską *Ribes alpinum*, rogownica wielkoowocowa *Cerastium macrocarpum*, rutewka wąskolistna *Thalictrum lucidum*, kokorycz wątła *Corydalis intermedia*, żywiec dziewięciolistny *Dentaria enneaphyllos*, żywiec cebulkowy *Dentaria bulbifera*, skrzyp zimowy *Equisetum hyemale* i turzycza orzęsiona *Carex pilosa*.

Listera jajowata (*Listera ovata*). Fot. K. Zając

Porównanie obecnego składu gatunkowego roślinności rezerwatu z tym stwierdzonym w latach 80. XX wieku, wykazało pojawienie się na tym terenie bardzo wielu synantropijnych roślin naczyniowych. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w lokalizacji rezerwatu (sąsiedztwo miejscowości, pól uprawnych i ogródków działkowych), a także w pracach leśnych prowadzonych w otaczających rezerwat drzewostanach gospodarczych oraz penetracji tego terenu przez ludzi. Wszystkie te czynniki ułatwiają wnikanie obcych siedliskowo i geograficznie roślin do rezerwatu, poprzez zawleczenie z otaczających obszarów albo w wyniku prześwietlenia drzewostanu podczas wycinki drzew w sąsiadujących wycieleniach.

Jednym z największych walorów tego obszaru chronionego jest obecność licznych wiekowych drzew, w tym liczących ponad 220 lat dębów, a także nie mniej okazałych ponad 150-letnich jesionów *Fraxinus excelsior*. Obecność cennego starodrzewu i towarzyszących mu specyficznych mikrosiedlisk, takich jak dziuple, próchnowiska czy pnie martwych drzew, umożliwiła przetrwanie na tym terenie rzadkich i zagrożonych chrząszczy saproksylicznych, takich jak tęgosz rdzawy *Elatér ferrugineus* i uznawana za relikw lasów pierwotnych pachnica dębowa *Osmoderma eremita*. Przeprowadzone w ostatnich latach na terenie rezerwatu badania pachnicy wskazują na to, że obszar ten skupia obecnie jedną z najważniejszych leśnych populacji tego gatunku na Dolnym Śląsku. Spośród innych ciekawych przedstawicieli fauny na uwagę zasługuje również gniazdujący w rezerwacie bocian czarny *Ciconia nigra*.

Do rezerwatu prowadzi ścieżka edukacyjna rozpoczynająca się w Krzeczynie Wielkim.

autor opracowania Krzysztof Zając

Żywiec cebulowaty
(*Dentaria bulbifera*).
Fot. K. Zając

Fragment rezerwatu „Zimna Woda”

rok utworzenia:
1958

powierzchnia:
8,55 ha

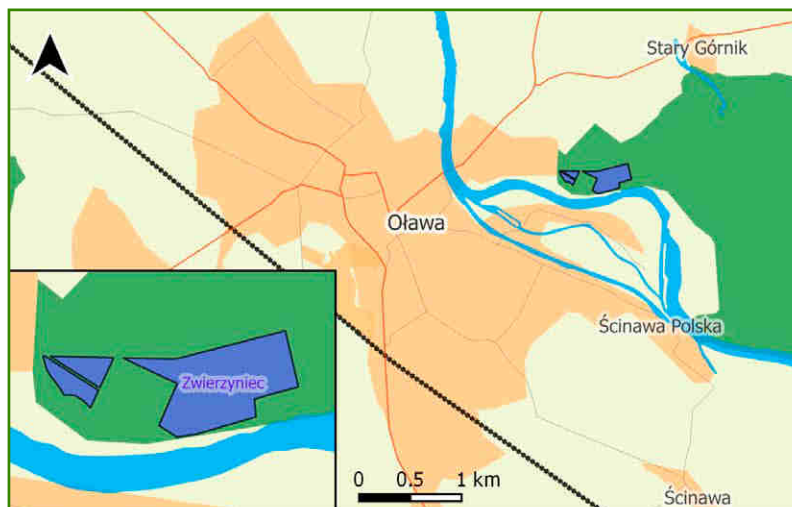
rodzaj rezerwatu:
leśny

położenie
administracyjne:
gmina Oława,
powiat oławski
Nadleśnictwo
Oława

położenie
geograficzne:
makroregion Nizina
Śląska, mezoregion
Pradolina
Wrocławska

powiązanie
z innymi obszarami
chronionymi:
obszar Natura
2000 OSO Grądy
Odrzańskie
PLB020002, obszar
Natura 2000 SOO
Grądy w Dolinie
Odry PLH020017

Rezerwat przyrody „Zwierzyniec”

Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych lasu o charakterze naturalnym z udziałem dębu oraz domieszką innych gatunków liściastych, porastającego teren zalewiskowy rzeki Odry.

Rezerwat utworzony został na terenie zalewowym Odry, na zachodnim skraju kompleksu tzw. Lasu Ryczyńskiego, w bezpośrednim sąsiedztwie Oławy. Składa się on z dwóch części oddzielonych enklawą, na której znajduje się leśniczówka. Wzdłuż południowych granic rezerwatu biegnie czerwony szlak turystyczny z Oławy do Jelcza-Laskowic, a drogą przy jego północnych obrzeżach leśno-archeologiczna ścieżka dydaktyczna Zwierzyniec – Kanigóra – Grodziska Ryczyńskie.

Niemal całą powierzchnię rezerwatu zajmuje zbiorowisko leśne nawiązujące do łągu wiązowo-jesionowego *Ficario-Ulmetum minoris*. Jego struktura i skład gatunkowy w wielu miejscach są przekształcone, co spowodowane jest odcięciem tego terenu wałem przeciwpowodziowym od okresowych zalewów Odry, a także prowadzoną w przeszłości gospodarką leśną. Różnowiekowy drzewostan budują tu głównie dąb szypułkowy *Quercus robur*, lipa drobnolistna *Tilia cordata*, jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* i jawor *Acer pseudoplatanus*, natomiast w runie przeważają gatunki żyznych siedlisk łągowych. Oprócz zbiorowisk leśnych na obrzeżach rezerwatu zaznacza się udział zbiorowisk okrajkowych (m.in. *Urtico-Aegopodietum* i *Alliario-Chaerophylletum temuli*) i zaroślowych (np. *Prunocrataegetum* i *Urtico-Sambucetum nigrae*).

Flora rezerwatu liczy 190 gatunków roślin naczyniowych oraz cztery gatunki mchów, lecz z uwagi na brak szczegółowych badań briologicznych liczba gatunków mchów nie jest pełna. Z roślin chronionych występują tu śnieżyczka przebiśnieg *Galanthus nivalis* i czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*. W przeszłości notowano tu również gnieźnika leśnego *Neottia nidus-avis* i kokorycz pełną *Corydalis solida*, jednak w ostatnich latach gatunków tych nie udało się potwierdzić. Na uwagę zasługują także obecność kilku gatunków zaliczanych do roślin rzadkich i zagrożonych na Dolnym Śląsku, jak: dziurawiec kosmaty *Hypericum hirsutum*, złoć mała *Gagea minima* i żywokost bulwiasty *Symphytum tuberosum*, a także gatunków górskich, jak trędownik omszony *Scrophularia scopolii* i przetacznik górski *Veronica montana*.

Czosnek niedźwiedzi
(*Allium ursinum*).
Fot. Z. Dajdok

Badania prowadzone w latach 90. XX w. wykazały występowanie w rezerwacie pięciu gatunków płazów, dwóch gatunków gadów, 37 gatunków ptaków i 11 gatunków ssaków. W przypadku pierwszej grupy dominują tu żaba moczarowa *Rana arvalis* i trzaska zwyczajna *Triturus vulgaris*. Trzon miejscowej fauny kręgowców stanowią gatunki typowo leśne, pospolicie spotykane w otaczającym rezerwat kompleksie leśnym, niemniej jednak warto zaznaczyć obecność kilku rzadziej spotykanych gatunków, związanych ze starodrzewami, jak m.in. muchołówka białoszyja *Ficedula albicollis*, dzięcioł zielonosiwy *Picus canus* i dzięcioł średni *Leipicus medius*.

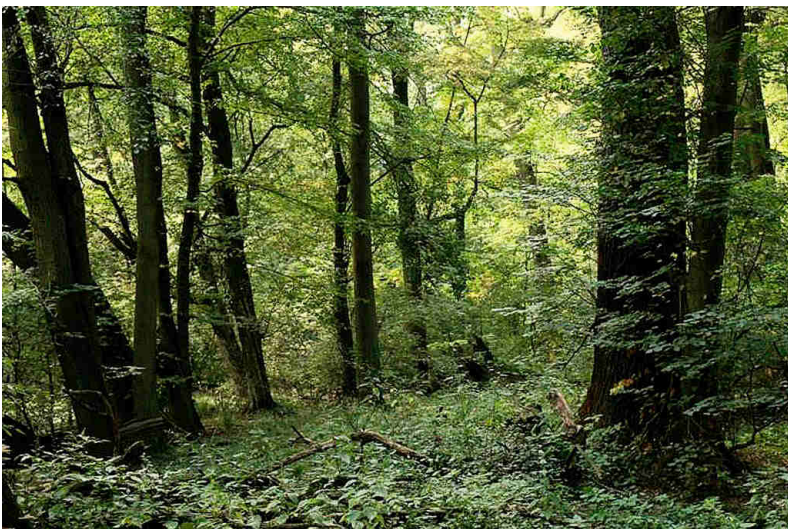
„Zwierzyniec” jest jednym z najważniejszych dolnośląskich rezerwatów chroniących rzadkie gatunki bezkręgowców. Obecność starych, w tym również martwych i zamierających drzew, pozwoliła na utrzymanie się na tym obszarze populacji wielu zagrożonych chrząszczy saproksylicznych, w tym również uznawanych za relikty lasów pierwotnych. Grupa ta jest reprezentowana w rezerwacie m.in. przez: *Oxytaenus cylindricus*, *Tenebrio opacus*, *Pycnomerus terebrans*, *Lacon quercus*, pachnicę dębową *Osmoderma eremita*, kwietnicę okazałą *Protaetia speciosissima*, kozioroga dębosza *Cerambyx cerdo*, ciółka matowego *Dorcus parallelepipedus* i dębosza żukowatego *Aesalus scarabaeoides*. W przypadku ostatniego z wymienionych gatunków, miejscowa populacja jest jedyną znaną obecnie z południowo-zachodniej Polski.

Ostatnie badania potwierdziły również występowanie w rezerwacie jelonka rogacza *Lucanus cervus*. Martwe, powalone drzewa są także ważne dla zachowania populacji biegacza Scheidlera *Carabus scheidleri*. Obok niego stwierdzono tu też obecność kilku innych chronionych przedstawicieli rodziny biegaczowatych: biegacza skórzastego *Carabus coriaceus*, biegacza Ulricha *Carabus ulrichii*, tęcznika mniejszego *Calosoma inquisitor* i tęcznika liszkarza *Calosoma sycophanta*.

autor opracowania Zygmunt Dajdok

Bluszcz pospolity (*Hedera helix*). Fot. Z. Dajdok

Fragment rezerwatu „Zwierzyniec”. Fot. Z. Dajdok

Bibliografia

- Adamski A., Berdowski W., Cieślak M., Czupulak A., Jankowski W., Panek E. 1997. Plan ochrony rezerwatu „Stawy Przemkowskie”, część I. PTPP „pro Natura”, Wrocław (maszynopis).
- Anioł-Kwiatkowska J. 1995. Roślinność rezerwatu „Grodziska Ryczyńskie”. Acta Univ. Wratisl. No 1667, Prace Botaniczne 62: 39-51.
- Anioł-Kwiatkowska J., Berdowski W., Koła W., Kwiatkowski P., Macicka T., Panek E., Pender K., Weretelnik E., Wilczyńska W. 1995. Charakterystyka botaniczna rezerwatu ornitologicznego „Stawy Milickie”, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prace Botaniczne 62: 199-233.
- Anioł-Kwiatkowska J., Pender K. 1997. Plan ochrony leśnego rezerwatu przyrody „Olszyny Niezgodzkie”.
- Anioł-Kwiatkowska J., Świerkosz K. 1992. Flora i roślinność rezerwatu Ostrzyca Proboszczowicka oraz jego otoczenia. Acta Univ. Wratisl., Prace Bot. 48: 45-115.
- Anioł-Kwiatkowska J., Weretelnik E. 1995. Flora i roślinność rezerwatu „Kanigóra”. Acta Universitatis Wratislaviensis 1667, Prace Botaniczne LXII: 67-78.
- Anioł-Kwiatkowska J., Weretelnik E. 1995. Flora i roślinność rezerwatu „Zwierzyniec” koło Olawy. Acta Universitatis Wratislaviensis 1667, Prace Botaniczne 62: 287-303.
- Anioł-Kwiatkowska J., Weretelnik E. 1995. Flora rezerwatu „Zabór”. Acta Universitatis Wratislaviensis 1667, Prace Botaniczne 62: 277-286.
- Banaszak J. 2004. *Chalicodoma parietina* (Fourcroy, 1785). W: Polska Czerwona Księga Zwierząt - Bezkręgowce [on-line]. Instytut Ochrony Przyrody PAN.
- Bańkowski J. 1997. Ekspertyza glebowo-siedliskowa rezerwatu „Olszyny Niezgodzkie”, Brzeg, ss. 15.
- Bańkowski J., Błoński K., Jankowski A., Kampa J., Kijora I., Krzeczek R., Ruszlewicz A., Szlachetka A., Stępniewski J. 2011. Projekt planu ochrony Obszaru Specjalnej Ochrony ptaków Natura 2000 PLB020003 Stawy Przemkowskie. BULiGL, Brzeg (maszynopis).
- Bartmańska J., Gryszkiewicz B. 1999. Bóbr europejski *Castor fiber* w Parku Krajobrazowym Dolina Jezierzycy i na terenach sąsiednich. Chrońmy Przyrodę Ojczystą, 55 (3): 73-80.
- Bednorz L. 2004. Rozmieszczenie i zasoby *Sorbus torminalis* (Rosaceae: Maloideae) w Polsce. Fragn. Flor. Geobot. Polonica 11: 105-121.
- Berdowski W. 1965. Flora rezerwatu „Łąki Sulistrowickie”. Acta Univers. Wratisl. 42, Prace Botaniczne 6: 107-139.
- Berdowski W. 2000. Plan ochrony rezerwatu „Góra Miłek” w województwie Dolnośląskim.
- Berdowski W. 2000. Rezerwat przyrody „Buki Sudeckie” w Górach Kaczawskich oraz jego walory botaniczne. Przyroda Sudetów Zachodnich 3: 3-10.
- Berdowski W. 2001. Flora i roślinność rezerwatu „Góra Miłek” w Górach Kaczawskich. Przyroda Sudetów Zachodnich 4: 19-28.
- Berdowski W. 2004. Brioflora rezerwatu „Wodospad Wilczki” w województwie dolnośląskim. Acta Botanica Silesiaca, 1: 167-175.
- Berdowski W., Danielewicz W., Panek E. 2000. Rezerwat sosny błotnej *Pinus xraethica Brügger* „Torfowisko pod Węglińcem” w województwie dolnośląskim. Parki Narodowe i Rezerwaty Przyrody 19 (4): 53-61.
- Berdowski W., Kwiatkowski P. 1992. Roślinność rezerwatów Dalkowskie Jary i Uroczysko Obiszów w zachodniej części Wału Trzebnickiego. Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Botaniczne, 48: 151-202.
- Berdowski W., Panek E. 1997. Plan ochrony rezerwatu „Góra Radunia”.
- Berdowski W., Panek E. 1998. Szata roślinna rezerwatu „Łąka Sulitrowicka” w województwie wrocławskim. Parki Narodowe i Rezerwaty Przyrody 17(3): 3-16.
- Berdowski W., Panek E. 1999. Roślinność rezerwatu „Góra Radunia” w województwie wrocławskim. Parki Narodowe i Rezerwaty Przyrody 18(2): 3-13.
- Berdowski W., Panek G. 1999. Plan ochrony rezerwatu przyrody „Torfowisko pod Węglińcem”. „Fulica” Jankowski Wojciech (maszynopis).
- Berdowski W., Panek E. 1999. Plan ochrony rezerwatu przyrody „Wodospad Wilczki”. „Fulica” Jankowski Wojciech. „Fulica” Jankowski Wojciech.
- Berdowski W., Panek E. 2001. Szata roślinna rezerwatu krajobrazowego „Wodospad Wilczki” na Dolnym Śląsku. – Bad. Fizjogr. Pol. Zach. ser. B, Botanika 50: 105-116.
- Bernacki L. 2001. *Epipactis albensis* Nováková et Rydlo – kruszczyk połabski. W: Kaźmierczakowa R., Zarzycki K. (red.) Polska Czerwona Księga Roślin. Inst. Bot. im. W. Szafera PAN, Inst. Ochr. Przyr. PAN, Kraków: 531-532.
- Bernard R., Tończyk G. 2011. Występowanie szynicy torfowcowej *Aeshna subarctica* Walker, 1908 na Nizinach Środkowopolskich i Sasko-Łużyckich. Odonatrix, 7(1): 1-13.
- Błachowski J., Markowicz-Judycka E., Zięba D. (red.). 2005. Opracowanie ekofizjograficzne dla województwa dolnośląskiego. Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne.
- Błachuta J., Bobrowicz G., Furmankiewicz J., Halama M., Jankowski W., Krukowski M., Szląg Z. 2007. Plan ochrony rezerwatu „Uroczysko Wrzosa” na lata 2008-2017. „Fulica” Jankowski Wojciech, Wrocław.
- Bobrowicz G. 1996. Dokumentacja przyrodnicza projektowanego rezerwatu przyrody „Łęg Korea” w dolinie rzeki Odry. „Ciconia” Grzegorz Bobrowicz, Wołów (maszynopis).
- Bobrowicz G. 1997. *Park Krajobrazowy „Chelmy” na Pogórzu Kaczawskim*, Studio „MIRWAL-ART”, Wałbrzych.
- Bobrowicz G. 1998. Dokumentacja przyrodnicza projektowanego ornitologicznego rezerwatu przyrody Jezioro Koskowickie.
- Bobrowicz G., Konieczny K. 2002. Odrzański Park Krajobrazowy (OPK). Fundacja Ekologiczna Ziemi Legnickiej „Zielona Akcja”, Legnica (maszynopis).
- Bobrowicz G., Macicka-Pawlik T., Wilczyńska W. 1992. Dokumentacja projektowanego rezerwatu przyrody Uroczysko Wrzosa, (maszynopis).
- Bodziarczyk J., Malicki M. 2008. Hart's tongue *Phyllitis scolopendrium* (L.) Newm. in the Lower Silesia region. W: E. Szczęśniak,

- E. Gola (red.), Club mosses, horsetails and ferns in Poland - resources and protection. Institute of Plant Biology, University of Wrocław, Wrocław, p. 183-194.
- Bodziarczyk J., Świerkosz K. 2004. Jaworzyny i lasy lipowo-klonowe (*Tilio-platyphylis* – *Acerion pseudoplatani*). W: Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. T. 5. Lasy i Bory.
- Boratyński A., Kosiński P., Kwiatkowski P., Szczęśniak E. 1997. Chronione i godne ochrony drzewa i krzewy polskiej części Sudetów, Pogórza i Przedgórze Sudeckiego. 9. *Taxus baccata* L. Arbor. Kórnickie, R 42: 111-147.
- Boratyński A., Kosiński P., Kwiatkowski P., Szczęśniak E., Świerkosz K. 1999. Chronione i godne ochrony drzewa i krzewy polskiej części Sudetów, Pogórza i Przedgórze Sudeckiego. 11. *Cotoneaster integerrimus* Medik. i *C. niger* (Thunb.) Fr. Arbor. Kórnickie, R 44: 5-22.
- Borowski J., Piętka J., Szczepkowski A. 2012. Owady występujące na olszy czarnej *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. w drzewostanach z objawami zamierania / Insects found on black alder *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. when stands are dying back. Forest Research Papers 73, 355-362.
- Bulman K., Narkiewicz C., Paczos A., Podسادowska R. 2000. Buczyzna storczykowa na Białych Skałach.
- Centralny Rejestr Geostanowisk Polski (CRGP), <http://geoportal.pgi.gov.pl/portal/page/portal/geostanowiska>
- Chmielowiec D. i in. 2004. Program ochrony dla obszaru OSO „Dolina Baryczy” i SOO „Ostoja nad Baryczą”. Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju (mscr.).
- Cieślak M., Czapula A., Krogulec J. 1991. Ptaki rezerwatu „Stawy Przemkowskie” i okolic. Ptaki Śląska 8: 54-100.
- Czapulak A., Adamski A., Cieślak M., Zawadzki L. 1998. Ptaki wodne rezerwatu „Stawy Przemkowskie” w latach 90. Ptaki Śląska, 12: 81-112.
- Czarna A., Maćkowiak Ł., Woźniak A. 2014. Występowanie kruszczyka połabskiego *Epipactis albensis* w województwie dolnośląskim. Chrońmy Przyrodę Ojczystą, 70(6): 563-566.
- Czarnecka B., Janiec B. [red.] 2003. Sudety. Przewodnik dydaktyczny dla przyrodników, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Dajdok Z. 2009. *Coleanthus subtilis* (Poaceae) in the Miłicz Fish-ponds—a new locality in Poland. Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica 16, 227–236.
- Dajdok Z. 2012. Koleantus delikatny *Coleanthus subtilis* (Tratt.) Seid, in: Perzanowska, Joanna (Ed.), Monitoring Gatunków Roślin. Przewodnik Metodyczny. Inspekcja Ochrony Środowiska, pp. 112–126.
- Dajdok Z., Ranoszek E. 2001. Grzybieńczyk wodny *Nymphoides peltata* w Parku Krajobrazowym Dolina Baryczy. Chrońmy Przyrodę Ojczystą 57, 104–111.
- Danielewicz W., Zieliński J. 2000. Ochrona sosny błotnej *Pinus uliginosa* A. Neumann na terenie Borów Dolnośląskich. Przegląd Przyrodniczy 11 (2-3): 113-124.
- Fabiszewski J. [red.] 2005. *Przyroda Dolnego Śląska*, Polska Akademia Nauk, Oddział we Wrocławiu, Wrocław.
- Fabiszewski J. 2012. *Allium strictum* Schrader Czosnek sztywny. W: Kaźmierczakowa R., Zarzycki K., Mirek Z. (red.) Polska Czerwona Księga Roślin, IOP PAN, Kraków. s. 595-596.
- Furmankiewicz J. 2006. Przyroda Gór Sowich. [W:] W cieniu Wielkiej Sowy. Monografia Gór Sowich. Srebrnogórska Oficyna Wydawnicza, Dzierżonów.
- Furmankiewicz J., Pomorski R., Szczęśniak E. 2000. Plan ochrony rezerwatu przyrody „Skalki Stoleckie”.
- Gramsz R., Narkiewicz C., Sobierajski Z., Chlebowski A. 2002. Dokumentacja projektowa do utworzenia leśnego rezerwatu przyrody „Czarne Stawy”. Fundacja Ekologiczna Ziemi Legnickiej „Zielona Akcja”, Legnica (maszynopis).
- Gutowska K., Moska M. 2007. Chronione gatunki ssaków okolic Wołowa. Chrońmy Przyrodę Ojczystą 63 (2): 42-56.
- Herbichowa M. 2004b. Wilgotne wrzosowiska z wrzosem bagiennym *Erica tetralix* [w:] Herbich J. (red.) Murawy, łąki, ziołorośla, wrzosowiska, zarośla. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa, Tom 3.
- Herbichowa M., Potocka J. & Kwiatkowski W. 2004. Bory i lasy bagienne [w:] Herbich J. (red.) Murawy, łąki, ziołorośla, wrzosowiska, zarośla. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa, Tom 3.
- Ilnicki P. 1994. Zabezpieczenie stosunków wodnych rezerwatu przyrody „Olszyny Niezgodzkie”, Poznań, p. 111.
- Jahn A., Kozłowski S., Wiszniowska T. [red.] 1989. *Jaskinia Niedźwiedzia w Kletnie. Badania i udostępnianie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Oddział we Wrocławiu, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź.
- Kadej M., Ruta R., Malkiewicz A., Smolis A., Stelmaszczyk R., Tarnawski D., Żuk K., Kania J., Suchan T. 2007. Nowe dane o występowaniu pachnicy dębowej *Osmoderma eremita* (Scopoli, 1763) (Coleoptera, Scarabaeidae) na Dolnym Śląsku. Przyroda Sudetów, 10: 135-150.
- Kadej M., Zając K., Tarnawski D., Malkiewicz A., Gil R., Tyszecka K., Smolis A., Myśków E., Bobrowicz G., Sarnowski J., Zawisza M., Józefczuk J., Gottfried T., Zając T. 2014. Pachnica dębowa *Osmoderma eremita* s.l. (Scopoli, 1763) (Coleoptera, Scarabaeidae) w Polsce południowo-zachodniej. Przyroda Sudetów, 17: 89-120.
- Kamiński R. 2011. Mieczyk błotny *Gladiolus palustris*. W: Monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych ze szczególnym

- uwzględnieniem specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000.
- Kamiński R. 2012. Kotewka orzech wodny *Trapa natans*. W: Monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych ze szczególnym uwzględnieniem specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000.
- Kaźmierczakowa R., Kwiatkowski P. 2014. *Cyclamen purpurascens* Miller - Cyklamen purpurowy. W: Kaźmierczakowa R., Zarzycki K., Mirek Z. (red.) Polska Czerwona Księga Roślin, IOP PAN, Kraków. s. 389-391.
- Kącki Z., Dajdok Z. 1999. Plan ochrony rezerwatu leśno-archeologicznego „Grodzisko Ryczyńskie”. Fulica Jankowski Wojciech, Wrocław (maszynopis).
- Kącki Z., Dajdok Z. 1999. Plan ochrony leśnego rezerwatu przyrody „Kanigóra”. Fulica Jankowski Wojciech, Wrocław (maszynopis).
- Kącki Z., Dajdok Z. 1999. Plan Ochrony leśnego rezerwatu przyrody „Zwierzyniec”. Fulica Jankowski Wojciech (mscr.), Wrocław.
- Kącki Z., Dajdok Z. & Szczęśniak E. 2003. Czerwona lista roślin naczyniowych Dolnego Śląska. - W: Kącki Z. (red.), Zagrożone gatunki flory naczyniowej Dolnego Śląska, pp. 9-65. Instytut Biologii Roślin Uniwersytetu Wrocławskiego, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „Pro Natura”, Wrocław.
- Kącki Z., Stefańska-Krzaczek E. 2009. Fitosocjologiczna charakterystyka leśnych siedlisk przyrodniczych Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 w Nadleśnictwie Oleśnica Śląska. Acta Botanica Silesiaca 4: 15-42.
- Kącki Z., Żukowski W., 2014. *Crassula aquatica* (L.) Schönl. Uwroć wodna, W: Kaźmierczakowa R., Zarzycki K., Mirek Z. (red.), Polska Czerwona Księga Roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Polska Akademia Nauk Instytut Ochrony Przyrody, Kraków, pp. 240–241.
- Kielbasiewicz W. 2012. Badanie zmian ukształtowania ściany skalnej po wschodniej stronie rezerwatu przyrody nieożywionej „Wilcza Góra” w okresie od 1983 do 2012 r.
- Koła W. 1995. Flora i zbiorowiska roślinne rezerwatu przyrody Torfowisko k. Grabowna. Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Botaniczne 62: 235-249.
- Koła W. 1995. Flora rezerwatu „Radziądz” w Kotlinie Żmigrodzkiej. Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Botaniczne 62: 191-198.
- Koła W., Wilczyńska W. 1974-1975. Mszaki rezerwatów jodłowych Wzgórz Trzebnicko-Ostrzeszowskich. Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Zeszyty Przyrodnicze, 14-15: 87-107.
- Krajewski P., Raszka B. 2011. Śnieżnicki Park Krajobrazowy. Dolnośląski Zespół Parków Krajobrazowych, Wrocław. 161 ss.
- Kramarek J. 1969. Wczesnośredniowieczne grodziska ryczyńskie na Dolnym Śląsku. Muzeum Archeologiczne we Wrocławiu, Ossolineum.
- Kuczyńska I. 1966. Zbiorowiska leśne Nadleśnictwa Oława. Acta. Univ. Wrat. No 42, Prace Botaniczne VI: 3-29.
- Kuźniowski E. 1964. *Skarby przyrody Dolnego Śląska*, [w:] Prace Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk Przyrodniczych, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Kuźnik-Kowalska E., Procków M. 2014. Malakofauna Przemkowskiego Parku Krajobrazowego. W: Problemy współczesnej malakologii 2014. XXX Krajowe Seminarium Malakologiczne, Łopuszna, 8-10.10.2014. S. 40.
- Kwiatkowski P. 1995. Szata roślinna projektowanego rezerwatu leśnego Wąwóz Lipy na Pogórz Kaczawskim. - Ochr. Przyr. 52: 167-184.
- Kwiatkowski P. 2001. Projekt ochrony szaty roślinnej Gór Kaczawskich i ich Pogórze. - Annales Silesiae 31: 5-26.
- Kwiatkowski P. 2004. Sudecka buczyna storczykowa. W: Herbich J. (red). Lasy i Bory. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 5: 91-95.
- Lisiewska M. 2006. Endangered macrofungi of selected nature reserves in Wielkopolska. Acta Mycologica, 41 (2): 241-252.
- Lisiewska M., Sekuła-Woźniak W. 1998. Udział macromycetes w lasach dębowych rezerwatu „Uroczyisko Obiszów” (Nadleśnictwo Głogów). Bad. Fizjogr. Pol. Zach., B 47: 45-81.
- Macicka-Pawlik T. 1997. Plan ochrony leśnego rezerwatu przyrody „Radziądz”. Instytut Botaniki, UWr, Wrocław (maszynopis).
- Macicka-Pawlik T. 2000. Stosunki florystyczno-fitosocjologiczne rezerwatu „Radziądz” na tle zachodzących zmian. Acta Universitatis Wratislaviensis, Prace Botaniczne 78: 51–71.
- Macicka T., Wilczyńska W. 1990. Zbiorowiska leśne wschodniej części Wału Trzebnickiego (Wzgórze Trzebnickie, Twardogórskie, Ostrzeszowskie). Acta Universitatis Wratislaviensis, Prace Botaniczne 44: 39-140.
- Macicka-Pawlik T., Wilczyńska W. 1995. Flora i zbiorowiska roślinne rezerwatu „Wzgórze Joanny” koło Postolina w świetle zmian antropogenicznych. Acta Universitatis Wratislaviensis 1667, Prace botaniczne LXII: 251-276.
- Macicka-Pawlik T., Wilczyńska W. 1995. Roślinność rezerwatu wodnego „Odrzyśka” koło Glinian i jego otulina. Acta Universitatis Wratislaviensis, Prace Botaniczne 62: 125-157.
- Macicka-Pawlik T., Wilczyńska W. 1995. Szata roślinna rezerwatu „Jodłowice” i jej zmiany. Acta Universitatis Wratislaviensis, Prace Botaniczne 62: 53-66.
- Macicka-Pawlik T., Wilczyńska W. 1996. Szata roślinna projektowanego rezerwatu Uroczyisko Wrzosa koło Wołowa (studium florystyczno- fitosocjologiczne). Acta Universitatis Wratislaviensis, Prace Botaniczne, 64: 121-194.
- Maćko S., Noskiewicz J. 1954. Stanowisko rozchodnika białego (*Sedum album* L.) na Górze Wapiennej koło Stolca pod Ząbkowicami. Chrońmy Przyrodę Ojczystą 22: 167 – 195.
- Maćkowiak Ł., Czarna A., Wiźniak A. 2013. Występowanie kruszczyka sinego *Epipactis purpurata* w Wielkopolsce. Chrońmy Przyrodę Ojczystą, 69 (6): 514-516.
- Malkiewicz A., Smolis A., Stelmaszczyk R., Kadej M., Masłowski J., Matraj M. 2008. Przeplatka maturna *Euphydryas maturna* (Linnaeus, 1758) na Dolnym Śląsku – stan obecny i możliwości ochrony. Przyroda Sudetów, 11: 77-86.
- Mapa Bioróżnorodności. [online]. Krajowa Sieć Informacji o Bioróżnorodności. <http://baza.biomap.pl/>
- Marek S. 1965. Biologia i stratygrafia torfowisk olszynowych w Polsce. PWRiL, Warszawa.
- Marek S. 1970. O ochronie zbiorowisk olszy czarnej. Chrońmy Przyrodę Ojczystą 26.
- Marzec M. 1996. Dokumentacja przyrodniczo-techniczna powiększenia rezerwatu przyrody „Torfowisko pod Zielerńcem”

o południową część.

Matyjaszczyk M. 1998. Plan ochrony rezerwatu przyrody „Brekinia” – rezerwat leśny na okres 1.01.1998-31.12.2018.

Migoń P. 1998. Plan ochrony rezerwatu przyrody nieożywionej „Wilcza Góra” koło Złotoryi.

Migoń P., Latocha A. 2005. Skalki Gór Sowich (część 2). Masyw kalenicy, Grabiny i okolice Przełęczy Walimskiej. Przyroda Sudetów, 8: 133-146.

Migoń P., Narkiewicz C. 1998. Plan ochrony rezerwatu krajobrazowego „Kruczy Kamień”.

Migoń P., Szczęśniak E. 2000. Plan ochrony rezerwatu przyrody „Jeziorko Daisy” koło Mokreszowa na lata 2000-2020.

Narkiewicz C. 1995. Dokumentacja projektowa rezerwatu przyrody „Wrzosiec koło Piasecznej”. Projekt WWF „Zielona wstęga Odra-Nysa”. Jelenia Góra, Świebodzin (maszynopis).

Nitschke R. 1931. Die Luge. Schlesische Monatshefte 8, 240-243.

Nowakowski D. 2015. Alternatywna próba interpretacji funkcji zespołu osadniczego z Gostynia pod Głogowem w świetle danych archeologicznych i toponomastycznych, [W:] Gediga B., Grossman A., Piotrowski W. (red.). Miejsca pamięci: pradzieje, średniowiecze, współczesność, BPA 10, Biskupin-Wrocław, ss. 499-525.

Orłowska B., Borowiec M., Klimczuk E., Lenkiewicz W., Lontkowski J., Smyk B., Stawarczyk T. 2015. Inwentaryzacja ornitologiczna Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 Dolina Baryczy PLB020001. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa-Wrocław (mscr.)

Pałczyński A. 1981. Subkontynentalna odmiana zespołu wrzośca bagiennego *Ericetum tetralicis balticum* Jasn. 68, Zesz. Nauk. Akad. Roln. we Wrocławiu. R. XXXVI, 131.

Panek E. 1998. Ekspertyza botaniczna dla rezerwatu florystycznego „łacha Jelcz”.

Panek E. 2008. Plan ochrony rezerwatu Gola na lata 1999-2018. Fulica Jankowski Wojciech, Wrocław (maszynopis).

Pender K. 1991. Ocena stanu roślinności w rezerwach lasów bukowych: w Sudetach, na Przedgórzu Sudeckim i Wale Trzebnickim. Prądnik, Prace Muzeum Szafera, t. 4, Ojców.

Pender K. 2000. Plan ochrony rezerwatu przyrody „Bukowa Kalenica”. „Fulica” Jankowski Wojciech, Wrocław (maszynopis).

Pender K., Aniol-Kwiatkowska, J., 1995. Szata roślinna rezerwatu „Olszyny Niezgodzkie”. Acta Univ. Wratisl., Prace Bot. 62, 159-190.

Pender K., Rybałtowska Z. 1995. Szata roślinna rezerwatu „Las Bukowy w Skarszynie”. Acta Universitatis Wratislaviensis 1667, Prace Botaniczne 62: 79-99.

Pielech R., Malicki M. 2013. Ekspertyza dotycząca stanu zachowania bagiennych lasów w rezerwacie „Olszyny Niezgodzkie” (pow. trzebnicki, woj. dolnośląskie). Na zlecenie Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska we Wrocławiu, ss. 30, manuskrypt.

Pielech R., Malicki M. 2013. Opracowanie fitosocjologiczne dla Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Sudety Zachodnie”. Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej oddział w Brzegu. Wrocław-Brzeg, ss.

Pielech R., Malicki M., Dajdok Z., Szczęśniak E. 2015. Opracowanie fitosocjologiczne dla Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Lasy Doliny Baryczy”. Biuro Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej oddział w Brzegu. Wrocław-Brzeg, ss. 156.

Plewa R., Kolk A., Sukatowa L., Jaworski T. 2011. Nowe stanowiska *Monochamus saltuarius* (Gebler, 1830) (Coleoptera: Cerambycidae) w Polsce. Wiadomości entomologiczne, 30: 267.

Proćków J. 1998. Plan ochrony rezerwatu „Torfowisko Kunickie” koło Legnicy.

Proćków J. 1999. Plan ochrony rezerwatu „Brzeźnik” koło Bolesławca. „Fulica” Jankowski Wojciech (maszynopis).

Proćków J. 2010. Flora rezerwatu „Brzeźnik” koło Bolesławca (woj. dolnośląskie) oraz stopień zagrożenia jej najcenniejszych elementów. Acta Botanica Silesiaca 5: 65-76.

Proćków J., Szczęśniak E. 2009. Zbiorowiska roślinne rezerwatu „Torfowisko Kunickie” koło Legnicy – ocena dynamiki i zagrożień. Acta Botanica Silesiaca 4: 43-90.

Pulina M. [red.] 1996. Jaskinie Sudetów, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk o Ziemi, Warszawa.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2008. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Cisy i Cisowa Góra*, [w:] Sudety, 10/2008, s. 42-43.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2008. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Góra Choina*, [w:] Sudety, 12/2008, s. 42-43.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2008. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Jaskinia Niedźwiedzia*, [w:] Sudety, 7/2008, s. 42-44.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2008. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Nowa Morawa*, [w:] Sudety, 4/2008, s. 42-43.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2008. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Puszcza Śnieżnej Białki*, [w:] Sudety, 3/2008, s. 40-41.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2008. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Śnieżnik Kłodzki*, [w:] Sudety, 02/2008, s. 42-43.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2009. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Głazy Krasnoludków*, [w:] Sudety, 12/2009, s. 42-43.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2009. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Góra Zamkowa*, [w:] Sudety, 5/2009, s. 42-43.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2009. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Nad Groblą*, [w:] Sudety, 7/2009, s. 42-43.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2009. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Wąwóz Siedmicki*, [w:] Sudety, 8/2009, s. 42-43.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2010. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Góra Słęża, Góra Radunia, Łąka Sulistrowicka* [w:] Sudety, 2/2010, s. 41-43.

Raj A., Wieniawska-Raj B. 2010. *Rezerwaty przyrody Sudetów – Grądy koło Posady*, [w:] Sudety, 07/2010, s. 42-43.

Ranoszek E., Ranoszek W. 2004. Park krajobrazowy Dolina Baryczy. Przewodnik przyrodniczy. Dolnośląski Zespół Parków Krajobrazowych, Milicz.

Rąkowski G. [red.] 2007. *Rezerwaty przyrody w Polsce Południowej*, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa.

Richert E., Achtziger R., Dajdok Z., Günther A., Heilmeyer H., Hübner A., John H., Šumberová K. 2016. Rare wetland grass *Coleanthus subtilis* in Central and Western Europe - habitat types, current distribution and threats. Acta Societatis Botanicorum Poloniae 85(3): 3511.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9. października 2014r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin. Dz. U. z 2014 r.

Nr 0, poz. 1409.

Ruszelwicz A. 2010. Stawy Przemkowskie. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.), Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.

Rychla A. 2015. Die Niederschlesische Heide (Bory Dolnośląskie): ein Refugium für seltene Moorlibellen im Südwesten Polens? International Dragonfly Fund – Report 83: 1-18.

Rygalska M. 2004. Szata roślinna rezerwatu Zimna Woda. Akademia Rolnicza we Wrocławiu, Wrocław (maszynopis).

Sarosiek J., Sembrat K., Wiktor A. 1975. *Przyroda Polska*. Sudety, Wiedza Powszechna, Warszawa.

Smolis A. 2008. Sprężyk *Stenagostus rhombeus* (Olivier, 1790) (Coleoptera: Elateridae) w południowo-zachodniej Polsce. *Przyroda Sudetów*, 11: 69-72.

Smolis A., Malkiewicz A., Stelamaszczyk R., Kadej M. 2007. Nowe stanowiska trzepli zielonej *Ophiogomphus cecilia* (Geoffroy in Fourcroy, 1785) w województwie dolnośląskim. *Przyroda Sudetów*, 10: 85-88.

Smolis A., Szczepański W.T., Kadej M., Szczepański W., Malkiewicz A., Zajac K., Karpiński L., Tarnawski D. 2016. Przyczynę do poznania rozszedlenia saproksylicznych chrząszczy (Insecta, Coleoptera) na Dolnym Śląsku. *Przyroda Sudetów*, 19: 87-114.

Smyk B., Błażniak W., Chmielowiec-Tyszko D., Iwaniuk Ł., Lamparska J., Kaczmarek R., Kamińska M., Kłysz M., Ranaszek W., Szyrmer M., Tyszko-Chmielowiec P. 2011. Dolina Baryczy Przewodnik po niezwykłościach przyrody. Fundacja Ekorozwoju, Wrocław.

Standardowy formularz danych dla obszaru PLH020107 Bór Jodłowy w Goli. <http://natura2000.gdos.gov.pl/datafiles/download/PLH020107/sdf>

Standardowy Formularz Danych dla obszaru PLH020106 Jodłowice. <http://natura2000.gdos.gov.pl/datafiles/download/PLH020106/sdf>

Staszkiwicz J. 2014. *Pinus xrhætica* Brügger Sosna drzewokosa, W: Kaźmierczakowa R., Zarzycki K., Mirek Z. (red.) Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Polska Akademia nauk, Instytut Ochrony Przyrody, Kraków.

Strojny W. 1989. Faunistyczny rezerwat przyrody Skałki Stoleckie koło Ząbkowic Śląskich w województwie wałbrzyskim. *Chrońmy Przyrodę Ojczystą* 45(3): 30-46.

Szczepańska K. 2008. Antropogeniczne przemiany bioty porostów Masywu Śnieżnika i Gór Białskich. *Acta Botanica Silesiaca Monographiae* 4: 1-294.

Szczeńśniak E. 1999. Plan ochrony leśnego rezerwatu przyrody „Muszkowicki Las Bukowy”.

Szczeńśniak E. 2004. Flora roślin naczyniowych rezerwatu „Skałki Stoleckie”. *Acta Botanica Silesiaca* 1: 91-99.

Szczeńśniak E. 2009. Flora, roślinność, zagrożenia i zadania ochronne dla Parku Krajobrazowego Chełmy. W: A. Wajgle i in. (red.). Plan zadań ochronnych dla Parku Krajobrazowego Chełmy oraz Specjalnego Obszaru Ochrony Siedlisk PLH 020037 „Góry i Pogórze Kaczawskie” położonego w granicach Parku, Warszawa. (mscr).

Szczeńśniak E. 2011. *Gagea arvensis* (Liliaceae) – zagrożony gatunek segetalny i okrajkowy na Dolnym Śląsku. W: J. Anioł-Kwiatkowska, E. Szczeńśniak (red.), Zagrożone archeofity Dolnego Śląska. *Acta Botanica Silesiaca*, Suppl. 1: 129-131.

Szczeńśniak E. 2012. Ekspertyza przyrodnicza w zakresie możliwości weryfikacji granic i celu ochrony rezerwatu przyrody „Łacha Jelcz”.

Szczeńśniak E., Jakubka J., Śliwiński M. 2012. Zróżnicowanie i rozmieszczenie zbiorowisk z udziałem *Cypripedium calceolus* L. (Orchidaceae) na Dolnym Śląsku. *Acta Bot. Sil.* 8: 97-128.

Szlachetka A. 1987. Dokumentacja projektowanego rezerwatu „Buczyna Jakubowska”. Głogów (maszynopis).

Szlachetka A. 1996. Dokumentacja przyrodnicza projektowanego rezerwatu przyrody „Błyszcz”.

Szlachetka A. 1996. Dokumentacja przyrodnicza projektowanego rezerwatu przyrody „Ponikwa”. Legnica (maszynopis).

Szlachetka A. 1998. Plan ochrony rezerwatu przyrody „Dalkowskie Jary”. „Fulica” Jankowski Wojciech.

Szlachetka A. 1998. Plan ochrony rezerwatu przyrody „Skarpa Storzaków”. „Fulica” Jankowski Wojciech.

Szlachetka A. 1999. Dokumentacja rezerwatu przyrody „Buczyna Piotrowicka”. Lubin (maszynopis).

Szlachetka A. 1999. Plan ochrony rezerwatu przyrody „Wąwóz Lipa”.

Szlachetka A. 2000. Dokumentacja przyrodnicza projektowanego rezerwatu przyrody pod nazwą „Łęgi źródłiskowe”.

Szlachetka A., Szlachetka E. 1983. Dokumentacja projektowanego rezerwatu przyrody „Zimna Woda”. Legnica (maszynopis).

Szymura T. 2007. The stand structure and natural regeneration of *Abies alba* Mill. in reserves on the northern margin of its distribution in SW Poland. *Dendrobiology*, 57: 55-60.

Szymura T. 2008. Zmiany żywotności drzew oraz wielkości i struktury wiekowej wybranych populacji jodły pospolitej na północnej granicy zasięgu w zachodniej Polsce. *Studia Naturae*, 54 (2): 185-198.

Śliwiński M., Szczeńśniak E. 2008. Distribution and present condition of the royal fern *Osmunda regalis* L. in Lower Silesia. W: E. Szczeńśniak, E. Gola (red.), Club mosses, horsetails and ferns in Poland resources and protection. Institute of Plant Biology, University of Wrocław, Wrocław, ss. 173-182.

Świerkosz K. 2000. Plan ochrony rezerwatu „Ostrzyca Proboszczowicka”.

Świerkosz K. 2002. Flora i zbiorowiska roślinne rezerwatu „Krokusy w Górzycu” (Góry Izerskie). *Przyroda Sudetów Zachodnich*, 5: 51-64.

Świerkosz K. 2003. Zmiany we florze zbiorowisk leśnych rezerwatu „Uroczysko Obiszów” (Wzgórze Dalkowskie) w latach 1973–1998. *Fragm. Flor. Geobot. Polonica*, 10: 119–130.

Świerkosz K. 2004. Flora i zbiorowiska roślinne rezerwatu „Uroczysko Obiszów” (Wzgórze Dalkowskie). *Acta Botanica Silesiaca*, 1: 49–70.

Świerkosz K., Bodziarczyk J. 2010. Jaworzyny i lasy lipowo-klonowe na stromych stokach i zboczach (*Tilio-platyphyllis* – *Acerion pseudoplatani*). W: Mróz W. (red.) Monitoring siedlisk przyrodniczych. Przewodnik metodyczny, cz. 1. Biblioteka

Monitoringu Środowiska, Warszawa. s.199-215.

Świerkosz K., Dajdok Z., Jankowski W. 2012. Ostoja nad Baryczą, W: Świerkosz K., Liberacka H., Łysiak M., Zajac K. (red.), Obszary Natura 2000 na Dolnym Śląsku. Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska we Wrocławiu, Wrocław, pp. 200–203.

Świerkosz K., Dajdok Z., Szczęśniak E. 2002. The association *Geranio phaei-Urticetum dioicae* in southwest Poland. Polish Botanical Journal 47(1): 53-66.

Świerkosz K., Liberacka H., Łysiak M., Zajac K. [red.] 2012. Obszary Natura 2000 na Dolnym Śląsku, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska we Wrocławiu, Wrocław.

Świerkosz K., Wierzchołska S., Halama M., Szczepańska K. 2010. Plan ochrony Parku Krajobrazowego „Gór Sowich”. Operat ochrony flory, mykoflory i szaty roślinnej. NFOŚ, Warszawa, Wrocław (maszynopis).

Tarnawski D., Kadej M., Smolis A., Malkiewicz A. 2012. Niepylak apollo *Parnassius apollo* (Linnaeus, 1758) – monografia gatunku. Tomiałojć L., Stawarczyk T., Lontkowski J. 1988. Charakterystyka ornitologiczna jeziora Kunickiego, Koskowickiego i Jaśkowskiego. Towpasz K., Kamiński R., Stachurska-Swakoń A. 2014. *Gladiolus paluster* Gaudin – mieczyk błotny. W: Kaźmierczakowa R., Zarzycki K., Mirek Z. (red.) Polska Czerwona Księga Roślin, IOP PAN, Kraków. s. 608-610.

Walczak M., Radziejowski J., Smogorzewska M., Sienkiewicz J., Gacka-Grzesikiewicz E., Pisarski Z. 2001. *Obszary chronione w Polsce*, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa.

Wiaderny A. 2015. Ocena stanu środowiska przyrodniczego w rezerwach przyrody „Góra Milek” i „Buczyna storczykowa na Białych Skalach”.

Wilczyńska W., Macicka-Pawlik T. 1998. Plan ochrony leśnego rezerwatu przyrody „Jodłowice”. „Fulica” Jankowski Wojciech, Wrocław (maszynopis).

Wiłkowski J., Orłowska B., Ranoszek E., Stawarczyk T. 1995. Awifauna doliny Baryczy. Not. Orn. 36: 5–74.

Wojewoda W., Ławrynowicz M. 2006. Czerwona lista grzybów wielkoowocnikowych w Polsce (Red list of the macrofungi in Poland), W: Mirek Z., Zarzycki K., Wojewoda W., Szeląg Z. (red.) Czerwona lista roślin i grzybów Polski (Red list of plants and fungi in Poland) pp. 55-70. W: Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.

Wojewoda W., Ławrynowicz M. 2006. Red list of the macrofungi in Poland. W: Mirek Z., Zarzycki K., Wojewoda W., Szeląg Z. (red.). Red list of plants and fungi in Poland. s. 53-70. Szafer W. Institute of Biology, Polish Academy of Sciences, Kraków.

Wołejko L. 2008. Hydrologiczne i ekologiczne uwarunkowania ochrony Torfowiska Borówki w Borach Dolnośląskich.

Zabawski J., Żurawska M. 1978. Torfowisko olszynowe w dolinie Baryczy i konieczność jego ochrony. Chrońmy Przyrodę Ojczystą 34.

Zajac K., Adamski A., Bobrowicz G. 2010. Materiały do planu zadań ochronnych dla obszaru specjalnej ochrony ptaków (OSO) Natura 2000 „Łęgi Odrzańskie” (PLB020008). WWF, Wrocław (maszynopis).

Zajac K., Błachuta J., Bobrowicz G., Furmankiewicz J., Gottfried I., Gottfried T., Malkiewicz A., Matraj M., Smolis A., Stelmaszczyk A. 2010. Materiały do planu zadań ochronnych dla specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO) Natura 2000 „Łęgi Odrzańskie” (PLH020018). WWF, Wrocław (maszynopis).

Zajac K., Jankowski W. 2012. Dolina Baryczy, W: Świerkosz K., Liberacka H., Łysiak M., Zajac K. (red.), Obszary Natura 2000 na Dolnym Śląsku. Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska we Wrocławiu, Wrocław, pp. 16–19.

Zajac K., Matraj M., Ogrodowczyk A., Zaleśna A., Gottfried T. 2010. Plan ochrony Parku Krajobrazowego „Gór Sowich”. Operat ochrony zwierząt. NFOŚ, Warszawa, Wrocław (maszynopis).

Zajac M., Zajac A., Nobis A., Nobis M. 2014. *Lindernia procumbens* (Krocker) Philcox *Lindernia* mułowa, W: Kaźmierczakowa R., Zarzycki K., Mirek Z. (red.), Polska Czerwona Księga Roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Polska Akademia Nauk Instytut Ochrony Przyrody, Kraków, pp. 430–431.

Zarzycki K., Szeląg Z. 2006. Red list of the vascular plants in Poland. W: Mirek Z., Zarzycki K., Wojewoda W., Szeląg Z. (red.). Red list of plants and fungi in Poland. s.11-20. Szafer W. Institute of Biology, Polish Academy of Sciences, Kraków.

Mapa zbiorcza

Mapa rozmieszczenia rezerwatów przyrody na obszarze województwa dolnośląskiego

Legenda

Rezerваты

- 1 - Błyszcz
- 2 - Brekinia
- 3 - Brzeźnik
- 4 - Bucznina Jakubowska
- 5 - Bucznina Piotrowicka
- 6 - Bucznina Storczykowa na Białych Skałach
- 7 - Buki Sudeckie
- 8 - Bukowa Kalenica w Górach Sowich
- 9 - Cisowa Góra
- 10 - Cisy

- 11 - Czarne Stawy
- 12 - Dalkowskie Jary
- 13 - Glazy Krasnoludków
- 14 - Gola
- 15 - Góra Choina
- 16 - Góra Milek
- 17 - Góra Radunia
- 18 - Góra Śleża
- 19 - Góra Zamkowa
- 20 - Grądy koło Posady
- 21 - Grodzisko Ryczyńskie
- 22 - Jaskinia Niedźwiedzia
- 23 - Jeziorko Daisy
- 24 - Jezioro Koskowickie
- 25 - Jodłowice
- 26 - Kanigóra
- 27 - Krokusy w Górzycu

- 28 - Kruczy Kamień
- 29 - Las Bukowy w Skarszynie
- 30 - Lacha Jelcz
- 31 - Łąka Sulistrowicka
- 32 - Lęg Korea
- 33 - Łęgi Źródłiskowe koło Przemkowa
- 34 - Mszana i Obłoga
- 35 - Muszkowicki Las Bukowy
- 36 - Nad Groblą
- 37 - Nowa Morawa
- 38 - Odrzysko
- 39 - Olszyny Niezgodzkie
- 40 - Ostrzyca Probuszczowicka
- 41 - Ponikwa
- 42 - Przełomy pod Książem koło Wałbrzycha
- 43 - Puszcza Śnieżnej Białki
- 44 - Radziądz
- 45 - Skałki Stołeczkie
- 46 - Skarpa Storczyków
- 47a - Stawy Milickie - Jamnik
- 47b - Stawy Milickie - Potasznia
- 47c - Stawy Milickie - Radziądz
- 47d - Stawy Milickie - Ruda Sułowska
- 47e - Stawy Milickie - Stawno
- 48 - Stawy Przemkowskie
- 49 - Śnieżnik Kłodzki
- 50 - Torfowiska Doliny Izery
- 51 - Torfowisko Borówki
- 52 - Torfowisko koło Grabowna
- 53 - Torfowisko Kunickie
- 54 - Torfowisko pod Węglńcem
- 55 - Torfowisko pod Zieleńcem
- 56 - Uroczysko Obiszów
- 57 - Uroczysko Wrzosey
- 58 - Wąwóz Lipa
- 59 - Wąwóz Myśluborski koło Jawora
- 60 - Wąwóz Siedmicki
- 61 - Wilcza Góra
- 62 - Wodospad Wilczki
- 63 - Wrzosiec koło Piasecznej
- 64 - Wzgórze Joanny
- 65 - Zabór
- 66 - Zimna Woda
- 67 - Zwierzyniec

Tabela zbiorcza

Lp.	Nazwa rezerwatu	Akt powołujący	Aktualny akt prawny	Po- wierzchnia (ha)	Rodzaj rezerwatu	Typ i podtyp ze względu na dom. przedmiot ochrony	Typ i podtyp ze względu na gł. typ ekosystemu	Położenie		
								Gmina	Powiat	Nadleśnicwo
1.	„Błyszcz”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 5 stycznia 2001 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 2, poz. 18)	Zarządzenie Nr 6 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 15 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 lipca 2010 r. Nr 134, poz. 2066), zmienione Zarządzeniem Nr 20 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 10 lutego 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 17 lutego 2011 r. Nr 38 poz. 476)	54,46	leśny	florystyczny; roślin zielnych i krzewinek	leśny i borowy; lasów mieszanymyzinnym	Kunice	legnicki	Legnica
2.	„Brekinia”	Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 31 grudnia 1993 r. (M. P. z 1994 r. Nr 4, poz. 20)	Zarządzenie Nr 10 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 stycznia 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 stycznia 2013 r. poz. 95)	2,29	florystyczny	florystyczny; krzewów i drzew	leśny i borowy; lasów nizinnych	Prochowice	legnicki	Legnica
3.	„Brzeźnik”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 17 kwietnia 1965 r. (M. P. Nr 24, poz. 118)	Zarządzenie Nr 14 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 października 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 3 października 2012 r. poz. 3300)	3,24	florystyczny	florystyczny; roślin zielnych i krzewinek, roślin na granicy zasięgu	torfowiskowy (bagienny); torfowisk wysokich	Nowogrodzic	bolesławiecki	Bolesławiec
4.	„Buczyna Jakubowska”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 5 stycznia 2001 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 2, poz. 22)	Zarządzenie Nr 3 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 16 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 lipca 2010 r. Nr 134, poz. 2063), zmienione Zarządzeniem Nr 17 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 10 lutego 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 17 lutego 2011 r. Nr 38, poz. 473)	19,28	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów mieszanymyzinnym	Radwanice	polkowicki	Głogów
5.	„Buczyna Piotrowicka”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 21 lutego 2002 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 26, poz. 645)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 20 kwietnia 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 kwietnia 2015 r. poz. 1858)	171,27	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów nizinnych	Gromadka	bolesławiecki	Przemków
6.	„Buczyna Storczykowa na Białych Skałach”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 8 lutego 2001 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 10, poz. 96)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 17 kwietnia 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 18 kwietnia 2014 r. poz. 2021)	8,76	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów górskich i podgórskich	Świerzawa	złotoryjski	Złotoryja
7.	„Buki Sudeckie”	Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 31 grudnia 1993 r. (M. P. z 1994 r. Nr 4, poz. 22)	Zarządzenie Nr 7 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 stycznia 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 stycznia 2013 r. poz. 92)	174,42	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów mieszanymyzinnym górskich i podgórskich	Bolków	jaworski	Jawor

Lp.	Nazwa rezerwatu	Akt powołujący	Aktualny akt prawny	Po- wierz- chnia (ha)	Rodzaj rezerwatu	Typ i podtyp ze względu na dom. przedmiot ochrony	Typ i podtyp ze względu na gł. typ ekosystemu	Położenie		
								Gmina	Powiat	Nadleśnicwo
8.	„Bukowa Kale- nica w Górach Sowich”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 21 kwietnia 1962 r. (M. P. Nr 44, poz. 208)	Zarządzenie Nr 4 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 27 kwietnia 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 2 maja 2012 r. poz. 1627)	28,78	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów górskich i podgórskich	Bielawa	dzierżo- niowski	Świdnica
9.	„Cisowa Góra”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa z dnia 19 marca 1953 r. (M. P. Nr A-30, poz. 384)	Zarządzenie Nr 3 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 27 kwietnia 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 2 maja 2012 r. poz. 1626)	18,93	leśny	florystyczny; krzewów i drzew	leśny i borowy; lasów miesza- nych górskich i podgórskich	Stoszowice	ząbko- wicki	Bardo Śląskie
10.	„Cisy”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa z dnia 24 kwietnia 1954 r. (M. P. Nr A-46, poz. 652)	Zarządzenie Nr 2 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 27 kwietnia 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 2 maja 2012 r. poz. 1625)	19,58	leśny	florystyczny; krzewów i drzew	leśny i borowy; lasów miesza- nych górskich i podgórskich	Bardo Śląskie	ząbko- wicki	Bardo Śląskie
11.	„Czarne Stawy”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 11 kwiet- nia 2006 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z 2006 r. Nr 87, poz. 1472)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 20 kwietnia 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 kwietnia 2015 r. poz. 1859)	133,76	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk nieleśnych	leśny i borowy; borów nizinnych	Chocianów	polkowicki	Chocianów
12.	„Dalkowskie Jary”	1) Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 23 czerwca 1972 r. (M. P. z 1972 r. Nr 36, poz. 202); 2) Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 31 lipca 2002 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 173, poz. 2494)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 11 lipca 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 15 lipca 2014 r. poz. 3247)	36,12	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów nizinnych	Gaworzycy	polkowicki	Głogów
13.	„Głazy Krasnoludków”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 15 lipca 1970 r. (M. P. Nr 25, poz. 210)	Zarządzenie Nr 3 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 stycznia 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 stycznia 2013r. poz. 88)	9,04	przyrody nieożywionej	geologiczny i glebowy; form tek- tonicznych i erozyjnych	leśny i borowy; borów górskich i podgórskich	Kamienna Góra	kamien- no-górski	Kamienna Góra
14.	„Gola”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa z dnia 15 lutego 1954 r. (M. P. Nr A-22, poz. 362)	Zarządzenie Nr 1 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28, poz. 345), zmienione Zarządzeniem Nr 1 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 13 stycznia 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 19 stycznia 2012 r. poz. 240)	12,05	leśny	florystyczny; roślin na grani- cy zasięgu	leśny i borowy; lasów nizinnych	Międzybórz	oleśnicki	Syców
15.	„Góra Choina”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 27 listopada 1957 r. (M. P. Nr 101, poz. 589)	Zarządzenie Nr 7 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 7 maja 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 maja 2012 r. poz. 1691)	19,13	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów miesza- nych górskich i podgórskich	Walim	wałbrzyski	Świdnica

Lp.	Nazwa rezerwatu	Akt powołujący	Aktualny akt prawny	Powierzchnia (ha)	Rodzaj rezerwatu	Typ i podtyp ze względu na dom. przedmiot ochrony	Typ i podtyp ze względu na gł. typ ekosystemu	Położenie		
								Gmina	Powiat	Nadleśnicwo
16.	„Góra Milek”	1) Zarządzenie Ministra Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 26 stycznia 1994 r. (M. P. z 1994 r. Nr 16, poz. 115); 2) Rozporządzenie Nr 33 Wojewody Dolnośląskiego z dnia 18 maja 2001 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 53, poz. 573)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 17 kwietnia 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 18 kwietnia 2014 r. poz. 2022)	141,35	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów górskich i podgórskich	Wojcieszów	złotoryjski	Złotoryja
17.	„Góra Radunia”	1) Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 20 marca 1958 r. (M. P. Nr 32, poz. 185); 2) Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 25 sierpnia 1964 r. (M. P. Nr 48 poz. 305)	Zarządzenie Nr 2 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28, poz. 346)	44,26	florystyczny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	różnych ekosystemów; mozaiki różnych ekosystemów	Łągiewniki	dzierżonowski	Miękinia
18.	„Góra Ślęza”	1) Zarządzenie Ministra Leśnictwa z dnia 15 lutego 1954 r. (M. P. Nr A-22 poz. 231); 2) Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 6 listopada 2003 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 211, poz. 3010)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 20 kwietnia 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 kwietnia 2015 r. poz. 1863)	161,43	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów mieszanych górskich i podgórskich	Sobótka	wrocławski	Miękinia
19.	„Góra Zamkowa”	Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 12 września 1994 r. (M. P. Nr 51, poz. 434)	Zarządzenie Nr 17 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 19 listopada 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z 2012 r. poz. 4101)	21	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów górskich i podgórskich	Wleń	lwówecki	Lwówek Śląski
20.	„Grądy koło Posady”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 12 czerwca 2002r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 135, poz. 1856)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 17 kwietnia 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 18 kwietnia 2014 r. poz. 2023)	5,27	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów górskich i podgórskich	Bogatynia	zgorzelecki	Pieńsk
21.	„Grodzisko Ryczyńskie”	1) Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 20 marca 1958 r. (M. P. Nr 36, poz. 205); 2) Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 1 lipca 1964 r. (M. P. Nr 48 poz. 236)	Zarządzenie Nr 3 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28 poz. 347)	1,82	leśny	1) fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych 2) kulturowy; zabytków	leśny i borowy; lasów mieszanych nizinnych	Oława	oławski	Oława
22.	„Jaskinia Niedźwiedzia”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 21 lipca 1977 r. (M. P. Nr 19, poz. 107)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 20 kwietnia 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 kwietnia 2015 r. poz. 1860)	89,05	przyrody nieożywionej	geologiczny i glebowy; form tektonicznych i erozyjnych	podziemny; pochodzenia naturalnego	Stronie Śląskie	kłodzki	Łądek Zdrój

Lp.	Nazwa rezerwatu	Akt powołujący	Aktualny akt prawny	Po-wierzchnia (ha)	Rodzaj rezerwatu	Typ i podtyp ze względu na dom. przedmiot ochrony	Typ i podtyp ze względu na gł. typ ekosystemu	Położenie		
								Gmina	Powiat	Nadleśnicwo
23.	„Jeziorko Daisy”	Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 21 grudnia 1998 r. (Dz. Urz. Nr 161, poz. 1089)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 20 kwietnia 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 kwietnia 2015 r. poz. 1861)	7,11	przyrody nieożywionej	geologiczny i glebowy; stanowisk paleontologicznych	leśny i borowy; lasów mieszanych górskich i podgórskich	Świdnica	świdnicki	Świdnica
24.	„Jezioro Koskowickie”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 13 kwietnia 2004 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 77, poz. 1517)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 26 czerwca 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 30 czerwca 2015 r. poz. 2783), zmienione Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 30 września 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 1 października 2015 r. poz. 3994)	63,79	wodny	faunistyczny; ptaków	wodny; jezior mezo-troficznych i eutroficznnych oraz stawów	Legnickie Pole	legnicki	Legnica
25.	„Jodłowice”	1) Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 20 marca 1958 r. (M. P. Nr 36, poz. 204); 2) Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 1 lipca 1964 r. Nr 49, poz. 240)	Zarządzenie Nr 4 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28, poz. 348)	9,36	leśny	1) fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych 2) florystyczny; roślin na granicy zasięgu	leśny i borowy; lasów nizinnych	Brzeg Dolny, Oborniki Śląskie	wołowski, trzebnicki	Oborniki Śląskie
26.	„Kanigóra”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 20 marca 1958 r. (M. P. Nr 37, poz. 216)	Zarządzenie Nr 5 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28, poz. 349)	5,4	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów mieszanych nizinnych	Oława	oławski	Oława
27.	„Krokusy w Górzynicy”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 18 lipca 1962 r. (M. P. Nr 60, poz. 286)	Zarządzenie Nr 2 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 stycznia 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 stycznia 2013r. poz. 87)	3,9	florystyczny	florystyczny; roślin zielnych i krzewinek	różnych ekosystemów; lasów i łąk	Stara Kamienica	jeleniogórski	Szklarska Poręba
28.	„Kruczy Kamień”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa z dnia 24 kwietnia 1954 r. (M. P. Nr A- 46, poz. 651)	Zarządzenie Nr 8 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 stycznia 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 stycznia 2013 r. poz. 93)	12,61	przyrody nieożywionej	geologiczny i glebowy; skał, minerałów, osadów, gleb i wydm	leśny i borowy; lasów górskich i podgórskich	Lubawka	kamienogórski	Kamienna Góra
29.	„Las Bukowy w Skarszynie”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 15 grudnia 1980 r. (M. P. Nr 30, poz. 171)	Zarządzenie Nr 6 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28 poz. 350)	23,68	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów nizinnych	Trzebnica	trzebnicki	Oborniki Śląskie
30.	„Łacha Jelcz”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa z dnia 24 kwietnia 1954 r. (M. P. Nr A-46 , poz. 650)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 11 lipca 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 15 lipca 2014 r. poz. 3249)	59,68	wodny	biocenotyczny i fizjocenotyczny; biocenozy naturalnych i półnaturalnych	wodny; rzek i ich dolin, potoków i źródeł	Jelcz-Laskowice	oławski	Oława

Lp.	Nazwa rezerwatu	Akt powołujący	Aktualny akt prawny	Po- wierzchnia (ha)	Rodzaj rezerwatu	Typ i podtyp ze względu na dom. przedmiot ochrony	Typ i podtyp ze względu na gł. typ ekosystemu	Położenie		
								Gmina	Powiat	Nadleśnicwo
31.	„Łąka Sulistrowicka”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 20 marca 1958 r. (M. P. Nr 32, poz. 184)	Zarządzenie Nr 7 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28, poz. 351)	26,44	florystyczny	florystyczny; roślin zielnych i krzewinek	łąkowy, pastwiskowy, murawowy, zaroślowy; łąk mezofilnych	Sobótka	wrocławski	Miękinia
32.	„Łęg Korea”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 5 stycznia 2001 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 2, poz. 19)	Zarządzenie Nr 4 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 15 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 lipca 2010 r. Nr 134, poz. 2064), zmienione Zarządzeniem Nr 18 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 10 lutego 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 17 lutego 2011 r. Nr 38, poz. 474)	79,29	leśny	1) florystyczny; drzew i krzewów 2) faunistyczny; ptaków	leśny i borowy; lasów mieszanymyzniznych	Ścinawa	lubiński	Legnica
33.	„Łęgi Źródłiskowe koto Przemkowa”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 10 stycznia 2002 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 7, poz. 154)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 20 kwietnia 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 kwietnia 2015 r. poz. 1862)	140,22	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów nizinnych	Przemków	polkowicki	Przemków
34.	„Mszana i Obłoga”	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 11 maja 2015 r. w sprawie uznania za rezerwat przyrody „Mszana i Obłoga” (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 13 maja 2015 r. poz. 2229)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 11 maja 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 13 maja 2015 r. poz. 2229)	99,92	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów wyżynnych	Męcinka i Paszowice	jaworski	Jawor
35.	„Muszkowicki Las Bukowy”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 30 grudnia 1966 r. (M. P. Nr 7, poz. 36)	Zarządzenie Nr 5 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 27 kwietnia 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 2 maja 2012 r. poz. 1628)	16,43	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów górskich i podgórskich	Cieplowody	ząbkowicki	Henryków
36.	„Nad Groblą”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 5 stycznia 2001 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 2, poz. 21)	Zarządzenie Nr 7 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 15 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 lipca 2010 r. Nr 134, poz. 2067), zmienione Zarządzeniem Nr 21 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 10 lutego 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 17 lutego 2011 r. Nr 38, poz. 477)	88,41	leśny	florystyczny; krzewów i drzew	leśny i borowy; lasów mieszanymyzniznych górskich i podgórskich	Paszowice	jaworski	Jawor
37.	„Nowa Morawa”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 13 października 1971 r. (M. P. Nr 53, poz. 346)	Zarządzenie Nr 8 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 7 maja 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 maja 2012 r. poz. 1692)	22,16	leśny	florystyczny; krzewów i drzew	leśny i borowy; lasów mieszanymyzniznych górskich i podgórskich	Stronie Śląskie	kłodzki	Łądek Zdrój

Lp.	Nazwa rezerwatu	Akt powołujący	Aktualny akt prawny	Po-wierzchnia (ha)	Rodzaj rezerwatu	Typ i podtyp ze względu na dom. przedmiot ochrony	Typ i podtyp ze względu na gł. typ ekosystemu	Położenie		
								Gmina	Powiat	Nadleśnicwo
38.	„Odrzysko”	Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 18 lutego 1987 r. (M. P. Nr 7, poz. 54)	Zarządzenie Nr 8 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28 poz. 352)	5,15	florystyczny	florystyczny; roślin zarodnikowych, roślin zielnych i krzewinek	wodny; rzek i ich dolin, potoków i źródeł	Wołów	wołowski	Wołów
39.	„Olszyny Niezgodzkie”	Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 19 lutego 1987 r. (M. P. Nr 7, poz. 55)	Zarządzenie Nr 9 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28 poz. 353)	74,28	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów miesza-nych nizinnych	Żmigród	trzebnicki	Żmigród
40.	„Ostrzyca Proboszczowicka”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 31 stycznia 1962 r. (M. P. Nr 19, poz. 81)	Zarządzenie Nr 6 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 stycznia 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 stycznia 2013 r. poz. 91)	3,81	florystyczny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów górskich i podgórskich	Pielgrzymka	złotoryjski	Złotoryja
41.	„Ponikwa”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 5 stycznia 2001 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 2, poz. 23)	Zarządzenie Nr 2 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 16 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 lipca 2010 r. Nr 134, poz. 2062), zmienione Zarządzeniem Nr 16 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 10 lutego 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 17 lutego 2011 r. Nr 38 poz. 472)	8,32	leśny	florystyczny; roślin zielnych i krzewinek	leśny i borowy; lasów miesza-nych nizinnych	Kunice	legnicki	Legnica
42.	„Przełomy pod Książem koło Wałbrzycha”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 7 grudnia 2000 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 51, poz. 777)	Zarządzenie Nr 8 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 15 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 lipca 2010 r. Nr 134, poz. 2068), zmienione Zarządzeniem Nr 22 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 10 lutego 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 17 lutego 2011 r. Nr 38, poz. 478)	230,95	leśno - krajo-brazowy	leśny i borowy; lasów wyżynnych i borów wyżynnych oraz mozaiki różnych ekosystemów	-	Wałbrzych, Świebodzice	wał-brzyski, świdnicki	Wałbrzych
43.	„Puszcza Śnieżnej Białki”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 10 maja 1963 r. (M. P. Nr 48, poz. 242)	Zarządzenie Nr 9 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 7 maja 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 maja 2012 r. poz. 1693)	124,68	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów miesza-nych górskich i podgórskich	Stronie Śląskie	klodzki	Lądek Zdrój
44.	„Radziądz”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa z dnia 15 lutego 1954 r. (M. P. Nr A-22, poz. 359)	Zarządzenie Nr 10 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28, poz. 354)	8,31	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów miesza-nych nizinnych	Żmigród	trzebnicki	Żmigród
45.	„Skalki Stoleckie”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 17 kwietnia 1965 r. (M. P. Nr 24, poz. 119)	Zarządzenie Nr 11 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 czerwca 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 29 czerwca 2012 r. poz. 2319)	2,03	faunistyczny	faunistyczny; bezkręgowców, ssaków	skalny; skał osadowych	Ząbkowice Śląskie	ząbko-wicki	Henryków

Lp.	Nazwa rezerwatu	Akt powołujący	Aktualny akt prawny	Powierzchnia (ha)	Rodzaj rezerwatu	Typ i podtyp ze względu na dom. przedmiot ochrony	Typ i podtyp ze względu na gł. typ ekosystemu	Położenie		
								Gmina	Powiat	Nadleśnicwo
46.	„Skarpa Storczyków”	Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 31 grudnia 1993 r. (M. P. Nr 5, poz. 43)	Zarządzenie Nr 15 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 października 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 3 października 2012 r. poz. 3301), zmienione Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 11 lipca 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 15 lipca 2014 r. poz. 3248)	65,17	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów nizinnych	Rudna	lubiąski	Lubin
47.	„Stawy Milickie”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 20 września 1973 r. (M. P. Nr 42, poz. 255)	Zarządzenie Nr 14 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 maja 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 29 maja 2013 r. poz. 3389)	5298,15	faunistyczny	faunistyczny; ptaków	wodny; jezior mezo-troficznych i eutroficznych oraz stawów	Żmigród, Milicz	trzebnicki, milicki	Milicz Żmigród
48.	„Stawy Przemkowskie”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 18 maja 1984 r. (M. P. Nr 15, poz. 108)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 17 kwietnia 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 18 kwietnia 2014 r. poz. 2024)	1071,5648	faunistyczny; wodny	faunistyczny; ptaków	różnych ekosystemów; mozaiki różnych ekosystemów	Przemków	polkowicki	Przemków
49.	„Śnieżnik Kłodzki”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 20 października 1965 r. (M. P. Nr 63, poz. 350)	Zarządzenie Nr 10 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 7 maja 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 maja 2012 r. poz. 1694)	193,06	florystyczny	florystyczny; roślin zielnych i krzewinek	1) leśny i borowy; borów górskich i podgórskich 2) łąkowy, pastwiskowy, murawowy, zarosłowy; hal wysoko-górskich	Międzylesie, Stronie Śląskie, Bystrzyca Kłodzka	kłodzki	Łądek Zdrój, Międzylesie
50.	„Torfowiska Doliny Izery”	1) Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 20 listopada 1969 r. (M. P. Nr 51, poz. 400) 2) Rozporządzenie Nr 8 Wojewody Dolnośląskiego z dnia 3 lipca 2000 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 25, poz. 390)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 16 października 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 17 października 2014 r. poz. 4384)	529,36	torfowiskowy	fitocenotyczny; zbiorowisk nieleśnych	torfowiskowy (bagienny); torfowisk wysokich, torfowisk przejściowych	Mirsk, Szklarska Poręba	lwówecki, jeleniogórski	Szklarska Poręba, Świeradów Zdrój
51.	„Torfowisko Borówki”	Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 26 stycznia 1994 r. (M. P. Nr 16, poz. 114)	Zarządzenie Nr 13 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 października 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 3 października 2012 r. poz. 3299), zmienione Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 11 lipca 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 15 lipca 2014 r. poz. 3250)	37,42	torfowiskowy	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych, zbiorowisk nieleśnych	torfowiskowy (bagienny); torfowisk przejściowych	Gromadka	bolesławiecki	Chocianów

Lp.	Nazwa rezerwatu	Akt powołujący	Aktualny akt prawny	Po- wierz- chnia (ha)	Rodzaj rezerwatu	Typ i podtyp ze względu na dom. przedmiot ochrony	Typ i podtyp ze względu na gł. typ ekosystemu	Położenie		
								Gmina	Powiat	Nadleśnicwo
52.	„Torfowisko koło Grabowna”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 11 sierpnia 1980 r. (M. P. Nr 19, poz. 94)	Zarządzenie Nr 11 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28 poz. 355)	4,22	torfowiskowy	florystyczny; roślin zielnych i krzewinek	torfowiskowy (bagienny); torfowisk przejściowych	Twardogóra	oleśnicki	Oleśnica
53.	„Torfowisko Kunickie”	Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 12 listopada 1996r. (M. P. Nr 75, poz. 691)	Zarządzenie Nr 4 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 stycznia 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 stycznia 2013 r. poz. 89)	11,83	torfowiskowy	fitocenotyczny; zbiorowisk nieleśnych	torfowiskowy (bagienny); torfowisk niskich	Kunice	legnicki	Legnica
54.	„Torfowisko pod Węglińcem”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 19 września 1959 r. (M. P. Nr 81, poz. 429)	Zarządzenie Nr 12 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 października 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 3 października 2012 r. poz. 3298)	1,35	torfowiskowy	florystyczny; krzewów i drzew	leśny i borowy; borów nizinnych	Węglińiec	zgorzelecki	Węglińiec
55.	„Torfowisko pod Zieleńcem”	1) Zarządzenie Ministra Leśnictwa z dnia 15 lutego 1954 r. (M. P. Nr A-22, poz. 358) 2) Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 09 lipca 2003 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 108, poz. 2009)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 20 kwietnia 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 kwietnia 2015 r. poz. 1864)	231,88	torfowiskowy	fitocenotyczny; zbiorowisk nieleśnych	torfowiskowy (bagienny); torfowisk wysokich	Szczytna	klodzki	Zdroje
56.	„Uroczysko Obiszów”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 23 czerwca 1972 r. (M. P. Nr 36, poz. 202)	Zarządzenie Nr 9 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 stycznia 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 stycznia 2013r. poz. 94)	6,28	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów mieszanych nizinnych	Grębocice	polkowicki	Głogów
57.	„Uroczysko Wrzosy”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego Nr 2 z dnia 8 marca 2000 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 10, poz. 149)	Zarządzenie Nr 1 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 15 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 lipca 2010 r. Nr 134, poz. 2061), zmienione Zarządzeniem Nr 15 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 10 lutego 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 17 lutego 2011 r. Nr 38, poz. 471)	575,11	leśny	1) fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych 2) faunistyczny, ptaków	leśny i borowy; lasów nizinnych	Wołów	wołowski	Wołów
58.	„Wąwóz Lipa”	1) Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 12 listopada 1996 r. (M. P. Nr 75 poz. 694); 2) Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 14 lutego 2002 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 28 lutego 2002 r. Nr 24, poz. 573)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 17 kwietnia 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 18 kwietnia 2014 r. poz. 2025)	101	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów mieszanych nizinnych	Paszowice, Bolków	jaworski	Jawor

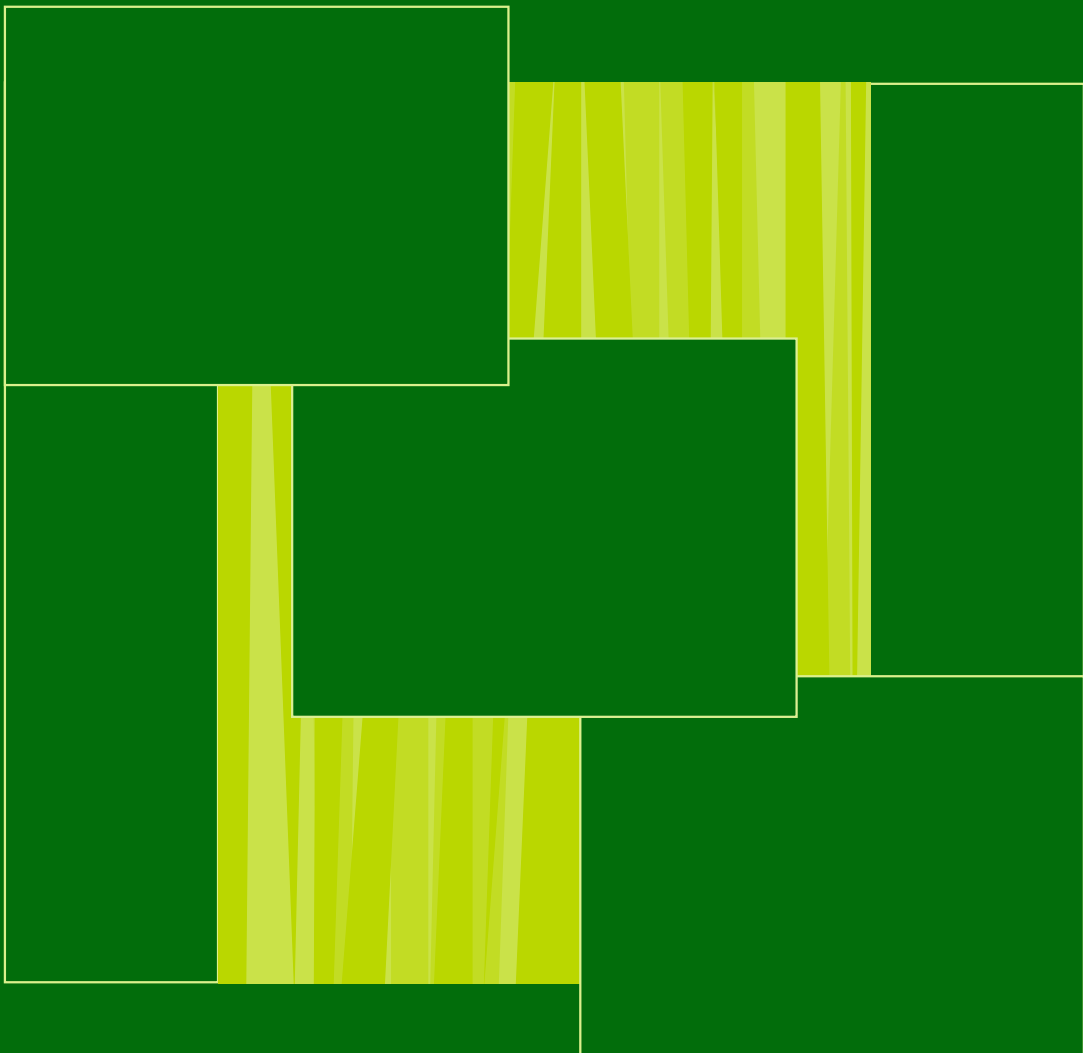

Lp.	Nazwa rezerwatu	Akt powołujący	Aktualny akt prawny	Powierzchnia (ha)	Rodzaj rezerwatu	Typ i podtyp ze względu na dom. przedmiot ochrony	Typ i podtyp ze względu na gł. typ ekosystemu	Położenie		
								Gmina	Powiat	Nadleśnicwo
59.	„Wąwóz Myśliborski koło Jawora”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 21 kwietnia 1962 r. (M. P. Nr 39, poz. 189)	Zarządzenie Nr 1 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 stycznia 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 stycznia 2013 r. poz. 86), zmienione Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 31 sierpnia 2016 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 1 września 2016 r. poz. 4009)	9,72	florystyczny	florystyczny; roślin zielnych i krzewinek	różnych ekosystemów; lasów i wód	Paszowice	jaworski	Jawor
60.	„Wąwóz Siedmicki”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 5 stycznia 2001 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 2, poz. 20)	Zarządzenie Nr 5 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 15 lipca 2010 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 lipca 2010 r. Nr 134, poz. 2065), zmienione Zarządzeniem Nr 19 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 10 lutego 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 17 lutego 2011 r. Nr 38, poz. 475) oraz Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 11 lipca 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 15 lipca 2014 r. poz. 3246)	68,761	florystyczny	fitocenotyczny; zbiorowisk nieleśnych	leśny i borowy; lasów mieszanym niskim	Paszowice	jaworski	Jawor
61.	„Wilcza Góra”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 1 kwietnia 1959 r. (M. P. Nr 36, poz. 164)	Zarządzenie Nr 21 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 11 października 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 15 października 2013 r. poz. 5372)	1,6267	przyrody nieożywionej	geologiczny i glebowy; skał, minerałów, osadów, gleb i wydm	skalny; skał magmowych	Złotoryja	złotoryjski	Złotoryja
62.	„Wodospad Wilczki”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 16 stycznia 1958 r. (M. P. Nr 10, poz. 64)	Zarządzenie Nr 6 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 27 kwietnia 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 2 maja 2012 r. poz. 1629), zmienione Zarządzeniem Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 20 czerwca 2016 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 21 czerwca 2016 r. poz. 2928)	2,75	krajobrazowy	krajobrazów; krajobrazów naturalnych	różnych ekosystemów; mozaiki różnych ekosystemów	Bystrzyca Kłodzka	kłodzki	Międzylesie
63.	„Wzgórze Joanny”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 21 kwietnia 1962 r. (M. P. Nr 44, poz. 207)	Zarządzenie Nr 12 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28, poz. 356)	24,57	leśny	1) florystyczny; roślin na granicy zasięgu 2) geologiczny i glebowy; stanowisk paleontologicznych	leśny i borowy; lasów mieszanym niskim	Milicz	milicki	Milicz

Lp.	Nazwa rezerwatu	Akt powołujący	Aktualny akt prawny	Powierzchnia (ha)	Rodzaj rezerwatu	Typ i podtyp ze względu na dom. przedmiot ochrony	Typ i podtyp ze względu na gł. typ ekosystemu	Położenie		
								Gmina	Powiat	Nadleśnictwo
64.	„Wrzosiec koło Piasecznej”	Rozporządzenie Wojewody Dolnośląskiego z dnia 2 grudnia 2005 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. Nr 261, poz. 4583)	Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 17 kwietnia 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 18 kwietnia 2014 r. poz. 2026)	40,16	torfowiskowy	florystyczny; roślin zielnych i krzewinek	torfowiskowy (bagienny); torfowisk przejściowych	Węglińiec	zgorzelecki	Węglińiec
65.	„Zabór”	Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 27 lipca 1959 r. (M. P. Nr 72, poz. 387)	Zarządzenie Nr 13 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28 poz. 357)	35,23	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów nizinnych	Miękinia	średzki	Miękinia
66.	„Zimna Woda”	Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych dnia 19 lutego 1987 r. (M. P. Nr 7, poz. 55)	Zarządzenie Nr 5 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 2 stycznia 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 8 stycznia 2013 r. poz. 90)	60,34	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów nizinnych	Lubin	lubiński	Legnica
67.	„Zwierzyńiec”	1) Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 16 stycznia 1958 r. (M. P. Nr 10, poz. 63); 2) Zarządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 25 sierpnia 1964 r. (M. P. Nr 65, poz. 307)	Zarządzenie Nr 14 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz. Urz. Woj. Dol. z dnia 7 lutego 2011 r. Nr 28 poz. 358)	8,55	leśny	fitocenotyczny; zbiorowisk leśnych	leśny i borowy; lasów mieszanych nizinnych	Olawa	olawski	Olawa

Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
we Wrocławiu
pl. Powstańców Warszawy 1
50-153 Wrocław

ISBN 978-83-64233-26-5

